આ પુસ્તક વિષે

યોગનિષ્ઠ આચાર્ય શ્રીમદ્ બુદ્ધિસાગરજીનો અભિપ્રાય.

ી ભાવનગર મધ્યે સુશ્રાવક શા. મોતીચંદ ઓધવજી યોગ્ય ધર્મલાભ.

વિ. તમારો પત્ર તથા અભયકુમાર ચરિત્ર મળ્યું. પુસ્તક ંચ્યું–તમોએ અસરકારક વિવેચન સહિત ભાષાંતર કર્યું છે– ભાનાને અનુસરી જેવી ઢબમાં જોઈએ તેવી ઢબમાં પુસ્તક ચાયું છે.

આવી સુંદર રહસ્ય ભરપૂર રચના માટે તમને ધર્મલાભપૂ ંક ધન્યવાદ ઘટે છે. જૈનના ગુર્જર સાહિત્યમાં ઉચ્ચ પુસ્તકની ટીનું આ પ્રથમ પુસ્તક દેખી અત્યાનન્દ થાય છે. આ પુસ્તક ંચતાં આનંદ સાથે જ્ઞાન મળે તેમ છે અને કંટાળો તો આવતો થી. જનસમૂહ આ પુસ્તકને દેખી વાંચી સાર ગ્રહી પ્રસન્ન થશે. ને તે પ્રમાણે થાઓ. આ પુસ્તક સંબંધી જેટલું વર્ણન કરીએ ટલું ઓછું છે. સમયના અવકાશના અભાવે આટલું લખી રમું છું. ધર્મસાધન કરશો. ધર્મ કાર્ય લખશો

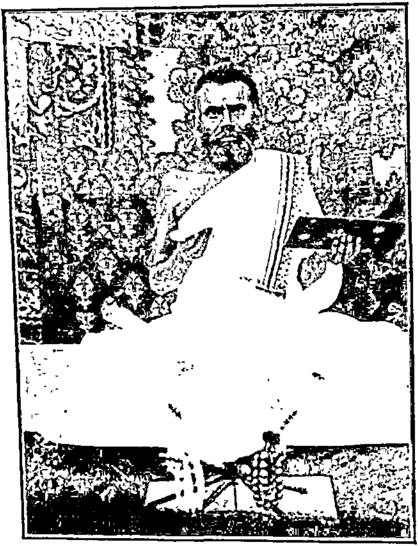
ૐ શાન્તિઃ—

મુ૦ અમદાવાદ.
ઝવેરીવાડે.

લી૦ મુનિ બુદ્ધિસાગર.

ાવનગર—ધી 'આનંદ' પ્રીન્ટીંગ પ્રેસમાં શા. ગુલાબચંદ લલ્લુભાઈએ
ાપ્યું

श्रीमत्तपोगच्छाधिराज शासनसम्राट तीर्थोद्धारक सूरिचक्रसार्वभौम भट्टारक
आचार्य श्री विजयनेमिसूरीश्वरजी

जन्म	दीक्षा	गणिपद	पन्यासपद	आचार्यपद
सं. १९२९	सं. १९४५	सं. १९६०	सं. १९६०	सं. १९६४

In all times and places, the hero has been worshipped. It will ever be so. We all love great men: love, venerate and bow submissive before great men. Ah, does not every true man feel that he is himself made bigger by doing reverence to what is really above him? No nobler or more blessed feeling dwells in man's heart

સર્વ સ્થળે અને સર્વ કાળે વીર પુરૂષો પૂજાયા છે. હમ્મેશાં બન્યા કરશે પણ એમજ. આપણે સર્વે એ વીર પુરૂષોને ચ્હાઈએ છીએ, એટલુંજ નહિ પણ એમના તરફ પૂજ્યબુદ્ધિ દર્શાવીએ છીએ અને એમને સવિનય નમન કરીએ છીએ. (કારણ કે) શું પ્રત્યેક મનુષ્યને એમ નથી લાગતું કે જે પુરૂષ પોતાના કરતાં નિઃસંશય શ્રેષ્ઠ છે તેનો સત્કાર કરવાથી પોતે જ શ્રેષ્ઠ બને છે? આવા ઉત્તમ પુરૂષોના સત્કાર કરતાં કોઈ વિશેષ સુખપ્રદ કે ઉદાર લાગણી મનુષ્યના અન્તઃકરણમા હોઈ શકે નહીં

પ્રસ્તાવના.

સાહિત્યદર્પણાનુસાર 'મહાકાવ્ય' નાં જે જે લક્ષણો ગણાવ્યાં છે તે સર્વથી ઉપયુક્ત હોઇ 'મહાકાવ્ય' માં ગણાવાનો દાવો કરતા, ભિન્નભિન્નવૃત્તવાળા બાર સર્ગો અને એકંદર દશહજારસાગભગ શ્લોકપૂરવાળા, અભયકુમારચરિત્રના એક તૃતીયાંશ જેટલા ભાગનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં સં. ૧૯૬૪ ની સાલમાં એટલે આજથી પંદર વર્ષ પૂર્વે પ્રસિદ્ધ કર્યું—તે વખતે મને સ્વપ્ને પે ખ્યાલ શાનો હોય કે શેષભાગ હું જનસમાજની સેવામાં પંદરપંદર વર્ષ સુધી નહીં મૂકી શકું ! પણ વાત એમજ બની છે. લખી મૂકેલા મેટરના કાગળો પણ જીર્ણપ્રાય થઇ ગયા ત્યારે જ મને બુદ્ધિ આવી ! પણ ભવિતવ્યતા જ એવી હશે. નહિંતો પ્રસિદ્ધ થયેલો ભાગ વાંચનાર વર્ગમાંથી અનેકની બીજા ભાગ માટે ત્વરિત માગણી છતાં, સાહિત્યપ્રેમી અને ધર્મશ્રદ્ધાળુ ગૃહસ્થો તથા વિદ્વાન મુનિવરો તરફથી પણ વગરમાગ્યા અભિનન્દનપત્રો આવ્યા છતાં અને મેટર પણ લગભગ તૈયાર છતાં, મને એ છપાવવા માટે પ્રેસમાં મોકલવું કેમ ન સૂઝે ! પણ હવે ગઇ વાતનો શો શોક કરવો ? गतं न शोच्यम् ।

આજે પંદર વર્ષે પણ કેટલાક સન્મિત્રો ની "ભાઇ મોતીચંદ, તારા અભયકુમારનું શું થયું ? પિતાના રાજ્યમાં હજી પુત્ર દિવાનગિરિ જ કર્યા કરે છે કે ? તારૂં અસમાપ્ત કાર્ય કોણ સમાપ્ત કરશે ? તું પણ હવે વયે વધતો ચાલ્યો તો પ્રભુ ન કરે ને કંઇ થયું તો તારે ક્યાં બાબુના બૂલચુભાણુ જેવા પુત્ર છે કે જે, અધૂરું કાદમ્બરી પૂરી કરી એમ અભયકુમાર પૂરૂં કરશે ?"—આવીઆવી મનકભરી ટોકણીથી જ આજે આટલો ભાગ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવા ભાગ્યશાળી થયો છું.

હજુ પણ એક તૃતીયાંશ જેટલું અધુરૂં છે તે હવે પછી અલ્પ સમયમાં જ પ્રસિદ્ધ કરૂં એમ મારા ભાગ્યદેવતા મને પ્રોત્સાહિત કરો !

હવે કંઈક આ કાવ્ય અને કાવ્યના નાયક અભયકુમાર વિષેઃ—

"અભયકુમાર મંત્રીશ્વરની બુદ્ધિ હજો" એ આપણા દર નવા વર્ષના દફતરમાં માંગલિક અર્થે લખાતા અનેક ઉત્કર્ષસૂચક વાક્યોમાંનું એક છે. એ પરથી એમ સમજાય છે કે શ્રીવીરપરમાત્માના અગ્રણી શ્રાવક શ્રેણિક ભૂપતિના પુત્ર અને એકમો મંત્રીને વિષે મુખ્યમંત્રી—મંત્રીશ્વર અભયકુમારની બુદ્ધિ તીવ્ર અને સમયોચિત હોઇને જ દૃષ્ટાન્તાસ્પદ થઇ પડી હોવી જોઇએ. સત્યમેવ એનામાં અદ્ભૂત લોકોત્તર બુદ્ધિચાતુર્ય હતું. એણે પોતાની વક્તૃ-

ત્વશક્તિથી, અત્યન્ત ગહન સિદ્ધાન્તોને વિકસિત કરનારા પોતાના સામર્થ્યથી, સર્વાંશે યુક્તિમત્ પ્રમાણોને ગ્રહણ કરી લેનારા વિચારબળથી અને વિશાળ આશયો તથા અસ્ખલિત પુરૂષાર્થથી, નિષ્કંટક કાર્યભાર કર્યો છે. રાજનીતિજ્ઞ અમાત્ય તરીકે ક્વચિત્ નમીને તો ક્વચિત્ નમાવીને દીર્ઘદૃષ્ટિ પહોંચાડી દરેક કાર્ય કર્યું છે. સ્વતંત્ર સત્તા વિના પણ પ્રધાનપદનું નિર્વહણ કરી શાસન અને સાધુતાના સંમીલનથી પોતાના પૂર્ણ મહત્વની છાપ પાડી ઉત્તમ પ્રકારની નિપુણતા સિદ્ધ કરી આપી છે. રાજકુળમાં બનતા અનેક વિરોધી પ્રસંગો શમાવવારૂપ આશ્વાસમય ફરજો બજાવી છે. દરેક કાર્યમાં વિજયપરંપરાઓ મેળવી અભિનંદનીય ચાતુર્ય દર્શાવ્યું છે. એટલું જ નહીં પણ ઉત્તમ પ્રકારની કાર્યશક્તિ, અંગીકૃત કાર્યમાં અખંડ ઉત્સાહ અને દેશકાળને અનુસરતા વર્તનવડે પોતાની કીર્તિને અક્ષય અને અજર પદ પ્રાપ્ત કરાવ્યું છે. આવા એક શાસ્ત્રપ્રસિદ્ધ નરરત્નનું, જનસમાજની ઐહિક તેમજ આમુષ્મિક ઉન્નતિનું સાધનરૂપ જીવનચરિત્ર શ્રીમદ્ ચંદ્રતિલક ઉપાધ્યાયે, કાવ્યપ્રકાશકાર કહે છે તેમ "[1]કીર્તિને અર્થે, શબ્દજ્ઞાનને અર્થે, વ્યવહારિક જ્ઞાનને અર્થે, અરિષ્ટ દૂર કરવાને અર્થે, ઉપદેશ આપવા નિમિત્તે, પરમનિર્વૃતિને અર્થે અને એવાંજ અન્ય શ્રેયઃસાધનોની પ્રાપ્તિને અર્થે, રચ્યું હશે—રચ્યું છે.

આવું સર્વત્ર પ્રશંસા પામેલું સત્કૃત ચરિત્ર [illegible] મ્હારા વાંચવામાં આવતાં, મેં એમાં અનેક ઉપયોગી વિષયોનો અનુપમ સંગ્રહ જોયો. વીરપ્રભુએ તો દેશનામાં ધર્મનું ઉત્કૃષ્ટ સ્વરૂપ સમજાવતાં અને તત્વનો નિર્ણય કરતાં, એવાં અનેક બોધક દૃષ્ટાન્તો [illegible] વૈરાગ્યરસની નદીઓજ વહેતી કરી છે એવા પ્રસંગો પર દૃષ્ટિથી [illegible] વિના રહેવાય નહીં. વળી એ ધર્મના અધિકાર ઉપરાંત ચરિત્ર કાવ્યમાં પ્રતિભાશાળી અભયકુમારના બુદ્ધિવિષયક ચાતુર્યના અનેક દૃષ્ટાન્તો અને ચમત્કારી કાર્યોની નોંધ લેતા, ઉત્તમ કવિત્વદર્શક ઉત્પ્રેક્ષા [illegible] પણ સરસ શબ્દ-રચનાયુક્ત ભિન્નભિન્ન પ્રસંગોનાં આલેખ [illegible] રચના [illegible] મનહર આલેખન—વગેરે અદ્ભુત રસમય [illegible] ઉપજાવનારા વિષયોરૂપી પુષ્પોને અનેક અર્થચમત્કૃતિ [illegible] અલંકારોરૂપી દોરીઓ વડે ગુંથીને આ ગ્રંથરૂપી પુષ્પમાળા મનપસંદ રચના કરી છે એ યે અનિમેષ દૃષ્ટિએ જોવું.

તે પરથી એ સંસ્કૃત ભાષાનો [illegible] અધિકારીઓ એકલા જ ઉપભોગ ન લે પરન્તુ ગુર્જરગિરાના [illegible] પણ એના પરિમલથી આક-

---

[1] काव्यं यशसेऽर्थकृते व्यवहारविदे शिवेतरक्षतये । सद्यः परनिर्वृतये कान्तासम्मिततयोपदेशयुजे ॥ (કાવ્યપ્રકાશ, ઉલ્લાસ પહેલો)

પોતાના કંઠપ્રદેશને વિષે એ મહા આભૂષણ ધારણ કરી શકે એવી પ્રબળ ઈચ્છાને લીધે મેં એ મનોહર અને નિત્યસુવાસિત હારની ગુર્જરી રચના કરી ગુર્જર જનમંડળને અર્પણ કરવાનું યોગ્ય વિચાર્યું છે. તો સર્વ ગુણજ્ઞ અને મહાનુભાવ આર્યજનો એને સાદર પરિધાન કરશે એવી અભિલાષા રાખવામાં આવે છે

જેનો પોતે પૂજ્ય છે એનો પાઠો અમાત્ય પણ પોતે જ છતાં સ્વાર્થવૃત્તિથી ન દોરાતાં, પોતાના પિતા–રાજાનું હિત સાધવા જાણે છે અને સાથે પ્રજાનાં મન પણ રંજન કરી જાણે છે એવા એક નમુનેદાર મંત્રીનું ચરિત્ર પૂર્વવત્ આ સમયે પણ લોકોમાં સત્કારપાત્ર થશે તો મારો પ્રયાસ હું સફળ થયો સમજીશ.

છેવટ; આ સંસ્કૃત મહાકાવ્યનું ગુજરાતી ભાષાન્તર મેં મારાં તન અને મન ઉભયને પૂર્ણ પરિશ્રમ આપી બન્યું એટલું શુદ્ધ કર્યું છે–એને પરિપૂર્ણતાએ પહોંચાડવામાં કોઇ પણ જાતિનો પ્રયાસ અધૂરો રાખ્યો નથી. અજ્ઞાત પારિભાષિક શબ્દો, વાક્યો અને અલંકારો સુદ્ધાં આમાં આવે–પૂર્ણ સમજાય એટલા માટે, પ્રથમ ભાગની પ્રસિદ્ધિ સમયે મુંબઇની સ્મોલકોઝીઝ કોર્ટના જડ્જ કૃષ્ણલાલ મોહનલાલ ઝવેરીએ ખાસ સૂચના કર્યા પ્રમાણે જ્યાં ત્યાં એકદમ સ્ફુટ ફુટનોટ આપવાની કરી છે. વળી છપાયલા ફોર્મ વાંચતાં, કોઇ કોઇ સ્થળે ટિપ્પણ આપવું રહી ગયેલું જણાયું તથા ભાષાન્તરસંબંધી દોષ પણ દૃષ્ટિગોચર થયા–એ માટે ગ્રન્થને અંતે પરિશિષ્ટ–ટિપ્પણી આપી છે. છતાં "સંપૂર્ણ ફક્ત પરમાત્મા જ છે, મનુષ્ય તો પ્રમાદાધીન હોઇ સ્ખલનશીલ જ છે," તો હું આ ભાષાન્તરમાં રહી ગયેલી દરેક ભૂલ માટે મિથ્યા દુષ્કૃત માગું છું.

વળી આ ભાષાન્તરનો પ્રથમ ભાગ પ્રસિદ્ધ થતાં આપણી અમારી સ્વભાવના કોહીનૂરોન્તર્ગત અમદાવાદના નગરશેઠ શેઠ મણિભાઇએ ૫૧, શેઠ કસ્તુરભાઇએ ૫૧, શેઠ મનસુખભાઇ ભગુભાઇએ ૧૦૧, શેઠ અંબાલાલ સારાભાઇએ ૧૦૧, શેઠ બાલાભાઇ દલપતભાઇએ ૧૦૧ શેઠ જેશીંગલાલ દીપચંદભાઇએ ૫૧, શેઠ મણિભાઇ ગોકળભાઇએ ૫૧ અને ભાવનગરવાસી શેઠ ટ. કરશનભાઇ મુળજીએ ૫૧ —એ પ્રમાણે સારી નકલો ખરીદ કરી આશ્રય આપેલો એને માટે એમનો માનપૂર્વક ઉપકાર માનું છું

ભાવનગર,
સં. ૧૯૬૭ આષાઢી બીજ } મો. ક્ષે.

સૂચીપત્ર—અનુક્રમણિકા.

નીકળવાનો મહિષ્ટના કાંઠામાં વાસ. [illegible] ઉદ્યોગ ન કર્યો, અભય કર્યો. ઘર આવ્યે પિતા–શ્રેણિકને અર્પણ કર્યો. માતપિતાનો હર્ષ–પ્રશંસા–આશીર્વાદ. [પૃ૦ ૪૨ થી ૧૦૦.]

સર્ગ આઠમો: ભારતના દેશમાં ઉજ્જયિની નગરીનું વર્ણન. એના ચંડપ્રદ્યોત રાજાનો લોભ–રાજ્યદ્રોહ. અભય ને [illegible] ચંડપ્રદ્યોતનું પલાયન. એની પ્રખર પ્રતિજ્ઞા–'અભિગ્રહ'. એની ગણિકાનું શ્રેણિકના [illegible] જિનમંદિરમાં આવવું. એ કુટિલાની કપટજાળ–પાપિણીના પ્રપંચની [illegible] અભયકુમારનું હરણ. અભયકુમારની એક સ્ત્રી–મિથ્યા પુત્રીની ધર્મકથારૂપ ઉપદેશ–દીક્ષાનું [illegible]. દિધિનું [illegible] પુનઃ પરીક્ષાના [illegible]

ચંડપ્રદ્યોતરાજાનાં ચાર રત્નો. રાજકુમારી [illegible]. એને માટે સંગીતશિક્ષકની શોધ. [illegible] સંગીતપ્રવીણ ઉદયન રાજા. [illegible] એના ઉપર દૃષ્ટિ. એને પકડી મંગાવવાની કુટિલ યુક્તિ. કૃત્રિમ [illegible] પ્રપંચથી ઉદયનનું અપહરણ–અને રાજપુત્રીના સંગીતશિક્ષક તરીકે રહેવું. [illegible] અને ફૂટી ગઈ! ગુરુશિષ્ય કે પતિપત્ની! [illegible] વશ કરનાર [illegible] ઉદયન [illegible] કરી [illegible]—[illegible] 'વેશ' ચંડપ્રદ્યોતનો રોગ–એના અભાવની સમજાવટ. પ્રસંગોપાત્ત ચંડપ્રદ્યોતે અભયને આપેલા ચાર 'વર'. એ ચારેની એકસામટી માગણી. ચંડપ્રદ્યોતપર [illegible]! અભયકુમારનો [illegible]. [illegible] એની [illegible] '[illegible]' [illegible] પ્રદ્યોતમર્દન અભયકુમારપ્રતિજ્ઞાપૂરણ. (પૃ૦ ૧૦૧ થી ૧૫૨)

સર્ગ નવમો. રાજગૃહીમાં ધનદત્તશેઠ અને વસુમતી શેઠાણી. અનર્ગળ [illegible] સંતાન ન હોવાથી વસુમતીનો [illegible] એના અન્તરાય કર્મનો ક્ષયોપશમ અને પુત્ર–જન્મ. એ પુત્ર–કૃતપુણ્યનો એક [illegible] પુત્રી [illegible] સાથે વિવાહ. કૃતપુણ્યની [illegible] પરાઙ્મુખતા. [illegible] [illegible] કૃતપુણ્યને [illegible] [illegible] [illegible] કૃતપુણ્યનું [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] કૃતપુણ્ય [illegible]

રદેશા સંભમાં ચઢીને વિગે પલંગપર નિદ્રા લેતા કૃતપુણ્યને પલંગસહિત ઉપ-
ડાવી જવો. ત્યાં એની ચારે પુત્રવધૂઓની સાથે બારવર્ષપર્યન્ત ગૃહવાસ-
અને બાળગોપાળની સમૃદ્ધિ. એના વિશેષ ભાગ્યની અદ્ભુત ઘટના. મણિગ-
ર્ભિત મોદક. ગંગાતીરે હત્યાગ હાથી. તપોવનમાં સેચનકનો જન્મ-ક્રીડા અને
હત્યારા પિતા સાથે યુદ્ધ. યુદ્ધમાં પિતાનું મત્યુ. શ્રેણિકને ત્યાં પુત્ર-નંદિષેણનો
જન્મ. કૃતઘ્ની કુંજરનો શ્રેણિકની હસ્તીશાળામાં કારાવાસ. ત્યાં એની ઉચ્છૃંખલતા
અને વિભંગજ્ઞાન-પૂર્વ ભવનું સ્મરણ. વિધિનું વિધાન:તન્તુકનું આક્રમણ
મોદકે મોદકે મણિ. પ્રપંચની પૂતળી-દેવદત્તાવેશ્યાનું પારાવાર પાંડિત્ય. કનિષ્ટ
કૃતપુણ્યની વૈતસી વૃત્તિ. અભિજાત અભયકુમારના અલૌકિક બુદ્ધિપ્રયોગવડે
કૃતપુણ્યને પુત્રાદિ સ્વજનીની સંપ્રાપ્તિ. સાસુના દુર્ભાગ્ય કે વધૂના સદ્ભાગ્ય
મહાવીરપ્રભુનું સમવસરણ-આગમન. શ્રેણિકરાજા, કૃતપુણ્ય વગેરે પ્રભુને
વન્દન કરવા જાય છે. પ્રભુની દેશના-ધર્મનું સ્વરૂપ. અભયદાનઉપર તસ્કરનું
દૃષ્ટાન્ત. બાર ભાવનાનું સ્વરૂપ. કૃતપુણ્યનો પૂર્વભવ. દેવદ્રવ્યભક્ષણવિષે વ્યા-
ખ્યાન. દેવદ્રવ્યભક્ષકનું દૃષ્ટાન્ત. કૃતપુણ્યનો વિરક્તભાવ અને દીક્ષામહોત્સવ
(પૃષ્ઠ ૧૫૩ થી ૨૨૮.)

પરિશિષ્ટ-ટિપ્પણી (પૃષ્ઠ ૨૨૯ થી ૨૪૨.)

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર.

ભાગ બીજો.

પિતાનું રાજ્ય—પુત્રની દિવાનગિરિ.

નિવાપાંજલિ.

વિધિએ શુભ યોગ હતો નિરમ્યો;
વિધિને ય વળી શું વિયોગ ગમ્યો!
મમ ભાગ્યતણા કંઈ વિપ્લવથી,
અથવા મુજ પુણ્યતણા ક્ષયથી! ૧

સહચારી તમે મુજ મિત્ર સમા,
સુખમાં મુજ સુખી, દુખી દુઃખમાં,
મુજ અન્તરમાંહિ સદા રમતા,
પ્રિયરત્ન પ્રિયાસુત મુજ હતા. ૨

દૃઢ નિશ્ચય ને દૃઢ ભક્તિ થકી,
પરિમીત વળી અભિલાષ વતી,
શીલસત્ત્વક્ષમાગુણને ભજતા,
ઉપદેશ મુને દઈ આશ્વસતા. ૩

અનુકૂલ પ્રિયાત્મજયોગ થકી,
તરવા ભવસાગર વૃત્તિ હતી.
પણ યોગ જ એ વિધિને ન ગમ્યા
ગુરૂ વ્યાધિ થયા, નહિં તે વિરામ્યા. ૪

મુજ માનસમા બહુ શાન્તિ ભરી,
શીતનાડીતણી ગતિ મેં નિરખી.
નિરખી પ્રભુધ્યાનપરા મૂરતિ,
રતિ ના દુઃખ મૃત્યુતણું ધરતી. ૫

ત્યજી દેહ વિનશ્વર, ઇશ્વરના
પદમાં ઉભયે સ્થિરવાસી બન્યા!
અરપું પ્રિય, આતમશાન્તિભણી
મણિમોહનમાળ અહો નમણી. ૬

ॐ नमः श्रमणाय ।

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવનચરિત્ર.

ભાગ ત્રીજો.

સર્ગ છઠ્ઠો.

[illegible]

લોભ થયો, કારણ કે પ્રાણી માત્રને જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે તેમ તેમ તૃષ્ણા વૃદ્ધિ પામતી જાય છે. આમ હોવાથી પતિની માનીતી ચેલ્લણાએ પતિને કહ્યું—હે નાથ, એ કુંડળ વિગેરે મને અપાવો કે જેથી મારાં આભૂષણ સંપૂર્ણ થાય. અહો ! સ્ત્રી જાતિને ગમે તેટલું મળે તોપણ તૃપ્ત થતી નથી એ ખોટું નથી. પણ નીતિમાન્ રાજાએ તો એને ઉત્તર આપ્યો કે હે પ્રિયા, તારી આ માગણી અયુક્ત છે. કારણ કે તને જે સર્વથી સુન્દર લાગ્યું હતું તે મેં તને પ્રથમથીજ આપ્યું છે; અને ન્હાનાં બાળકોને રમવાનાં રમકડાં જેવું હતું તે તને પસંદ નહિં પડવાથી મેં તારી બ્હેનને આપ્યું છે—તેમાંથી એના પ્રારબ્ધના યોગે નિધિની પેઠે આભૂષણો નીકળ્યાં તો તુંજ સદ્વિવેકવાળી છો તો કહે શું એ પાછું લઇ લેવું ? આપીને પાછું લેવું એ, વમન કરેલું પ્રાશન કરવા તુલ્ય છે. માટે હે ચેટકરાજપુત્રી, તારે આમ બોલવું અયોગ્ય છે. જો તુંજ આમ બોલીશ તો પછી અન્ય સાધારણ સ્ત્રીઓમાં અને તારામાં શો અન્તર રહ્યો ? તું એકવાર અજ્ઞપણે બોલી ચુકી છો તો હવે સમજુ થઇને પુનઃ બોલવું રહેવાદે; કારણ કે હે કોમળાંગી, અયુકત ભાષણ કરનારને હમ્મેશાં શરમાવું પડે છે. એ સાંભળીને તો અતિશય ક્રોધ થવાથી ચેલ્લણા પતિને કહેવા લાગી—આવાં ધૂર્તતાભર્યાં વિવિધ ભાષણોથી મૂર્ખ જન જ છેતરાય છે. મને તો એ આભૂષણો જો તમે નહિં અપાવો તો હું પ્રાણ ત્યાગ કરીશ. કારણ કે માનભંગ થયા પછીનું જીવન એ ખરૂં જીવન નથી. એ સાંભળીને શ્રેણિકરાજાએ કહ્યું—હે માનિની, કદિ પણ સૂર્ય પશ્ચિમ દિશામાં ઉદય પામે, અથવા રત્નાકર સાગર પોતાની મર્યાદા મૂકે તોપણ હું એ વસ્તુ તને નહિં અપાવું. વળી તારે પણ માણ કાઢીને સર્વ બન્ધુજનોના ઉપહાસને પાત્ર થવું એ પણ યોગ્ય નથી. આમ મારા વારતા છતાં તારે ન માનવું હોય તો ભલે દુરાગ્રહી થઇને તારા મનનું ધાર્યું કર.

પોતાના પતિ શ્રેણિક નરપાળનાં આ વચનો સાંભળીને તો ક્રોધાવેશથી હાલતાં પયોધરવાળી એ ચેલ્લણા રાણી સાચેજ મરવા માટે ગવાક્ષપર ચઢીને નીચે ભૂમિપર પડતું મૂકવાનું કરે છે ત્યાં, એક વેશ્યાની સાથે ગુપ્ત રીતે વાતચીત કરતા એક મહાવત

અને હસ્તિપાલક એની દૃષ્ટિએ પડ્યા. એટલે એણે વિચાર્યું—આ લોકો શી ગુપ્ત વાત કરે છે એ હું સંતાઈને સાંભળું. આમ વિચારીને સમાધિસ્થ યોગીની જેમ નિશ્ચળ રહી સાંભળવા લાગી—

એ વેશ્યા જેનું નામ ગાઢસેના હતું એણે હસ્તીપાલકને કહ્યું—હે પ્રિય! આ રાજહસ્તીનું જે શંખમાળા આભૂષણ છે તે મારે આજના મહોત્સવમાં પહેરવું છે માટે મને એ પહેરવા આપો. એ પહેરીને હું મારા સખીવર્ગમાં મારી શોભા દેખાડીશ. તમારા પ્રસાદરૂપી કલ્પવૃક્ષથી મારા મનોરથ સિદ્ધ કરો. પણ એ હસ્તીપાલકે તો ઉત્તર આપ્યો કે—હે વિવેકશાળી સ્ત્રી, જો રાજાને ખબર પડે કે આ આભૂષણ મેં તને આપ્યું છે તો મને એક ચોર ગણીને રાજા મારો વિનાશજ કરે. માટે મને અને મારા સ્વજનોને વિપત્તિમાં લાવી નાખનારું એ કાર્ય મારાથી નહિં થાય. કારણ કે "વિચક્ષણ પુરૂષ કદિ ઘર બાળીને તીર્થ કરે નહિ." એ પરથી વેશ્યા બોલી—જો તમે મને નિશ્ચયે જ એ નહિં આપો તો હું સાહસ કરીને પ્રાણ આપીશ. પછી તમને પશ્ચાત્તાપ થશે; કારણ કે મારી સાથે ભોગવેલા વૈભવો તમને યાદ આવશે. પણ મને લાગે છે કે તમારા આ કૃત્રિમ સ્નેહથી હું પૂરેપૂરી ઠગાણી છું. હસ્તીપાલે કહ્યું—તું પ્રાણત્યાગની વાત કરે છે; પરન્તુ તારા વિના અનેક સુંદર નાયિકાઓ આ પૃથ્વીપર પડેલી છે તે શું તું નથી જાણતી? બીબડી હશે તોજ પરણાશે કે? વળી બીજું-કદાપિ તું દેહત્યાગ કરીશ તો એમાં મારી ગાંઠ કાંઇ જવાની નથી; કેવળ તું તારા જીવની જઈશ, અને દુશ્મનોનું ધાર્યું થશે. માટે આવો નિમિત્ત વિનાનો દુરાગ્રહ ત્યજી દે, અને મારી સાથે રહે છે તેમ રહે. જીવ દેવાને તૈયાર થઇ છે તો આગળ કાંઇ આંબા નથી રોપી મૂક્યા!

હસ્તીપાલક અને ગાઢસેનાનો આ સંવાદ સાંભળીને પાસે ઉભેલા મહાવતે પોતાના મિત્રને કહ્યું—હે સખે, એને છુટી મુક, ભલે એને કરવું હોય એ કરે. બેંચતાણનું ઔષધ "ઢીલુ મૂકવુ" એજ છે, એ તેં નથી સાંભળ્યું? વળી જે નમ્રતાથી—સહેલાઇથી કાબુમાં આવતા નથી—માની જતા નથી એવાઓની સાથે તો દયા વિનાના કસાઈની જેમ કઠોર વર્તનજ રાખવુ જોઇએ. પ્રાચીને કેપુરાના વૃક્ષના સબંધમાં રાખ્યું હતુ તેમ

હસ્તીપાલકે પૂછયું—એ શી વાત છે ? મહાવતે ઉત્તર આપ્યો—જાણવાની હોંશ હોય તો સાંભળ—

બ્રાહ્મણ અને કિંશુકવૃક્ષની કથા.

ઉત્તર દિશાને પથે વિચરતા કોઈ બ્રાહ્મણે માર્ગમાં એક કેશુડાનું વૃક્ષ દીઠું. એ જોઈને એના પુષ્પમાં રહેલા [1]રાગને લીધેજ જાણે એને એના પર રાગ થયો. આ વૃક્ષના પુષ્પો સદા પદ્મરાગ મણિની જેવાં શોભે છે માટે હું એનું બીજ મારા દેશમાં લઇ જાઉં કે જેથી ત્યાં પણ આવા કેશુડા ઉગે-એમ વિચારી એ બ્રાહ્મણ એનું બીજ ઘેર લેતો આવ્યો અને હોંશે વાડીમાં વાવ્યું. ખરૂંજ કહ્યું છે કે પ્રાણીઓ ખરા ધર્મકાર્યો ત્યજી દઇને નિરન્તર અન્યત્ર વૃથા ઉદ્યમ કરે છે. બ્રાહ્મણ તો અન્ય સર્વ કામધંધો ત્યજી દઈને એ બીજને હમ્મેશાં જળસિંચન કરવા લાગ્યો. ખરૂં તો એ હતું કે એણે શ્રીજિનભગવાનનો સદા સ્નાત્રાભિષેક કરવો જોઈતો હતો-એથીજ નિશ્ચયે એના મનોરથ સિદ્ધ થાત. હવે સ્વચ્છ, શીતળ અને મિષ્ટ જળવડે સિંચાયા કર્યાથી એ બીજમાંથી મનહર પલ્લવ, અંકુર અને પત્ર પ્રકટી નીકળ્યાં. આમ બ્રાહ્મણના મનોરથની સાથે એ વૃક્ષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યું, અને બાગના અન્ય વૃક્ષોની શોભામાં પણ વધારો થયો. એનું સૌન્દર્ય જોઈને બેવડા હર્ષ સહિત નીહાળ્યા કરતો બ્રાહ્મણ "એને પુષ્પ આવશે" એવી આશાએ વિશેષ વિશેષ જળસિંચન કરવા લાગ્યો. પણ હે મિત્ર, એ વૃક્ષનું મૂળ અતિ જળસિંચનને લીધે બહુ [2]સ્નિગ્ધ થઇ જવાથી વડના વૃક્ષની જેમ એને પુષ્પ ન આવ્યા. આથી તો એ બ્રાહ્મણની સર્વત્ર નિન્દા થઈ અને એને ક્રોધ પણ ચઢયો. કારણકે બ્રાહ્મણને એ એવી ક્રોધરૂપી પીડા વહોરવા બજારમાં જવુ પડતું નથી! એણે વિચાર્યું—આ વૃક્ષના મૂળમાં જળ સિંચીસિંચીને મેં ખરેખર દુઃખનો ભાર જ ઉપાર્જન કર્યો છે. માટે હવે તો એને બાળી જ નાખું. કારણકે "ગોળ ખાય તે ચોકડા પણ ખમે." એમ ક્રોધાધીન થઈને એણે પોતાનો સાક્ષાત્ કોપજ હોયની એવો દેદિપ્યમાન અગ્નિ એ વૃક્ષના મૂળમાં મૂકયો. એટલે તો, અત્યારસુધી પુષ્કળ જળસિંચનથી ભેજભેજ થઇ રહ્યો હતો એ આ

---

1 રંગ. 2 સ્નેહ-પ્રેમ.

અગ્નિથી દૂર થયો અને ત્યાં ઋક્ષતા-કોરાકું થઇ રહ્યું. તેથી કેશુડાને પુષ્પ આવ્યાં; અને તે ચાતરફ ફાલ્યું-તે જાણે એના જેવો ક્રોધાવિષ્ટ બ્રાહ્મણ વળી હજુ પણ કંઇ વિશેષ અનિષ્ટ કરશે એવા ભયથી જ હોયની !

આ વાત કહીને મહાવત હસ્તિપાલકને સમજાવે છે કે હે મિત્ર, આમજ દુરાગ્રહી સ્રીનો કઠોર સ્વભાવ પણ સુધારી શકાય છે. માટે જો એ શાંતથી પથ્યનું અનુપાલન ન કરે તો પછી તારે તારૂં હિત સાચવવું. આ સકળ વિશ્વ પોતાનું હિત સમજનાર અને કરનાર પ્રાણીને જ સર્વત્ર સન્માન આપે છે; જેવી રીતે બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ સુવર્ણની માળાવડે અજ એટલે બકરાનું સન્માન કર્યું હતું તેમ.

હસ્તિપાલકે પૂછયું-હે મિત્ર, આ કાંઈ વિશેષ રમણીય દૃષ્ટાન્ત લાગે છે. તો એ શું છે ? એ બ્રહ્મદત્ત કોણ હતો ? એનું વૃત્તાન્ત સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે.

મહાવતે ઉત્તર આપ્યો-ભાઈ, જો તારી એવી ઇચ્છા હોય તો કહી સંભળાવું. ઉત્કંઠા કે જિજ્ઞાસા હોય એવાને 'મહાભારત'-ની કથા પણ સંભળાવવી જોઈએ. ત્યારે આવી એક ન્હાનીશી કથાની તો વાત જ શી ? સાંભળ--

બ્રહ્મદત્તચક્રવર્તીની કથા.

સર્વ દેશોથી અધિક 'પંચાલ' નામે વિખ્યાત દેશ છે. ત્યાં કીડીઓના નગરની જેમ નિરન્તર અનેક વણજારાઓના કાફલા જા-આવ કર્યા કરે છે. અન્ય દેશથી અહિં આવેલ બહુબહુ વ્યાપારીઓ દ્રવ્ય મેળવીને હર્ષ સહિત ઘેર જાય છે; ચતુર સેવકવાળા વાદીની[1] જેમ.

એ પંચાલ દેશમા રત્ન, સુવર્ણ ઇત્યાદિનું ધામ એવું કાંપીલ્યપુર નામનું પ્રખ્યાત નગર છે. તે શેષનાગની પેઠે [2]શુભ્રશાલવલય

---

૧ કાયદાની કોર્ટમાં 'વાદી' અને 'પ્રતિવાદી' હોય છે તેમાંનો આ 'વાદી' Plaintiff. ગેરક-મુનિમ જો ચતુર હોય તો વાદી-શેઠ કોર્ટમાં પ્રતિવાદી પાસેથી પોતાનું લેણું દ્રવ્ય લઇને ઘેર જાય છે. ૨ શેષનાગ પોતાની શુભ્ર-દેદિપ્યમાન, શાળ-વિશાળ, વલય-ફેણાને લીધે સુરક્ષિત. નગર ગ્વેતશાળના જથ્થોની વાડથી સુરક્ષિત

થી સુરક્ષિત છે. ત્યાંના નાગરિકોમાં, દ્યુત-મદ્યપાન-પરદારાસેવન-ચોરી-માંસભક્ષણ-મૃગયા-વેશ્યાગમન, એ જે સાત વ્યસનો કહેવાય છે તે લેશમાત્ર પણ હતાં નહીં. ત્યાં બ્રહ્મદત્ત નામનો શ્રેષ્ઠ, સાર્વભૌમ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એની પાસે મનવાંછિત પૂરનારા નવ દ્રવ્યભંડાર હતા. એણે અનેક મુગટબંધી રાજાઓને પણ નમાવ્યા હતા. રૂપમાં દેવાંગનાઓનો પણ પરાભવ કરનારી એના અન્તઃપુરની સ્ત્રીઓ હતી એમની સાથે એ એક સ્ત્રીને જ ભોગવતો હોયની એમ, નિત્ય સુખવિલાસ કરતો.

એકદા આ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી વાયુ કરતાં પણ અધિક વેગવાળા કોઈ અશ્વપર આરૂઢ થઈને અનેક રાજાઓની સંગાથે બહાર ફરવા નીકળ્યો. કારણકે પૃથ્વીના પતિ એવા રાજાઓને 'અશ્વની સવારી' એ એક જાતનું કૌતુક છે. દુષ્ટસ્વભાવવાળા અશ્વે વેગમાં દોડતાં દોડતાં બ્રહ્મદત્તને કોઈ મહાન્ અટવીને વિષે લાવી મૂકયો; પાપીજનોને એમના પાપ કુગતિને વિષે લઇ જાય છે તેમ. પાછળ એનું સકળ સૈન્ય હતું એ 'એને અશ્વ કયાં લઈ ગયો' એ ચિન્તામાં ઘણે વખતે એની પાસે આવી પહોંચ્યું. અથવા તો (કહ્યું છે કે) 'એક પણ તુંબડા વિનાના અનેક રહેંટ હોય એથી કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી.[1] પછી તો બ્રહ્મદત્ત પોતાના સર્વ મંડળિકોની સંગાથે નગર ભણી પાછો આવ્યો. અને દિવસ સંબંધી જે કાર્યો કરવાનાં હતાં તે કરીને, દિવસ પૂરો થયે સૂર્ય જેમ સમુદ્રને વિષે પ્રવેશ કરે છે તેમ એણે પોતાના અન્તઃપુરને વિષે પ્રવેશ કર્યો. ત્યાં શયનને વિષે રાણીએ એને પ્રશ્ન કર્યો—હે નાથ, એ દુષ્ટ અશ્વ તમને લઇ ગયો ત્યાં તમે કશી પણ આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈ હોય તો તે કહો. કારણ કે આ પૃથ્વી સેંકડોગમે કૌતુકોથી ભરેલી છે.

રાજા-ચક્રવર્તીએ ઉત્તર આપ્યો—હે પ્રિયે, મેં એક નવીન કૌતુક ત્યાં જોયું છે તે તું એકચિત્તે સાંભળ—

---

[1] પાણી કાઢવાના રહેંટ અનેક તૈયાર હોય, પણ જેમાં પાણી ભરાઇને બહાર આવે એવું એક તુંબડું કે ઘડ આદિ ન હોય તો બધું નકામું, તેમ અનેક મંડળિક રાજાઓ હાજર છતાં બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી વિના બધું શૂન્યકાર.

એ દુષ્ટ અશ્વ મને જે મહાન્ અટવીને વિષે લઈ ગયો ત્યાં પુચ્છના આઘાતના રવથી વનરાજ–સિંહો ગર્જના કરી રહ્યા હતા. ક્વચિત્ મદના ઝરવાથી અનેક ભ્રમરોને સંતુષ્ટ કરતા હસ્તીઓ મેઘની પેઠે ગાજી રહ્યા હતા. વળી ક્યાંઈ શીંગડાના આઘાતથી અગ્નિના તણખા ઉત્પન્ન કરતા મહિષોના ટોળાં યુદ્ધ કરી રહ્યા હતા. કોઈ સ્થળે શરીરે અલમસ્ત એવાં ભુંડ, ક્ષેત્રકાર હળવડે ભૂમિ ખોદે છે તેમ, પોતાનાં નસકોરાંવતી ભૂમિ ખોદી રહ્યા હતા, તે જાણે આદિ વરાહાવતારને શોધી કાઢવાને માટેજ હોયની! વળી ક્યાંઇ તો નિત્યલીલું અને અત્યંત પ્રિય એવું ઘાસ ચરીચરીને પુષ્ટ થઇ પડેલાં હરિણો, જાણે ચંદ્રમાના અંકને વિષે રહેલા પોતાના સજાતીય (મૃગ) ને મળવાને માટેજ હોયની એમ આકાશમાં ફાળ મારી રહ્યા હતા. કોઇ સ્થળે તો, હે સુંદરી, સ્વેચ્છાએ ચર્યા કરતી ચમરીગાયો પોતાની વાળવાળી પુછડીઓને કોઈ કાપી જશે એવા ભયથી વાંસની ઝાડીમાં ભરાઈ જતી દેખાતી હતી. આ સ્થળે ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી અત્યન્ત અકળાઈ ગયેલો હું, દુશ્મનથી પણ ચઢી જાય એવી દુષ્ટ તૃષાથી પીડાવા લાગ્યો. પણ એટલામાં તો અશ્વપરથી ઉતરી જવાની શોધમાં ભટકતાં એક સુંદર સરોવર મારી દૃષ્ટિએ પડ્યું; ગુફામાં કોઈ સજ્જન નજરે પડે તેમ. તીરપર ઉગેલાં અનેક વૃક્ષોને લીધે શ્યામ જણાતું એ સરોવર, અંદર રહેલાં વિકસ્વર શ્વેત કમળોને લીધે, અનેક તારાગણને ધારણ કરતા શરદઋતુના આકાશની જેવું શોભી રહ્યું હતું. વળી એ કાંઠે રહેલી અનેકવર્ણી શેવાળને લીધે, જાણે મુઠ પાસે વિવિધરંગી વસ્ત્રથી વીંટાયલું કોઇ ચકચકિત ખડ્ગ હોયની એવો ભાસ થતો હતો. ચક્રવાકરૂપી સુવર્ણના અલંકારોવાળા, વાયુએ હલાવેલા મોજાંરૂપી હસ્તોવડે, પાસે રહેલા પોતાના વૃક્ષારૂપી પુત્રોને, એ (સરોવર) જાણે આલિંગન દેતુ હતુ! ક્રીડા કરતા અને સાથે સાથે મધુર શબ્દવડે આલાપ દેતા અનેક હંસોના સમૂહને લીધે પોતાની વિવિધતા સ્થાપન કરતુ એ (સરોવર) વળી જાણે આ જગતને વિષે અદ્વૈતવાદનો નિષેધ કરતુ હતુ ! હે સુન્દરી, એ સરોવર નીહાળતાં મને હૃદયને વિષે જે આનન્દ થયો તે હું વર્ણવી

શકતો નથી. પણ ત્યાં જે ખરી મધુરતાયુક્ત કૌતુકમય ઘટના બન
તે હવે મને યાદ આવે છે તે કહું છું—

એ સરોવરનું અમૃતસમાન જળ જોઇને, હે પ્રિયે, મારે
આત્મા જીવનયુક્ત થયો, અંતઃકરણ ઉલ્લાસ પામ્યું અને ઇન્દ્રિ
તથા રોમરાય વિકસ્વર થયા. હે સુન્દરિ, મેં એના જળમાં અવગા
હન કરવાને હર્ષસહિત પ્રવેશ કર્યો; જેમ કોઇ પરાક્રમી ક્ષત્રિ
દુશ્મનના સૈન્યનું મંથન કરવાને એ સૈન્યને વિષે પ્રવેશ કરે તે
જળમાં મેં મત્સ્યની જેમ યથેચ્છ ક્રીડા કરી, મરૂદેશ-મારવાડ
પ્રવાસીની પેઠે, એનું યથેચ્છ પાન કર્યું અને શૌચવાદીની જે
એમાં અચ્છીરીતે સ્નાન કર્યું. આમ જળને ઉચિત સર્વ ક્રિયાઓ
કરીને જેવો હું બહાર નીકળવા જાઉં છું ત્યાં તો સરોવરમાંથ
એક સ્વરૂપવાન નાગકન્યાને[1] નીકળતી દીઠી.

એ કન્યાનું સૌંદર્ય જોઇને વિસ્મય પામી મેં વિચાર્યું—
પ્રજાપતિ-બ્રહ્માએ પોતાની પુત્રીને પણ છોડી નથી એ આ કન્યા
સરજીને એને વિષે લુબ્ધ થયો નહિ એ પણ એક આશ્ચર્યજ
નિશ્ચયે એનું મનહર મુખ જોઇને, રંભા નામની અપ્સરાએ ચં
મારૂપી દર્પણને વિષે પોતાનુ અમૃતમય વદન નીહાળતાજ પોતાન
ગર્વ સર્વ ગળી જવાથી જે ઉંડો નિશ્વાસ મૂકયો (હશે) ત
લીધેજ એ ચન્દ્રમાને વિષે કાળાશ થયેલી છે; લોકો એને વિષે
લાંછનની વાત કહે છે એ અસત્ય છે! સર્વ ચરાચર જગત્‌ને જી
વાને તત્પર એવા કામદેવના હસ્તને વિષે જો એ આના કટાક્ષરૂ
બાણ હોય તો નિઃસંશય કંદમૂળ કે ફળપત્રના આહાર કરનાર
કે બહુ દિવસ, પક્ષ કે માસ પર્યન્તના ઉપવાસ રૂપી તીવ્ર તપશ્ચ
કરનારા યોગીજનો પણ એની પાસે લેશમાત્ર પણ ટકી શકે નહી

હે સુલોચના! હું આવા આવા વિચાર કરતો હતો ત્યાં ત
એ નાગકન્યા સરોવરમાંથી નીકળી તેની પાસેના એક શીત
વડના વૃક્ષની નીચે બેઠી; તે જાણે એ વૃક્ષની અધિષ્ઠાતા દેવી

---

૧ નાગકન્યા એટલે સર્પકન્યા નહીં પણ પૃથ્વીની નીચે "પાતાળ
કહેવાતા પ્રદેશમાં વસતી કહેવાતી કોઇ અલૌકિક સૌન્દર્યવાળી જાતિની કન્
(નાગલોક=પાતાળલોક)

ચક્રવર્તી બ્રહ્મદત્ત સર્પ સંગાથે ક્રીડા કરતી નાગકન્યા તરફ જોઈ રહ્યા છે.
—પૃષ્ઠ ૬

Lakshmi Art, Bombay 8

રહેતી ! દૈવયોગે, પછી એકવાર જ એ વૃક્ષપરથી કાળપાશની જેવો [illegible] ભયંકર એકજ જાતિનો સર્પ ઉતરીને હર્ષસહિત એની પાસે આવ્યો. પેલી નાગકન્યા પણ તત્કાળ પોતાનું એવું અદ્ભુત રૂપ બદલીને એક સર્પિણી થઇ ગઇ; નાટકને વિષે નટી પોતાનો સુંદર રીતનો વેષ બદલીને સામાન્યનો લે તેમ. પછી એ સર્પિણી પેલા સર્પની સાથે, હું જાણું એમ, હર્ષસહિત સુરતસુખ ભોગવવા લાગી. કારણ કે અવિવેકીના વિવેકરૂપ ચક્ષુઓ મદને લીધે અંધ થયેલા હોવાથી એમને લાજ કે શરમનો છાંટો પણ હોતો નથી. હે પ્રિયે, આમ પરસ્ત્રીને પોતાની સ્ત્રીની પેઠે ભોગવતા એ સર્પને જોઇને મને ક્રોધ ઉત્પન્ન થયો. દુર્જને હઠક લગાડનારા આવા આશ્ચર્યકારી [illegible] ક્રોધ થયા વિના પણ કેમ રહે ! અહો ! કામથી પીડાયલી એ આ સુંદર સર્પિણીનું કૃત્રિમ રૂપ તજી એક સર્પની સાથે સુખ ભોગવવા લાગી એ કેવું આશ્ચર્ય ! પરન્તુ નિર્દય કામદેવ આ [illegible] વિવેકના પમાડે નહીં ' એવા નિર્લજ્જ કૃત્યો સમજ છે કે [illegible] પોતે જાણું આશ્ચર્ય જ છે ! પણ એમને શિક્ષા કરવાને મને ઉત્સાહ થયો એટલા માટે કે અન્ય કોઇ પુન [illegible] પણ ધર્મ છે કે-શિષ્ટ જનોનું પાલન [illegible] અને [illegible] અપરાધીઓનો નિગ્રહ કરવા રે [illegible] મહાન નીક [illegible] લાકડીના [illegible] કર્યો, જેવારીતે [illegible] પ્રહારથી એ સી [illegible] મૂર્છા પામ્યા [illegible] ને એમને [illegible] સુખથી [illegible] એ પણ [illegible] હે પ્રિયે, આપણ [illegible] માલિકનુ [illegible] મને કેવધનુ આવ્યું [illegible] જેવીરીતે ઉત્તમ કવિની [illegible] પીયની પાછળ [illegible] આવે છે [illegible] વિના વ્યગ્ર હોવાથી, મૂર્છામાંથી જાગ્યું [illegible] જતું

અભિનવ—અભિનવ અર્થ—નવા અર્થ [illegible] અર્થ—[illegible] અર્થ—નવો અર્થ [illegible] જે જે અર્થ નીકળે [illegible] અર્થની પાછળ બીજા અનેક અર્થો નીકળે છે તેમ.

રહ્યું તેની મને ખબર રહી નહીં. અથવા તો સાચુંજ કહ્યું છે કે જે પલાયન કરી જાય છે તેજ જીવતો રહે છે. પછી તો તું જાણેછે કે હું સમગ્ર પરિવાર સહિત અહીં આવ્યો. આ પ્રમાણે, હે પ્રિયે, મેં જે વિસ્મયકારક કુતૂહલ જોયું હતું તે તને કહી સંભળાવ્યું.

એ વૃત્તાંત રાણીને કહી સંભળાવીને બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી શરીરચિન્તાને અર્થે અન્તઃપુરથી બહાર નીકળ્યો. ત્યાંતો તેણે સર્વ દિશાઓને પ્રકાશમય કરતા એક દેવતાને પોતાની સમક્ષ ઉભેલા જોયા. તે દેવે ચક્રવર્તીને કહ્યું–દુષ્ટ લોકોને નિગ્રહ કરનારા હે બ્રહ્મદત્ત, તું સર્વદા વિજય પામ. હું તારી પાસે કંઈ કાર્યપ્રસંગે આવ્યો છું. બ્રહ્મદત્ત તો 'આ અતિ તેજસ્વી શરીરવાળો કોણ હશે અને એ અહીં ક્યાથી આવ્યો હશે એમ ચિન્તવતો કહેવા લાગ્યો –હે ભાઈ, તમારે અહીં આવવાનું શું પ્રયોજન છે તે કહો. દેવે ઉત્તર આપ્યો–હે નરપતિ, તે નરાધમ [illegible] જોઈ હતી તે મારી પ્રિયા હતી. એણે ત્યાંથી ઘેર આવીને મને કહ્યું કે બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ મને બહુ બહુ કદર્થના પમાડી. મેં એને એનું પ્રયોજન પૂછ્યું ત્યારે એ મારી પ્રિયાએ મને જે કહ્યું તે હું તને કહું છું.

મારી પ્રિયા કહે "હે પ્રાણનાથ, તમારી પાસેથી અનુમતિ મેળવી હું સરોવરમાં ક્રીડા કરવા ગઈ હતી. પણ ક્રીડા કરીને બહાર નીકળી ત્યાં બ્રહ્મદત્તે મને [illegible]. [illegible] પોતાના સમસ્ત આભૂષણવડે એના પર પ્રહાર [illegible] દીપ્યમાન દીપકની શિખાની પાસે ભમતા પતંગીઆનું [illegible] ક્યા સુધી રહે' એ દુરાત્માએ મને પ્રાર્થના કરી કે [illegible] મદનની જ્વાળાએ [illegible] થયેલું છે તેને, હે મુગ્ધે! તું [illegible] કર. પણ અ[illegible] [illegible] [illegible]. પણ મેં તો તેના કઠોર વચનોની [illegible] કાનને કહ્યું કે–તું નીચ અધમ મનુષ્ય છે, અને હું તો દેવ[illegible] [illegible] [illegible] સમાગમ કેમ થાય? વળી તું [illegible] જાતિની [illegible] દરકાર ન કરતો હો તો પણ તું [illegible] નથી કે [illegible] રાવણના પેઠે પરસ્ત્રીને વિષે મન કરે છે? પણ સાચુંજ કહ્યું છે કે [illegible] દુધ [illegible] એ દુધ ઉપર જ

હોય છે; માથે પડવાને ઉચકાયેલી લાકડી તરફ એનું ધ્યાન હોતું નથી. મને તારૂં મુખ જોવાથી પણ પાપ લાગે છે માટે મારી દ્રષ્ટિથી એકદમ દૂર થા. પણ મેં અનેક વાર આમ નિષેધ કર્યો છતાં એ પાપીને તો ઉલટો ક્રોધ થયો કારણ કે ભવાભિનંદી પ્રાણીઓને હિત વચનો પણ અશાન્તિને અર્થે થાય છે.મારાં વચનો સાંભળીને એણે તો મને વેચાતી લીધેલી ગુલામડીની પેઠે નિર્દયપણે ચાબુકનો પ્રહાર કર્યો. હે પ્રિય, તમારા જેવા મારા સ્વામી છતાં આમ બન્યું તે વ્યાજબી થયું છે ?

દેવ બ્રહ્મદત્તને કહે છે કે–મારી સ્રીએ કહેલી વાત સાંભળીને મને અતિશય ક્રોધ ચઢયો; કારણ કે સ્રીનાં વચનથી લોકોનો સગાભાઇ પ્રત્યેનો વિશ્વાસ પણ જતો રહે છે. એટલે મેં તો એ મારી કામદેવની પુતળી સમાન પ્રિયાને સાન્ત્વન પમાડીને કહ્યું–હે પ્રિયે, ખેદ ન કર. હું હમણા જ જઇને એને મારા જ હાથવડે હણીને ક્ષણમાં તારૂં વેર લઇશ. એણે મારા જેવો બળવત્તર સ્વામી હયાત હોવા છતાં કેવળ એશઆરામમાં રહેવાને ઉચિત એવી તારા જેવી સ્રીને એ પ્રમાણે તાડના કરી છે, તો એમજ સમજજે જે એણે કેસરીસિંહની કેસર–છટા લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. "

મારી સ્રીને આમ કહીને ત્યાંથી હું નદીના પૂરના વેગે અહિં તારી પાસે આવ્યો. તો, હે રાજન, તેં મારી સ્રીની કથા તારી રાણીને કહી તે મેં બહાર રહીને ગુપ્તપણે યથાસ્થિત સાંભળી તેથી સ્રીના વચનોરૂપી વાયુથી જાજ્વલ્યમાન થયેલો મારો કોપાગ્નિ શમી ગયો છે. અથવા તો સત્યચારિત્ર્યવાનની પાસે શત્રુ પણ મિત્ર થઇ જાય છે. માટે હે રાજન, મેં જે દુષ્ટ ચિન્તવન કર્યું છે તેની તું મને ક્ષમા આપ. કારણ કે મહંતપુરૂષોની ક્ષમા જ ખરી પ્રિયા છે. વળી મારી પાસેથી કંઇ " વરદાન " માગી લે, કેમકે દેવદર્શન અમોઘ (ખાલી) જાય નહીં. ચક્રવર્તીએ કહ્યું–હે દેવ, મારે કોઇ વસ્તુની ઉણપ નથી; તો પણ તમારૂં દર્શન અમોઘ ન જાય માટે હું માગી લઉં છું કે–મારા નગરને વિષે વ્યાધિ, અકાળ મરણ અને અન્ય પણ કોઈ પ્રકારના ઉપદ્રવ વિશેષ ન થાઓ. એ સાંભળીને દેવે એને એ વર આપ્યું.

વળી એકનું આત્મા પાસે કંઈ વિશેષ મહત્ત્વનું વર માગ-
વાનું કે કહેવાથી જગતને મારૂં કે—તું સર્વ પ્રાણીઓની આપ
[illegible] એમ કરો. તેણે એ વરદાન પણ આપ્યું. પણ સાથે
કહ્યું કે હે રાજન, એ એ પ્રમાણે સાધનોથી વાત તું અન્ય
કોઈને કહીશ તો નિશ્ચે તારૂં મૃત્યુ થયું સમજજે. આમ પ્રકા-
રને [illegible] કહીને દેવતા અન્તર્ધાન થયો.

દેવતાઓ પાસે આવા આવા વરદાનો કરીને દુર્લભ એવાં
[illegible] પણ આત્માને એક આત્મા એટલી મારી
[illegible] વિનાનું હોય છે?

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

પૂછયું. તો એણે ઉત્તર આપ્યો—હે સુંદરી, એ તો અમસ્તું; કાંઈ છે નહીં. પણ રાણીને વ્હેમ પડયો એટલે પુનઃપુનઃ પૂછયા કર્યું; છતાં બ્રહ્મદત્તે હાસ્યનું કારણ દર્શાવ્યું નહીં. એટલે રાણી સમજી કે રાજાએ નિશ્ચયે મારી જ મશ્કરી કરી છે. આમ થવાથી એનું મન બહુ વ્યાકુળ થયું કે રાજાને પોતાના તરફ કંઈ વસવસો હોવાથી એ હાસ્યનું કારણ ગુપ્ત રાખે છે. એટલે એ બોલી કે—હે પ્રાણનાથ, એ તો બચ્ચાં હોય એને આમ છેતરી શકાય ! હું કાંઈ ન્હાનું બાળક નથી કે મને આમ ઉડાવો છો ! જો તમે મારી સમક્ષ એ ખુલ્લેખુલ્લું નહીં કહો તો હું જરૂર પ્રાણત્યાગ કરીશ. કારણ કે અપમાન કરતાં મૃત્યુ સારૂં. રાજાએ કહ્યું—હે હરિણાક્ષી, તું પ્રાણ ત્યજીશ કે નહીં—એ તો કોણ જાણે; પણ સાચું પુછાવતી હો તો હું તો કહું છું કે એ હાસ્યનું કારણ જો હું પ્રકટ કરૂં તો મારા તો તત્ક્ષણ પ્રાણ જાય એમ છે. કારણ કે ધોબીનો ગર્દભ ધોબીનેયે લાત મારીને જતો રહે છે એ તું ક્યાં નથી જાણતી ? આમ સમજાવતાં છતાં રાણી તો પોતાનો દુરાગ્રહ ન ત્યજતાં કહેવા લાગી—તમે મને આવું જૂઠું જૂઠું કહીને શામાટે છેતરો છો ? જો બોલવાથી જ માણસો મૃત્યુ પામતા હોય તો આ સકળ પૃથ્વી નિર્મનુષ્ય જ થઈ જાય !

આવી દુરાગ્રહી સ્ત્રીના પ્રેમપાશને આધીન હોઈને રાજાએ તો છેવટે સેવકો પાસે ચિતા તૈયાર કરાવી; હાથણીના સ્પર્શને વિષે મોહિત થયેલો હાથી ખાડમાં પડવાને તૈયાર થાય તેમ. પછી, " ચાલ, દેવિ, તને મારા હાસ્યનું કારણ કહું " એમ કહી રાણીને લઈ ચિતા પાસે જવા નીકળ્યો. ધિક્કાર છે એને કે પોતે એક ચક્રવર્તીરાજા છતાં આમ મૂર્ખ બને છે ! નગરવાસી લોકો પણ ચકલે ચૌટે ભેગા થઈ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—શું આપણા રાજાપાસે કોઈ યોગ્ય રાજપુરૂષ કે અન્ય કોઈ હિતૈષી છે કે નહીં ? જો હોય તો તો એક ખીલી જેવા ક્ષુદ્ર કાર્યને અર્થે ચૈત્ય-મંદિર સમાન મહાન નૃપતિના દેહની ઉપેક્ષા કેમ હોય ? અથવા તો નિશ્ચયે હવે એનું રાજ્ય સદ્ય ડુબી જવા બેઠું છે !

એવામાં વાત એમ બની કે એક અજ અને અજા રસ્તે થઈને જતા હતા તેમાંથી અજાએ પોતાના સ્વામી અજને કહ્યું—હે ના

થ, આ રાજાના લાખોગમે અશ્વો જે યવનું ભોજન કરે છે એ યવના ચાશની મને ઇચ્છા થઈ છે તો એમાંથી મારે માટે થોડા લઈ આવો. અજ એટલે બકરાએ ઉત્તર આપ્યો—હે પ્રિયા, એ યવપર કોને રૂચિ ન થાય ? સોને રૂચિ થાય. પણ તું અણસમજુ છો. એ કામ તો કળાબાજ પુરૂષોનું છે. અશ્વો યવ ખાય છે એ આપણા જેવા અસમર્થ કયાંથી ખાઈ શકે ? ઘૃતમાં ઘણીયે સુગન્ધ છે, પણ તે ગોમયને[1] શા કામની ? ધાર કે હું યવ લેવા જાઉં ને રાજપુરૂષો મને હણવા આવે તો શું તું વચ્ચે આવીશ ? માટે હું તો એવા યવ લેવા જતો નથી. એ સાંભળીને અજા (બકરી) બોલી—જો મને એ નહીં લાવી આપો તો હું પ્રાણ ત્યજીશ; તો પછી તમને પશ્ચાત્તાપ થશે. તમને પ્રાણ જવાનો ભય છે; પણ જોતા નથી કે આ બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તી જે સમગ્ર પૃથ્વીનો સ્વામી છે તે યે પોતાની સ્ત્રીને અર્થે પ્રાણ આપવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો જો આ હાડકાની મુઠ્ઠીજ તમને વહાલી હોય, અને હું તમને વહાલી ન હોઉં, તો જાઓ, મ્હારા યે તમે પતિ નથી. આવું સાંભળ્યા છતાં અજે તો મન કઠણ રાખીને કહ્યુ—જો તારે મરવું જ હોય તો ભલે મર; મારે તો જીવવું છે. કારણકે પ્રાણ ત્યજવાથી આપણું સર્વસ્વ નષ્ટ થાય છે. વળી તુ કહે છે કે આપણો દંપતીપણાનો સંબંધ હવે ગયો, તો હુ કહું છુ કે ભલે ગયો, કારણકે હે મૂર્ખી, મે તારા જેવી અનેકને ત્યજી દીધી છે તેમના વિના મને ચાલ્યું તેમ તારા વિના પણ ચાલવાનુ આ બ્રહ્મદત્ત એક ક્ષુદ્રરંડાપર મોહિત થઈ પૃથ્વીને અનાથ કરી મરવા તૈયાર થયો છે તે મૂર્ખ છે; એ નરપતિ નહિં, પણ નરપશુ છે. ધિક્કાર છે એને ! એના અન્તઃપુરમાં રૂપવતી સ્ત્રીઓ અનેક છે છતા શા માટે એ આ એકને અર્થે આવો સર્વપુરૂષાર્થને સધાવનારો ઉત્તમ મનુષ્યભવ ગુમાવવા તૈયાર થયો છે ? અથવા તો મને લાગે છે કે વિધિ જ્યારે અવળો હોય છે ત્યારે માણસની બુદ્ધિ જ નિશ્ચયે નષ્ટ થઈ જાય છે.

અજ અને અજાનો આ સંવાદ પશુભાષા જાણનારા બ્રહ્મદત્ત ચક્રવર્તીએ અથેતિ સાંભળ્યો. તે પરથી તે મનમાં જ કહેવા લાગ્યો

---

[1] છાણ.

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

દુરાચારી રાણીની હઠથી રાજાએ ચિતા તૈયાર કરાવી. પાછળથી પશુની વાણીથી સમજણ પામેલા રાજાએ ઉપકારી અજના કંઠમાં હાર આરોપણ કર્યો.

—પૃષ્ઠ ૧૫

Lakshmi Art, Bombay.

—મારા કરતાં તો આ અજ સમજુ ઠર્યો. કારણકે પશુ છતાં એના-માં શગનો નિગ્રહ કરનારૂં પુરૂષત્વ છે. અને હું એક ચક્રવર્તી છતાં એટલુંયે પરાક્રમ મારામાં નથી. ધિક્કાર છે મને કે મેં મોહિત થઈ-ને આ સાર્વભૌમ રાજ્ય ત્યજી દઈ મૂર્ખ બની આવું અવિચારી કાર્ય કરવા માંડયું ! આ પશુએ મનેયે પશુ કહ્યો એ પણ મારા જેવાને યોગ્ય સંબોધન દીધું છે. એનાપર મારે કાંઈ પણ કોપ કર-વાનું કારણ નથી. યથાર્થ સત્ય કહે ત્યાં કોપ શાનો ? ઉગ્રરાગ કે ઉગ્ર વિષની મૂર્છામાં પ્રાણીઓ યોગ્યાયોગ્ય કાંઇ પણ જાણતા નથી, એટલે હિતકારક આચરણ એઓ ક્યાંથી જ કરી શકે ? કારણકે સર્વ શુભ કાર્યો જ્ઞાન હોય એઓ જ કરી શકે છે. આ અજના વચન મને શ્રવણગોચર થયા એ મને તત્ક્ષણ ઉપકારી થયા છે માટે મારે એ અજનું ગુરૂની પેઠે સન્માન કરવું જોઇએ; અન્યથા હું એના ઋણમાંથી મુક્ત થઈ શકીશ નહીં.

આવો વિચાર કરીને બ્રહ્મદત્તે પોતાના કંઠમાં સુવર્ણની માળા હતી તે કાઢીને સવિસ્મય તે પશુના ગળામાં પહેરાવી. કારણ કે મૃત્યુના મુખમાંથી ઉગારનારને ગમે તેવી અમૂલ્ય વસ્તુ પણ આપવા યોગ્ય છે. પછી એણે અત્યાર સુધી ધારણ કરી રાખેલી દયાને બાજુએ મૂકી રાણીને કહ્યું—હું તને મારા હાસ્યનું કારણ નહિં કહું; તું મરવી હો તો ભલે મર. કારણકે તું મૂર્ખ છે; હું મૂર્ખ નથી. કુષ્ટના વ્યાધિવાળો ઉગ્રપીડાને લઇને બળી મરવા તૈયાર થાય એની સ ગાથે બીજાઓએ પણ બળી મરવું એ ક્યાંનું ડહાપણ ? આમ મહાવૈદ્યના હાથમાં આવેલા દરદીની જેમ ચક્રવર્તી મૃત્યુના મુખમાં જતો બચ્યો. રાણી પણ આશાભંગ થઇ પોતાને આવાસે ગઇ. કારણકે જેવા તેવાથી કંઇ સહેલાઇથી પ્રાણ કાઢી શકાતા નથી.

(મહાવત કહે છે) માટે હે સમજુ હસ્તિપાળક, તું પણ બ્રહ્મદત્તની જેમ, આ વેશ્યાના દુરાગ્રહને લાત મારી સુખી થા. કહે-વત છે કે વારાંગનાઓનું ભલું ક્યાંથી થાય ?

ગવાક્ષમાં રહેલી શ્રેણિક આ સર્વ વૃત્તાન્ત સાંભળીને મદ ત્યજી કહેવા લાગી—આ મહાવતે કહેલી વાત સર્વ યથાર્થ છે.

એવા તુચ્છ જાતિના માણસનો પણ બુદ્ધિવૈભવ કેવો આશ્ચર્યજનક છે ! અથવા તો સરસ્વતીદેવી જેનાપર પ્રસન્ન થાય છે એઓની બુદ્ધિ એવીજ હોય છે. એ બુદ્ધિમાને કહ્યું તે સત્યજ છે. જો હું મરીશ તો મારા જીવની જઈશ. જેના મસ્તકપર રાજા હાથ મુકશે એજ ચેલ્લણા (રાજાએ માની એજ રાણી) થશે. જો મેં આ વાતમાં મૃત્યુ અંગીકાર કર્યું હોત તો નિશ્ચયે મારો પુનર્જન્મ રૌરવાદિ નરકને વિષે થાત; કારણ કે કષાયરૂપી[1] વૈરિઓને લીધે જે દુર્ગતિ પ્રાપ્ત થાય છે તેમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર કોઇ નથી. આમ મહાવતે કહેલી વાત ઉપરથી રાણી પ્રાણ ત્યજી દેવાની વાતપરથી અટકી. લોકો ગમે તેમ માનતા હોય પણ માણસ હારે છે ત્યારે જ હેઠા બેસે છે.

અનેક રત્નોના કિરણોને લીધે ઇન્દ્રના ધનુષ્ય જેવો દેદીપ્યમાન એવો એ હાર પછી તો ચેલ્લણાના હૃદયપર શોભવા લાગ્યો (અર્થાત્ ચેલ્લણાએ એ પહેર્યો.) તે જાણે એના હૃદયને વિષે રહેલા કોઇ દેવના પૂજન-અર્ચનને અર્થે એણે એ હૃદયપર સ્થાપન કર્યો હોયની ! આમ થવાથી એ ચેલ્લણા દિવ્ય કુંડળધારી અને દેવદુષ્ય વસ્ત્રથી અલંકૃત એવી નન્દા રાણીથી (જાણે સ્વર્ગને વિષે રહેલી ઈન્દ્રની ઇન્દ્રાણીથી પણ અધિક હોયની એમ) અધિક શોભવા લાગી.

હવે દેવમન્દિરો, સભાસ્થાનો, તળાવ, કુવા, ધર્મના મઠ આદિ અનેક સ્થળો જ્યા શોભી રહ્યાં છે એવું અને સર્વ સંપત્તિના ભાજનરૂપ એવું કોઈ સાકેતપુર નામનું નગર હશે. ત્યાં ઉંચા ઉંચા સુરાલયોના શિખરપર રહેલા સુવર્ણના કળશોને વિષે પ્રતિબિમ્બિત થયેલો ચન્દ્રમા જાણે એ કળશોને એમના પીતવર્ણને લીધે ભ્રમથી અંબુજ એટલે કમળપુષ્પ સમજીને એનો સુગન્ધ લેવાને હોંશેહોંશે આવ્યો હોયની એમ દીસતું હતું. આ નગરને વિષે, જેની આગળ નિરંતર [2]બુધમંડળ રહેતું હતું એવો અને

---

૧. ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ—આ ચાર ' કષાય ' કહેવાય છે.

૨. (રાજાપક્ષે) શાણા પ્રધાનોનું મંડળ; (ચંદ્રપક્ષે) બુધ નામનો ગ્રહ (જે હંમેશાં ચંદ્રમાની નજદીકમાંજ રહે છે.)

જેને લેશ માત્ર પણ [1]મિત્રના આશ્રયની જરૂર ન હતી (અર્થાત્ બળવાન્) એવો, નવીન ચંદ્રમા હોયની એવો ચંદ્રાવતંસક નામનો રાજા હતો. એના હસ્તને વિષે જાણે કોઇ નવીજ જાતનો ખડ્ગરૂપી સૂર્ય રહેતો કારણ કે એ એના શત્રુઓની સ્ત્રીઓના [2]પયોધરને વિષે રહેલું પય બીલકુલ શોષી લેતો હતો. એનો પ્રતાપાગ્નિ સમુદ્રને વલ્લભ એવા સરોવરો, નદીઓ અને કુવાઓના ગર્ભને વિષે પણ રહેલા એવા એના શત્રુઓને સુધ્ધાં અત્યન્ત બાળતો હતો. કહેવત છે કે દૈવની આગળથી કોઇ છુટે નહિં. નિરંતર એકમુખે ત્યાગ કરતા એ રાજાના માર્ગણો[3] કદિ નિષ્ફળ[4] પાછા ફરતા નહિં અને શર[5] સિવાય બીજા માર્ગણો[6] કૃષ્ણવદનના[7] દેખાતા નહિં.

---

૧. રાજાને ચંદ્રમાની ઉપમા આપી; પણ ચન્દ્રને તો મિત્ર એટલે સૂર્યની હમેશાં ગરજ છે (કારણ કે એને સૂર્યનું જ તેજ પોષે છે; અને આ રાજાને તો કાંઇ મિત્ર–દોસ્તદારની સહાયનો ખપ નથી (એ પોતાના બાહુબળ પર ઝુઝનારો છે) માટે એને " નવીન ચંદ્રમા " કહ્યો.

૨. અહીં કવિએ " પય " શબ્દના (૧) જળ અને (૨) દુધ એ બે અર્થ ઉપર શ્લેષ રચ્યો છે. આકાશને વિષે રહેલો સૂર્ય પૃથ્વીપર આવેલાં પયોધર એટલે જળના સ્થાન–નદી સરોવર આદિના પય–જળને શોષી લે છે. અને રાજાનું ખડ્ગ એના શત્રુઓના પ્રાણ લે અને એમની સ્ત્રીઓને વિધવા બનાવે એટલે એઓ નિઃશ્વાસ મૂકે તેથી એમના પયોધર–સ્તનમાં રહેલું પય–દુધ શોષાઇ જાય. આમ સૂર્ય કરતાં બીજી (નવીન) રીતે " પયોધર " ના " પય " ને શોષનારા રાજાના ખડ્ગને કવિએ " નવીન " સૂર્ય કલ્પ્યો. (અલંકાર શ્લેષ).

૩–૪. યાચકો એકજવાર માગણી–યાચના કરે ત્યાં તો રાજા ત્યાગ–દાન દેતો. માર્ગણ=(૧) યાચક, (૨) તીર–બાણ. યાચકો નિષ્ફળ (દાનવિના) ન પાછા ફરતા. તેમ રાજા બાણ ત્યાગ કરતો (છોડતો) એ પે નિષ્ફળ (=શત્રુના પ્રાણ લીધા વિના) ન પાછા ફરતા.

૫. શર=બાણ. ૬. એટલે કે યાચકો.

૭. બાણના છેડા લોહના હોય છે એટલે એ કૃષ્ણવદનના (કાળા મુખવાળા) કહેવાય. અન્ય માર્ગણો એટલે કે યાચકો કૃષ્ણવદનના એટલે ગીલા મુખવાળા (નીરાશ) દેખાતા નહીં. કારણ કે રાજા દાન દેતો એથી સંતુષ્ટ થઇને જતા. અહીં બધે " શ્લેષ " અલંકાર છે.

આ રાજા ધર્મ, અર્થ અને કામ—એ ત્રણ પુરૂષાર્થમાં ધર્મને જ ઉત્કૃષ્ટ પુરૂષાર્થ માનતો હતો. અથવા એમાં કાંઈ આશ્ચર્ય નહોતું કારણ કે વિચક્ષણ પુરૂષો હમ્મેશા મહા પ્રયાસવડે પણ મૂળને જ ગ્રહણ કરે છે. જેમ કામદેવને રતિ અને પ્રીતિ એમ બે સ્ત્રીઓ કહેવાય છે તેમ આ ન્યાયવંત રાજાને પણ પોતાના જેવી સુંદર અને કદિપણ કલેશ નહિં કરનારી બે સ્ત્રીઓ હતી. પહેલી સતીશિરોમણિ, દેખાવે તેમ નામે સુદર્શના,[1] અને બીજી શીલરૂપી ગુણરત્નની ઉત્કૃષ્ટ ભૂમિ પ્રિયદર્શના. વળી સુદર્શનાને, જાણે સ્વર્ગ થકી પૃથ્વીપર અશ્વિનીકુમાર[2] ઉતરી આવ્યા હોયની એવા (૧) ગુણોરૂપી રત્નોના સાગર સાગરચંદ્ર અને (૨) જ્યેષ્ઠભ્રાતા પ્રત્યે પૂજ્યભાવ દર્શાવનાર અને ઉત્તમ મુનિઓના ઉપદેશને પાળનાર મુનિચંદ્ર નામના બે પુત્રો હતા. બીજી પ્રિયદર્શનાને પણ પ્રદ્યુમ્ન[3] સમાન રૂપવાન બે પુત્રો હતા: એક સૂર્યમંડળના જેવો અત્યન્ત તેજસ્વી ગુણચંદ્ર, અને બીજો શુક્લપક્ષના ચંદ્રમા જેવો કલામંડળવાળો[4] બાલચંદ્ર.

રાજાએ પહેલા પુત્ર સાગરચંદ્રને હર્ષસહિત યુવરાજપદ આપ્યું હતું; કારણ કે સદ્‌ગુણી જ્યેષ્ઠ પુત્રને પડતો મુકીને ન્હાનાને ક્યાંય અપાતું નથી. વળી મુનિચંદ્રકુમારને ગરાસમાં અવન્તિકા નગરી આપી હતી. અથવા તો સ્વામીના યોગ્ય દાનને કોઈ પણ કદાચિત્ ઉલ્લંઘન કરતું નથી. આ પ્રમાણે ઉત્તમ કુટુંબીજનોથી પરવરેલો અને મહાન્‌ઉદાર્યકર્મી [illegible] નરપતિ ધર્મ, અર્થ અને કામની ઉપાર્જના[5] નિરંતર [illegible] કરતો હતો.

એકદા માઘમાસમાં એક રાત્રીએ પ્રગાઢ [illegible]વાળા એ રાજા પાપકર્મનો નાશ કરવાની ઇચ્છાથી પોતાના મહેલને વિષે મુનિની જેમ કાયોત્સર્ગે રહ્યો; ને મનમાં એવો નિશ્ચય કર્યો

---

૧ દેખાવમાં સુદર્શન=રૂપવતી. ૨ સૂર્યની સ્ત્રી અશ્વિની [illegible] પુત્રો. એઓ અત્યન્ત રૂપવાન હતા. ૩ એ નામનો શ્રીકૃષ્ણનો એક પુત્ર. ૪ [illegible] (ચંદ્ર—[illegible]) ની માફક (નિત્ય) [illegible]. કુમારપણું [illegible] [illegible]) [illegible] [illegible]. ૫ [illegible] ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ એ ચાર પુરૂષાર્થ [illegible] [illegible] છે.

કે " જ્યાંસુધી આ દીપક બળ્યા કરશે ત્યાંસુધી હું કાયોત્સર્ગ નહિ પારૂં; કારણ કે બીજે રસ્તે આ જગતમાં સિદ્ધિ નથી. " થોડા વખતમાં પ્રથમ પહોરની સમાપ્તિને સુચવવા વાગી ઘડી વાગી તે જાણે તેનાં અનેક કર્મરૂપી દુશ્મનોના મસ્તક પરજ વાગી હોય ની ! એવામાં દીપકમાં તેલ થઇ રહેવા આવ્યું તેથી તેનો પ્રકાશ મંદ પડવા લાગ્યો કારણ કે સ્નેહનો[1] નાશ ક્યાંય પણ અભ્યુદયનો[2] હેતુ થતો નથી. તે વખતે શય્યાની પરિચારિકા દાસીએ " મારો રાજા અંધકારને વિષે કેવી રીતે રહેશે " એમ વિચારીને દીપકને વિષે તેલ પૂર્યું. (અહો ! અજ્ઞાન જનોનું આચરણ ખરે ખર દુઃખદાયક હોય છે.) તેલ પુરાવાથી ભવનની અંદર સર્વત્ર પ્રકાશ થઈ રહ્યો; લિંગવતી[3] નામની પરિભાષા—ટીકાથી શાસ્ત્ર જેમ પ્રકાશમાન થઈ રહે છે તેમ. એવામાં અર્ધ રાત્રીને સમયે " આ રાજાના હૃદયને વિષે ભાવદીપક દીપી રહ્યો છે માટે હવે મારૂં શું પ્રયોજન છે એમ જાણીનેજ જાણે દીપક જતો રહેવા લાગ્યો. એટલે પેલી દાસીએ મારા રાજાની પેઠે [4]ગુણવાળો અને અંધકારનો[5] નાશ કરવાની શક્તિવાળો આ દીપક (મારા રાજાના તરફ) સ્નેહ (પ્રેમ) ઘટાડતો જણાય છે એમ ધારીનેજ જાણે એમાં સ્નેહની વૃદ્ધિ કરી (તેલ પૂર્યું), અને દીવેટ પણ સંકોરી તેથી દીપક વિશેષ પ્રકાશ કરવા લાગ્યો—તે જાણે રાજાના ધ્યાનરૂપી દીપકની સાથે સ્પર્દ્ધા કરવાનેજ હોયની ! રાજા ચઢતે ચઢતે પરિણામે ધ્યાનની કોટિપર આરોહણ કરવા લાગ્યો એવામાં ચોથા પહોરનો સમય થયો અને દીપક વળી ઝાંખો થવા લાગ્યો. અહો ! આ જગમાં આપત્તિ વધવા માંડે છે ત્યારે કેટલી વધે છે ? દાસીએ તો રાજાને વિષે વત્સલતાને લીધે વળી દીવામાં તેલ પૂર્યું ! કહેવત છે અજ્ઞાન લોકની ભક્તિ મર્કટે કરેલી ભક્તિના જેવી છે. દીવો

---

૧ સ્નેહ=(૧) તેલ (૨) પ્રેમ. ૨ અભ્યુદય=(૧) ઉજાશ. (૨) ઉદય. ૩ અમુક વાક્યમાં અમુક શબ્દનો અર્થ અમુકજ થશે જોઇએ એવો જેમને લીધે નિશ્ચય થઇ શકે એવા કેટલાક સંયોગ, વિયોગ, સાહચર્ય આદિ લક્ષણો છે તે લક્ષણોમાંના એકનું નામ લિંગ છે. અને એ લિંગવાળી ટીકા તે લિંગવતી ટીકા. ૪—૫ રાજાપક્ષે ગુણ=સદ્ગુણ: અન્ધકાર=અન્યાય. દીપકપક્ષે, ગુણ=દીવેટ, અન્ધકાર=અંધારૂં. અહીં પણ " શ્લેષ " છે.

તો તેલ પૂરાયાથી "હું તો હવે સર્વ વિપત્તિ ઉદધિથી પાર ગયો" એમ મહાહર્ષ સહિત જણાવતો હોયની એમ ચોમેર પ્રકાશ ફેંકતો ઝળઝળાટ બળવા લાગ્યો.

આ વખતે ભવદુઃખનો ભીરૂ[1] નરપાળ પણ વિશેષ વિશેષ ભાવના ભાવવા લાગ્યો—"પ્રાણી ભવાન્તરથી નિશ્ચયે એકલો જ આવે છે, એકલોજ નરકતુલ્ય ગર્ભવાસને વિષે દુઃખે રહે છે અને એકલો જ યોનિરૂપ યંત્રથકી બહુ વેદના સહન કરતો બહાર નીકળે છે. વળી એકલો જ અન્ય કોઈના શરણ વિના અનેક પ્રકારની વ્યાધિઓથી પીડાય છે અને એકલો જ પોતાના કર્મ પ્રમાણે મળેલી ગતિમાં પરવશપણે જાય છે. સકળ [2]પરિગ્રહથી પ્રાણી ન્યારો છે, પિતા-પુત્ર-માતાથી પણ પ્રાણી ન્યારો છે, આ દેહથી પણ તે ન્યારોછે, તો હવે મમતા ક્યાં કરવી ? હે જીવ ! તેં ક્યાં અત્યન્ત અત્યન્ત વેદના નથી સહન કરી ? માટે હવે અહીં જો તું ભાવ રહિત હઈશ તો તને બહુ અલ્પ નિર્જરા (કર્મનો ક્ષય) થશે. જિનેશ્વરના વચનોના જ્ઞાતા સાધુજનો પણ એ વેદના શ્રદ્ધા સહિત સહન કરે છે તો મહા ફળવતી થાય છે. માટે હે જીવ ! તું પણ આ માથે પડેલી વિપત્તિ સહન કરી લે, જેથી ઇચ્છિત વસ્તુની સત્વર સિદ્ધિ થશે. વળી તારા પાપકર્મોનું તે જે નરકભવને વિષે દુઃખ અનુભવ્યું છે તેની પાસે તો આ દુઃખ નિશ્ચયે અનન્તમે ભાગે છે અસ્થિર, મલિન અને પરતંત્ર એવા જે શરીરની પાસે કોઇ વખત વિપરીત કાર્ય પણ કરાવવામાં આવે છે, તે શરીરની પાસે તેનો જે ખરો ઉત્તમ ધર્મ છે તે (ધર્મ) શા માટે ન કરાવવો ? "

આમ ભાવના ભાવતા પુષ્પથી પણ સુકુમાર એવા એ રાજાએ ધ્યાનથી લેશ પણ ડગ્યા વિના શેષ રાત્રી અત્યન્ત વેદના સહન કરીને પ્રાણ ત્યજ્યા. આવુ ઉત્તમ મૃત્યુ પામવાથી એનો જીવ તત્ક્ષણ સ્વર્ગને વિષે એક સમૃદ્ધિવાન્ દેવરૂપે ઉત્પન્ન થયો. (કોઈક કારણને લીધે એને મુક્તિ તો ન મળી, પણ તેટલા માટે એને દેવત્વ પણ શું ન મળે ?) આવા સત્વના ભંડારરૂપ રાજાની તોલે બીજો કોઈ મનુષ્ય નહીં આવે, કારણકે એણે પોતે

1 બ્હીનારો. 2 આસક્તિવાળા (ધન-ધાન્યપ્રમુખ વગેરે.)

કૃત્ય ચિત્તને વિષે ધારેલું હતું તે યે લીલામાત્રમાં બહુ ઉત્તમ રીતે નિર્વહન કર્યુ છે. કેટલાએક તો પોતે બોલીને અંગીકાર કરેલું પણ કલીબની જેમ ધીરજ ન રહેવાથી યથેષ્ટ ભાષણ કરનારા બાળકોની પેઠે બીજીજ ક્ષણે ત્યજી દે છે એ કેવું ખેદજનક છે? કમંડલુ-કપાલ-દંડ-શ્વેત કે રક્ત વસ્ત્રો આદિ[1] ધારણ કરવાથી શું? તેમ કેશનો લોચ કરવાથી પણ શું? ખરૂં વ્રત તો સ્વીકાર કરેલા વ્રતનું પરિપાલન કરવું એજ છે.

હવે એ સદ્‌ગત રાજાનો જ્યેષ્ટ પુત્ર હતો તે પ્રજાજનનાં મનરંજન કરતો રાજ્યગાદી શોભાવવા લાગ્યો; સુવર્ણનો કાન્તિમાન કળસ ઉત્તમ દેવમંદિરના શિખરને દેદીપ્યાન કરે છે તેમ. એકદા એણે પોતાની અપર માતાને કહ્યું-તમે આ મારૂં અખિલ રાજ્ય ગ્રહણ કરો; તમારા ઉભય પુત્રો એના સ્વામી થાઓ; હું તો હવે આ ભવથી ઉદ્વિગ્ન થયેલો છું તેથી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ કરીશ. આમ નરપતિએ પોતે આવીને આપવા માંડયું છતાં એ એને ગમ્યું નહીં. કારણકે "લ્યો, લ્યો" કહેતાં તો તસ્કરો પણ ગ્રહણ કરતા નથી. પણ એકદા એ અપરમાતાએ એને રાજમાર્ગપર હસ્તી-રથ-અશ્વ-ચામર-છત્ર અને બન્દિજનોના સમૂહથી શોભી રહેલો, તથા મંડલિક અધિપતિઓ, મુખ્ય અમાત્યો અને પ્રતીહાર આદિ પરિવારથી સંયુક્ત હરતો ફરતો જોયો એટલે એને પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી ચિન્તવવા લાગી "એક વખતે એણે મને રાજ્ય આપવા માંડયું હતું છતાં પણ તે મને ગમ્યું નહીં. હવે મારે શું કરવું? હવે મારે ફક્ત હાથ ઘસવા રહ્યા! જો મેં તે સમયે રાજ્યગ્રહણ કર્યું હોત તો મારા પુત્રો પણ નિશ્ચયે આવો વૈભવ ભોગવત." ખરૂંજ કહ્યું છે કે અલ્પમતિ જનોને યોગ્ય સમયે વિચાર સુઝતો નથી.

આમ કરતાં એ અપરમાતાને એક એવો વિચાર સુઝયો કે હવે તો હું એનો ઘાત કરૂં તોજ રાજ્ય મારા પુત્રોનું થાય. બરાબર યોગ્ય સમયે ફળ ન તોડાણું તો છેવટ હવે ક્ષુધા લાગી ત્યારે

[1] સંસાર તજી વિરકત થયેલા યોગીજનો પાસે આ વસ્તુઓ હોય છે એ ઉપરથી એઓ ઓળખાય છે.

તોડું. ત્યારે હવે શું હું એને વજાથી ચુરી નાખું ? તીક્ષ્ણ ખડ્ગથી વિદારી નાંખું ? જળને વિષે ડુબાવી દઉં કે અગ્નિથી મૃત્યુ પમાડું ? એ રાંક જેવો શું કરવાનો છે ? એનામાં કાંઇ સત્ત્વ નથી." આમ નિશ્ચય ઉપર આવ્યા પછી એણે પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે રસોઇયાને આજ્ઞા કરી કે "આ મારો પુત્ર ક્ષુધા સહન કરી શકે એવો નથી માટે તારે નિત્ય પ્રભાતે એને માટે કાંઈ નાસ્તો મોકલ્યા કરવો." એટલે રસોઈયાએ એ પ્રમાણે કરવા માંડયું. એકદા એણે એક ઉત્તમ કેસરીઓ મોદક દાસીની સાથે રાજાને મોકલાવ્યો, એવો કઠણ કે જાણે દાંતને પાડી નાખવાને માટે એક પાષાણનો ગોળો હોયની ! દાસીના હાથમાં એ જોઈને રાણીએ પૂછયું-આ તારા હાથમાં શું છે ? દાસીએ કહ્યું-રાજા માટે મોદક લઈ જાઉં છું. રાણી (રાજાની અપરમાતા) એ કહ્યું-એ કેવો છે ? મને દેખાડ તો ખરી, એમ કહીને એ મોદક એણે પોતાના વિષવાળા હાથમાં લીધો. અને " અહો ! છે તો બહુ સુંદર, પણ એમાં લેશ માત્ર સુવાસ નથી " એમ કહીને દાસીને પાછો આપ્યો. અહો ! માયા કપટવાળા મનુષ્યોની વચનચાતુરી સામાને કેવી કેવી રીતે વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કરાવે છે ! દાસીએ તો એ પછી રાજાને જઇને આપ્યો. તે વખતે દૈવયોગે એના બે અપરભાઇઓ પાસે હતા એટલે રાજાના મનમાં વિચાર થયો-આ મારા નાના ભાઇઓ ક્ષુધિત છતાં મારાથી એ કેમ ખવાય ? એમ કહી એણે એ એમને વ્હેંચી આપ્યો; કારણ કે સજ્જનોને લઘુ ભાઇ ઉપર પુત્રસમાન પ્રેમ હોય છે. પછી બેઉ ભાઈઓએ એ મોદક ખાધો. પણ ત્યાં તો એમની દૃષ્ટિ ભાંગવા માંડી, શરીર ધ્રુજવા લાગ્યું અને એમને મૂર્છા આવી. એ પરથી રાજા તો પોતાનું સર્વ રાજ્ય હારી બેઠો હોય એમ આકુળ વ્યાકુળ થઈ ગયો. " જરૂર આ કોઇ વિષનો વિકાર છે, અન્યથા આમ થાય નહીં. માટે એનો સત્વર ઉપાય કરૂં, કારણ કે પછી મોડું થશે તો શત્રુની પેઠે એ દુર્જય થઇ પડશે. " એમ વિચારી પ્રવીણ વૈદ્યોને બોલાવીને તત્ક્ષણ સુવર્ણનું પાન અને ઉત્તમ મંત્રો આદિ ઉપાયો વડે રાજાએ પોતાના લઘુ બન્ધુઓને સ્વસ્થ કર્યા. પછી ખરૂં સ્વરૂપ જાણવા માટે તરતજ દાસીને બોલાવીને પૂછયું-આ અત્ય-

ઉપદેશ આપી સમજાવવાને માટે સત્વર અવન્તી ભણી ચાલ્યા. અથવા તો મુનિઓ સદા પરોપકારને વિષે તત્પરજ હોય છે.

હવે અવન્તીમાં આવીને એ રાજર્ષિ ઉપાશ્રયમાં વસતિ માગી લઈને રહ્યા. ત્યાં પૂર્વે જે સાધુઓ આવીને રહેલા હતા એમણે એ મહર્ષિની ભક્તિ કરી; અને ગોચરીનો વખત થયો ત્યારે એઓએ કહ્યું–અમે તમારે માટે ભક્તપાન લાવીશું; કારણકે શાસ્ત્રમાં પણ ત્રણ દિવસનું આતિથ્ય[1] કહેલું છે. એ સાંભળી રાજર્ષિએ કહ્યું "તમે કહો છો તે વાસ્તવિક છે પણ હું બીજાની આણેલી ભિક્ષા જમતો નથી. માટે કોઈ, પ્રતિપક્ષીઓનાં તેમજ હિતૈષીઓનાં ઘરને જાણનારા મુનિને મારી સાથે મોકલો." એ પરથી એ સાધુઓએ પણ એક ન્હાનો શિષ્ય ઘર બતાવવા માટે સાથે આપ્યો. કહેવત છે કે જ્યાં પૈસે સરતું હોય ત્યાં ચતુર માણસ રૂપીઓ ખરચતા નથી. સર્વે ગૃહસ્થોના ઘર બતાવી રહ્યા પછી પેલા રાજપુત્રનું મંદિર જોવાની ઉત્કંઠાવાળા રાજર્ષિને તે પણ દેખાડયું; જેમ યુદ્ધને વિષે ઉતરી પડવાને સજ્જ થયેલા સુભટને શત્રુનું સૈન્ય દેખાડવામાં આવે છે તેમ. કાંઇક નવું જુનું થશે એમ સમજીને રાજર્ષિએ તરતજ પેલા લઘુશિષ્યને રજા આપી અને પોતે મ્હોટે સાદે "ધર્મલાભ" કહીને કુમારના મન્દિરને વિષે પ્રવેશ કર્યો.

એ "ધર્મલાભ" સાંભળીને હા! હા! એમ ઉચ્ચ સ્વરે બોલતી અંતઃપુરમાંથી સ્ત્રીઓ બહાર આવી અને મુનિને અંદર પ્રવેશ કરતા વાર્યા; કોઈ કૃપણના ઘરની સ્ત્રીઓ ભિક્ષુકને વારે છે તેમ. પણ મુનિએ તો સાદ કાઢીને એમને પૂછયું—કેમ, બ્હેનો તમે કેમ મુંઝાઈ જાઓ છો? શું અંદર કોઈ ફણિધર સર્પ કે દુષ્ટ ચોર જેવું કોઈ છે? એમ કહી રૂષિ તો વાર્યા છતા આગળ ને આગળ વધવા લાગ્યા. પેલી સ્ત્રીઓ પણ વિચારવા લાગી કે "કોઈ આંધળા માણસને કહીએ કે એમ જાઈ, એને કાંઈ સળગાવી દેતો–એ સાંભળીને તો ઉલટો એ વિશેષ સળગાવે છે તેમ આ સાધુ વાર્યા છતાં આગળ ને આગળ ચાલ્યાજ આવે છે માટે એનામાં

[1] અતિથિનો સત્કાર.

કંઈક નવીન—આશ્ચર્ય જેવું જોઈએ." એવામાં તો મુનિ મંદિરના મધ્ય ભાગસુધી આવી પહોંચ્યા. કેમકે જે માણસે અમુક કાર્ય કરવાનું મન સાથે નક્કી કર્યું છે તે માણસ કંઈ પણ જોખમની દરકાર કરતો નથી.

ત્યાં તો " અહો ! આપણને રમવાને માટે બહુ સુંદર રમકડું એની મેળે આવી પહોંચ્યું " એમ કહીને પેલા બેઉ કુમારોએ મુનિને વંદણા કરી; અને સાથેજ પોતાની શક્તિનું દ્વાર પણ બંધ કર્યું ! પછી હાવભાવ સહિત અને હસન અને રૂદનની આંગીકાના ઉપન્યાસ પૂર્વક સુંદર નૃત્ય કરો એમ બોલ્યા મુનિને કહ્યું; કારણકે નિર્બુદ્ધિ માણસને સ્થાનાસ્થાનનો વિચાર હોતો નથી. મુનિએ પણ એમને કહ્યું—ત્યારે તમે વાજિત્ર લ્યો કારણકે હું નૃત્ય કરીશ તે, સાથે કાંઈ વાદ્ય જેવું નહિ હોય તો શોભશે નહીં.

આમ બેઉ કુમારોએ વાજિત્ર લીધું અને મુનિ પગની ઘર મનહર નૃત્ય કરવા લાગ્યા પણ કુમારો બેઉ વગાડતાં વગાડતાં વિષમ તાલ દેતા હતા તેથી નૃત્યના તાલમાં ભંગ થવા લાગ્યો. તેથી મુનિએ કહ્યું—તમને સુંદર રીતે વગાડતાં આવડતું નથી તેથી હું નૃત્ય નહિ કરૂં આ પરથી કોપાવિષ્ટ થઈને બેઉ જણ મુનિને પ્રહાર કરવા ઉદ્યુક્ત થયા (કહેવત છે કે અમુક કાર્ય આવડતું નથી ત્યારે અજ્ઞાન માણસ કલહરૂપી કાર્ય શોધી કાઢે છે) એટલે તો કળાંધેલ મુનિએ એ બેઉને મારી મારીને બેવડા કર્યા. કારણકે ગમકરની આગળ સામાન્ય હસ્તી ક્યાં સુધી ટકે ? એમાંનું એક મરડની પેઠે સંધિબંધ પનદખાથી બેઉને વશ કરી નાખ્યા અને પોતે ત્યાંથી ઉપવનમાં જઈને રહ્યા. કારણકે વિદ્વાનોને ગૌરવ હોય એવા મનુષ્યની સાથે સમભાવની વાત કરવાની હોતી નથી. તત્કાળ સેવકજનોએ એ બેઉ કુમારોની એવી કષ્ટમય સ્થિતિ જોઈને રાજાને ખબર આપ્યા કે કોઈ મુનિ આપની એવી દુર્દશા કરી ગયા છે તે પરથી મુનિચંદ્ર રાજાએ પોતે ઉપવનમાં આવીને ગુરૂની આગળ. કુમારોને નિર્દયપણે દુઃખ આપી દયાહીન કેમ મુનિ મુકી જવાનો ક્યાંક કરી દુઃખ એ તાબેદારી વિલાપ. ર.ખુ

મંડળને પૂછી લેયું પણ એઓ તો કહે કે અમે કશુંયે જાણતા નથી. અમે તો એ કુમારોના દુઃખને લીધે એમના પાડોશીઓનાં ઘર સુદ્ધાં તજ્યાં છે. કારણકે અગ્નિની સમીપમાં કોણ જાય ? વળી જ્યારે એ કુમારોને કોઇ મુનિ મળે છે ત્યારે તો એઓ એમ જાણે છે કે આજે તો ગોળનું ગાડું મળ્યું. એને એઓ વિવિધરીતે બાધા ઉપજાવે છે એને લીધે અમારે દેવગુરૂની બહુ ચિન્તા રાખવી પડે છે. હે ગુરૂજી ! આજે નવા આવેલા મુનિને પણ એમણે સંતાપ્યા હશે અને એથીજ એમની આવી દુર્દશા થઇ હશે! કારણકે બિલે બિલે કાંઈ ઘો હોય નહીં; કયાંક સર્પ પણ હોય. એ સાંભળીને ગુરૂએ કહ્યું—હે રાજન્ તમે એ મુનિની શોધ કરાવો; કારણ કે જેનામાં ભાંગવાની શક્તિ છે તેનામાં પાછી સાધવાની શક્તિ પણ હોવી જોઇએ.

પછી રાજાએ ચોતરફ પોતાના સેવકજનોને મોકલી ભાળ કઢાવી. એમણે એમને બહાર વનમા શોધી કાઢ્યા એટલે રાજા પોતે ત્યાં આવ્યો અને વનના મધ્યમાં ગયો. ત્યાં એણે શમગુણથી શોભતા અને શાસ્ત્રનો પાઠ કરતા પોતાના સહોદર સાગરચંદ્રને દીઠા. એમને મહાઆદર સહિત વંદન કરીને રાજા લાજને લીધે અધોમુખ રહ્યો, તે જાણે પૃથ્વીને એમ પૂછવાને હોયની કે " તું મુનિજનને વહાલી છો માટે કહે હું શું કહું ? પછી મુનિએ એને કહ્યું " હે ભૂપતિ, તું ચંદ્રાવતંસક રાજાના પુત્ર છતા, મુનિજન તરફ દુષ્ટ વર્તણુક ચલાવતા તારા બાળકોને વારતો નથી તે શું સારૂં કહેવાય છે ? તેં તારા પિતાની સ્થીતિ જોઇ છે ? અથવા તો ભૂપતિના પાશમાં રહેલો સિંહપુત્ર શૃગાલમાથો પણ ગયો ? પણ એમાં તારો દોષ નથીઃ સર્વ લોકો પોતાના પુત્રોને સદ્દગુણી જ લેખે છે. વાઘણ પણ પોતાના શિશુને ભદ્રિક અને સૌમ્યહૃદયવાળું માને છે. પણ આ સાધુજનની હીલના કરવાથી હાનિ થાય છે અને એમને તાડના કરવાથી મૃત્યુ નીપજે છે. અહિં આવનારા મુનિઓને ઉપદ્રવ કરનારા તારા બેઉ બાળકો નિશ્ચયે દુરાત્મા છે." એ સાંભળી રાજાને બહુ પશ્ચાત્તાપ થયો તેથી રાજર્ષિના ચરણમાં પડીને કહેવા લાગ્યો—હે ક્ષમાનિધિ, એકવાર મારો અપરાધ

ક્ષમા કરો. બેઉ બાળકોનું આવું દૂષણ મેં મૂકાવ્યું નહિં એથી
મને બહુ ખેદ થાય છે. અથવા તો સંપત્તિને લીધે અંધ બનેલા
મારા જેવાઓ સર્વત્ર સુંદરસુંદર જ ભાળે છે. હવે તો તમારા
સહોદરપર અનુગ્રહ કરી, દુઃખદાયક અવસ્થામાં પડેલા બેઉ કુમા-
રોને કૃપા કરી જરા પાંસરા કરો; કારણ કે એઓ તમારા પણ ફર-
જંદ છે.

એ સાંભળીને રાજમુનિ બોલ્યા—હે નૃપાળ, કુમારોને હું
એ શરતે પાંસરા કરું કે જો એઓ પ્રવ્રજ્યા અંગીકાર કરે. અથવા
તો ગુણકર ઔષધ બળાત્કારે પણ પાવું પડે છે. રાજાએ ઉત્તર આ-
પ્યો—હે ગુરુ, વ્રતના સંબંધમાં હું શું કહી શકું ? એમનું જ
વચન લ્યો. કારણ કે હાડકાં [illegible] દીધું હશે તો પછી કુડલીમાંથી ઘી
ક્યાંથી નીકળી જશે ? પછી રાજર્ષિએ જઈને બેઉ કુમારોના અવ-
યવો સીધા કર્યા એટલે રાજર્ષિએ કહ્યું—હે કુમારો, જો તમારે
જીવવાની ઈચ્છા હોય તો તમે ચારિત્ર અંગીકાર કરો. એટલે
કુમારોએ મનવિના પણ એમનું વચન સ્વીકાર્યું; અથવા તો
જીવવાને માટે મનુષ્ય [illegible] શું નથી આદરતો ?

રાજર્ષિએ પછી કુમારોને લોચ કરાવીને દીક્ષા આપી અને
અનુક્રમે એમને અભ્યાસ પણ કરાવ્યો. વિના પ્રયોજને પાપ બાં-
ધનારા [illegible] પણ ધર્મ કરાવવો એ યોગ્ય છે. રાજ
પુત્ર [illegible] તેમ માનતો શુદ્ધ મને ક્રિયા બધી
કરતો [illegible] કર્મવિષયે પ્રાણીને મમતા
થાય [illegible] નિશ્ચયે [illegible] વળી પુરોહિતનો પુત્ર
પણ [illegible] — [illegible] મને નામ થયું તે ખરેખર
[illegible] મને બળાત્કારે પ્ર-
વ્રજ્યા [illegible] અભિમદ થયો કે હું ઉત્તમ
જ્ઞાતિનો [illegible] તેમ સર્વ જ્ઞાતિઓમાં
બ્રાહ્મણજાતિ [illegible] ઉત્તમ વ્રતનું અનુપાલન
કરતા [illegible] પણ મોક્ષરૂપી ઉત્તમ ફળ
આપનાર મુનિપણું એમને [illegible] આપનારું થયું એટલે એ

કંઇ આશ્ચર્યકારક ન થયું. ત્યાં સ્વર્ગને વિષે બેઉએ પરસ્પર નક્કી કર્યું કે આપણામાંથી જે પ્રથમ ચ્યવે તેને બીજાએ પ્રતિબોધ દેવો. કહેવત છે કે સજ્જનોની મૈત્રી ભવિષ્ય ફળની જ જોવાવાળી છે.

હવે રાજગૃહીનગરીને વિષે કોઈ મેદિની નામની પ્રવીણ સ્ત્રી હતી તે માંસ વેચીને આજીવિકા ચલાવતી હતી. કહેવત છે કે પાપી જનોની જીવિકા પણ મલિન હોય છે. એ મેદિનીને કોઇ શેઠની સ્ત્રી સાથે દઢ મૈત્રી થઇ અને તેને જ તે નિરંતર માંસ આપવા લાગી. પેલી પણ મેદિનીને કહેવા લાગી—હે સખિ, તારે હવેથી મારા વિના અન્ય કોઇને માંસ આપવું નહીં. કહ્યું છે કે નીચ જનની સાથે રહેવાથી નીચ આચરણ થાય છે અને તેથીજ માણસ એવાની સાથે લપટાય છે. શેઠની સ્ત્રીએ મેદિનીને પ્રીતિને લીધે તેના કુટુમ્બ સહિત પોતાના ઘર પાસે લાવીને રાખી. કહેવત છે કે ગાઢ પ્રેમથી પરવશ બનેલા માણસો પોતાની નિન્દાની પણ દરકાર કરતા નથી. હવે પુરોહિતપુત્રનો જીવ જાતિમદને લીધે મેદિનીની કુક્ષિએ પુત્રપણે અવતર્યો; અથવા તો કર્મ યોગ્ય અવસરે નિશ્ચયે યોગ્ય ફળ આપેજ છે. વળી શેઠની સ્ત્રી જેને નિરન્તર મૃતબાળક જ અવતરતાં હતાં તેણે પણ તેજ વખતે એક મૃતબાળકને જન્મ આપ્યો કહેવત છે કે આ જગતમાં કોઇના સર્વ મનોરથો વિધિએ પૂર્યા નથી.

મેદિનીએ તે વખતે સખીને પોતાના પુત્ર આપવાની અને પ્રાણરહિત બાળા પોતે રાખી લેવાની વાત કરી. કારણ કે પોતાનું બગાડીને મિત્રનું કાર્ય સાધી આપવું એને જ પંડિત પુરૂષો મૈત્રી કહે છે. એ સાંભળીને શેઠની સ્ત્રીએ એ પુત્રને સઘ ગુપ્ત રીતે પોતાને ઘેર મંગાવી લીધો; એક નિર્ધન મનુષ્ય કયાંઇથી કોઇનો દ્રવ્યભંડાર મળીજવાથી છાનીરીતે પોતાના ઘરભેગો કરે છે તેમ. શેઠ તો પુત્ર જન્મ્યો જાણીને તત્ક્ષણ બહુ હર્ષ પામ્યો. અને મેઘ એટલે વર્ષાદનો છંટકાવ થવાથી નીપવૃક્ષ અંકુરિત થાય એમ એ પણ રોમાંચિત થયો. વળી એ શેઠ એમ પણ ચિન્તવવા લાગ્યો કે અહો ! મારે પુત્ર થયો એટલુંજ નહીં પરન્તુ એ જીવતો પણ રહ્યો; એટલે તો મારે ભોજન, અને તે પર દક્ષિણા પણ મળે એવું થયું. ધનવાન શેઠે વળી આ પ્રસંગે હોંશેથી વૃદ્ધ વર્દ્ધનકમહો-

ત્સવ પણ કર્યો. કારણ કે શું પ્રિય પુત્ર અવતર્યે માતપિતા પોતાના મનોરથો નથી પૂરતા ?

પછી અવસરે શેઠે પોતાના સમાન ગોત્રિકોની સમક્ષ, પુત્રનું, ગુણને અનુસારે, નામ પાડયું. એમ કે आर्य (પ્રભાવશાળી) જીવને લીધે વશ મેત એટલે ટકી રહ્યો માટે મેત आर्य-मेतार्य એવું નામ દીધું. હવે આ બાળક પિતાના ગૃહને વિષે શુકલપક્ષના ચંદ્રમાની પેઠે દિનપ્રતિદિન વધવા લાગ્યો. અનુક્રમે પિતાએ એને સમગ્ર ઉચ્ચ કળાનું જ્ઞાન અપાવરાવ્યું. એમ કરતાં કરતાં એ બાલ્યાવસ્થા [illegible] સુંદર સ્ત્રીઓને મોહ ઉપજાવનાર એવી યુવાન વયે પહોંચ્યો. જેવી રીતે આમ્રવૃક્ષ [illegible] ગુણને ત્યજીને [illegible] તેમ એ વામ. એને પૂર્વભવના મિત્ર જે દેવ હતો તે એને [illegible] પ્રામ [illegible] માટે એની પાસે આવ્યો, જેમ પોતાના [illegible] એના મિત્રને ઘેર બીજો મિત્ર મંત્ર એટલે [illegible] આવે છે તેમ એ દેવે એને ધર્મ અને [illegible] ઉત્પન્ન કરનાર એવા સ્વપ્નો બનાવવા [illegible] રીતે બોધ આપ્યો. પરંતુ એને એ [illegible] મોહ ત્યજવો, એ બહુ દુષ્કર વાત છે.

[illegible] આઠ કન્યાઓ સાથે વિવાહ [illegible] એવી કન્યા જોઇને પેલો [illegible] સૌને કહેવા લાગ્યો — " [illegible] આ [illegible] આમ [illegible] એવ.મ. તો તેની [illegible] દેવમાયાને લીધે [illegible] મેતાર્ય [illegible] શિ- [illegible] વિષ [illegible] રીતે (ચો- [illegible] છીવટના [illegible] ઉન્મત્ત [illegible] એ મેતાર્યને [illegible] પોતાની [illegible] [illegible] ની [illegible] લીધે [illegible] [illegible] ના [illegible] રૂપમાં

રહ્યો છતો એ અત્યન્ત વિષાદ પામ્યો. એને એ પ્રમાણે વિલક્ષ-શૂન્યચિત્ત જોઇને પેલો દેવ ત્યાં પ્રકટ થયો અને એને કહેવા લાગ્યો-હે મિત્ર, મેં તને અનેક વખત બહુ બહુ બોધ દીધો છે છતાંયે તું હજુ સર્વ જાણતાં છતાં પ્રમાદ કરે છે ?

મેતાર્ય કહે—હે મિત્રદેવ, હું સર્વ જાણું છું; પણ મારાથી આ જ વખતે દીક્ષા લેવાનું બનશે નહીં. કારણ કે મારી જેવાઓ બહુ બીરૂ એટલે બીકણ હોય છે. માટે કૃપા કરીને મને બાર વરસની અવધિ આપો. ત્યાર પછી તમે જે કહેશો તે હું કરીશ; કારણ કે તમે મારા ખરેખરા ગુરૂ છો. એ સાંભળીને દેવતાએ પણ કહ્યું-તારા મનમાં અન્ય પણ જે હોય તે કહે, કે જેથી તે પણ હુ પૂર્ણ કરૂં. અહો ! પ્રેમ શું નથી આપતો ? એ પરથી મેતાર્ય પણ હર્ષ પામીને કહેવા લાગ્યો—હે દેવ, મને રાજાની કન્યા અપાવો કે જેથી મારૂં કુલહીનતારૂપી કલંક નાશ પામે. ખરૂં જ છે કે જેમ જેમ લાભ થતો જાય છે તેમ તેમ લોભ વધતો જાય છે દેવે એને કહ્યું —આ બાગ, દાન દેવાથી કાષ્ઠના દેવના મુખ પણ ઉઘડે છે માટે હે ભાઈ, લે, આ એક સુંદર છાગ તને આપુ છુ તે હમેશા રત્નોજ હગે છે—તે રત્નો તારે રાજાને આદરપૂર્વક ભેટ આપ્યા કરવા. શ્રેષ્ઠિપુત્ર મેતાર્યે પણ સાક્ષાત્ લાભ પોતેજ હોય એવા એ છાગ, જે લક્ષણથી તો એક ઉત્તમ અશ્વ જેવો હતો, તેને હર્ષ પૂર્વક લઇને પોતાના ઘરના આંગણામાં બાંધ્યો.

હવે એ છાગ તો દેવતાના એવા અનન્ય પ્રભાવથી હમેશા રત્નો મૂકવા લાગ્યો. તે રત્નો મેતાર્યના પિતા એક થાળમાં ભરીને રાજાને મહેલે ગયો. ત્યાં એણે એ રત્નપૂરિત થાળ એને ભેટ મુકયો; અને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે, આપની પુત્રી મારા પુત્ર વેરે આપો. ખરેખર રાગીજનો સ્થાનાસ્થાન કશું જાણતા નથી. રાજાના માણસો તો " અરે, આવું અસમંજસ શુ કહે છે ? હે મૂઢ, તારી બુદ્ધિ ભ્રષ્ટ થઇ કે શું ? " એમ કહીને એને ધોરની પેઠે તર્જના જ પમાડી અને બહાર કાઢી કાઢ્યો. પણ એ તો પ્રતિદિન એ પ્રમાણે જ રત્નનો થાળ ભરીને રાજાને ભેટ આપી જતો, આવું પોતાના ચીંટ નબેલ' પ્રવર્તનથી જ ઉપાર્જન કરીને કષ્ટ મથી લઇ

આવતો હોયની, અર્થાત્ વિના પ્રયાસે, એની મેળેજ કયાંયથી મફત મળી જતાં હોય, ને રાજાને આપી જતો હોય એમ. અને રાજા પણ લોભી એટલે લોભને લીધે હમેશાં એ ભેટ લઇ લેતો. પણ એણે પોતાની કન્યા તો એને આપી નહીં. અહો જુઓ તો અશ્ર. એણિક પણ કેવું કરે છે ? પણ એકદા અભયકુમારે મેતને પૂછ્યું "તમે આ માણિક્ય નિત્ય કયાંથી લાવો છો ? અમારા જેવા આ અખિલ પૃથ્વીના સ્વામીથી પણ આવા રત્નોનું દાન દેઇ શકાતું નથી." એટલે પિતાએ ઉત્તર આપ્યો—હે મંત્રીશ્વર, આપ સત્ય પૂછો છો, આપનો પ્રશ્ન વાસ્તવિક છે. પણ મારે ત્યાં એક છાગ છે તે, સ્વાતિ નક્ષત્રના મેઘ જેમ મોતીના સમૂહને ઉત્પન્ન કરે છે તેમ, નિત્ય મણિ-ઓજ હગે છે-મૂકે છે. તે પરથી રાજપુત્ર અભયકુમારે કહ્યું—આ તારો આવો ગુણવાળો છાગ છે તે થોડા દિવસ અમારે ત્યાં પણ મૂકી જા. અહો ! પોતાની સ્ત્રીની પેઠે લક્ષ્મી પણ કોને પ્રિય નથી ? પેઠે ના કહી છાગ આપ્યો એ અભયકુમારે રાજાના મહેલમાં બાં-ધ્યો. જુઓ ! માનવજનનું કે પશુનું, તેઓ જે કાર્ય કરી આપે છે તેને લીધેજ ગૌરવ થાય છે

હવે એણિકને ઘેર મણિ મૂકતો હતો તે છાગ રાજાને ત્યાં તો મૂત્ર પણ ત્યાગી જાય એવી ઉત્કટ ગંધવાળી અરે લીંડ મૂકવા લાગ્યો. એટલે અભયકુમારને નિશ્ચય થયો કે જરૂર એ કોઇ દેવની માયા છે. તેથી વળી એની પરીક્ષા કરવા માટે એ મેતને કહ્યું કે " શ્રેણિક રાજાને ચૈત્યવંદન કરવા વૈભારગિરિ પર જતાં (તાપને લીધે) કષ્ટ વેઠવું પડે છે, માટે એમના રથને ત્યાં જતાં રસ્તામાં [illegible] ની જેમ લેશ પણ તાપ ન લાગે એમ કરી આપો ' અભયકુમારે એવી આજ્ઞા કરી એટલે તુરત રથને જવાને માર્ગે દેવશક્તિથી વાદળાં થઇ આવ્યાં અને તેને લીધે [illegible] કરીદીધી વળી બીજું અભયકુમારે પહાડને [illegible] મેતને સુ સુવર્ણમય (સોનાનો) કરાવી આપ અને વિશાળ પુરેષ બીજા પાસે એવું જ કાર્ય કરાવે તો [illegible] અને ફુટર હોય. પણ દેવતાએ તો [illegible] સુવર્ણનો કરી દીધો એટલે વળી અભયકુમારે કહ્યું તેને રાજગૃહી

આપવાનું મન થયું તેથી એને કહ્યું—જો તું સમુદ્રના મોજાથી સ્નાન કરે તો રાજા તને પોતાની પુત્રી આપે. ખરૂંજ છે કે વિચક્ષણ પુરૂષ મલિન એટલે અણધોયેલા મુખે તિલક કરતો નથી. અભયકુમાર કહે છે ત્યાંતો પૃથ્વીમાંથી ફુંફાડા મારતા સર્પોના ગુંછળા ને ગુંછળા નીકળી આવતા હોય અથવા કયાંઈથી યુદ્ધ કરવાને જોસબંધ મહાસેના વહી આવતી હોય એવો લોકોને ભાસ કરાવતો, પ્રચંડ વાયુ અને પુષ્કળ રેતી ઉછાળતો, તથા મહાન્ ગર્જના કરતો રત્નાકરસાગર ધસતો આવતો દેખાયો. તે જાણે પોતાના ઉછળી રહેલા મોજારૂપી હસ્તો ઉંચા કરીને (પોતાના) પુત્ર ચંદ્રમાને[1] આલિંગન દેવાને ઇચ્છતો હોયની ! (એવો ભાસ થવા લાગ્યો). વળી એને વિષે ફીણ ફીણ થઈ રહ્યાં હતાં તેથી તો જાણે શ્વેતવસ્ત્ર ધારણ કરીને હર્ષ સહિત મગધ દેશની નદીઓને જાતે વરવાને આવેલો વરરાજા હોયની એવો દેખાતો હતો! શંખ-છીપો-મોતી અને મણિઓના સમૂહ પણ એને વિષે હતા તે જાણે મગધરાજને માટે પ્રીતિ સહિત તે તે વસ્તુઓની ભેટ લાવ્યો હોયની એમ સમજાતું હતું ! અને મત્સ્ય-મકર-કૂર્મ વગેરે જે એનામાં હતા તેને બ્હાને તો અત્યન્ત હર્ષઘેલો સમુદ્ર, જાણે પોતાના કુટુમ્બીઓને બતાવવાને ઉદ્યત થયો હોયની (એમ જણાતું હતું) !

આવા દેવમાયાથી આવેલા સમુદ્રના જળમાં સ્નાન કરીને શ્રેષ્ઠિપુત્ર મેતાર્ય પૂર્ણ શુદ્ધ થયો. કારણ કે માનવજનથી શુદ્ધ થયેલાઓ પણ દેવતાઓથી વિશેષ શુદ્ધિ પ્રાપ્ત કરે છે. પછી "હવે બહુ થયું" જાણી શ્રેણિકરાજાએ એને પોતાની પુત્રી આપી. આમ નવનવ સ્ત્રીઓના સહવાસમાં એ વણિકપુત્ર પાલખીમાં બેસીને નિરન્તર નગરને વિષે ફરવા લાગ્યો; કારણ કે એવા પુરૂષોની સૌભાગ્યસંપદા કોઈ અવર્ણનીય પ્રકારની હોય છે. વળી એવી પતિપરાયણ, કુળવાન્ અને શીલવ્રતવાળી એ નવ પત્નીઓથી મેતાર્ય, એક ધર્મબુદ્ધિ મુનિ બ્રહ્મચર્યની નવ ઉત્તમ વાડ

---

[1] ચંદ્રમા સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો-ઉત્પન્ન થયો કહેવાય છે માટે સમુદ્રનો પુત્ર.

વડે શોભે તેમ, શોભવા લાગ્યો. અને સર્વ સ્ત્રીઓ સંગાથે નિશદિન સુંદર વિષયસુખ ભોગવતાં જાણે બાર દિવસજ થયા હોયની તેમ બાર વરસ વ્યતીત થયાં.

એ વખતે અવધિ પૂરો થયો એટલે એનો મિત્ર-દેવતા હતો તે એને ચારિત્ર લેવાનું સમજાવવાને પુનઃ ત્યાં આવ્યો. કારણ કે સત્પુરૂષોનો પોતાના મિત્રપ્રત્યે સર્વદા સ્નેહ રહે છે. પણ મેતાર્યની સ્ત્રીઓએ એ દેવતાને કહ્યું-હે દેવ, કૃપા કરીને, ત્યારે અમને પણ એટલાં વર્ષ આપો. જે કૃપા તમે એકને દર્શાવી તે અમને નહિં મળે ? પોતાના મિત્રની સ્ત્રીઓના આવા ઉપરોધથી એમને પણ દેવતાએ હા કહી. પ્રાર્થના કર્યાથી કલ્પવૃક્ષો યે મનવાંછિત પૂરે છે તો દેવતા પૂરે એમાં શું ? આમ મેતાર્ય ચોવીશ વર્ષ પર્યન્ત દેવસુખ ભોગવતો પૂર્વભવના સંચિતનેલીધે ગૃહસ્થાશ્રમમાં રહ્યો; કારણકે બન્ધનોથી જકડાયલો હોય એ બન્દિખાનામાંથી કેવીરીતે નીકળી શકે ? પછી, એટલે એ અવધિ પણ પૂર્ણ થયે, મેતાર્યે સર્વસ્ત્રીઓસંગાથે પાપરૂપી વનને દહનકરનારૂં ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કારણકે દિનમણિ-સૂર્યનો ઉદય પણ હમ્મેશાં પોતાની કાન્તિની સાથે જ થાય છે.

હવે આગમોનો અભ્યાસ કરતા મેતાર્યમુનિ સર્વદા ગચ્છને વિષે રહેતાં, નવપૂર્વધારી થયા. કારણકે ગચ્છરૂપી કલ્પવૃક્ષ ફળ્યા વિના રહેતું નથી. જ્ઞાનના ભંડાર એવા ગુરૂના ઉપદેશથી પોતામાં યોગ્યતા આવેલી સમજી મુનિએ એકાકી વિહાર કરવાનું કર્યું. કારણકે યોગ્યતા એજ કાર્યને સિદ્ધકરનારી છે. એમાં પૃથ્વીને વિષે સર્વત્ર વિહાર કરતાં કરતાં એકદા એ મુનિ રાજગૃહ નગરીએ આવ્યા. અથવા મુનિઓ સર્વદા વાયુની જેમ સંગને ત્યજનારા હોય છે. ઉચ્ચ અને નીચ-સર્વના ગૃહને વિષે એકસરખી ભ્રમરવૃત્તિ ધારણકરતા એ મુનિએ પોતાના આત્મારૂપી કાંચનને શોધાવવાને અર્થેજ હોયની એમ આહાર માટે એક સોનીના ઘરમાં પ્રવેશ કર્યો. એ કળાવાન્ સોનીપાસે રાજા નિરન્તર તીર્થંકરના બિમ્બની પૂજાનેઅર્થે એકસોઆઠ ઉત્તમસુવર્ણના જવ કરાવતો હતો. પ્રતિદિવસ ત્રણ્યે સંધ્યાસમયે એ જવથી રાજા બહુઆદરપૂર્વક

જિનપ્રતિમાની પૂજા કરતો; કારણકે એ અરિહંતનો મહા ભક્ત હતો.

એવામાં સોનીએ પોતાના માણસોને કહ્યું—તમે આ મુનિને કંઇ ભિક્ષા આપો. પણ એમનામાંથી કોઈ આપવા ઉઠ્યો નહિં કારણકે દાનબુદ્ધિ બહુથોડા લોકોમાં હોય છે. પોતે એકવાર કહ્યું પણ કોઇએ ગણકાર્યું નહિં એટલે સોની પોતે ભિક્ષા દેવાને ઉઠ્યો, અને ઘરની અંદર ગયો. કારણકે માની પુરૂષો એવા જ હોય છે. આવખતે એક ક્રૌંચપક્ષી આવીને જાણે એ મુનિરાજના આયુષ્યના દળ હોયની એવા એ સુવર્ણના જવ ચરી ગયો (ખાઈ ગયો) ત્યાંતો સોની બહાર આવ્યો, ને જુએ છે તો જવ ન મળે. તેને તો બહુ ભય લાગ્યો કે-રાજાને પૂજાનો સમય થયો છે તો હમણાં જ જો હું એને એ જવ નહિં પહોંચાડું તો એ નિઃસંશય મારો ઘાત કરશે. (નિશ્ચયે એવી સોનીઆદિ કારૂજાતિ બહુ બ્હીકણ હોય છે.) એને વિચાર થયો કે—અહિં બીજું કોઈ નથી, તો શું આ મુનિએ એ યવ લીધા હશે ? એ શાંતચિત્તવાળા અને ઈન્દ્રિયોને દમન કરવાવાળા જણાય છે, એટલે ચોક્કસ નિર્લોભી હોવા જોઈએ. અથવા તો એમણે એ લીધા પણ હોય કારણ કે કંચન ને કામિનીનો કોને લોભ નથી હોતો ? એમ વિચારીને એણે મુનિને આદરપૂર્વક પૂછ્યું—અહિંથી યવ કોણે લીધા તે કહો. કારણકે હમણાંજ અહિં તમારી નજરે હતા એ તમે જાણો છો. મુનિ જાણતા હતા છતાં ક્રૌંચપક્ષી તરફ દયાભાવ ધરાવીને સોનીને કાંઈ પણ પ્રત્યુત્તર આપ્યો નહીં; કારણકે સાધુપુરૂષો પરને પીડા ઉત્પન્ન કરે એવાં વાકયો બોલવા કરતાં મુંગાજ રહે છે. એટલે સોની તો મુનિને ચોર સમજીને જાણે પોતાને જ પાપકર્મથી વીંટાળતો હોય એમ એના મસ્તકની આસપાસ ભીનોકરેલો ચામડાનો કટકો (વાધરી) વીંટાળવા લાગ્યો. છતાં મુનિએ એને " યવ ક્રૌંચપક્ષી ચરી ગયો છે " એ વાત જણાવી નહીં. આમ મુનિ મુંગા રહ્યા એટલેતો સોનીએ એને મસ્તકે પેલું ચામડું કસકસાવીને બાંધ્યું. એથી એમના મર્મ અતિ નિષ્ઠુરપણે ભેદાતાં હોય એવી દુઃસહ પીડા મુનિને થઈ. છતાં લેશ માત્ર ક્રોધ ન થયો, એટલુંજ નહિં પણ ઉલટી એના પ્રત્યે કરૂણા ઉત્પન્ન થઈ; કારણકે મહાત્મા પુરૂષોની

સાધુમહારાજાએ ઘાતિકર્મને હણી લીલામાત્રમાં કેવળજ્ઞાનલક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરી. લોચન ગયાં હતાં છતાં કેવળજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુથી એને સર્વ લોકાલોક પ્રકાશિત દેખાવા લાગ્યું. અથવાતો એમજ કહોને કે આ લોચન આદિ જે છે તે કેવળજ્ઞાનરૂપી રાજાના સેવકના પણ સેવક જેવાં છે. પછી જેનાં સર્વ કર્મ ખપી ગયાં છે એવા એ મુનિ શ્વાસ રૂંધાઈ જવાથી કાળધર્મ પામી એકસમયમાત્રમાં શાશ્વતી સિદ્ધિને પામ્યા; કારણકે ચેતનનો સ્વભાવજ એવો છે કે ઉંચે ચઢવું. જેવી રીતે સાથે ચોટેલું કાષ્ટ છુટું પડી જાય તો તુંબડું જળમાં એકદમ ઉપર ગતિ કરી આવે છે, અને વળી જેમ અગ્નિની શિખા પણ ઉંચે જાય છે તે પ્રમાણે જ જેમણે પોતાનાં સર્વ કર્મ ખપાવ્યાં છે તેમની ગતિ પણ ઉર્દ્ધ્વ છે.

જૈનધર્મરૂપી શ્રેષ્ઠરાજ્યનું જાણે એકછત્રત્વ બતાવતી હોયની એવી, ઉંધા ધરીરાખેલા છત્રના આકારની, મધ્યભાગમાં આઠ-યોજન જાડી અને ત્યાંથી ન્યૂન થતી થતી છેક છેડે માખીની પાંખ કરતાં પણ પાતળી, મનુષ્યલોકપ્રમાણ સિદ્ધશિલા છે. તે શિલાની ઉપર એક યોજન પછી કેવળ અલોક છે. અહિંથી મોક્ષે જતો જીવ, સિદ્ધદશામાં, એ સિદ્ધશિલાની ઉપરના યોજનના છેવટના ચોવીશમા ભાગમાં સ્થિતિ કરી રહે છે અને ત્યાં અહિંના શરીરનો બેતૃતીયાંશ ભાગ અવગાહે છે. આમ ત્યાં સર્વ જીવોનો એકસરખો શાશ્વતભાવ વર્તે છે. ત્યાં નથી ઇષ્ટનો વિયોગ, નથી વૈરિનો મેળાપ, નથી દીનતા—અભિમાન—જન્મ જરા કે મૃત્યુ. નથી આધિ કે વ્યાધિ વળી ખેદ-ભય—શોક તિરસ્કાર-છેદ—ભેદ-વધ—બન્ધન આદિ કે અન્ય પણ કંઈ અશુભ ત્યાં નથી. કારણકે ક્ષીરસાગરમાં ખારાશ હોયનહીં. ત્યાંતો અનન્ત વીર્ય, અનન્ત જ્ઞાન, અનન્ત સુખ, અનન્ત દર્શન, અને અનન્ત ચારિત્ર—એ અનન્તા પાંચવાનાં જાણે પંચતાના[1] વિજયસૂચક હોયની એમ ત્યાં નિરન્તર વર્તે છે. જે સુખ એ સિદ્ધશિલાના જીવોને છે તે નથી આ મનુષ્યલોકમાં, કે નથી દેવલોકમાં. કારણકે સૂર્યના તેજ જેવું તેજ અન્યત્ર ક્યાંય હોય નહીં. જેમ એક

1 પંચતા=પંચત્વ—મૃત્યુ.

૨પુલિન્દ હતો તે પોતે જાતે જોયેલા નગરની શોભા કેવી હતી તે કોઇ પણ ઉપમાથી સમજાવી શક્યો નહીં તેમ આ સિદ્ધના જીવોનાં સુખ પણ કોઈ વર્ણવી શકે નહીં.

એ પુલિન્દનું દૃષ્ટાન્ત આ પ્રમાણે—

અત્યન્ત રૂપને લીધે ઇન્દ્રસમાન, ઉત્તમ બુદ્ધિને લીધે બૃહસ્પતિતુલ્ય, અને તેજસ્વિતામાં સૂર્યકરતાં પણ શ્રેષ્ઠ-એવો જિતશત્રુ નામે રાજા હતો.

એકદા આ જિતશત્રુ રાજા એક વિપરીતશિક્ષિત અશ્વપર આરૂઢ થયો એવામાં એ અશ્વે એને ઉપાડીને એક ગાઢ અન્ધકારમય અરણ્યને વિષે લાવીને નાખ્યો; જીવહિંસા જેવીરીતે પ્રાણીને ભવ (અનેક ભવ) ને વિષે નાખે છે (અનેકભવ કરાવે છે) તેમ. ત્યાં, તે એક લોભી માણસની જેમ ૩તૃષ્ણાને લીધે દુઃખી થવા લાગ્યો તેથી જળ શોધવાને અશ્વપરથી નીચે ઉતર્યો; કારણકે ઊંચે રહેવાનું (ઉચ્ચસ્થાન) તો સ્વસ્થ કે સુખી હોય તેને જ ગોઠે છે. તૃષા બહુ લાગી હતી પણ કયાંઇથી જળ મળ્યું નહિ તેથી મૂર્છા આવવાથી તે પૃથ્વી પર ઢળી પડયો. સુકુમાર પ્રાણીઓ જરાજરામાં પણ કલેશ પામે છે, તો મહા દુઃખ આવી પડે ત્યારે તો શું યે થાય? એવામાં ત્યાં જાણે રાજાના કોઈ ઉત્તમ કર્મથી આકર્ષાઇનેજ હોયની એમ એક ભિલ્લ આવી પહોચ્યો. તે રાજાનો સુંદર વેષ જોઇને બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને "આ જરૂર કોઈ મહોટો રાજા આવી દુર્દશાને પામ્યો છે માટે એનાપર ઉપકાર કરૂં, કારણકે મારા જેવાને આવા મહોટા માણસનો સમાગમ કયાંથી ?" એમ વિચારી તેણે તત્ક્ષણ કમળપત્રને વિષે જળ આણી રાજાના મુખપર છાંટયું. અહો! એના જેવા ભિલ્લને વિષે પણ કેવો દયાગુણ રહેલો છે! જળ છાંટવાથી રાજા તુરતજ શુદ્ધિમાં આવ્યો. અહો! "અભિધાન સંગ્રહ" (કોષ) ને વિષે જળના 'જીવન,' 'અમૃત' આદિ ઉત્તમ નામ-પર્યાય કહ્યાં છે એ યુક્તજ છે. પછી નિદ્રામાંથી જાગ્યો હોય એમ ચોદિશ દૃષ્ટિ ફેરવતો રાજા બેઠો થયો એટલામાં એનું સર્વ સૈન્ય ચિન્તાને લીધે એની પાછળ શોધમા નીકળ્યું હતું તે ત્યાં આવી

૨ ભિલ્લ. ૩ તૃષ્ણા=(૧) લોભ (૨) પાણીની તરસ.

માંજ થાય છે. પછી ત્યાં સરખી ભૂમિને વિષે એ હાર પાથરીને મોતીઓ બરાબર ગોઠવ્યા અને પોતાના કાર્યની સિદ્ધિને અર્થે એ હારના દોરાઓને મધવાળા કર્યા. કારણકે મધવાળું એટલે કે મીઠું બોલનારૂં મુખ હોય છે એવા જનોનાં કાર્ય સિદ્ધ જ થાય છે. પછી વરવધુના વસ્ત્રના છેડાની જેમ પેલા દોરાઓના છેડાને અને મોતીઓને બરાબર મેળવીને મુકયા. એટલે એ દિવ્ય મોતીઓના વેહને વિષે મધની લાલચે કીડીઓ આવીને પ્રવેશ કરવા લાગી. અને દોરાના છેડા મુખમાં લઈને બહાર નીકળવા લાગી કારણકે કાર્ય સિદ્ધ થયા પછી કોણ બીજે જાય ? જ્યારે સર્વે દોરા મોતીઓના વેહને વિષે પરોવાઇ ગયા ત્યારે મણીઆરે દોરાના છેડા કાપી નાખીને જોઈએ તે પ્રમાણે બંધ દીધા. આ પ્રમાણે બુદ્ધિના પ્રયોગથી એણે પૂર્વે હતો તેવો હાર બનાવી દીધો. અથવા તો એવા મહાબુદ્ધિમાનની બુદ્ધિને શું અગમ્ય છે ? હાર તૈયાર થયો કે તુરત મણિકારના મસ્તકના ફુટીને સાત કટકા થયા.

પિતાના મૃત્યુથી શોકાતુર થયેલા પુત્રોએ એનું મૃત્યુકાર્ય કર્યું. આવા પ્રાણ દઈને પણ દ્રવ્ય મુકીજનાર પિતાના વિયોગથી કોને દુઃખ ન લાગે ? પછી તેઓ હાર લઇને રાજાને દેવા ગયા. કોઈ અવરની વસ્તુ વિનાકારણ ઘરમા રાખીમુકવી જોઈએ નહીં-તો પછી રાજાની વસ્તુનું તો શું જ કહેવું ? રાજાએ એમનો પાન સોપારીથીજ સત્કાર કર્યો અને હાર લીધો; પણ એમના દેવા અધુરા હતા તે પચાસસહસ્ર દ્રવ્ય એમને દીધા નહીં. એટલે વિલખે મ્હોએ ઘેર આવ્યા ને કહેવા લાગ્યા "રાજાએ તો આપણને છેતર્યા ! એવો અન્યાય કરનારા રાજાનું કામ તે કોણ કરે ? મ્હોટા લોકો જ્યાંસુધી પોતાનું કાર્ય ન સિદ્ધ થયું હોય ત્યાંસુધીજ ન્હાનાઓની પાસે નીચા નમીને આદરભાવ બતાવે છે. જ્યાંસુધી કાર્ય સિદ્ધ ન થયું હોય ત્યાંસુધીજ આસન, શયન, દાન, ભોજન અને વાતચિતમાં ગૌરવ દેખાય છે. કામ થઈ રહ્યા પછી કોઇ પૂછતું યે નથી કે તું શું કરે છે ? આપણે અર્દ્ધલક્ષદ્રવ્યની આશાએ રાજાના દરબારમાં ગયા હતા પણ તેની જગ્યાએ હજાર કે સો પણ મળ્યા નહીં. અહા ! જો શ્રેણિકરાજા આવો ન્યાય આપે તો બીજા દ્રવ્યાનુરાગી

થયો. ખરે જ જળ અને વાયુ જે જગતને જીવાડનાર છે. વાનરને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી પોતાની ઓળખાણ આપવા સારૂ એણે ભૂમિપર લખ્યું કે હું હાર સાંધી આપનારો તમારો પિતા મણિકાર છું. મારા કર્મોને અનુસારે આ ગતિમાં આવ્યો છું. એ સાંભળી એના પુત્રોને, પ્રાણી માત્રને વિવિધ નીચયોનિને વિષે જન્મ આપનાર જે કર્મ–તેના તરફ અતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો.

"અહો ! પ્રાણીને કોઈવાર દેવતા થયા પછી નરકયોનિમાં જન્મવું પડે છે; રાજા થયો હોય ત્યાંથી રંકનો પણ અવતાર આવે છે; સકળશાસ્ત્રનાં વેત્તા–માંથી એક મૂર્ખમાં મૂર્ખનો, અને ચારે વેદ જાણનાર વિપ્રના અવતારમાંથી એક મ્લેચ્છનો અવતાર ભોગવવો પડે છે. એક વખત કામદેવ જેવું રૂપ હોય છે તેને બીજી યોનિમાં કદ્રૂપો અવતાર પણ આવે છે. બહુજ પવિત્રતા—શોચમાં રહેનારાને વિષ્ટામાં કૃમિપણે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. સંસાર આવો છે તે જોતાં છતાં પણ પ્રાણીઓ એમાંથી નીસરી જવાનું મન જ કરતાં નથી. તેમ શરીર અને મનના અનેકાનેક દુ:ખોરૂપી કંદનો નાશ કરવાને દાવાનળ સમાન એવા ધર્મનો પણ તેઓ આશ્રય લેતા નથી."

મણિકારના પુત્રો આપ્રમાણે ચિન્તવન કરતા હતા, એવામાં વાનરે ફરીથી અક્ષરો લખ્યા કે "રાજાએ પાછળ આપવા કહેલું અર્ધલક્ષ દ્રવ્ય તમને મળ્યું કે નહીં ?" એટલે પુત્રોએ ખેદ સહિત કહ્યું કે "ઘણું મળ્યું—આગળ ભરીને નાકની ઉપર ! પાછળ રાજાએ અમને ફુટી બદામ પણ આપી નથી; કારણ કે માણસને શરમ ફકત આંખનીજ છે." એ સાંભળી વાનરને રાજા પ્રત્યે બહુ ક્રોધ થયો કે હવે મારે કંઈક ઉપાય કરવો પડશે. કહ્યું છે કે ન્હાનાને પણ ક્રોધ થાય તે ભૂંડો છે. ત્યારથી એ વાનર પેલા હારને ઉપાડી લાવવાની ઇચ્છાએ છિદ્રો શોધવા લાગ્યો; કારણ કે પરાક્રમ કરવાની શક્તિ ન હોય એવાને છળકપટ એજ પરાક્રમ. વાનરે અન્તઃપુરની નજીકમાં વિશેષ વખત રહેવા માંડયું; કેમકે સ્થાને કે અસ્થાને જતાં તિર્યંચને કોઈ રોકતું નથી.

એકવાર રાજહંસી સમાન સુંદરગતિવાળી અને હાર–કુંડળ–કેયૂર વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં હોવાથી વિશેષ શોભી રહેલી ચેલ્ર-

થયો. ખરે જ જળ અને વાયુ જ જગતને જીવાડનાર છે. વાનરને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થવાથી પોતાની ઓળખાણ આપવા સારૂ એણે ભૂમિપર લખ્યું કે હું હાર સાંધી આપનારો તમારો પિતા મણિકાર છું. મારા કર્મોને અનુસારે આ ગતિમાં આવ્યો છું. એ સાંભળી એના પુત્રોને, પ્રાણી માત્રને વિવિધ નીચયોનિને વિષે જન્મ આપનાર જે કર્મ—તેના તરફ અતિ ધિક્કાર ઉત્પન્ન થયો.

"અહો! પ્રાણીને કોઈવાર દેવતા થયા પછી નરકયોનિમાં જન્મવું પડે છે; રાજા થયો હોય ત્યાંથી રંકનો પણ અવતાર આવે છે; સકળશાસ્ત્રના વેત્તા—માંથી એક મૂર્ખમાં મૂર્ખનો, અને ચારે વેદ જાણનાર વિપ્રના અવતારમાંથી એક મ્લેચ્છનો અવતાર ભોગવવો પડે છે. એક વખત કામદેવ જેવું રૂપ હોય છે તેને બીજી યોનિમાં કદ્રૂપો અવતાર પણ આવે છે. બહુજ પવિત્રતા—શૌચમાં રહેનારાને વિષ્ટામાં કૃમિપણે ઉત્પન્ન થવું પડે છે. સંસાર આવો છે તે જોતાં છતાં પણ પ્રાણીઓ એમાંથી નીસરી જવાનું મન જ કરતાં નથી. તેમ શરીર અને મનના અનેકાનેક દુઃખોરૂપી કંદનો નાશ કરવાને દાવાનળ સમાન એવા ધર્મનો પણ તેઓ આશ્રય લેતા નથી."

મણિકારના પુત્રો આપમાહે ચિન્તવન કરતા હતા, એવામાં વાનરે ફરીથી અક્ષરો લખ્યા કે "રાજાએ પાછળ આપવા કહેલું અર્ધલક્ષ દ્રવ્ય તમને મળ્યુ કે નહીં?" એટલે પુત્રોએ ખેદ સહિત કહ્યુ કે "ઘણું મળ્યું—આંગળ ભરીને નાકની ઉપર! પાછળ રાજાએ અમને ફુટી બદામ પણ આપી નથી, કારણ કે માણસને શરમ ફક્ત આખનીજ છે." એ સાંભળી વાનરને રાજા પ્રત્યે બહુ ક્રોધ ચઢ્યો કે હવે મારે કાંઇક ઉપાય કરવો પડશે. કહ્યું છે કે ન્હાનાને પણ ક્રોધ થાય ને ભૂંડો છે. ત્યારથી એ વાનર પેલા હારને ઉપાડી લાવવાની ઇચ્છાએ છિદ્રો શોધવા લાગ્યો, કારણ કે પરાક્રમ કરવાની શક્તિ ન હોય એમને છળકપટ એજ પરાક્રમ. વાનરે અન્તઃપુરની નજીકમાં વિશેષ વખત રહેવા માંડ્યું; કેમકે સ્થાને કે અસ્થાને જતાં તિર્યંચને કોઈ રોકતું નથી.

એકવાર રાજહંસી સમાન સુંદરગતિવાળી અને હાર-કુંડળ-કેયૂર વગેરે આભૂષણો પહેરેલાં હોવાથી વિશેષ શોભી રહેલી ચેલ-

ણારાણી ક્રીડા કરવાને માટે એક દાસીને સાથે લઇ રાજાના અશોક બાગને વિષે ગઇ; કારણકે ચંદ્રમા પણ એકજ કળાથી સંતુષ્ટ નથી રહેતો, હંમેશા વિશેષ વિશેષ કળા વધારતો જાય છે. પોતાને જળને વિષે ક્રીડા અર્થે ઉતરવું હતું તેથી પોતાના સર્વ આભૂષણો ઉતારીને એણે દાસીના હાથમાં મૂક્યા. અશોક વૃક્ષની નીચે બેઠેલી દાસીએ પણ એ બધાનું એક ગુંછળું કરીને પોતાને માથે મૂક્યું.—જાણે કે પોતાને પૂજનીય એવી જે રાણી—તેની વસ્તુઓ પણ પોતાને પૂજ્ય છે;માટે તે તેમને માથે ચઢાવતી હોયની ! પછી ચેલણારાણી વાવમાં ન્હાવા ઉતરી—તે જાણે જળને વિષે પડેલું પોતાનું પ્રતિબિમ્બ લેવાનેજ હોયની ! વળીવાવનું જળ રાણીના સંઘટ્ટથી ઉપલે પગથીએ ચઢયું—તે જાણે રાજારાણીની સેવાથી સૌને ઉંચી પદવી મળે છે એમ બતાવતું હોયની ! વળી રાણીએ એકદમ તળેઉપર ડુબકી મારવાથી તે બહુજ ઉછળવા લાગ્યું—તે જાણે ચેલણાંના દેહનો ક્યાંયથી માંડમાંડ સ્પર્શ થયો તેથી પોતાનો હર્ષ બતાવતું હોયની ! રાણી પોતે પણ ન્હાતાં ન્હાતાં સીધી કે તીરછી ડુબકી મારતી તે વખતે તે જાણે સાક્ષાત્ જળદેવતા હોય એવી શોભતી હતી. વળી રાણીની ક્રીડાથી વાવ પણ ડોળાઇ ગઇ. અથવાતો મ્હોટાનો ભાર મ્હોટાજ સહન કરી શકે છે. વાવના પાણીમાં વળી રાણીના શરીર પર ચોળેલો અંગરાગ ઉતરી આવ્યો—તે જાણે, જેના ઘરમા આપણે ઉતરીએ છીએ તેને ભાડું દેવું પડે છે તેમ, વાવે રાણી પાસેથી ન્હાવાનુ ભાડુ લીધું હોયની !

આ અવસરે ક્યાંયથી ફરતો ફરતો પેલો વાનર અહીં આવી પહોંચ્યો. અથવાતો જેમનાં ચિત્ત અવ્યગ્ર ન રહેતાં શાન્તિવાળા હોય છે તેને અવસર મળીજ રહે છે. જે અશોક વૃક્ષની નીચે પેલી દાસી બેઠી હતી તેજ વૃક્ષની ટોચ ઉપર તે વાનર આવીને બેઠો. કારણ કે કાર્યની સિદ્ધિ સમીપમા આવવાથીજ થાય છે. આજે બહુ વખતે મારો મનોરથ સિદ્ધ થયો એમ કહેતો તે જળના બિન્દુની જેમ ટોચ પરથી એક શાખા ઉપર ઉતરી આવ્યો. ત્યાં બેઠાબેઠા તેણે પેલી દાસીના મસ્તકપરથી બીજા આભૂષણો ન લેતાં ફક્ત હાર જ લઇ લીધો; જેવી રીતે સિંહ બીજાને પડતા મુકીને હાકમાં

રનારને પકડી લે છે તેમ. એ હાર એણે એવી રીતે લઈલીધો કે દાસીને લેશ પણ ખબર પડી નહીં; કારણકે હસ્તલાઘવવાળાઓમાં એવી જાતની કળા હોય છે. પછી વાનર ચિન્તવવા લાગ્યો કે— હવે આ હાર એક પણ મોતી હાથ ન આવે તેમ ત્રોડી નાંખીને ફેંકી દઉં ? કે કોઈ ગુપ્ત સ્થળે કૃપણ પુરૂષો ધન સંતાડે છે તેમ સંતાડી દઉં ? અથવા મારા જાતિભાઈ વાનરોને એમાંથી એકેક મોતી આપું કે જેથી તે પ્હેરીને એઓ પણ મનુષ્યોની પેઠે શોભી નીકળે ? અથવા તો આવા વિકલ્પોજ મારે શા માટે કરવા ? આ હાર મારા પુત્રોનેજ આપું. ખરી રીતે એઓજ આ દક્ષિણાને યોગ્ય છે, એમ વિચારી એણે એ હાર કોઈને ખબર ન પડે તેમ પોતાના મોટા પુત્રને જઈને આપ્યો. પુત્રે પણ આકાશને ઝગઝગાવી મુકતા એવા એ હારને ગ્રહણ કર્યો; કારણકે અમુક કાર્યનું પરિણામ શું આવશે એનો પહેલાથી કોઈ વિરલાજ વિચાર કરે છે.

એવામાં ચેલ્લણારાણી, સમુદ્રમાંથી લક્ષ્મી બહાર આવે એમ, વાવમાંથી ભીને શરીરે બહાર આવી. દાસીએ પોતાના મસ્તક પરથી આભૂષણો ઉતાર્યાં તો તેમાં હાર ન મળે. દીવ્ય હાર ગયો જાણી બહુ શોક કરતી ચેલ્લણારાણીનો તો જાણે જીવજ ઉડી ગયો ! તેણે દાસીને કહ્યું—અરે ! તું ઉંઘતી લુંટાણી ! મૂર્ખી, ખરેજ તારા ગલીફાં કાણાં થયાં છે અને તું ખાય છે ? આટલો હાર ન સાચવી શકી ત્યારે તેં કર્યું શું ? હવે વર વિનાના જાનૈયા શા કામના ? મને એ હાર વિના એકપણ આભૂષણ ગમતું નથી. કેમકે વિદ્વાનોને પણ ધ્વનિકાવ્ય વિના બીજું કાવ્ય રૂચતું નથી. દાસીએ કહ્યું કે–સ્વામિનિ, મને પણ કદિ ન થયું હોય એવું આશ્ચર્ય આજ થાય છે. તમે મારાપર ક્રોધ ન કરો. કારણકે મેં તો પશુ કે મનુષ્ય–કોઈને હાર લઈ જતાં જોયો નથી. તમે સ્નાન કરતા હતા તે વખતે કોણ અહીં આવી શકે તેમ હતું ? કારણકે ગ્રીષ્મકાળના મધ્યાન્હ સૂર્ય સામે જોવાને કોણ સમર્થ છે ? કોણ જાણે એ પગ કરીને ક્યાંય જતો રહ્યો ! નહિંતો ક્ષણમાત્રમાં ક્યાં જાય ? પછી બેઉએ મળીને અશોક બાગમાં બધે તપાસ કરી પણ આકાશપુષ્પની પેઠે એની ક્યાંય ભાળ લાગી નહીં. એટલે એકદમ જઈને ચેલ્લણાએ સર્વ

વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવ્યો. અથવાતો જેનું સર્વસ્વ ગયું હોય તેની આવીજ સ્થીતિ થાય છે.

રાજાએ પણ નગરને વિષે પડહ વજડાવ્યો કારણકે એમ કરવાથીજ કદાચિત્ ફળ આવે તો આવે એમ હતું. "જે કોઈએ મુગ્ધભાવથી હાર લીધો હોય એણે આવીને અમને આપી જવો. મનમાં લેશપણ ભય રાખવો નહીં. એમ છતાં પણ એ હાર આપી જશે નહીં અને અમને પાછળથી ખબર પડશે તો મહા શિક્ષા કરવામાં આવશે." આ પ્રમાણેનો રાજાનો ઢંઢેરો લોકોની જાણ માટે શેરીએ અને ચૌટે–સર્વ સ્થળે ફેરવવામાં આવ્યો. પણ કોઈ આપવા આવ્યું નહીં કારણકે કહેવામાત્રથી કોણ આપવા આવે? પછી તો રાજાએ અભયકુમારને આકરો હુકમ ફરમાવ્યો કે "સાત દિવસમાં તું આ હાર લાવી આપ. જો નહીં લાવી આપે તો ચોરનો ન્યાય તે તારો ન્યાય થશે." અહો! ધણીની જીભને ગમે તેમ બોલવાની છુટ છે! અભયકુમાર પણ તે પરથી હારની શોધમાં સર્વત્ર ફરવા લાગ્યો; કારણકે પ્રયાસ વિના પાતાળમાંથી પાણી કાઢવું સહેલું નથી.

આ વખતે સાક્ષાત ધર્મજ હોયની એવા સુસ્થિત નામના આચાર્ય વિહાર કરતા કરતા આ જ નગરમાં આવી પહોંચ્યા. એમની સાથે શિવ-સુવ્રત-ધનદ અને ચોનય એ નામના ચાર શિષ્યો હતા. અભયકુમારે આપેલા મુકામમાં ધર્મકાર્ય કરવાને અર્થે સૌ ઉતર્યા. કારણકે કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા માટે પણ દેહરૂપી આશ્રયની જરૂર છે. અહીં જિનકલ્પ નિષ્પન્ન કરવાની ઈચ્છા હોવાથી સુરિજીએ સ્થિરતાને માટે તુલના કરવાનો આરંભ કર્યો; કારણકે સ્થિરતા શિવાય કાર્યસિદ્ધિ થતી નથી. જેવી રીતે સમિતિના પાંચ પ્રકાર છે તેજ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમાં તુલનાના પાંચ પ્રકાર કહ્યા છે. (૧) તપથી (૨) સત્વથી (૩) સૂત્રથી (૪) એકત્વથી અને (૫) બળથી. તેમાં પહેલી (તપઃતુલના) ક્ષુધા સહન કરવાને માટે, બીજી (સત્વતુલના) સ્થિરતાને અર્થે, ત્રીજી (સૂત્રતુલના) કાળ જાણવાને માટે, ચોથી (એકત્વતુલના) સંગનો ત્યાગ કરવાને, અને પાંચમી (બળતુલના) વખતે શરીરનું સામર્થ્ય જતું

રહ્યું હોય તે પ્રસંગે ચિત્તને ટેકો આપવાને માટે, કરવામાં આવે છે.

જિનકલ્પના અર્થી સાધુ એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ ઉપવાસ એમ સાત-આઠ આદિ ઉપવાસોની તપશ્ચર્યા કરીને 'તપસ્તુલના' કરે છે. આ ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા ત્યાંસુધી કરવી કહી છે કે જ્યાંસુધી સાધુપણાના યોગમાં હીનતા ન આવે. બાધા (વિઘ્ન) ન આવે તો છ માસના ઉપવાસ કરવાને શક્તિવાળા હોય છે. હવે જે બીજી સત્વતુલના છે તે પાંચ રીતે કાયોત્સર્ગ કરવાથી થાય છે. (૧) ઉપાશ્રયની અંદર (૨) ઉપાશ્રયની બ્હાર (૩) ચતુષ્કને વિષે એટલે જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય ત્યાં (૪) શૂન્ય દેવાલયને વિષે અને (૫) શ્મશાનને વિષે. આ પાંચેમાં ઓચિંતો કે ઉંદર આદિનો ભય આવી પડે તો તેનો અને ક્રમે ક્રમે નિદ્રાનો પણ પરાજય કરવાનો છે. ત્રીજી સૂત્ર-તુલનામાં હમેશના પરિચયના સૂત્રો નિરન્તર ધારણ કરી રાખવાના હોય છે, કે જેથી કોઈ વખત મેઘ કે વંટોળીઆથી નક્ષત્ર કે સૂર્ય આચ્છાદિત થઈ ગયા હોય તો તે પ્રસંગે રાત્રદિવસ પ્રેક્ષા-ભિક્ષા આદિના સમયની ખબર પડે. હવે ચોથી એકત્વભાવના નિત્ય ભાવવાની કહી છે તે સાધુ જેમ જેમ ભાવતા જાય તેમ તેમ તેને પોતાના ગુરૂ આદિને વિષે પણ મમત્વ રહે નહીં, તોપછી બીજાને વિષે તો શાનોજ રહે. તે આ પ્રમાણે:—આનન્દ-દર્શન-જ્ઞાન-અ-મ્યકૃત્વ અને વીર્ય એ છે લક્ષણ જેના એવો એક આત્મા જ મ્હારો છે; એ સિવાય અન્ય કંઇ પણ મ્હારૂં નથી. ધન, ગૃહ, મિત્ર, સ્ત્રી પુત્રાદિ, તથા ઉપકરણો કે આ દેહ પણ મારો નથી, આ ધર્મ-બન્ધુઓ પણ મ્હારા નથી." એ રીતે મમત્વ મૂળથી કાપી ના-ખવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિઃસંગતા થઈ શકે છે. આચાર્યગુરૂ કે કોઈ પ્ર-કારનો અભિષેક કે કોઈ બીજું પણ મમતાનું સ્થાન જીવને સુગ-તિને વિષે લઈ જતું નથી; કેવળ જ્ઞાનાદિ જ લઈ જાય છે. છેલ્લી બળતુલના બે પ્રકારની કહી છે. શરીરબળથી અને મનોબ-ળથી. કાયોત્સર્ગવિધિને વિષે જોઈએ તે શક્તિ અથવા શરીરબળ, અને બીજું ધૈર્ય એ મનોબળ. આ બેઉ પ્રકારનાં બળ અભ્યાસ કે મહાવરાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે મંખ-મલ્લોકો આદિના

દૃષ્ટાન્ત જુઓ. આ પ્રમાણે સાધારણ છતાંને દુષ્કર એવો જિન-
કલ્પી સાધુઓનો આચાર બહુધા સૂત્રોને વિષે વર્ણવ્યો છે.

હવે અહીં આવીને ઉતરેલા સુસ્થિત આચાર્યને સત્વતુલના
આદરવી હતી એથી એઓ ઉપાશ્રયની બહાર આવીને નિશ્ચળ
કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

આ તરફ હારની શોધમાં રહેલા અભયકુમારને છ દિવસ
પૂરા થઇને સાતમો દિવસ છે પણ હારની ભાળ મળી નહીં;
અગાધ ઉંડા મહાસાગરમાં ડૂબી ગયેલા વહાણની લોઢાની ભાળ
મળતી નથી તેમ. તેથી એ વિચારવા લાગ્યો: હારનો તો ક્યાંય
પત્તો નથી, અને પૂજ્ય પિતાશ્રીએ આપેલી અવધિમાંથી
ફક્ત એક રાત્રી બાકી રહી છે. હારનો પત્તો નહીં મળે તો કોણ
જાણે સ્વામી મને શું યે કરશે? કારણકે જ્યાંસુધી ધણીની આશા
પુરી બનતી હોય ત્યાંસુધીજ એઓ સારા છે. [illegible]
હોય તોજ સારા કરવા હોય તો તો દૂરથી જ નમસ્કાર કરવા
જેવા છે' હવે તો હું આજની રાત્રી ધર્મધ્યાનમાં વ્યતીત કરૂં.
આ દુઃખ આવી પડ્યું છે તે કદાચ એમ નષ્ટ થાય, ને આ ઉત્કૃષ્ટ
હાર ખોવાયો છે તે વખતે મળી જવો હોય તો મળી જાય. કારણ
કે ધર્મ વિઘ્નોને દૂર કરીને મુક્તિ આપનારો છે" એવો
નિશ્ચય કરીને અભયકુમાર ઉપાશ્રયે ગયો અને ત્યાં મુનિશ્રીને
પરમ ભક્તિ સહિત વંદન કર્યું. કારણકે એવી શક્તિને અન્ય કોઇ
યોગ્ય નથી. એ પ્રમાણે ઉપાસના કરી અન્ય સર્વ વ્યાપારનો ત્યાગ
કરી. મુનિને કેવુંક સુખ હોય છે તે જોવાની ઇચ્છાથી જ જાણે
હોયની એમ હર્ષની શય્યાને વિષે બેઠો.

આ વખતે, હારને કોઇએ કદાચિત [illegible]
[illegible]

રહ્યું હોય તે પ્રસંગે ચિત્તને ટેકો આપવાને માટે, કરવામાં આવે છે.

જિનકલ્પના અર્થી સાધુ એક ઉપવાસ, બે ઉપવાસ, ત્રણ ઉપવાસ એમ સાત–આઠ આદિ ઉપવાસોની તપશ્ચર્યા કરીને 'તપસ્તુલના' કરે છે. આ ઉપવાસાદિ તપશ્ચર્યા ત્યાંસુધી કરવી કહી છે કે જ્યાંસુધી સાધુપણાના યોગમાં હીનતા ન આવે. બાધા (વિઘ્ન) ન આવે તો છ માસના ઉપવાસ કરવાને શક્તિવાળા હોય છે. હવે જે બીજી સત્વતુલના છે તે પાંચ રીતે કાયોત્સર્ગ કરવાથી થાય છે. (૧) ઉપાશ્રયની અંદર (૨) ઉપાશ્રયની બ્હાર (૩) ચતુષ્કને વિષે એટલે જ્યાં ચાર રસ્તા ભેગા થતા હોય ત્યાં (૪) શૂન્ય દેવાલયને વિષે અને (૫) શ્મશાનને વિષે. આ પાંચેમાં ઓચિંતો કે ઉંદર આદિનો ભય આવી પડે તો તેનો અને ક્રમે ક્રમે નિદ્રાનો પણ પરાજય કરવાનો છે. ત્રીજી સૂત્ર–તુલનામાં હમેશના પરિચયના સૂત્રો નિરન્તર ધારણ કરી રાખવાના હોય છે; કે જેથી કોઈ વખત મેઘ કે વંટોળીઆથી નક્ષત્ર કે સૂર્ય આચ્છાદિત થઈ ગયા હોય તો તે પ્રસંગે રાત્રદિવસ પ્રેક્ષા–ભિક્ષા આદિના સમયની ખબર પડે. હવે ચોથી એકત્વભાવના નિત્ય ભાવવાની કહી છે તે સાધુ જેમ જેમ ભાવતા જાય તેમ તેમ તેને પોતાના ગુરૂ આદિને વિષે પણ મમત્વ રહે નહીં, તોપછી બીજાને વિષે તો શાનોજ રહે. તે આ પ્રમાણે:—આનન્દ–દર્શન–જ્ઞાન–સમ્યકત્વ અને વીર્ય એ છે લક્ષણ જેના એવો એક આત્મા જ મ્હારો છે; એ શિવાય અન્ય કઇ પણ મ્હારૂ નથી. ધન, ગૃહ, મિત્ર, સ્ત્રી પુત્રાદિ, તથા ઉપકરણો કે આ દેહ પણ મારો નથી, આ ધર્મબન્ધુઓ પણ મ્હારા નથી." એ રીતે મમત્વ મૂળથી કાપી નાખવાથી ઉત્કૃષ્ટ નિઃસંગતા થઈ શકે છે. આચાર્યગુરૂ કે કોઈ પ્રકારનો અભિષેક કે કોઇ બીજુ પણ મમતાનું સ્થાન જીવને સુગતિને વિષે લઇ જતું નથી; ફક્ત જ્ઞાનાદિ જ લઇ જાય છે. છેલ્લી બળતુલના બે પ્રકારની કહી છે. શરીરબળથી અને મનોબળથી. કાયોત્સર્ગવિધિને વિષે જોઇએ તે શક્તિ અથવા શરીરબળ, અને બીજું ધૈર્ય એ મનોબળ. આ બેઉ પ્રકારના બળ અભ્યાસ કે મહાવરાથી પ્રાપ્ત થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે લખ–મલ્લલોકો આદિના

દૃષ્ટાન્ત જુઓ. આ પ્રમાણે સાધારણ જીવોને દુષ્કર એવો જિન-કલ્પી સાધુઓનો આચાર બહુધા સૂત્રોને વિષે વર્ણવ્યો છે.

હવે અહીં આવીને ઉતરેલા સુસ્થિત આચાર્યને શત્વગુલના આદરવાં હતી એથી એઓ ઉપાશ્રયની બહાર આવીને નિશ્ચળ કાયોત્સર્ગે રહ્યા.

આજ હારની શોધમાં કરતા અભયકુમારને છ દિવસ પૂરા થઈને સાતમો દિવસ છે પણ હારની ભાળ મળી નહીં. મહાસાગરમાં ડુબી ગયેલા વહાણની સોઈને ભાળ મળતી નથી તેમ તથા આ 'પરદેશમાં લાગ્યો' હારનો તો ક્યાંય પત્તો નથી [illegible] પૂર્વ [illegible] શ્રીએ આપેલી અવધિમાંથી [illegible] હારનો પત્તો નહીં મળે તો ઠીક [illegible] બાપુ [illegible] પિતાની આજ્ઞા પુરી [illegible] સ્ત્રીઓ આમાં લાગ્યા કે કેટ ગુપ્ત [illegible] દુર્ગ [illegible] [illegible]

પૃથ્વીને સર્વત્ર રક્ત બનાવી દીધી ! અભયકુમાર જેનો પત્તો નથી મેળવી શકયો એ હારના ચોરનો યશ આળેખવાને માટે (તૈયાર કરેલું) કાજળ (શાહી) જ હોયની એવા અન્ધકારવડે આકાશ-પ્રદેશ છવાઇ ગયો ! આકાશને વિષે પુષ્પો હોય નહીં એવો જે એનો (આકાશનો) દોષ કહેવાય છે તે દોષ ટાળવાને માટે જ જાણે એણે (આકાશે) તારારૂપી પુષ્પો દેખાડ્યાં (આકાશમાં તારા ઉગ્યા.) વળી, પુષ્પો તો જાણે બતાવ્યાં, હવે ફળ પણ બતાવું એમ વિચારીને જ જાણે ગગને ડાગવાળા પરવાળાં સમાન રક્તાશપડતા ચંદ્રબિમ્બરૂપ, ગોળ અને પરિપકવ ફળ પણ બતાવ્યું. (આકાશમાં ચન્દ્રોદય થયો). સદ્ગુરૂ પોતાની વાણીથી (શ્રોતા) જનોને કરે છે તેવી રીતે ચંદ્રમાએ પણ ચન્દ્રિકાવડે સર્વ જગત્‌ને ઉજ્વળ બનાવી દીધું !

તે સમયે મણિકારના પુત્રે વિચાર કર્યો કે "આ મારા ઘરમાં આવ્યો છે તે હાર નથી આવ્યો, પરંતુ વાન્તાહાર એટલે વમન કરેલો આહાર આવ્યો છે (માટે એને ઘરમા રાખવો યુક્ત નથી) જો રાજાને ખબર પડશે તો મારે માથે આપત્તિ આવી પડશે: અથવા તો દુષ્ટલક્ષણવાળો અશ્વ ઘરમા હોય ત્યા સારાવાટ કયાંથી હોય ? વળી એને ગમે એટલો ગુપ્ત રાખીશ તોપણ થોડા દિવસમાં એની લોકોને ખબર પડ્યા વિના નહીં રહે. કારણ કે પ્રમાર્જન, ક્ષારકળા, ચંદ્રમાની જ્યોત્સ્ના, ચોરી, સ્ત્રીભોગ, અને સ્ત્રીને કહેલી ગુપ્ત વાત–એટલા વાના ચોથે દિવસે પ્રકટ થયા વિના રહેતાં નથી." એમ ધારીને એણે હાર વાનરને પાછો આપ્યો. અથવા તો કયો ડાહ્યો પુરૂષ આપત્તિને વસ્ત્રને છેડે પોતાને માથેથી નથી ઉતારતો ?

હવે, વાનરે, હાર પોતાના પાસે પાછો આવ્યો જોઇ, વિચાર કર્યો કે, જેના ઘરમા હું હાર મુકી આવીશ તેના કદાચિત્ પ્રાણ પણ રાજા લે; કારણકે ચોરી એ સર્પ કરતા પણ અધિક છે. માટે તેને વૃથા દંડાવી તેનો વિનાશ કરાવવાથી મારા હાથમા શું આવશે ? પાટો મુંડવાનું નાપિતને કંઇ મળતું નથી તેમ મને આમાં કંઇ મળશે નહીં પૂર્વ જન્મના પાપને લીધે આ જન્મમાં તો હું આવી નીચ યોનિને વિષે ઉત્પન્ન થયો છુ. તો હવે વળી એના કરતાં વધારે પાપ શા માટે બાંધુ ? માટે હું હાર કોઇ મુનિની પાસે મૂકી આવું.

એમ કરવાથી બધાં સારાં વાનાં થશે. મારી પાસે મારૂં પોતાનું તો કાંઈ નથી તો પારકી વસ્તુવડે પણ, સાક્ષાત્ ધર્મ જેવા આ આચાર્ય અહિં છે એમની ભક્તિ કરૂં. એમ વિચારી મનમાં પાકો નિશ્ચય કરી હાર સુસ્થિત આચાર્યને કંઠે આરોપણ કરી તે વાનર પોતાને સ્થાને જતો રહ્યો. દુધ જેવાં ઉજ્વળ મોતીવાળો હાર મુનિને કંઠે રહ્યો છતાં, જાણે, (મુનિના) હૃદયમાં ન સમાવાથી (તેમાંથી) બહાર નીકળી આવેલું ધર્મધ્યાન હોયની ! (એમ દીસતું હતું). વળી હારના મોતીઓને વિષે ચંદ્રમાના પ્રતિબિમ્બ પડતા હતા તે જાણે વિવિધરૂપ ધારણ કરીને એ તારારૂપી સ્ત્રીઓના ઉત્સંગને વિષે ક્રીડા કરી રહ્યો હોયની એવો ભાસ થતો હતો ! મુનિરાજે હાર મળવાથી અમને કેમ ત્યજી દીધા માટે ગમે તેમ એનું વેર લેવાને એને લોભના પાશમાં નાખીએ એમ નિશ્ચય કરીનેજ જાણે અલંકારોએ મળીને, હારને આચાર્યની પાસે રહેવાને માટે મોકલાવ્યો હોયની ! અથવા તો સૂરિજીને વરવાની ઇચ્છાવાળી મુક્તિ સુંદરીએજ જાણે એમના કંઠને વિષે એ વરમાળા આરોપી હોયની !

એટલામાં આચાર્યશ્રીનો શિવ નામનો શિષ્ય, એમની પાસે જાગરણ કરવાને માટે આવ્યો; જેમ મંત્રસાધકની સિદ્ધિને માટે ઉત્તરસાધક રહે છે તેમ. ગુરૂના કંઠમાં મનહરકાન્તિવાળો હાર જોઈને, ખડ્ગ-પંજરથી બીપેલા માણસની જેમ શિષ્ય તો ધ્રુજવા લાગ્યો. નિશ્ચયે આ એજ હાર છે કે જેને માટે નિર્ભય એવો પણ અભયકુમાર અત્યન્ત વ્યાકુળ થયો છે. મુનિજન પારકા તરણા સરખાથી ત્રાસ પામે છે; અને એવાના કંઠમાં આ હાર કોઈએ નાખ્યો છે; એ વાત વિપરીત થઈ છે. અજીર્ણ આહાર હોયની એવો આ હાર મુનિની પાસે હોવાથી એનું શું પરિણામ આવશે એ કહી શકાતું નથી. કોઈની પણ દૃષ્ટિએ પડશે તો હીલના થશે; અથવા તો વિવાદ એજ છે ચેષ્ટા જેની એવું દૈવ પોતાનું ધાર્યુંજ કરે છે.

આ પ્રમાણે મનને વિષે પીડા પામતા સાધુએ અનેક સંકલ્પ વિકલ્પો કરતાં પોતાની અવધિ પૂરી કરી. એટલે પાછા વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં ભયથી મુંઝાયા તેથી " નિસ્સહિ " ને બદલે નિદ્રામાં બીપેલા માણસની જેમ ' ભય ' એટલો શબ્દ બોલી ગયા. એ જોઈ

અભયકુમારે પૂછ્યું "હે મુનિવર, જગતના સર્વ ભાવોથી દૂર રહેલા આપજેવા મહાત્માને ભય શાનો લાગ્યો ? ચોર, અગ્નિ, સગાસંબંધી, રાજા અને જળ આદિનો ભય કહેવાય છે; એ ભય, પરિગ્રહ નહિં ધારણ કરવાવાળાને હોવો ન જોઇએ. મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—હે શ્રાવક, સાધુઓ તો હમ્મેશાં નિર્ભય હોય છે. પણ મને તો ગૃહસ્થાશ્રમને વિષે અનુભવેલો ભય યાદ આવ્યો. અભયકુમારે પૂછ્યું—આપ મહાત્માને કેવી રીતે ભયનો અનુભવ થયો હતો તે સાંભળવાની મારી ઇચ્છા છે તો તે કહેશો. મુનિએ કહ્યું—હે બુદ્ધિમાન્ શ્રાવકશિરોમણિ, તારા જેવા વિદ્વાન્ હોય છે તે કથાના રસને સમજે છે માટે કહું છું, સાંભળ—

આચાર્યના પહેલા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાંત.

બહુ ફાલી રહેલા કદળી-બાહુ આદિ વૃક્ષોએ કરીને દેવલોકની શોભાને પણ વીસરાવી દેતી ઉજ્જયિની નામની નગરી છે. તેની હવેલીઓના શિખર ઉપર, જાણે નૃત્ય કરનારી સ્ત્રીઓના—નૂપુરવાળા ચરણોના ઠેકા અને હાવભાવને લીધે મનોહર—નૃત્ય જોઇને અત્યન્ત આનન્દમાં આવી ગઇ હોયની એમ, મંદ પવનને લીધે હાલતી શ્વેત ધ્વજાઓને મિષે શ્રીસંઘની કીર્તિ નૃત્ય કરી રહી હતી ! વળી ત્યાં અન્યોન્ય [૧]અસંગતિ, [૨]પ્રત્યનીક, [૩]વ્યાઘાત, [૪]સંકર, [૫]અતિશયોક્તિ, [૬]વ્યાજોક્તિ, [૭]અપ્રસ્તુતોક્તિ, [૮]સહોક્તિ, [૯]અધિક્ષેપ, [૧૦]સંદેહ, [૧૧]અર્થાન્તરન્યાસ, [૧૨]દીપક, [૧૩]વિરોધ, [૧૪]ઉપહતિ, અને [૧૫]ભ્રાન્તિ એ માત્ર અલંકારોમાં જ હતા. (પ્રજાને વિષે એમાંનું કંઇ હતું નહિં.) આવી અતિ સમૃદ્ધિવાળી નગરીને વિષે પણ શિવ અને શિવદત્ત નામના અમે બે ભાઇઓ તો તદ્દન નિર્ધનાવસ્થામાં રહેતા હતા. કારણકે ભાગ્ય વિના કાંઇ મળતું નથી.

---

૧ થી ૧૫. આ બધા અલંકારશાસ્ત્રમાં ગણાવેલા અલંકારો Figures of speech છે. પ્રજામાં એમાનું કોઈ નહોતું.

પ્રજાપક્ષે, ૧=કલહ; ૨=યુદ્ધ; ૩=વિરોધ, ૪=વર્ણસંકર; ૫=વધારી વધારીને વાત કહેવી; ૬=ઉદ્દેશ ગુપ્ત રહે એવી રીતે બોલવું; ૭=વગરઅવસરે બોલવું; ૮=એક વિશેષે સાથે બોલવું; ૯=અપમાન; ૧૦=શંકા; ૧૧=અમુક વાતનો, થતો હોય તેથી વિરૂદ્ધ અર્થ સમજાવવો; ૧૨=ક્રોધનો આવેશ; ૧૩=અણુબનાવ; ૧૪=હિંસા; ૧૫=ભ્રમ.

એકદા અમે બેઉ સૌરાષ્ટ્રદેશમાં દ્રવ્ય ઉપાર્જન કરવા ગયા. કારણકે ધનવાન્ પણ ધનની ઈચ્છા કરે છે તો નિર્ધન એ ઈચ્છા કરે તેમાં કંઇ અયોગ્ય નથી. અમે ત્યાં લાંબા વખત સુધી રહીને પુષ્કળ દ્રવ્ય મેળવ્યું; કારણ કે દુઃખીજનો પણ કોઈવાર સારી સ્થિતિએ પહોંચે છે. દ્રવ્ય મળવાથી અમને અમારા કુટુમ્બી જનોને જઇ મળવાની ઉત્કંઠા થઇ; કારણકે એકલા એકલા ભોગવવું એ હલકા માણસનું કામ છે. પછી અમે અમારૂં જે દ્રવ્ય હતું તે વાંસળીમાં ભરી લઈને એ વાંસળી કેડની આસપાસ મજબુત રીતે બાંધી લીધી કારણકે નિર્ધનોને પ્રાપ્ત થયેલા દ્રવ્યપર બહુ મોહ થાય છે. એમ કરીને અમે અમારે ગામ જવા ચાલી નીકળ્યા.

એ દ્રવ્યની થેલી અમે માર્ગમાં વારાફરતી એકેક જણ રાખતા હતા. કારણકે ઘાંચીની ઘાણીમાં પણ બળદો વારાફરતી ઘાણી ફેરવે છે. એવામાં મારી પાસે એ થેલી હતી તે વખતે પાપલોભને વશ થઇ મેં વિચાર્યું કે "ભાઈનો વધ કરીને સર્વદ્રવ્ય હું એકલો લઇ જાઊં," કારણકે ભારંડ જેવા પક્ષીઓ પણ ભક્ષને પોતપોતાના મુખ ભણી આકર્ષે છે. મારા ભાઈની પાસે એ દ્રવ્ય હતું ત્યારે એને પણ એવોજ વિચાર આવ્યો હતો. કારણકે રસ આપણી પાસે નથી હોતો (ને બીજાની પાસે હોય છે) તોયે આપણને એની ગંધ તો આવે છે. આવાં અમારા બેઉના પરિણામ થયા એટલે અરસપરસ શત્રુતા ધારણ કરતા અમે વૈતરણી જ જેવી ગંધવતી નદીની પાસે આવ્યા. એ નદીની વચ્ચે જળની શેવાળથી ભરેલો, નાના પ્રકારના મત્સ્યોથી સંપૂર્ણ, મ્હોટો, નરકાવાસ (નારકી) જેવો એક ધરો છે. ત્યાં અમે પરિશ્રમ ટાળવા સુખે બેઠા. કારણકે મુસાફરો આવે રસ્તે જળ ભાળે છે ત્યારે સ્વર્ગસુખ મળ્યું માને છે. બાહ્ય શરીરનો મેલ, અને દુર્ધ્યાનથી ઉત્પન્ન થયેલ અભ્યન્તર મેલ–એ બેઉ મેલ કેમ સહન થાય એટલા માટેજ જાણે અમે બેઉ ચોળીચોળીને ન્હાવા મંડયા. એટલે કર્મરૂપી મેલ જતો રહેવાથી જ હોયની એમ મને શુભ વિચાર આવ્યો કે મારો સહોદરભાઈ મારા તરફ નિરંતર અત્યંત વત્સલ છે છતાં મેં પાપીએ બહુ અનિષ્ટ ચિન્તવ્યું ! નિસંશય અમારી પાસે છે તે

અર્થ (દ્રવ્ય) નથી પણ કેવળ અનર્થ છે જે વસ્તુને જે રૂપે જોઈએ છીએ તે રૂપે તેની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે. માટે મારા જ ભાઈનો વધ કરવાની બુદ્ધિ ઉત્પન્ન કરનાર આ દ્રવ્ય ત્યજી જ દેવું જોઈએ. ખડ્ગ છે તે હમેશાં અનર્થનું કારણ છે તે ભલેને સોનાનું હોય તોપે કામનું નથી-ત્યજી દેવા યોગ્ય છે. એમ વિચારીને મેં થેલીને ધરામાં પડતી મુકી; કારણકે સર્પ પણ પોતાને પીડા સમાન થઇ પડતી કાંચળી ફેંકી દે છે.

એ જોઈને શિવદત્તે કહ્યું-ભાઈ, તેં આ આપણને હાનિકારક અને લોકોમાં હાંસી ઉપજાવનાર, બાળક કરે એવું કાર્ય કેમ કર્યું ? ઉંચા મહેલના શિખર પર એક મ્હોટી શિલાને ઘણે કષ્ટે લઈ જઈ તેને મૂર્ખ માણસ પાછી નીચે ભૂમિપર પડતી મુકે તેના જેવું તેં આ કર્યું છે. આટલે આટલે દૂર એ થેલીને ઉચકી લાવ્યા પછી હવે આપણું ગામ નજીક આવ્યું ત્યારે તેં એને જળમાં ફેંકી દીધી એથી મને ખેદ થાય છે એ સાંભળીને મેં કહ્યું-ભાઈ, મેં એ થેલી પાસે હતી ત્યારે મને એક વૈરિ તરફ પણ ન થવી જોઈએ તેવી દ્વેષબુદ્ધિ તારા તરફ થઇ હતી. એક મ [illegible] કરે છે તેમ તારો વધ કરીને સઘળું દ્રવ્ય હું લઈ લઉં એવો મને વિચાર થયો હતો. શિવદત્તે કહ્યું-ભાઈ, હું પણ કહું છું કે મને પણ તારૂં એવીજ રીતે અનિષ્ટ કરવાનો ઇરાદો થયો હતો નિશ્ચયે દ્રવ્ય છે તે કુવિદ્યા સમાન છે કારણકે એનાથી મોહિત થઇને મનુષ્યો પોતાનાજ બાન્ધવોને હણવા તત્પર થાય છે તે એને [illegible] ઠીક જ કર્યું છે કારણકે વર્ષ વિપત્તિનું મૂળ-એવા એ દ્રવ્યનું [illegible] જોઈએ. પછી અમે તો શાન્ત ચિત્તથી નિજ ઘેર ગયા કારણકે લક્ષ્મીરૂપી એ ચિત્રવેલી મળ્યા પછી કંઈ આનની ઉપાધિ રહે છે ? ત્યા માતા અને બહેનને નમન કરીને અમે આસનપર બેઠા કારણકે વિનય સર્વત્ર શુભકારી છે. માતાએ અમારૂં પાદપ્રક્ષાલનાદિ કર્યું કેમકે એ અમથી પણ પુત્રો પ્રત્યે સ્નેહવતી હોય છે તો આમ અમે ઘણે કાળે અતિથિ જેવા આવ્યા ત્યારે તો પૂછવું જ શું ? પછી અમારી પ્રિયાનન્દિ કરવાને માટે, દમયન્તીની દૂતી જેવી અમારી બહેન હતી એને, અમારી માતાએ બજારમાંથી મત્સ્ય લાવવા મોકલી.

(હવે વાત એમ બની હતી કે) જ્યારે પેલી દ્રવ્યની થેલી જળને વિષે પડી ત્યારે કોઈ મત્સ્ય એને ભક્ષ સમજીને ગળી ગયો હતો કારણકે તિર્યંચોને જ્ઞાન હોતું નથી. એટલામાં કોઈ માછીએ એજ ધરામાં આવીને એજ મત્સ્યને જળમાં પકડયો અને ચોટામાં વેચવા લાવ્યો. અને એજ મત્સ્ય મારી બ્હેને ખરીદ કરી ઘેર આણ્યો. ઘેર લાવીને એ પાપિણીએ નરકના દરવાજાના દ્વાર ખોલતી હોયની એમ એને ખોલ્યો—ચીર્યો.

હે બુદ્ધિમાન્ મંત્રીશ્વર ! (શિવ મુનિ અભયકુમારને કહે છે) તે વખતે પાષાણમાંથી દર્દુર એટલે દેડકો નીકળે એમ આશ્ચર્ય પૂર્વક મત્સ્યમાંથી પેલી દ્રવ્યની થેલી નીકળી. તે ઉચકી લઈને એ મારી બહેને પોતાની પાસે સંતાડી દીધી. એ જોઇ મારી માતાએ એને પૂછયું—બ્હેન, તેં એ શું સંતાડયું ? મારી બ્હેને ઉત્તર આપ્યો—મેં તો કંઈ સંતાડયું નથી. તારૂં ચિત્ત વ્યગ્ર છે એટલે તને દૃષ્ટિવિભ્રમ થયો છે. પણ મારી માતાને વ્હેમ પડયો હતો એથી ઉઠીને એની પાસે ગઈ.

એટલામાં તો મારી નિર્દય બ્હેને એક ખડ્ગ લઈને મારી માતાને પ્રાણરહિત કરી. એ જોઇ હાહારવ કરતા અમે ભાઈઓ દોડયા એવામાં બહેનના ખોળામાંથી પેલી થેલી નીચે પડી. એને અમે ઓળખી એટલે અમને બહુ ખેદ થયો કારણકે જે અનર્થથકી અમે નાસી છુટયા હતા તે પાછો વળી સુખ આગળ પ્રત્યક્ષ આવીને ઉભો. એવે પ્રકારે અમે જળના પૂરમાં જેને ફેંકી દીધી હતી તે પાછી શાકિનીની જેમ કયાંથી નીકળી આવી ? રાજહંસો જેમ નાના તળાવડાને વિષે પ્રેમ બાંધતા નથી તેમ જે સંત પુરૂષો આવા અનર્થકારી દ્રવ્યને વિષે પ્રીતિ રાખતા નથી તેમને ધન્ય છે ! જેવીરીતે વૃન્તાકફળ સર્વ રોગનું નિદાન છે તેવીજ રીતે છેદ–ભેદ–ભય–શ્રમ–કલેશ–બન્ધ અને વધ વગેરે વિપત્તિનું મૂળ દ્રવ્યજ છે. હવે અમારી માતાનો વધ કરનારી અમારી બહેન ઉપર પણ ક્રોધ કર્યે શું થાય ? કારણકે એમ કર્યાથી બગડયું કંઈ સુધરતું નથી. માટે જો બ્હેનનું અનિષ્ટ કરશું તો એમાં વેરજ વધશે; કોઈ સ્વાર્થ સિદ્ધ થશે નહિં. એ તો એના કર્મે હણાયલીજ છે.

બીજી હાનિ એને શી જોઇએ ? સજ્જનો પડતા ઉપર પાટુ મારતા નથી, માટે ગૃહસ્થાવાસ ત્યજી દઇને અમે નીકળી જવાનો ઇરાદો કર્યો કારણકે બુદ્ધિમાન્ હોય છે તે સ્વાર્થ જુએ છે; સ્વાર્થથી ભ્રષ્ટ થવું એ મૂર્ખતા છે. અમને તો પેલા ધરા આગળથીજ આ અનર્થકારી ધન પ્રત્યે વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થયો હતો તે આ બહેનનું વૃત્તાન્ત જોયા પછી અત્યન્ત વૃદ્ધિ પામ્યો હતો. તે જાણો કે " વસ્ત્ર એક તો હતુંજ લાલ, ને એને પુનઃ કસુમ્બામાં ઝબોળ્યું" એના જેવું થયું.

પછી અમે માતાની ઉત્તરક્રિયા કરીને ધન બધું બ્હેનને આપી દઇ દીક્ષા ગ્રહણ કરી. હે અભયકુમાર, આવો ભય મેં ગૃહસ્થાવાસમાં અનુભવ્યો હતો. કારણકે ગૃહસ્થાવાસ વિના અન્ય સ્થળે કયાં ભય હોય ?

મંત્રીશ્વરે પણ કહ્યું—હે મુનિ, તમે સત્યજ કહ્યું છે. હૃદયરૂપી ચક્ષુએ જોયેલું કદાપ ખોટું પડતું નથી; તોપણ મદ્યપાન કરનારાઓ મદ્યને ગણે છે તેમ સર્વ પ્રાણીઓ ધનને પ્રાણથી પણ અધિક ગણે છે. ફક્ત વિવેકરૂપી લોચન જેમને હોય છે એઓજ દ્રવ્યનો સ્વભાવ સમજે છે. કારણકે ખાસ અંજનથી જેમનાં નેત્ર અંજાયલા છે એઓજ નિધિ કયા છે તે જાણે છે. મોક્ષમાર્ગના આશ્રિત આપ જેવા મહાત્માઓજ કૃતાર્થ છે, કારણકે માનસ સરોવરના સુવાસિત કમળની સમાન બીજા કમળો હોય ખરા ?

આ પ્રમાણે બુદ્ધિશાળી અભયકુમાર મુનિની સાથે ધર્મચર્ચા કરતા હતા ત્યા બીજો પહોર થયો એટલે ઉત્તમ તપસ્વી એવા સુવ્રત નામના બીજા શિષ્ય આચાર્યશ્રીની પાસે જાગરણ કરવાને આવ્યા. એ પણ ગુરૂના કંઠને વિષે હાર જોઇને કંપી ઉઠ્યા. કારણકે એવા મહાત્મા પુરૂષોને દ્રવ્ય થકી ભય ઉત્પન્ન થાય એ એમનું ભૂષણ છે, દૂષણ નથી. અહો ! કોઇએ લોભને વશ થઇને રાજાનો આ હાર ચોરી લીધો હશે પણ મુખને વિષે મ્હોટો કોળીઓ સમાતો નથી તેમ એ એના ચિત્તમાં સમાયો નહીં હોવાથી ક્ષોભ પામીને ગુરૂના કંઠમાં નાખી ગયો જણાય છે, જેવી રીતે (કુવાપર જળ ભરવા આવેલી) એક સ્ત્રીએ (રસ્તે જતા) બળરામનું

સૌન્દર્ય જોઈ ક્ષોભ પામીજઇ, સીંચણીયું (ઘડાના કાંઠામાં નાંખવાને બદલે) પાસે ઉભેલા પોતાના પુત્રના કંઠમાં નાંખ્યું હતું તેમ. અથવાતો તે દુષ્કર્મીએ આ મુનિ પ્રત્યે કોઇ શત્રુવટને લીધે એમ કર્યું હશે. કારણકે વનમાં રહીને પોતાની ક્રિયા-અનુષ્ઠાન કરતા એવા મુનિઓ પ્રત્યે કોઈ મિત્રભાવે, કોઈ ઉદાસીન ભાવે, તો કોઈ શત્રુભાવે પણ વર્તનારા હોય છે. આમ સંકલ્પ વિકલ્પ કરતા એ સુવ્રતમુનિ વસતિને વિષે પ્રવેશ કરતા "મહાભય" એમ બોલી ઉઠ્યા. એ સાંભળી અભયકુમારે પૂછયું "કેસરિસિંહની સાથે તુલના કરી શકાય એવા આપ-મહાત્માને મહાભય કેવો ?" મુનિએ ઉત્તર આપ્યો—વિસ્મરણ થયેલું કોઇ સુભાષિત જેમ પ્રભાતને સમયે એકાએક સ્મરણમાં આવે છે તેમ મને ગૃહસ્થાવાસને વિષે અનુભવેલો ભય અચાનક યાદ આવી ગયો. તે સાંભળી અભયકુમારે પૂછયું—એ 'મહાભય' આપ મહાત્માએ કેવી રીતે અનુભવ્યો હતો તે જાણવાની મારી ઈચ્છા છે. એટલે એ પૂજ્ય મુનિ બોલ્યા—હે મંત્રીશ્વર, આ પૃથ્વીપર જેમ જ્યાં જોઈએ ત્યાં રજ તો છે જ છે, તેમ આ સંસારને વિષે ભય પણ પગલે પગલે છે. તોપણ મને મહાભય લાગ્યો હતો તે વાત તારા જેવા બુદ્ધિમાનોને શ્રવણ કરવા યોગ્ય છે માટે કહું છું, સાંભળ:—

આચાર્યના બીજા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાન્ત.

જ્યાના ગૃહસ્થી જનો ગંગાના પ્રવાહની માફક અરસપરસ પ્રેમભાવથી રહેતા-વર્તતા હતા એવો, નિરન્તર રમણીય, અને સમૃદ્ધિશાળી અંગ નામનો દેશ છે. ત્યાં એકવાર વાવેલા ધાન્યો, કલ્પના પુષ્પની જેમ, સર્વ અનેકવાર ફાલ આપતા હતા. તે દેશમાં એક મુખ્ય ગામમાં હું એક શુરવીર અને વૈભવવાળો કૃષિકાર હતો. રૂપસૌન્દર્યમાં સ્વર્ગની સુંદરીઓ કરતાં પણ ચઢીજાય એવી મારે સ્ત્રી હતી. રાજહંસી સંગાથે રાજહંસ ભોગવે એવા અનેક સુખભોગ હુ એની સાથે હમેશાં ભોગવતો હતો, એવામાં એકદા ત્યાં દુષ્ટ ચોરલોકોએ ધાડ પાડી. ધિક્કાર છે લોકોને કે એઓ ગામડાના વાસને વાસમા ગણે છે (કારણકે જ્યાં વસનારના જાનમાલની

સલામતી નથી એવા સ્થળને લાયક સ્થળ કેમ કહેવાય ?) લોકો ભયના માર્યા જીવ લઇને નાઠા અને જ્યાં ત્યાં જઇને રહ્યા; કારણ કે ગામડામાં વસનારનું બળ કેટલું હોય ? હે શ્રાવક શિરોમણિ ! હું તો તે વખતે, એક પારધી કોટરમાં ભરાઈ બેસે છે તેમ મારા ઘરના એક ખુણામાં સંકોચાઈને બેસી રહ્યો. મારી પત્ની વિચારવા લાગી—આ ગામના માણસો ગમે તેમ નાસી ગયા–મારા પતિ પણ એજ પ્રમાણે કયાંઇક જતા રહ્યા છે એને જો કોઇ મારી નાખે તો બહુ સારૂં થાય; કારણકે એ મારા હાથમા કાંટો વાગ્યો હોય એમ મને ખુંચે છે. માટે જો હું આ તસ્કરોની સાથે જાઉં તો બહુ સુંદર ભોગ ભોગવવાના મળે; મ્હોટા ભાગ્ય હોય તોજ આવા અવસર મળે છે. આ ક્ષણે જો જવાનુ ન મળ્યું તો હવે મળી જ રહ્યું. કારણકે ઈન્દ્રધ્વજની પૂજાનો વખત વરસમા ફક્ત એકજ વાર આવે છે.

મારી દુષ્ટા સ્ત્રીએ આવો વિચાર કરીને તસ્કરોને સ્પષ્ટ કહ્યું કે " આ ગામની લક્ષ્મી જેવી–મને તમારી પલ્લીએ લઇ જાઓ, કે જેથી હું તમારે વિષે પ્રીતિ અને ભક્તિવાળી તમારી પ્રિયા થઇને રહું. ખરેખર તમે તો મારા ભાગ્યદેવતાથી આકર્ષાઈને અત્ર આવ્યા છો. " આના જેવી નવયૌવના રૂપસુંદરી પોતે હાલીચાલીને આપણી પાસે આવી છે તેને શામાટે જવા દેવી ? ' એવો નિશ્ચય કરીને ચોરલોકો પણ આનન્દથી એને ઉપાડી ગયા. કારણકે શીયાલ કદિ પાકેલી બોરડીને મૂકે ખરા ? એ લોકો એને ઉપાડીને પોતાની પલ્લીએ લઇ ગયા ત્યા કોઇ સ્થળે હાથીદાતના ઢગલા પડ્યા હતા તો કોઇ જગ્યાએ અજા–ગાય–ભેંસ–હસ્તી અને હરણ આદિના ચામડા પડ્યા હતા. વળી કયાંક તો ખીલીઓ ઉપર ચ મરી ગાયના ચામરો ટાંગેલા હતા. એક જગ્યાએ પશુઓના હાડકાંના ઢગલાથી ઉકરડા જેવું થઇ રહ્યું હતુ. અને સર્વત્ર રક્ત માસ વસા અને મદ્યની ઉત્કટ દુર્ગન્ધ ફેલાઇ રહી હતી. પલ્લીમા ચોરોએ મારી એ સ્ત્રીને પોતાના નાયકને અર્પણ કરી કારણકે એવી દુષ્ટાને નાયક શિવાય બીજો કોણ રાખી શકે ?

ચોરોના નાયકે તો એને ઇન્દ્રાણી જેવી માનીને પોતાની સ્ત્રી બનાવી. અથવાતો રંકને દુઝણી ગાય મળે છે ત્યારે તે કયાંય

સમાતો નથી પછી તો એ એની સાથે આનન્દમાં સુખ ભોગવવા લાગી કારણકે સ્ત્રી અને લક્ષ્મી સ્વાભાવિક રીતે નીચનો આશ્રય લે છે.

હવે અહીં પાછળ ગામમાંથી ચોર લોકો ગયા એટલે લોકો સૌ પાછા ગામમાં આવ્યા કેમકે ઘરમાંથી સર્પ જતો રહ્યા પછી ઘરના માણસો શામાટે ઘરમાં ન આવે ? હે બુદ્ધિશાળી, હું પણ "પાંચ માણસો કરે એમ કરવું" એ ન્યાયે બહાર નીકળ્યો; પણ સર્વ લોકો ગામમાં આવ્યા છતાં મારી સ્ત્રી આવી નહીં. લાજ મુકીને ગયેલી પાછી આવેજ શાની ? પછી એને પેલા ચોરોએ લઈ જઈને રાખી છે એમ નિશ્ચય થવાથી એના બાન્ધવોએ મને કહ્યું —હે સત્ત્વવાન્ ! કેમ નિરાંતે બેસી રહ્યો છે ? ગમે એટલું ધન આપીને પણ તારી સ્ત્રીને પાછી લઈ આવ. શું તેં આ નીતિવાક્ય નથી સાંભળ્યું કે "દ્રવ્ય આપીને પણ સ્ત્રીનું રક્ષણ કરવું. ધણી જીવતાં છતાં સ્ત્રી પરઘેર હોય એવા અધમ પુરૂષમાં ને શ્વાનમાં શું અન્તર ? માટે જ્યારે તારી પાસે દ્રવ્યાદિનું જોર છે ત્યારે ઉપેક્ષા કરવી જોઈતી નથી. તને ખબર નથી કે યુદ્ધ કરીને પણ રામ સીતાને રાવણ પાસેથી લઈ આવ્યો હતો ?

સમ્બન્ધીઓના આવા ઉત્સાહભર્યા શબ્દોથી મને કાંટો ચઢયો એટલે હું તો ચાલ્યો. અથવા તો દુર્બળ શત્રુને સુભટોજ ચઢાવીને ભગવી નાખે છે. પ્રિયાનો ક્યારે મેળાપ થશે એનું રટન કરતો કરતો હું વિધવેલી જેવી એ ચોરલોકોની પાળે પહોંચ્યો. ત્યાં દ્રવ્યાદિકથી એક વૃદ્ધા (વૃદ્ધ સ્ત્રી) ને વશ કરીને એની સાથે મેળાપ બાન્ધ્યો. એણે મને કહ્યું—વત્સ, દુષ્કર હશે તોપણ હું નિશ્ચયે તારૂં ઇચ્છિત પાર પાડી દઇશ. મેં કહ્યું—હે માતા, આ પલ્લીમા કોઈ એવું નથી કે જેની આગળ હું મારી વાત કહી શકું. પારકું કાર્ય પાર ઉતારી આપનાર તુંજ એક છો. ખારા પાણી વાળા મરૂદેશમા તુંજ મીઠા જળની દૃપિકા છો. હે માતા, તું પોતાના બન્ધુજનોની ઉપર વત્સલભાવ રાખે છે અને એવા વત્સળ જનોની સમક્ષજ માણસ પોતાનો અભિપ્રાય દાખવી શકે છે માટે હું વિજ્ઞાપના કરૂં છું કે—

હું × × × ગામનો વતની છું અને મારૂં નામ × × × છે.

મારી સ્ત્રીને મારે ગામથી ચોરલોકો અહીં ઉપાડી લાવ્યા છે. તે આ વખતે આ પલ્લીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત્યાં જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિમ્મત થાય છે. એટલું કહીને એની પાસે મેં મારી સ્ત્રીને કહેવરાવ્યું કે—હે હરિણાક્ષી, તારા પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પલ્લીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રેમથી આકર્ષાઇને આવ્યો છે" કારણ કે સ્ત્રીપુરૂષના ગુપ્ત સંદેશ લાવવા લઇજવામાં વૃદ્ધ સ્ત્રીઓનુંજ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પણ મારો શિષ્ટાચારયુક્ત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પહોંચાડયો કે—"હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. તારા સમાન સદ્‌ગુણી સ્ત્રી ઉપર તેનો સ્નેહ યોગ્યજ છે કેમકે ગુણીને વિષે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પાસે મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ." મારી સ્ત્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—તે આવ્યા એ બહુ સારૂં થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે તે છોડાવશે. બીજું કોઇ આવ્યું હોત તો હું છૂટી થાત યા ન થાત. આપણી આ આગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પણ અન્તર એટલું અન્તર છે. તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ સ્વિચ્છત્ર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે હે માતા, તમારે એમને આદરપૂર્વક કહેવું કે—"ચોરલોકો ઉપાડી ગયા છતા હું આ જીવિત ધારણ કરૂં છું તે ફક્ત આપના નગમની આશામાં. કારણ આખું જગત્ આશાને આધારેજ રહે છે. મારૂં મૃત્યુ ન થયું તે ઠીક થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહી. કહેવત છે કે જીવતો નર ભદ્રા પામે. આજે પલ્લીપતિ ક્યાંક બહાર જવાનો છે માટે એ ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો. અહીંથી છુટવાનો ઉપાય છે તે તમને પછી જણાવીશ કેમકે ગુપ્તવાત એકાન્ત વિના કહેવાય નહી.

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતાં કહે છે) મારી સ્ત્રીના આ શબ્દોથી જાણે કૃતાર્થ થઇ હોય એમ વૃદ્ધા મારી પાસે આવીને હર્ષપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્ત્રી તારા ચરણકમળનું ધ્યાન ધરતી આ શઠલોકોના ઘરમા રહી છે; સીતા રાવણને ત્યાં રહી હતી તેમ. અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પલ્લીપ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વકીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારી સ્ત્રીના એ જુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી જ્યારે પલ્લીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યાસમયે મારી સ્ત્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ શુભ મળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઇને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિમ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુષ્ટા વાત કરવા લાગી.

"હે સ્વામીનાથ, આપ ભલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયા! પણ મને આટલું ન ગોઠયું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કરૂં શું? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બન્દિખાને પડેલી હંસી શું કરી શકે? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ." ઘણે કાળે એકઠા થયેલા બન્ધુ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુષ્ટા વળી રડવા લાગી. એ જોઇને મને એમ થયું કે અહો! આનો મારા ઉપર કોઈ અવર્ણ્ય સ્નેહ છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉંની! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું–પ્રિયે, શોક શા માટે કરે છે? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે? વ્યાધિ વગરનું પણ છે કોણ? લક્ષ્મી કોને ત્યાં અચળ છે? કોને કાયમનું સુખ છે?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુષ્ટાએ પણ પોતાનો શોક ઓછો થયો હોય એવો ખોટો ભાસ કર્યો; અથવા તો સ્ત્રી ચરિત્ર સ્ત્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને "હે સ્વામીનાથ, અહિં બીરાજો" એમ કહીને પલ્લીપતિના પલંગ ઉપર બેસાડયો. તેનું ચિત્ત

મારી સ્રીને મારે ગામથી ચોરલોકો અહીં ઉપાડી લાવ્યા છે. તે આ
વખતે આ પલ્લીના નાયકના ઘરમાં છે. કારણકે રત્ન ગમે ત
જાય છે પણ સર્વ સ્થળે એની કિમ્મત થાય છે. એટલું કહી
એની પાસે મેં મારી સ્રીને કહેવરાવ્યું કે—હે હરિણાક્ષી, ત
પગલાંથી પવિત્ર થયેલી આ પલ્લીમાં તારો પતિ તારાપરના પ્રે
થી આકર્ષાઇને આવ્યો છે" કારણ કે સ્રીપુરૂષના ગુપ્ત સંદે
લાવવા લઇજવામાં વૃદ્ધ સ્રીઓનુંજ કામ છે. પેલી વૃદ્ધાએ પ
મારો શિષ્ટાચારયુક્ત પ્રિય સંદેશો તત્ક્ષણ મારી પ્રિયાને પ
ચાડયો કે—"હે સુંદરિ, તારો સ્વામી અત્રે આવ્યો છે. ત
સમાન સદ્‌ગુણી સ્રી ઉપર તેનો સ્નેહ યોગ્યજ છે કેમકે ગુણી
વિષે સર્વનો પક્ષપાત હોય છે જ. એણે મને તારી પ
મોકલી છે માટે તારે જે ઉત્તર આપવો હોય તે આપ." મા
સ્રીએ પણ એ વૃદ્ધાને કૃત્રિમ સ્નેહભર્યો ઉત્તર આપ્યો કે—
આવ્યા એ બહુ સારૂં થયું છે કેમકે એ મને અહીંથી ગમે ત
છોડાવશે. બીજું કોઈ આવ્યું હોત તો હું છુટી થાત યા ન થ
આપણી આ આંગળીઓ છે તે ગમે તેટલી પાસેપાસે છે, છતાં પ
અન્તર એટલું અન્તર છે. તેમ ગમે તેવા પ્રેમી બન્ધુનો સ્નેહ ક
એ છત્ર સ્વામીનાથના સ્નેહપાસે પાણી ભરે હે માતા, તમારે એ
આદરપૂર્વક કહેવું કે—"ચોરલોકો ઉપાડી ગયા છતા હું આ
વિત ધારણ કરૂં છું તે ફકત આપના નામની આશામાં. કારણ
આખું જગત્ આશાને આધારેજ રહે છે મારૂં મૃત્યુ ન થયું તે
થયું છે, નહિંતર આપણો મેળાપ થાત નહીં. કહેવત છે કે જીવ
નર ભદ્રા પામે. આજે પલ્લીપતિ ક્યાંક બહાર જવાનો છે માટે
ગયા પછી તમે મારી પાસે આવજો અહીંથી નીકળવાનો ઉપાય છે તે
તમને પછી જણાવીશ કેમકે ગુણવાન એકાન્ત વિના કહેવાય નહીં

હે અભયકુમાર, ! મુનિ પોતાનો વૃત્તાન્ત જણાવતા કહે
મારી સ્રીના આ શબ્દોથી બહુ કૃતાર્થ થઇ હું ય એમ વૃદ્ધા મા
પાસે આવીને હર્ષપૂર્વક કહેવા લાગી—હે વત્સ, તારી સ્રી તાર
ચરણકમલનું ધ્યાન ધરતી ના શકશે [illegible] તમ [illegible], સ્રી
શત્રુને ત્યાં રહી હતી તેમ, અને એણે કહેવરાવ્યું છે કે પલ્લીપ

બહાર જાય ત્યારે તમારે મારી પાસે આવવું. એક વકીલ પોતાના અસીલનું કહેવું ન્યાયાધીશ આગળ રજુ કરે તેમ વૃદ્ધાએ મારી સ્રીના એ જુઠામીઠા શબ્દો મને કહી સંભળાવ્યા. પછી જ્યારે પલ્લીપતિ બહાર ગયો ત્યારે અત્યન્ત ઉત્કંઠિત એવો હું સંધ્યાસમયે મારી સ્રીની પાસે ગયો કારણકે સંધ્યાસમય એજ શુભ મળનારાઓનો સમય છે. આહા! મને જોઇને એ વેશ્યાની જેમ કૃત્રિમ પ્રેમ દર્શાવતી મને સામી લેવા આવી. પછી જાણે મારા કર્ણને વિષે અમૃત વર્ષાવતી હોય એમ કોકિલના જેવા મધુર સ્વરથી મારી સાથે એ દુષ્ટા વાત કરવા લાગી.

"હે સ્વામીનાથ, આપ ભલે પધાર્યા, આપ દીર્ઘાયુ હો; મારાં પૂર્ણ ભાગ્ય કે મને આપના દર્શન થયા! પણ મને આટલું ન ગોઠયું કે આપને મારી પાસે આવવું પડયું; કારણકે સમુદ્ર નદીને મળવા જતો નથી, નદીજ સમુદ્રને મળવા જાય છે. પણ પ્રિય, હું કરૂં શું? પરવશ પડી એટલે નિરૂપાય. હંસને મળવાની ઉત્કંઠા ઘણી છતાં પણ પાંજરામાં બન્દિખાને પડેલી હંસી શું કરી શકે? આજે આપનાં મને ઘણે દિવસે દર્શન થયાં; ચોમાસું વ્યતીત થયા પછી કમલિનીને સૂર્યના દર્શન થાય તેમ." ઘણે કાળે એકઠા થયેલા બન્ધુ ઉપર થાય એવો પ્રેમ દર્શાવતી એ દુષ્ટા વળી રડવા લાગી. એ જોઇને મને એમ થયું કે અહો! આનો મારા ઉપર કોઈ અવર્ણ્ય સ્નેહ છે. પછી તો મને એના ઉપર ગાઢ વિશ્વાસ બેઠો કારણકે માયાથી કોણ નથી છેતરાતું? હું મારે હાથે એની આંખોના પાણી (આંસુ) લુછવા લાગ્યો તે જાણે હું એનું પાણી ઉતારતો હોઉંની! એને વળી મેં આશ્વાસન પણ આપવા માંડયું-પ્રિયે, શોક શા માટે કરે છે? સંસારની સ્થિતિજ આવી છે. કારણકે દોષ વિનાનું કોણ છે? વ્યાધિ વગરનું પણ છે કોણ? લક્ષ્મી કોને ત્યાં અચળ છે? કોને કાયમનું સુખ છે?

મારા આ શબ્દોને લીધે એ દુષ્ટાએ પણ પોતાનો શોક ઓછો થયો હોય એવો ખોટો ભાસ કર્યો; અથવાતો સ્રી ચરિત્ર સ્રીઓજ જાણે છે. પછી એણે મને "હે સ્વામીનાથ, અહિં બીરાજો" એમ કહીને પલ્લીપતિના પલંગ ઉપર બેસાડયો. તેનું ચિત્ત

તો મલીન જ હતું પણ એ ન જણાવા દેવા માટે, વળી, એણે મારા પગ ધોવા માંડયા. એવામાં કાંઈ અપશુકન થવાથી પેલો પલ્લીપતિ પાછો આવ્યો. મારા અશાતાવેદનીય કર્મનો સાક્ષાત્ ઉદય જ હોયની એવા પોતાના એ યારને જોઈને હર્ષ પામી મારી દુષ્ટ પત્ની મને મીઠા શબ્દોથી સંબોધી કહેવા લાગી—હે નાથ, તમે ક્ષણવાર આ પલંગની નીચે ભરાઇ જાઓ. કારણકે કંઈ ધારીએ છીએ ત્યાં કંઈ થાય છે. હું એને ઠેકાણે પાડીને બધું ઠીક કરૂં છું. તમારે મનમાં કાંઈ પણ ચિન્તા રાખવી નહીં. (મુનિ, મન્ત્રી અભયકુમારને કહે છે—હે બુદ્ધિશાળી,) હું તો મારી પ્રિયાના વચનથી કંઇક નિર્ભય થઇને ચોરની જેમ પલંગની નીચે ભરાઈ બેઠો.

હવે નાયકને મારી સ્ત્રીએ મ્હોટા માન સહિત બોલાવ્યો. એટલે એ પણ સત્વર પલંગ પર આવીને બેઠો. એનાયે એ પગ ધોવા લાગી એટલે મને તો બહુ દુઃખ થયું કે અહો! આ તસ્કર પણ મારી સ્ત્રી પાસે પગ ધોવરાવીને દાસત્વ કરાવે છે. પારકા હાથ શું સારા લાગતા હશે ? આવી પતિભક્ત (?) સ્ત્રીને છોડાવી લઈ જવાનું તો દૂર રહ્યું, પણ અહીં ઉલટો મારો આત્મા યે પતિત થયો, (હું ઉલટો ઉપાધિમા આવ્યો). " હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો એવામા, જેના હૃદયની કુટિલતા હું જાણતો નહોતો એવી મારી સ્ત્રીએ પેલાને પૂછ્યું—ધારો કે મારો ભરતાર ક્યાંયથી તમારી પાસે આવે તો તમે એને શું કરો " ? એનો ઉત્તર એ શું આપે છે તે સાંભળવાને હું ઉત્કંઠિત રહ્યો એવામા તો એણે કહ્યું કે " હું મારી આવી સુંદર સમૃદ્ધિ પ્રમાણે એની આદરસહિત ભક્તિ કરૂં અને તને તેને સોંપી દઉં, તારા માતપિતાને સોંપતો હોઉં તેમ. જેને તારા જેવી સુંદર સ્ત્રી મળેલી છે, અર્થાત્ જે તારો પતિ છે, તે મારે પૂજ્ય જ છે. જેનાપર રાજમુદ્રા મારેલી (છાપેલી) હોય તે દામ (સિક્કો) કેમ સ્વીકારાયા વિના રહે ? " મને પણ લાગ્યું કે "મારૂં મનોરથ જરૂર પરિપૂર્ણ થશે અને પલ્લીપતિની સાથે મારે પૂર્ણ પ્રીતિ થશે. આમ એક કાર્યમાં બે કાર્ય થશે. " પણ એના, અમૃતસમાન છતાં મારો આદર સત્કાર કરવા વિનાના હોવાથી, વિષતુલ્ય વચનો મારી સ્ત્રીને ગમ્યાં નહીં. તેથી એણે એના તરફ જોઈ

ને 'મને અતિ કષ્ટ-શૂળ ઉત્પન્ન કરનારાં અનિષ્ટ વચનો ક્યાંથી બોલે છે' એવા ભાવને સૂચવનારી ભ્રકુટી ચઢાવી. એટલે એનો ભાવ સમજી જઇ એ બોલ્યો—હે સુન્દરી; આ તો મેં તારી પાસે મશ્કરીમાં કહ્યું છે. જો પૂછવી હો તો સત્ય વાત આ છે કે હવે તને પાછી આપી દેવાની વાત હોય નહીં. સમુદ્રનું મન્થન કરીને અતિ કષ્ટે શ્રીકૃષ્ણ લક્ષ્મી લાવ્યા તે શું પાછી આપી દેવાને લાવ્યા હતા ? અરે, હું તો ઉલટો એને નિર્દયપણે ગાઢબન્ધથી બાંધી ખુબ ચાબકાવતી મારી મારીને મારા હાથની ખરજ ભાંગું." અહો ! "વસ્તુ એક અને ઘરાક ઘણા" એથી કેવી મ્હોટી ગડબડ થાય છે ? મને તો એ શબ્દો સાંભળીને મારી સ્ત્રીનું ચરિત્ર વંશજાળ જેવું અગાધજ જણાયું. એ દુષ્ટાએ એવી મીઠી વાણીથી મને બોલાવ્યો, એવો આશ્વાસક સંદેશો પણ કહેવરાવ્યો, આવો ઉત્તમ આદરભાવ બતાવ્યો અને વળી મને જોઇને કેવી રડી પડી —એ સર્વ એણે મને મારી નાખવાને જ માટે કર્યું ! અથવાતો ખરૂંજ કહેવાય છે કે છાગ એટલે બકરાંને પોષે છે તે અન્તે એને મારી નાખવાને જ. પલંગની નીચે લ્હોરાયો હું આમ ચિન્તવન કરતો હતો ત્યાંતો મારી સ્ત્રીએ નેત્રસંજ્ઞાએ પલ્લીપતિને મારી ખબર આપી દીધી. એટલે તો એણે મને કેશ પકડીને જોરથી પલંગ નીચેથી બહાર ઘસડી કાઢયો અને ચામડાની વાધરીવતી એક થાંભલા સાથે બાંધ્યો; તે, ચોરીનું કામ કેવું હોય છે તેની હજુ હવે ચોરોને સમજણ પાડવાને માટેજ જાણે હોયની ! પછી વળી નવા અશ્વને ઉત્તમ શિક્ષણ દેતી વખતે કરવામાં આવે છે તેવી રીતે મને ચાબકા વતી અનેક પ્રહાર કર્યા અને માર પણ માર્યો. આવો નિર્દય માર ખાવાથી મને બહુ પીડા થવા લાગી. લોકોએ પરવશતાને નરકની ઉપમા આપી છે તે યથાર્થ જ છે. પછી મને એવી અવસ્થામાં મુકીને, સાક્ષાત્ મારાં અશુભ કર્મના ઓઘ-સમૂહ જેવો એ પલ્લીપતિ સૂઇ ગયો. મારી સ્ત્રી અને એ બેઉ ગાઢ નિદ્રામાં પડયા એવામાં કોઇ શુનીએ આવીને મારૂં ચામડાનું બન્ધન કરડી ખાધું એટલે મારો નિર્વિઘ્ને છૂટકો થયો. એટલામાટેજ કહ્યું છે કે પાપી લોકો સૂતા જ સારા.

આવી આશ્ચર્યકારક ઘટના જોઈને મને વિચાર આવ્યો કે મેઘની ગતિની જેમ કર્મની ગતિ પણ જાણવાને કોઈ શક્તિવાન્ નથી. મને બન્ધન કેવું ? ત્યાં વળી આ લોકોને નિંદ્રા કયાંથી ? એમાં યે વળી એ શ્વાન આવી ચઢે કયાંથી ? ને સહસા મારૂં બન્ધન કરડી ખાય કયાંથી ? આવું શું ? આમાં કર્મજ સુખદુઃખનું હેતુભૂત છે. પણ ત્યારે શું આ પલ્લીપતિને એનાજ ખડ્ગથી મારી નાખીને વેર લઉં ? અથવા એ બિચારાનો કંઇ દોષ નથી, એને શા માટે મારવો ? દોષ સર્વ મારી સ્ત્રીનો છે. ત્યારે શું એને મારી નાંખું ? અથવા એવી દુષ્ટાને પણ લઇને ઘેર જતો રહું ? કારણકે સ્ત્રી ગમે તેવી હોય તોયે પારકે ઘેર એને ન રહેવા દેવી જોઇએ એમ કહે છે. એમ નિશ્ચય થયો, એટલે મેં એને ચોર ન જાગી જાય એમ ઉઠાડી અને ખડ્ગ બતાવીને કહ્યું--દુષ્ટા, નિર્લજ્જ, મારૂં અનિષ્ટ કરનારી તું જ છો. માટે જો કંઇ પણ બોલીશ તો આ ખડ્ગવતી તને ઠાર કરીશ. મેં આટલું કહ્યું એટલે તો એ મારી આગળ ચાલી. મારા હાથમાં ખડગ હતું અને અમે બંને અમારા ગામ ભણી ચાલી નીકળ્યા. પણ એ વખતે મારી દુષ્ટ સ્ત્રી તસ્કરને જણાવવાને માટે ગાઢ અંધકારમા પોતાના વસ્ત્રના છેડામાથી કટકા ફાડી ફાડીને વેરતી આવી, કારણકે સર્વ કોઇ વેર લેવાને માટે સ્વશક્તિઅનુસાર પ્રયત્નો કરેજ છે.

એવામાં રાત્રી વીતી ગઇ તે જાણે મારે મારી સ્ત્રીનો સમાગમ થયો તે જોવાને રાજી ન હોય એટલા માટે જ હોયની ! માર્ગમા એક વાસનુ ગંભીર વન આવ્યુ તેમા અમે પેઠા એટલે મને એમ થયુ કે હવે તો હકામા પેઠા પણ પુરૂષમા એકતું બળ છે, બુદ્ધિ તો સ્ત્રીનીજ. એટલે કે મારી સ્ત્રીએ સ્તો બુદ્ધિ વાપરીને જ વસ્ત્રના કટકા વેર્યા હતા તેને અનુસારે પેલા ચોરલોકો પાછળ આવી પહોચ્યા; પગલાંને અનુસારે પગી આવી પહોચે છે તેમ. મળ્યો, મળ્યો એમ બોલતાં એઓ હર્ષસહિત વાંસના વનમા પેઠા અને મને ખડ્ગપ્રહારથી જર્જરિત કર્યો. કારણકે વૈરીના હાથમાં સપડાય એને થોડી જ સુકુમાર કન્યા મળવાની હતી ? મારે જ મળવાનો હોય અને તે

મને મળ્યો. કાષ્ટની જેમ મને પૃથ્વીપર પાડી દીધો અને મારૂં મૃત્યુ નીપજાવવાની ઇચ્છાથી મારે હાથે, પગે અને મસ્તક પર પ્રહાર કરીકરીને મને અત્યન્ત દુઃખ દીધું. પણ આ જગતમાં સ્ત્રીને કારણે કોને દુઃખ નથી પડતું ? મને મૃતપ્રાય કરીમૂકી મારી સ્ત્રીને લઈને ચોરલોકો પોતાને સ્થળે જતા રહ્યા.

ત્યાં એમના નાયકના ઘરમાં, જેને લીધે હું મૃત્યુ તુલ્ય અવસ્થાએ પહોચ્યો અને પોતાને પોતાના ચિત્તવલ્લભ પલ્લીપતિનો પુનઃ સમાગમ થયો એવી, વજ્રના કટકા વેરતા જવાની પોતાની મતિનો ગર્વ કરતી, મારી સ્ત્રી આનન્દથી રહેવા લાગી.

આ અવસરે કયાંયથી એક વાનર મારી પાસે આવ્યો. મારા જેવાને આવે સમયે કોઇ સહાયકઆવી મળે એ પણ રૂડાં ભાગ્ય ! મને નિહાળી નિહાળીને જોતાં એને મૂર્છા આવી અને ભૂમિપર પડ્યો; તે જાણે મારાપર આવી પડેલું દુઃખ ન જોઇ શકવાથી જ હોયના ! પણ " આંહ રહીશ તો વળી કયાંઇથી ફરી મૂર્છા આવશે " એવા ભયથી હોયની એમ તે મૂર્છા વળ્યા પછી તરતજ વનમાં જતો રહ્યો. પણ તરત શલ્યનો ઉદ્ધાર કરનારી, અને શલ્યને રૂજવનારી એવી બે ઔષધી, અને એક કમળપત્રમાં થોડું જળ- એટલા વાના લઇને પાછો આવ્યો આવીને એ બેમાંથી એક ઔષધીને શિલાપર ઘસીને એણે મારા વ્રણપર ચંદનનો રસ સીંચતો હોય એમ લેપ કર્યો.એટલા પરથીજ જાણે વાનર, વા નર, વિકલ્પે નર એટલે મનુષ્ય કહેવાય છે. એ ઉત્તમ ઔષધીના પ્રભાવથી ચોરોએ મારા પાંચે અંગોમા મારેલી ખીલીઓ બહાર નીકળી આવી. ખીલીઓ નીકળી ગઇ એટલે રહેલા ખાલી વ્રણ રૂઝવવાને વાનરે બીજી ઔષધી ઘસીને એના રસનું વિલેપન કર્યું. એટલે અલ્પ સમયમાં વ્રણ સર્વે રૂઝાઇ ગયા. કારણકે ઔષધી, મણિ અને મંત્ર-એ ત્રણે વસ્તુઓનો કોઇ અચિન્ત્ય જ પ્રભાવ છે, એમા કોઇ અલૌકિક શક્તિ રહેલી છે. આમ હું તો એ વાનરની કૃપાથી નવેઅવતાર આવ્યો; વસન્તઋતુમાં વૃક્ષો નવપલ્લવ થાય છે તેમ.

પછી એ વાનરે મારી સમક્ષ લખી બતાવ્યું કે, હે ભદ્ર, હું

પૂર્વભવમાં તમારા જ સુપ્રસિદ્ધ નગરને વિષે વિશ્વકર્મા નામનો વૈદ્ય હતો. આયુર્વેદનું મારૂં જ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ હતું અને હું સર્વ રોગની ચિકિત્સા કરી શકતો હોવાથી બીજા ધન્વન્તરી સમાન ગણાતો હતો. પણ કરેલાં કર્મોને અનુસારે, મૃત્યુ પછી હું વાનરયોનિમાં જન્મેલો છું, અને મારા પૂર્વના પુણ્યપાત તરીકે આનન્દથી આ જ [illegible] છું. એ પ્રમાણે વાનર અને વાનરીઓની સાથે એકદા ક્રીડા કરતો હતો ત્યારે એક બળવાન વાનર આવીને મારી વાનરીઓ લઈ ગુમ થયો. તેની સાથે મારે, સુગ્રીવને વાલિ સાથે થયું હતું તેવું, મહા યુદ્ધ થયું તેમાં મારો એક જ [illegible]

[illegible]

[illegible]

પાસે બેઠી મક્ષિકાને દૂર હાંકી એમને ઉત્તમ ભોજન કરાવે, ચં-દનાદિનું વિલેપન કરાવે, સુંદર વસ્ત્રાભરણ પહેરાવે અને ઉપશાંત શ્રવણની જેમ ભક્તિસહિત અવિશ્રાન્તપણે સ્કન્ધપર લઈ તીર્થ-યાત્રા કરાવે—આ પ્રમાણે માતપિતાની સેવા કરનાર પુત્ર એમના પર જે ઉપકાર કરે છે એનાથી પણ અધિક ઉપકાર તેં મારા પર કર્યો છે. તો તારા ઉપકારનો બદલો મેં તેજ વાળ્યો કહેવાય કે જો, તેં મને પ્રાણાંત કષ્ટ થકી બચાવ્યો તેજ પ્રમાણે, હું પણ તને આવા બાદ દુઃખમાંથી મુક્ત કરૂં. અથવાતો મને તો એમજ લાગે છે કે એમ કરવાથી પણ મેં તારા પર ઉપકાર કર્યો નહીં કહે-વાય. કારણકે ઉપકાર તો એનું નામ કે જે આપણે પ્રથમ ઉપકૃત થયા સિવાય કરીએ. ઉપકારને સાટે ઉપકાર કરવો એનો વણિક-ગ્રાહી ધર્મ છે, જમા ઉધાર છે; એમાં કંઇ સાધુતા નથી. તોપણ તારા શત્રુનો પરાજય કરવારૂપ કાંઇક ભક્તિ તો, ચાલ, હું કરૂં. અથવા તો લોકો ચંદ્રમાના દર્શન કરે છે એને એનું (ચંદ્રમાનું) સન્માન કર્યું કહે છે. (તેમ હું જે તારી ભક્તિ કરીશ તેને લોકો પોતાના મત પ્રમાણે " ઉપકાર " માનશે).

પછી એ વાનર મને જ્યાં પૂર્વે પોતાના યૂથ સંગાથે ક્રીડા કરતો હતો ત્યાં લઈ ગયો. અને એક વૃક્ષ નીચે મને બેસાડ્યો. કારણકે કાર્યસિદ્ધિમાં એકલું બળ નહીં, પરન્તુ બુદ્ધિ પણ જોઇએ છીએ. પછી તે પોતાના શત્રુ સાથે લડવા લાગ્યો. કારણકે પાણી પાસે હોય ત્યારે એક શ્વાન પણ જોર બતાવવા માંડે છે. ત્યાં એ બિહામણી ચીસો પાડીપાડીને, પાષાણ ઉછાળીઉછાળીને, તથા વળી પૃથ્વીપર પછાડીપછાડીને, આકાશને વિષે અદ્ધર ઉછળી ઉછળીને, ક્રોધેથી હુંકાર કરીને, દાંતથી નેત્રો લાલચોળ કરી કરીને, મુઠીઓ ઉગામીઉગામીને, એકબીજાના કેશ પકડીપકડીને, સામસામા બચકાં ભરીભરીને અને એકબીજાના શરીર નખવતી વિદારીવિદારીને બન્નેએ યુદ્ધ કર્યું. વાલિ અને સુગ્રીવના યુદ્ધ જેવું એ યુદ્ધ હું પણ આશ્ચર્ય સહિત જોઈ રહ્યો. મેં એ પણ જોયું કે યુદ્ધમાંથી એક પણ વાનરે આ બે યોદ્ધામાંના કોઇને પણ સહાય કરી નહીં. અથવાતો, કેટો તો માં ગિનુ એનાવાજ હોય છે

પૂર્વભવમાં તમારા જ સુપ્રસિદ્ધ નગરને વિષે સિદ્ધકર્મા નામનો વૈદ્ય હતો. આયુર્વેદનું મારૂં જ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ હતું અને હું સર્વ રોગની ચિકિત્સા કરી શકતો હોવાથી બીજા ધન્વન્તરી સમાન ગણાતો હતો. પણ કરેલાં કર્મોને અનુસારે, મૃત્યુ પછી હું વાનરયોનિમાં જન્મ્યો છું; અને મારા યૂથમાં યૂથપાત તરીકે આનન્દથી આ અટવીમાં ફર્યા કરૂં છું. એ પ્રમાણે વાનર અને વાનરીઓની સંગાથે એકદા ક્રીડા કરતો ફરતો હતો એવામાં એક બળવાન વાનર આવીને મારી વાનરીને વિષે લુબ્ધ થયો. તેની સાથે મારે, સુગ્રીવને વાલિ સાથે થયું હતું તેવું, પ્રખર યુદ્ધ થયું તેમાં મારો એણે સંપૂર્ણ પરાજય કર્યો છે. કારણકે શેરને માથે સવાશેર હોય છે. દુર્યોધને જેમ પાંડવોનું રાજ્ય લઇ લીધું હતું તેમ એણે પણ મને હાંકી મૂકી મારૂં નાયકપણું ખુંચવી લીધું છે, હું વિદ્યમાન છતાં મારો વૈરી મારા સર્વ યૂથનો ભોકતા થયો છે. કારણકે વસુંધરા વીરભોગ્યા છે. મારા યૂથથી ભ્રષ્ટ થયેલો હું હમણા પદભ્રષ્ટ થયેલા રાજાની જેમ એકલો ફરૂં છું. ફરતાં ફરતાં અહીં આવી ચઢયો તે પણ જાણે તારા પ્રારબ્ધના યોગે તારા આયુષ્યના બળે આકર્ષાઇને જ, એમ જાણજે. તને જોઇને, હે મહાભાગ, મને વિચાર થયો હતો કે મેં આને કયાંક પૂર્વે જોયેલ છે. વારંવાર ઉહાપોહ કરતાં મને મારી પણ પૂર્વભવની જાત અને વૈદ્ય વિદ્યાનું સ્મરણ થયું. એટલે ઔષધીઓ શોધી લાવી તથા તને સાજો કર્યો છે, કારણકે સત્પુરૂષોની સર્વ વિદ્યા પરોપકારને અર્થે જ હોય છે. તો હવે પેલા મારા શત્રુ પાસેથી મને મારૂં યૂથ પાછું મળે એમ કર—સુગ્રીવે રામને સહાય કરી હતી તેવી રીતે મને સહાય કર. કારણકે આપણી પોતાની વસ્તુ પણ પારકાના હાથમાં ગઇ હોય તે પ્રાણને જોખમમાં નાખ્યા વિના મળતી નથી.

હે અભયકુમાર, (મુનિ પોતાનો વૃત્તાંત કહેતાં કહે છે કે) તે વખતે મેં વાનરને કહ્યું—મારા પ્રાણ બચાવનારે આટલું જ શું માગ્યું—આટલી નજીવી માગણી શું કરી ! એક પુત્ર પ્રભાતમાં ઉઠીને પોતાના માતપિતાને નમસ્કાર કરે—પછી આદર સહિત સુગંધી તેલ વડે અભ્યંગ કરી ઉષ્ણ જળથી સ્નાન કરાવે, પોતે

પાસે બેસી મક્ષિકાને દૂર રાખી એમને ઉત્તમ ભોજન કરાવે, ચં-
દનાદિનું વિલેપન કરાવે, સુંદર વસ્ત્રાભરણ પહેરાવે અને ઉપરાંત
શ્રવણની જેમ ભક્તિસહિત અવિશ્રાન્તપણે સ્કન્ધપર લઈ તીર્થ-
યાત્રા કરાવે—આ પ્રમાણે માતપિતાની સેવા કરનાર પુત્ર એમના
પર જે ઉપકાર કરે છે એનાથી પણ અધિક ઉપકાર તેં મારા પર
કર્યો છે. તો તારા ઉપકારનો બદલો મેં તોજ વાળ્યો કહેવાય કે
જો, તેં મને પ્રાણાંત કષ્ટ થકી બચાવ્યો તેજ પ્રમાણે, હું પણ તને
આવા ગાઢ દુઃખમાંથી મુક્ત કરૂં. અથવાતો મને તો એમજ
લાગે છે કે એમ કરવાથી પણ મેં તારા પર ઉપકાર કર્યો નહીં કહે-
વાય. કારણકે ઉપકાર તો એનું નામ કે જે આપણે પ્રથમ ઉપકૃત
થયા સિવાય કરીએ. ઉપકારને માટે ઉપકાર કરવો એનો વણિક
સાદી ધર્મ છે, જમા ઉધાર છે; એમાં કંઇ સાધુતા નથી. તોપણ
તારા શત્રુનો પરાજય કરવારૂપ કાંઇક ભક્તિ તો, વાલ, હું કરૂં.
અથવા તો લોકો ચંદ્રમાના દર્શન કરે છે એને એનું (ચંદ્રમાનું)
બહુમાન કર્યું કહે છે. (તેમ હું જે તારી ભક્તિ કરીશ તેને લોકો
પોતાના મત પ્રમાણે "ઉપકાર" માનશે).

પછી બે વાનર મને જ્યાં પૂર્વે પોતાના યૂથ સંગાથે
ક્રીડા કરતો હતો ત્યાં લઈ ગયો, અને એક વૃક્ષ નીચે મને બેસાર્યો.
કારણકે કાર્યસિદ્ધિમાં વિલંબ ખમ નહીં, પરન્તુ બુદ્ધિ પણ
જોઈએ છીએ. પછી તે પોતાના શત્રુ સાથે લડવા લાગ્યો. કારણકે
પાણી પાસે હોય ત્યારે એક શ્વાન પણ જોર બતાવવા માંડે છે ત્યાં
બે સિંહોએ ગર્જના કરીકરીને, પુચ્છ ઉછાળીઉછાળીને, તથા
વળી પૃથ્વીપર પછાડીપછાડીને આકાશને વિષે અદ્ધર ઉછળી
ઉછળીને, મોટેથી હૂંકાર કરીને, ક્રોધથી નેત્રો લાલચોળ કરી
કરીને, ભ્રકુટિઓ ઉંચીનીચી કરીને, એકબીજાના કેશ પકડીપકડીને,
સામસામા બચકા ભરીભરીને, અને એકબીજાના શરીર નખવતી
વિદારીવિદારીને જબરૂં યુદ્ધ કર્યું. વાલિ અને સુગ્રીવના યુદ્ધ જેવું
એ યુદ્ધ હું પણ આશ્ચર્ય સહિત જોઈ રહ્યો. મેં હવે પણ જોયું કે
યુદ્ધમાં મેં એક પણ વાનરે આ બે યોદ્ધાઓમાંના એકને પણ સહાય
કરી નહીં. અથવાતો, કેટલાક તો આ દેખાવ જોનારાજ હોય છે

युद्धनुं परिणाम एम आव्युं के मारा वानरने एना शत्रुना नख-दांत आदिना प्रहारथी पुष्कळ लोही नीकळ्युं अने एनो पराजय थयो. सर्वदा बळवत्तरनो जय थाय छे ए खरूंज छे. तत्क्षण ए वानर नासीने मारी पासे आव्यो; अने वाचा नहिं एटले अक्षरो लख्या के–तारी पासे सहायनी आशाए में युद्ध तो घणुं कर्युं (कारणके खीलाना जोरे वाछरडाने पण घणो मद आवे छे) परन्तु तुं तो जोइज रह्यो; ने मारी तो आ दशा थई. हे मित्र, मने तारी सहाय उपर पूरो विश्वास हतो. पण हवे मारे कोनी पासे पोकार करवो ? चालतांचालतां बहु तो त्यां सुधी चलाय के ज्यां-सुधी सामी भींत न आवे.

वानरना ए प्रकारना वचन सांभळीने में कह्युं–हे वानर, तें कह्युं ते आप्त पुरुषना वाक्यनी पेठे सर्वथा सत्य छे. पण हुं कंई सहाय न करी शकयो तेनुं कारण ए के–उग्र कोप करीने तमे बेउ लडता हता तेमां तुं कयो ने तारो शत्रु कयो ए हुं ओळखी शकयो नहीं. माटे अजाणतां कदाच हुं विपरीत करी बेसुं तो, तने सहाय करवानुं तो एक बाजुए रहे पण उलटो तने अनिष्ट कर्ता थई पडुं; जराकुमारने हाथे अजाणता विष्णुकुमारनुं थयुं हतुं तेम. अजाणतां आपणी जीभ पण दांतवडे नथी कचराई जती ? माटे सूर्यनो रथ जेम पीतवर्णनी ध्वजाथी ओळखाई आवे छे तेम तुं पण कोई रीते ओळखाइ आव एटला माटे कंठमां पुष्पनी माळा पहेर.

मारा कहेवाथी एणे कंठमा माळा पहेरी ते जाणे जयलक्ष्मीए एने पसंद करीने एना कंठमा वरमाळ आरोपण करी होयनी ! ए माळा पहेरीने ए वेरि साथ युद्ध करवा गयो ते पण जाणे युद्धने विषे शरीरने ताप लागे ए शमाववाने माटेज पहेरी गयो होयनी ! पछी में जईने एना वेरिने मर्मप्रदेशने विषे एक पत्थरनो प्रहार कर्यो; किल्ला उपर रहेलो माणस नीचे रहेला उपर प्रहार करे तेम. ए गाढ प्रहारने लीधे एना प्राण जता रह्या ते जाणे एवा दुष्ट पासे कोण रहे एवा आशयथीज होयनी ! आ वानरनो वध थयो ते जाणे हवे पछी भजवानारा " पल्लीपतिना

મૃત્યુ સંબંધી નાટક " નો " પૂર્વરંગનો પ્રવેશ " થયો હોયની ! આમ શત્રુનો વધ થવાથી મારા એ વાનર-બન્ધુએ અતિ હર્ષપૂર્વક પોતાના યૂથનું અધિપતિત્વ પ્રાપ્ત કર્યું.

પછી એની રજા લઇ હું ક્રોધે ધમધમતો પેલી પલ્લી ભણી ચાલ્યો કારણકે મૃગલાં સિંહને ઘા કરી ગયા હોય એ સિંહ ભૂલી જાય ખરો ? ત્યાં જઇને મેં રાત્રીએ પલ્લીપતિના ઘરમાં ખાતર દીધું તે જાણે મૃત્યુ પામેલાના જીવને નીકળી જવાને દ્વાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી મેં જોયું તો પેલો મારી સ્ત્રીની સાથે એકજ શય્યા પર સૂતેલો હતો; જાણે ઉત્કંટને નિવૃત્તિને અંગે માયાની સંગાથે લોભ હોયની એમ.

(મુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે શ્રાવકશિરોમણિ, એ બેઉ પર મને મૂળે ક્રોધ તો હતોજ તે આ જોઇને તો વિશેષ પ્રજ્વળ્યો. " બહેન નૃત્ય કરવા તૈયાર થાય એમાં વળી પાછી પગે ઘુઘરા બાંધે એવે વખતે ભાઇનો ક્રોધ શું પ્રજ્વલિત થયા વિના રહે " ! એ દૃષ્ટાન્ત જેવું મારે અહિં થયું, એટલે મેં તો નિર્દય થઇને, ભયંકર સર્પજ હોયની એવી પલ્લીપતિની તલવાર ત્યાં પડી હતી તે ઉપાડી. તેને હાથ થકી બહાર કાઢી ત્યારે એ દુષ્ટ ચોરના નાયકને ગળી જવાને યમરાજાએ પ્રસારેલી જીહ્વા (જીભ) હોય એવી ચકચકતી હતી ! ગાડીના પીંજરાને એક દાતરડાવતી કાપી નાખીએ તેવી રીતે મેં એ દુષ્ટ ચોરનું મસ્તક એ ખડ્ગવતી છેદી નાખ્યું. અથવાતો પરાભવ પામેલા મનુષ્યો કોપરૂપીભૂતને વશ થઇને શું નથી કરતા ? પછી જંત્રમંત્ર જાણનારો જેમ શાકણને પકડે છે તેમ મેં મારી દુષ્ટ પત્નીને કેશવતી પકડી તિરસ્કાર યુક્ત વચનો કહ્યા.—અરે કુલટા, મારૂં કુળ લજવનારી ઘોર રાક્ષસી, આગળ થા. જો એકપણ શબ્દ બોલીશ તો આ તારા યારનું કર્યું તેવુંજ તારૂં કરીશ. કારણકે ગર્ભિણી ત્યાંસુધીજ સ્ત્રી હત્યા; નહિંતો એ ખરહત્યા જ છે. મારા તરફના આવા ભયથી તે મારી આગળ થઇ, સાંજને વખતે પૂર્વદિશા તરફ જતાં આપણા શરીરની છાયા આપણી આગળ ચાલે છે તેમ. રસ્તે વળી મેં એને આક્રોશનાં વચન સંભળાવ્યાં—હે નિર્લજ્જ દુષ્ટ, હજુ પણ વજ્રના

કટકા વેરતી આવ, કે જેથી તને છેવટનો માર્ગ દેખાડું. એમ કહી મારી જીવ્હાની ખોળ ઉતારતો મારે ગામ પહોંચ્યો; અને એ દુશ્ચારિણીને મારા બન્ધુઓને સોંપી; અથવા તો ગળાપર થયેલ ગુમડાને કોઈ દેહાવવા ઇચ્છતું નથી.

એ સાંભળી અભયકુમારે પ્રશ્ન કર્યો " એને એકવાર જવા દીધી હતી તો ફરી શામાટે આમ જીવને જોખમમાં નાંખવાનું આદર્યું ? સુવ્રત સાધુએ ઉત્તર આપ્યો—હે કુશાગ્રબુદ્ધિ, તારો પ્રશ્ન વ્યાજબી છે; પણ મારો એમાં હેતુ હતો—આવી અનર્થ કરનારી સ્ત્રીનું કંઈ બીજું કામ તો નહોતું; પણ મારે મારી પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરવી હતી. અભયકુમારે કહ્યું—તમારૂં કહેવું યથાર્થ છે. કારણ કે " અધમ લોકો વિઘ્નના ભયથી કાર્ય આરંભતાજ નથી; મધ્યમજનો કાર્ય આરંભી વિઘ્ન આવ્યે તે ત્યજી દે છે; પરન્તુ તમારા જેવા સત્ત્વવાન ઉત્તમ પુરૂષો સેંકડો વિઘ્ન આવે તોપણ આરંભેલું ત્યજી દેતા નથી. પ્રહારથી જર્જરિત થયા છતાં ઉત્તમ ક્ષત્રિય કદિ શરીરમાં પ્રાણ હોય ત્યાંસુધી શસ્ત્ર પડતાં મૂકે છે ?

પછી સાધુએ કહ્યું—પછી તો મારી સ્ત્રીનું સકળ ચરિત્ર જોઈ મને વૈરાગ્ય ઉપજ્યો. અહો ! એવા ગૃહોને ધન્ય છે કે જ્યાં સ્ત્રીઓ મૂળથી હોતી નથી. જે દેશને વિષે મરકી, દુષ્કાળ આદિ સંકટો નથી તે દેશ શું ખરેખર પ્રશંસાને પાત્ર નથી ? એવા પુરૂષોને ધન્ય છે, એઓજ વન્દનિક છે, એઓજ આ લોકના ભૂષણરૂપ છે, કે જે એઓએ સ્ત્રીનેકારણે શુકન પણ જોયા નથી. વિષની વેલડી જેવી સ્ત્રીને વિષે જેઓ આસક્ત નથી થયા એઓજ સત્યસુખ સમજ્યા છે એકલા કપટનુંજ ધામ, અને સંધ્યાની જેમ ક્ષણમાં રક્ત અને ક્ષણમાં વિરક્ત એવી સ્ત્રીઓનો કોણ વિશ્વાસ કરે ? ચિત્તમાં કંઈક બોલવાનું બીજું, અને કરવાનું કોઈક ત્રીજુંજ—એવાં જેમનં વિપરીત આચરણ છે એવી સ્ત્રીઓને ધિક્કાર છે ! ગંગાનદીની રેતીનું, હેમાચળ પર્વતનું અને સમુદ્રના જળનું માપ થઈ શકે, પણ સ્ત્રીના હૃદયનું ન થઈ શકે. જેમનાં ચિત્ત માયાકપટથી ભરેલ છે એવી સ્ત્રીઓનો મનોભાવ કોણ જાણી શકે ? કર્મપ્રકૃતિનું સ્વરૂપ બધા માણસો થોડુંજ જાણે છે ! જે સ્ત્રી પતિને અનુરક્ત હોય ઇ

તેમને દૂધ-સાકર-દ્રાક્ષ-અમૃતની ઉપમા આપવામાં આવે છે અને કેટલાક પતિ પરદેશ પ ગયે તેમની યાદગીરી કરે છે. પરંતુ વિરહ એટલે પતિને પ્રતિકૂળ-દુઃખ હોય છે અને તે નાગણી, દુઃખ-વિષ વગેરેની સાથે સરખાવે છે, એવા પોતાના પતિને જીવનો સારો ભાગ વામાં ચાલી પાની કરતી નથી; પોતે "દુઃખ" ભોગવે છે અને પતિને ભાવતાં છે; જાણું છું કે છતાં સામાને પોતાનો વિશ્વાસ બેસાડવા પ્રયત્ન કરે છે; અને કદાચિત્ વિષ ખાવાનું ટાળ કરવા પણ ચૂકતી નથી. કુળ-રૂપ-શૌર્ય-વિદ્યા-દાન કે આનાથી પણ એને જીવની કદર પડે છે. છતાં કેટલાક મહાભાગી અને શાસ્ત્રાધીન પુરુષો વહીવટ [illegible] છે. એવા કહે છે કે સત્ય-નિંદાકારક અને સાક્ષાત્ [illegible] આવા આ શબ્દો છે કે-આ અસાર સંસારનો સાર [illegible] ([illegible]) જ છે. [illegible] છતાં પણ, તેનાથી નિર્વાણ[1] [illegible] છે એવા જ [illegible] દર્શન એવું દર્શન છે; [illegible] [illegible] છે."

[illegible] તે વૈરાગ્ય જ થયા હતા તેથી તે તો [illegible] [illegible] [illegible] સાથે, [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible]. [illegible] દીક્ષા ગ્રહણ કરી. [illegible], તે [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] આ જ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] આ [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] "[illegible]" [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] - આ [illegible]. [illegible] [illegible] છે. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

1 [illegible]

એમ એ કંપાયમાન થયા. "અહો ! પરિણામને નહિં જાણનારા કયા માણસે આવું કૃત્ય કરીને પોતાના આત્માને આ મહા અગાધ સંસાર સાગરમાં રંઝળાવવો ધાર્યો હશે ? કોઈ શત્રુએ જરૂર આ કૃત્ય સુરિજી ઉપર કલંક-આળ મૂકવા કર્યું છે. કેમકે પાપી માણસોને કૃત્યાકૃત્યનું જ્ઞાન કયાંથી હોય ! પણ ચંદ્રમા તરફ ફેંકેલી ધૂળ જેમ તેને પહોંચતી નથી તેમ નિષ્કલંકને કલંક લાગતું નથી. અભયકુમાર જે હાર ખોવાયા માટે ઉદ્વેગમાં ફરે છે તેજ આ હાર છે, અને એનો ઉદ્વેગ પણ વ્યાજબી છે. આનું પરિણામ શું આવશે ? કંઈ ખબર પડતી નથી. પણ એમાં ચિન્તા મારે શી કરવી ? ભાવિ હશે તે બનશે. " આવા વિચારમાં પોતાનો 'સમય' પૂરો કર્યો.

પોતાને સૂરિજી પાસે જે એક પહોર સુધી જાગરણ કરવાનું હતું તે પહોર પૂરો થયો એટલે ધીમેથી વસતિમાં પ્રવેશ કરતાં એ મુનિ " અતિભય " એટલું બોલી ગયા. એ જોઈ અભયકુમારે પૂછયું-હે મુનિ, તમારે વળી " અતિભય " શો ? એકલા સુખનુંજ ધામ એવા મોક્ષમાં દુ:ખનો પ્રવેશ કયાંથી ? મુનિએ ઉત્તર આપ્યો-હે શ્રાવકશિરોમણિ, તારૂં વચન સત્ય છે; કારણકે મુનિઓ તો સાતે જાતના ભયથી મુક્ત છે. મેં તો ગૃહસ્થાવાસમાં અમુક ભય અનુભવ્યો હતો તે સ્મરણમાં આવ્યો એટલે એમ બોલાઇ જવાયું. કારણકે કોઇનું ચિત્ત સતત એક ધ્યાનમાં તલ્લીન રહેતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમારે કહ્યું-એ તમારી કથા સાંભળવાની મારી ઈચ્છા છે કેમકે ઉત્તમ પુરૂષોના ચરિત્રો અમૃતથી પણ ચઢી જાય છે. મુનિએ કહ્યું-ક્ષુધાતુર હોય છે એનેજ ભોજન આપવામાં આવે છે. માટે તને જો ઉત્કંઠા હોય તો મારો વૃત્તાન્ત કહું; સાંભળ:—

આચાર્યના ત્રીજા શિષ્યનું આત્મવૃત્તાન્ત.

કોઇ પ્રકારનું દુ:ખ ન હોવાથી હૃષ્ટપુષ્ટ બનેલ ગાયોના નિવાસ સ્થાન રૂપ, એક વર્ણનું છતાં ચારે વર્ણોથી શોભી રહેલ એવું અને મ્હોટા કુવિકારોને આરામરૂપ, એક ગામ અવન્તી નગરની પાસે આવેલું છે. તે ગામમાં ક્ષાત્રતેજથી દીપી રહેલો હું-એક ક્ષત્રિય હતો. અને અવન્તીના એક ઉચ્ચ કુળવાન ક્ષાત્રેની

સ્વરૂપવાન પણ સાક્ષાત પાપની મૂર્તિ હોયની એવી કન્યાને, પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના કેવળ રાક્ષસી વૃત્તિથી પરણ્યો હતો; કારણકે કામી જનોને વિચાર હોતો નથી. એકદા મારી સ્ત્રીને તેડવા હું મારે સાસરે ગયો કારણકે જમાઈઓ સાસરૂં જાણે પોતાનો ધનમાલનો ભંડાર હોય એવું જાણે છે. અમે ક્ષત્રિયો સહાય આપનારા કહેવાઈએ માટે મારે માર્ગે જવા સહાયક –સહચર શાનો જોઈએ એમ ધારી હું એકલોજ હાથમાં ફક્ત તલવાર લઈને નીકળ્યો હતો. રસ્તામાં મહાકાળ નામનું એક અત્યન્ત ભયાનક સ્મશાન આવ્યું, તે જાણે પૃથ્વીપર આવી ચડેલી "રત્નપ્રભા" નારકીજ હોયની !

તે વખતે સૂર્ય પશ્ચિમ સમુદ્રમાં ડુબવા (અસ્ત પામવા) લાગ્યો પણ તેના સહસ્ર કર કહેવાય છે તેમાંથી એકકે યે પણ એનો બચાવ કર્યો નહીં. પછી, રાગસહિત અસ્ત પામતા સૂર્યમંડળનું જાણે આલિંગન કરવાથી હોયની એમ સંધ્યાનો રક્તવર્ણ થયો ! અથવા "આ સ્મશાનમાં ઘણા માણસો એકસાથે આવે છે તોપણ ભય પામે છે, છતાં, હે વહાલા, તું ત્યાં એકલો નિર્ભયપણે ક્યાં જાય છે ? આમ રોષ કરીને બોલવાથીજ હોયની, એમ સંધ્યા રક્તવર્ણી થઈ !

આ સ્મશાનનું નામ લેતા ભય ઉત્પન્ન થતો હતો અને સાક્ષાત્ દૃષ્ટિએ પડતા તો જીવિકાના પ્રાણજ ઉડી જતા. કારણકે ત્યાં કોઈ સ્થળે ભૂતપ્રેતના ટોળાંનેટોળાં નૃત્ય કરતા હતા, તો કોઈ સ્થળે અનેક નષ્ટપ્રાયઃ કલેવર દૃષ્ટિએ પડતા હતા. કોઈક સ્થળે યમરાજાના પત્થરના દડા હોયની એવા કપાળોના ઢગ પડ્યા હતા તો કોઈક સ્થળે એના યશના સમૂહ હોયની એવા અસ્થિના ઢગલા પડ્યા હતા ક્યાંક ચર્મ–રક્ત–વસા અને માંસ આદિ પડ્યા હતા તેથી તે સ્મશાન-ખાટકીના ઘર જેવું દેખાતું હતું વળી કોઈ જગ્યાએ રાણી ખોદી મૂકી હતી અને કોઈ જગ્યાએ ઘુવડના નાદ સંભળાતા ને ભૂત નાચતા હતા. કોઈ જગ્યાએ પિશાચોની ભયંકર ચીસ સંભળાતી હતી, તો કોઈ જગ્યાએ હાથમાં છરી લઈને ફરતી ડાકણો દૃષ્ટિએ પડતી હતી ક્યાંક ચિતાના અગ્નિનો ઉદ્યોત તો ક્યાંક ગાઢ અન્ધકાર નજરે પડતો હતો. કોઈ

જ્યાએ ભેંસ–ભ્રમર અને મસી સમાન ગાઢ કૃષ્ણવર્ણવાળા વેતાળ દેખાતા હતા તો કોઈ સ્થળે મહા ભયંકર શીયાળવાની બૂમો સંભળાતી હતી.

(સાધુ કહે છે, હે મન્ત્રીશ્વર) આવા એ શ્મશાનમાં મેં એ શ્મશાનની અધિષ્ઠાત્રી (દેવી) હોયની એવી એક સ્ત્રીને રૂદન કરતી દીઠી. એણે પોતાનું અરધું મુખ ઉત્તરીયવસ્ત્રથી ઢાંકેલું હતું અને એના હાથમાં એક કંઈ ભાજન જેવું હતું. કરૂણા લાવીને મેં એને નિર્ભયતાથી પૂછયું–(કારણકે ક્ષત્રિય જાતિ મૂળથીજ નિર્ભય ગણાય છે) હે ભદ્રે, તું શામાટે રૂદન કરે છે ? તને કોઈ ચોરલોકો લુંટી ગયા છે ? અથવા તારૂં કોઈ સ્નેહી પરલોક–મૃત્યુ પામ્યું છે ? અથવા તારા પતિએ મૂઢતાને લઈને બીજી સ્ત્રીપર આસક્ત થઈ તને ત્યજી દીધી છે ? અથવા તારી સાસુ કે નણંદે તને દુઃખ દઈ કાઢી મૂકી છે ? અથવા તને કોઈ એવી બીજી વિપત્તિ આવી છે ? મને નિઃશંકપણે તારા રૂદનનું કારણ કહે. એ પરથી એ જાણે દૂરથી દોડતી આવવાથી થાકી ગઈ હોય એમ શ્વાસખાતી તથા દીનતા દાખવતી મને કહેવા લાગી હે મહાભાગ, શાસ્ત્રને વિષે, આપણું દુઃખ એવા પુરૂષની આગળ કહેવાનું કહ્યું છે કે જેના દર્પણ સમાન ચિત્તને વિષે એનું [illegible] પડે અથવા જે દુઃખસમુદ્રથી આપણને તારી શકે [illegible] પાસે નિષ્કારણ દીનતા (દુઃખ) શા માટે બતાવવી ? [illegible] દુઃખી અને એવા દુઃખીનું દુઃખ ટાળવાના સામર્થ્યવાળા [illegible] આ પૃથ્વીપર છેજ કયા ? એ [illegible] મેં એને [illegible] તું તારા દુઃખનું કારણ કહે કારણ કે એવા સમર્થ પુરૂષો પણ છે [illegible] હોતા નથી, કયાંક સાંઢ પણ હોય છે.

એ દુષ્ટાએ કહ્યું—જો એમ હોય તો, [illegible], કહું. આ શૂળીએ ચઢાવેલ છે તે મારો પતિ છે [illegible] પ્રાણ કરતા પણ અતિ વ્હાલી હતી અને મને પણ એમના પર અત્યંતજ સ્નેહ હતો. કારણકે એ હાથ શિવાય તાળી પડતી નથી. મારા પતિ મારા તરફ કદિ વિપરીતપણે વર્તતા નહોતા તેમ હું પણ એમને અપ્રિય એવું કંઈ કરતી નહોતી કારણકે કયો માણસ પોતાના હિતકર્તા

તરફ પ્રતિકૂળપણે વર્તે ? એવામાં આજે નહિંજેવું દૂષણ બતાવીને નીતિ કે દયા વિનાના પાપી તોફાની પોલીસે એની આ દશા કરી છે. કારણકે સર્વ અધિકારમાં આ પોલીસનો અધિકાર અધમ છે. મારા પતિની આ સ્થીતિ જોઈ મેં બહુ બહુ વિલાપ કર્યો. અથવા તો કુલસ્ત્રીઓનો એ ધર્મજ છે. હે સજ્જન, બહુ વિલાપ કરીને પણ હું શું કરૂં ? એવા નિર્દયના હાથમાં સપડાયલા પ્રત્યે મારા જેવી સ્ત્રીઓથી થાય પણ શું ? મેં વિચાર કર્યો કે મારા પતિને મારે હાથે છેલ્લી વખત ભોજન કરાવું. કારણકે પતિ સ્ત્રીના હાથથી કંઈ લેવાને યોગ્ય નથી ? દિવસે તો દંડપાશિક અધિકારીઓનો ભય હોવાથી અહીં આવી નહીં કારણકે સ્ત્રીઓને તો જ્યાંત્યાં ભયજ છે. વળી જો કે મારા જેવી કુળસ્ત્રીને શીલરક્ષણને કારણે રાત્રીએ ઘરની બહાર પગ પણ મુકવો ઉચિત નથી તોપણ ઉત્કૃષ્ટ પ્રેમને લીધે પતિને ભોજન કરાવવા અત્રે આવી છું. પણ હું નીચી છું અને એ શૂલિ ઉપર છે તેથી મારો હાથ પહોચતો નથી; અને એને જમાડવાનો મારો સર્વ પ્રયાસ વૃથા જાય છે. આ મારા રૂદનનું કારણ છે.

હવે તમે આવ્યા છો તો મને સહાય કરો. અથવા તો ધાન્યને (સારા પાકને માટે) હસ્ત નક્ષત્રના વર્ષાદની જરૂર હોય છે. મારા સ્વર્ગપ્રતિ પ્રયાણકરતા પતિને હું ભક્તિસહિત એમનું પ્રિય ભોજન–દહીંભાત જમાડવા લાવી છું. તે સાંભળી મને પણ લાગ્યું કે–અહો ! આ સ્ત્રીની પતિભક્તિ અસાધારણ છે. પાધડીને વિષે કીરમજના રંગની જેમ મનુષ્યને વિષે પણ અતિશય રાગ–સ્નેહ હોય છે. આવું સ્ત્રીરત્ન ઘેરઘેર હોતું નથી; જેમ શાળના ચોખા દરેક ક્ષેત્રમાં પાકતા નથી તેમ. એમ ધારીને મેં એને મારી પીઠ પર ચઢી એનો મનોરથ સંપૂર્ણ કરવાને કહ્યું.

મારૂં વાકય સાંભળીને એ રડતી બંધ થઈ; નારંગી આદિ ફળ મળવાથી એક બાળક રડતું બંધ થાય તેમ. પછી એણે યુદ્ધમાં જવાને તૈયાર થતા સુભટની પેઠે હર્ષ સહિત પોતાના વસ્ત્ર તથા વાળ બરાબર બાંધ્યા; અને એકદમ પોતાનું ભાજન લઈને મારી

પીઠ પર ચઢી ગઈ. તે વખતે તે કૈલાસપર રહેતી રૂદ્રની સ્ત્રી હોયની એવી દેખાવા લાગી. એણે મને વળી કહ્યું—જ્યાંસુધી હું આને ઘેબર આદિ જમાડી ન લઉં ત્યાં સુધી તારે મારી સામે જોવું નહિં કારણકે એમ થાય તો મારા જેવી શરમાળ કુલસ્ત્રીના હાથમાંથી પાત્ર તત્ક્ષણ નીચે પડી જાય. "જે મારી પૃષ્ટે (પુંઠે) લાગશે તેનો હું અધઃપાત કરીશ" એમ એ મારો પૃષ્ટ (પીઠ) પર રહી છતી સૂચવતી હોયની ! પછી ઘણો વખત થયો છતાં તે નીચે ઉતરી નહીં ત્યારે મને એનો ભાર લાગવાથી વિચાર આવ્યો કે આ તે શું પોતાના પતિને સોનું ખવરાવે છે ? અથવા એ તે એને કેટલુંક ખવરાવશે ? એને હવે કેટલીક વાર છે ? એમ વિચારી મેં ઉંચું જોયું તો એ દુષ્ટા શૂળીપર રહેલ મૃતકમાંથી કાપી કાપીને માંસ લેતી હતી, જાણે કર્મના દળ લેતી-બાંધતી-હોયની એમ. એટલે "આ નગરની યોગિનીનું સ્થાન છે, ત્યાં શું અસંભવિત હોય ? આ જરૂર કોઇ ડાકણ છે" એવો મને નિશ્ચય થયો, અને હું ક્ષત્રિ હોવા છતાં ભય પામ્યો તેથી મારૂં ખડ્ગ પણ ત્યાં પડતું મુકીને નગર તરફ પલાયન કરી ગયો. એટલુંજ સારૂં થયું કે મારાં વસ્ત્ર પડી ન ગયાં ! વળી "આ મારો પતિ છે, એ રખેને મને ઓળખી ગયો હશે" એવી શંકાને લીધે તે મારી પાછળ મને મારવા દોડી. આગળ હું, અને પાછળ મારીજ તલવાર લઇને એ, એમ અમે બેઉ, બ્રહ્મહત્યા અને મહેશ્વરની જેમ, દોડવા લાગ્યા. હું નગરમા પેસવા જાઉં છુ ત્યા તો એણે મને મારીજ તલવાર મારા ઉરૂપર મારી. મારાજ અર્ધાએ મારે ત્યા પડ૫ડવા જેવું થયું. પ્રહાર વાગવાથી હું યક્ષિણીના મંદિરમાં કુળદેવીનુ સ્મરણ કરતો કરતો પડયો કારણકે માણસો સંકટસમયે હમેશાં કુળદેવતાનું સ્મરણ કરે છે. "હે દેવિ, સાસરે જઈને સાક્ષાત્ લક્ષ્મી સમાન, કુળદીપક તથા શરમાળ એવી મારી પત્નીને તેડી આવું એવા ઉત્તમ મનોરથ કરતો હુ આ નગરીમા આવ્યો, ત્યાં તો કોઈ ડાકણે મારી આ અવસ્થા કરી છે. મારે અન્ય કોઈનું શરણ નથી, તુંજ કૃપા કરી મારૂં રક્ષણ કર. કારણ કે દૃઢમજબુત નાવ શિવાય સાગર કયાંય તરાયો સાંભળ્યો છે ?

આ પ્રમાણે અત્યન્ત પીડા પામતો વિલાપ કરતો હતો ત્યાં કુળદેવતાએ પ્રત્યક્ષ થઇને મને કહ્યું—હે વત્સ, હે વિખ્યાત વીર શિરોમણિ, બહુ ખેદ ન કર; ધૈર્ય ધારણ કર. સંપત્તિ આવ્યે જેને હર્ષ થતો નથી, વિપત્તિ આવ્યે વિષાદ થતો નથી અને સંગ્રામમાં પણ ભય લાગતો નથી એવા પુરૂષોજ આ જગત્‌ના ભૂષણ રૂપ છે. તારા જેવા ક્ષત્રિયમાં પણ કાયરતા આવી તે ગ્રીષ્મઋતુના સૂર્યમાં મંદતા આવ્યા જેવું થયું છે. અમારે આ શાકિનીઓ સાથે વ્યવસ્થા થયેલી છે કે નગરીના બહારના ભાગપર એમનો હક, અને અંદરનો ભાગ અમારો:—આમ સૌધર્મ અને ઈશાન ઇન્દ્રોની જેમ વ્યવસ્થા થયેલી છે. પોળની બહાર શાકિનીએ તારા ઉરૂ પર પ્રહાર કર્યો છે તેમાં મારૂં કાંઇ ચાલે તેમ નથી; કેમકે પોતાની પલ્લીમાં ભીલલોકો પણ બળવાન્ હોય છે. પણ તું ચિત્તને વિષે લેશ પણ દુઃખી થઇશ નહીં, તારો આ ઉરૂ છેદાયો છે તે પુનઃ સાજો થશે.” કુળદેવીએ એ પ્રમાણે કહ્યું કે તત્કાળ જલના સિંચવાથી ગડુચી તાજી થાય એમ મારો ઉરૂ સાજો થયો. એટલે તો મેં કુળદેવીને પ્રણામ કરીને પૂર્ણ ભક્તિ અને પરમ આનન્દ સહિત એની સ્તુતિ કરવા માંડીઃ—હે દેવિ, તું મારા કુળની ચિન્તા કરનારી છો, કુળના સર્વ કષ્ટને ચૂર્ણ કરનારી છો, સર્વ આધિ–વ્યાધિ નાશ કરવામાં સૂર્ય સમાન છો, સર્વ તાપનો નાશ કરવામાં શરદ્પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન છો; તુંજ કુળની રક્ષા કરનારી છો, કુળની વૃદ્ધિ કરનારી છો, તુંજ અમારા કુળમાં ચિન્તામણિ સમાન છો, કામધેનુ તુલ્ય છો, કલ્પલતા જેવી છો; વળી તુંજ અમારા કુળલોકની પિતામહી છો; હે જગજ્જનની, તુંજ અમારા કુળનો ઉદય કરનારી છો તારો જય થાઓ, વિજય થાઓ, ઉત્કર્ષ થાઓ, વૃદ્ધિ થાઓ. હે સ્વામિની, તેં ઉપાય ન કર્યો હોત તો મારૂં શું થાત ? અમારા કુળની સર્વ વૃદ્ધિ–સમૃદ્ધિ અને કલ્યાણ સર્વ તારોજ પ્રસાદ છે; જળની વૃષ્ટિનો જેમ ધાન્યો ઉપર છે તેમ. મને જીવિત આપનારી હે દેવિ, મારા જેવો સ્ખલિતજીહ્વા અને મંદબુદ્ધિવાળો તારી કેટલી સ્તુતિ કરી શકે ? અથવા પાંગળો કેટલુંક ચાલી શકે ?

આ પ્રમાણે મેં હર્ષસહિત કુળદેવતાની સ્તુતિ કરી કારણ કે એના પ્રત્યે બીજું કંઇ ન થઈ શકે તો સ્તુતિ તો કરવાની જરૂર જ હતી. પછી જીવતો રહ્યો એટલે પ્રિયાને સદ્ય મળવાની ઉત્કંઠાથી સસરાને ઘેર પહોંચ્યો તો ત્યાં ઘરના દ્વાર તદ્દન બંધ હતા એટલે દ્વાર ઉઘડાવું છું એમ વિચારમાં હું ઘર નિહાળવા લાગ્યો તો કુંચીના વિવરમાં દીપકનો પ્રકાશ પડયો તેમાં મેં શું જોયું ? પેલી મારીજ સ્ત્રી પોતાની માતાની સંગાથે હર્ષપૂર્વક સૂરાને અમૃતસમાન ગણી તેનું પાન કરતી હતી; અને વચ્ચે વચ્ચે હોંશે હોંશે માંસ ખાતી હતી. કહ્યું છે કે મદ્યપાન-ઉપાધ્યાય કઇ કઈ કુશિક્ષા નથી શીખવતો? હું પણ મારી સ્ત્રીનું એ પ્રકારનું આચરણ જોઇ ચમત્કાર પામી ચિન્તવવા લાગ્યો—આ મદ્યપાન કરનારીમાં શીલનો સંભવ નજ હોય. લસણ ખાનારના મુખને વિષે સુગન્ધની આશા કોણ રાખે છે ? માણસને સારાસારનો વિચાર ત્યાંસુધીજ રહે છે કે જ્યાંસુધી અવિવેકનું જ ઘર-એવા સુરાપાનમાં તે લપટાયો નથી. મદ્યપાન એ મહાપાપ છે કેમકે એથી મનુષ્યની બુદ્ધિ ઉખરક્ષેત્રને વિષે વાવેલા બીજની પેઠે સદ્ય વિનાશ પામે છે. વળી એ સર્વ અનર્થનું પણ મૂળ છે, અશાતાવેદનીય કર્મની પેઠે. મદ્ય એકલોજ હાનિકારક છે તો માંસ સાથે હોય ત્યારે તો વિશેષ હોય એમાં પૂછવુંજ શું ? વળી એજ સુરા શાકની કે અશ્વને આપવામાં આવે તો તો એક લીજ (માસ વિના પણ) અધિક અનર્થ તે કરે છે. માતા આવી છે એ ન્યાયે એની પુત્રી પણ એના જેવીજ હોય. નાગણીની કુખમાંથી ઉત્પન્ન થાય એ વિષનીજ વેલડી હોય.

પછી " આવું એમનું ચેષ્ટિત તો જોયું. હવે એમની વાતચિત સાંભળું " એમ વિચારીને એકાગ્રચિત્તે ને હાલ્યાચાલ્યા વિના ત્યાં ને ત્યાંજ ઉભો રહ્યો. તો માતાએ પુત્રીને પૂછ્યું—" આવું સ્વાદિષ્ટ માંસ કયાંથી લાવી ? અથવા તો લાભોદય (કર્મ) થી શું સાધ્ય નથી ? મને તો લાગે છે કે લોકોમાં અમૃતની ખાલી વાર્તાજ છે. આ જ અમૃત છે; પણ મૂઢ લોકો એ જાણતા નથી. " વિશેષ સાવધાન થયો ત્યારે મેં એને ઉત્તર આપતા સાંભળી કે-હે માતા, આ તને અતિ સ્વાદિષ્ટ લાગ્યું તે તારા જમાઈનું જ માંસ. એ

પરમ ઉત્કૃષ્ટ એવા શીલનીજ આવશ્યકતા છે કે જેથી આ લોક અને પરલોકને વિષે એનું કલ્યાણકલ્યાણ થઇ જાય. માટે છુટા ફરનારા પક્ષીઓને જેવો પાશ-જાળ છે તેવો મારે આ ગૃહવાસ છે તે હવે મારે ન જોઇએ. કારણકે પરતંત્રતા રૂપી અગ્નિથી દાઝેલા સૌ કોઇ સ્વતંત્રતાને ઇચ્છે છે." આમ વૈરાગ્ય ઉત્પન્ન થવાથી હું સત્વર તેજ પગલે પાછો ફર્યો; કારણ કે આગળ કુવો જોઇને કયો બુદ્ધિમાન્ પાછો નથી ફરતો ? પછી હું તેજ યક્ષિણીના મંદિરમાં જઈને સૂતો: અથવાતો ગમે તે મિષે પણ દેવની પાસે જઇ રહેવું સારૂં જ છે.

હું ચિન્તાતુર હતા તોપણ ક્ષણમાત્રમા મને નિદ્રા આવી. અથવાતો શૂલીપર રહેલાને પણ નિદ્રા આવે છે એમ કહે છે. થોડો વખત થયો એટલામાં અન્ધકારની સાથે રાત્રી પણ ગઇ અને પૂર્વ દિશાનું મુખ વિકસિત થયું પછી ક્રમે ક્રમે બીજી દિશાઓ પણ સ્વચ્છ અને પ્રકાશિત થઇ: અથવા તો સર્વે પૂર્વ-જોએ બતાવેલી સ્થીતિરીતિ અનુસરે છે આમ પ્રભાત થયુ એટલે મુનિજનો મધુર-ધીમે સ્વરે પ્રતિક્રમણ કરવા લાગ્યા, કારણકે એઓ અન્યદા પણ ઉંચે સ્વરે બોલતા નથી તો આવે વખતે તો શાનાજ બોલે ? શ્રમણોપાસક-શ્રાવકો પણ પ્રતિક્રમણ આદિ ક્રિયામા પડયા, કેમકે સાધુજનોની ઉપાસના કરવાવાળાઓએ ધર્મમા તત્પર રહેવુ યુક્ત છે. અન્યજનો પણ ગૃહકાર્યો કરવા માટે ત્વરાથી ઉઠી ઉભા થયા; કારણકે સર્વજનો સંસારના કાર્યો કરવા માટે નિત્ય ઉત્કંઠિત રહે છે.

પછી હું ત્રિવિધે ત્રિવિધે (મન-વચન અને કાયાએ કરીને) પત્નીનો ત્યાગ કરીને વિષયોને જીતવાની ઇચ્છાએ મારે ગામ આવ્યો. ત્યાં મારા બાન્ધવોને મારો યથાસ્થિત અભિપ્રાય નિવેદન કરીને આ સંસારના સર્વ પ્રકારના દુ:ખથી મુક્તિ આપનાર એવી દીક્ષા મેં ગ્રહણ કરી. હે મંત્રી, આ " અતિભય " જે મારા અનુભવવામાં આવ્યો હતો તેનું મને સ્મરણ થઇ આવવાથી એ શબ્દ મારા મુખમાંથી સહેજ નીકળી ગયો હતો. કારણકે આ મન એક વાનર જેવું છે તે ગમે ત્યારે ગમે ત્યાં ભમ્યા કરે છે.

મંત્રીએ પણ કહ્યું—હે મુનિરા　　　　છો તે સત્ય જ

ગનાઓ વસ્ત્રાભૂષણ સજીને નગરની બહાર આવી હતી; અને વ્યભિચારીપ્રમુખ અનેક પુરૂષો પણ ક્રીડાર્થે ત્યાં આવતા હતા. કહ્યું છે કે વિદૂષક વિના નાટક હોય નહીં. બગીચામાં વિવિધ પ્રકારની ક્રીડા કરીને એ સ્ત્રીપુરૂષો વળી જળક્રીડાને માટે એક તળાવડીમાં પેઠા. એટલે જળ અતિ વેગથી ઉછળવા લાગ્યા. ખરૂં છે કે અન્યથી પોતાનો પરાભવ થાય એ જળ(-ડ)[1]થી સહન થતું નથી. એ સ્ત્રીપુરૂષો જળમાં ડુબકી મારતાં હતાં અને પાછાં બહાર નીકળી આવતાં હતાં તે પરથી જાણે એમ સૂચિત થતું હતું કે સંસારમાં પણ એમણે એવીજ રીતે કરેલ છે.[2] ઉછળતા તરંગો વાળા એ નિર્મળ તળાવમાં વળી એઓ નૌકાની પેઠે તીરછી ડુબકી પણ મારતા હતા. આમ એઓ પાણી ડોળતા હતા એટલે દીન ચક્રવાક આદિ પક્ષીઓને બહુ ત્રાસ થતો હતો. પણ જેમને જલ (ડ)નું[3] શરણ હોય એમને નિર્ભયતા ક્યાથી હોય? વળી એ જળમાં ક્રીડા કરતી સુંદરીઓના કેશપાશ છુટી જઈને આમતેમ હાલ્યા કરતા હતા તેથી એમના મુખ જાણે સુગંધને લીધે આકર્ષાઈ આવેલા ભ્રમરોવાળા કમળો હોયની એમ દીસતું હતું.[4] મુક્તાફળ-પ્રવાળા-વૈડુર્યમણિ અને સુવર્ણ આદિના આભૂષણોથી શોભી રહેલી એમની ભુજાઓ જાણે પુષ્પ પલ્લવ-પત્ર અને ફળથી લચી રહેલી લતાઓ હોયની એમ ભાસ થતો હતો.[5] તળાવના જળ પણ એમના અંગપરના કુંકુમથી રંગાઈ ગયા, અથવા તો સ્ત્રીની સમીપમાં જળ ડ ક્યાં સુધી વિરાગી રહી શકે?[6]

---

૧ સંસ્કૃતમાં ड અને ल ને એક ગણેલ છે. [illegible] વાસ્તવ, જડ એટલે અજ્ઞાન, મૂર્ખ. [illegible] ઉપમા પણ છે (અરૂપ (સમજુ) હોવાનું ઠાલું રહે છે [illegible] જન્મમરણ અનુભવ્યા છે. ૩ જળ=જડ. જડ એટલે [illegible] વિના બીજું શું હોય! ૪. [illegible] કમળ જેવાં હોવાથી. [illegible] (સ્ત્રીઓના કેટલાંક અંગોને કવિઓ કમળની ઉપમા આપે છે [illegible] કરકમળ, પાદપંકજ, [illegible]. ૫ આવાં હરીને [illegible] સુધી છે "[illegible]" "[illegible]" [illegible] ૧ રાગ→નેહ-પ્રેમ (૨), રંગ. [illegible] (રંગ) [illegible] આશ્ચર્ય નહિનું. જળ=જડ=અજ્ઞાની [illegible] (=[illegible] જળ છે. વિરાગી=રાગ વિના—પ્રેમશૂન્ય રંગ વિના.

વિલેપન કર્યું અને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. વળી કોઈ કાવ્ય જેવું ઉત્તમ વ્યંજન યુક્ત,[1] અને નાના પ્રકારના રસને લીધે મનોહર એવું સુપરિપકવ ભોજન મને જમાડયું. ભોજન લઈ આરામ લેવા માટે એક પલંગ પર બેઠો ત્યાં વળી દાસીઓએ આવી શ્રમ ઉતારવા મારી સારીરીતે ચંપી કરી. પણ એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નહીં કારણકે એ મગધસેના જેવી વિદુષી શેઠાણીની તહેનાતમાં રહેનારીઓમાં ગમે તેવી સરસ કળા હોવાનો સંભવ છે જ. પછી એ વેશ્યાએ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા પૂરા આદરભાવ સહિત મને પૂછયું " આપ કોણ છો ? અને કયા હેતુથી અને કયાંથી અત્રે પધાર્યા છો ? તે મને કહો. કારણકે મહાપુરૂષોનું ચરિત્ર સજ્જનને જાણવા યોગ્ય છે.

મગધસેનાના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું—હે કૃતજ્ઞ સુંદરી, હું અવન્તી નગરીના એક વેપારીનો પુત્ર છું; મારૂં નામ ×××× છે. મારી શીલ, લજ્જા આદિ ગુણોવાળી, પતિભક્તા સ્ત્રીને મૃગપુચ્છનું માંસ જોઈએ છીએ તેણે મને તે માટે અહીં મોકલેલ છે. એ સાંભળીને બુદ્ધિશાળી મગધસેનાએ તો મને કહ્યું કે " હે પ્રાણદાતા, હે આર્યપુત્ર,[3] ચોક્કસ જાણજો કે તમારી સ્ત્રી દુરાચરણી છે. જો તે સદાચરણી હોત તો તમને આમ મોકલત નહીં." બુદ્ધિમાન્ લોકો પરોક્ષવાતને પણ અનુમાનથી જાણી શકે છે. જો તે ભક્તિવાળી હોત તો તમને આવા કષ્ટદાયક કાર્ય—જોખમ—માં નાખત નહીં. કારણ કે ભાવતું ભોજન હોય તે કોઈ બહાર (મુખથી બહાર) ફેંકી દેતું નથી. (મુખમાંજ મુકે છે). સ્ત્રીચરિત્ર અમે-સ્ત્રીઓજ સમજીએ: સર્પની ચાલ સર્પજ જાણે. રાગધસેનાના આ શબ્દો મારાથી સહન થયા નહીં તેથી મેં તો કહ્યું—હે સુન્દરિ, તું એમ ન કહે; મારી સ્ત્રી તો શીલ અને ભક્તિનો ભંડાર છે, એને મેં

૧-૨ કાવ્યની સાથે લેતાં વ્યંજન=વ્યંગ-સૂચિત શબ્દાર્થ; રસ=કાવ્યપ્રકારો—કવિઓએ ઠરેલા નવરસ(વીર—કરૂણા શૃંગાર—શાન્ત—અદ્ભૂત—બીભત્સ—રૌદ્ર—હાસ્ય અને ભયાનક. ભોજનની સાથે લેતા, રસ=સ્વાદ; વ્યંજન=મસાલાદાર ખાદ્ય પદાર્થો. ૩ પોતાના સ્વામીને સંબોધવા હોય ત્યારે સ્ત્રીઓએ વાપરવાનો એ માનભર્યો શબ્દ છે; એ ઘણોખરો નાટકોમાં વપરાય છે. આર્ય=વડીલ=સસરા. આર્યપુત્ર=સસરાનો પુત્ર=પતિ.

વેઠેલી છે તેથી હું જ એને જાણું. ચંદ્રિકાના ગુણ ચકોર જ જાણે, અન્ય નહીં. મગધસેનાએ પણ વિચાર કર્યો કે માણસનો જેને વિષે પ્રેમ હોય છે તે તેના ગુણ જ દેખે છે; દ્રવ્ય ઝડપી લેનારી છતાં અમારા જેવી (વેશ્યાઓ) ને અમારામાં મુગ્ધ થયેલાઓ ગુણવાળીજ દેખે છે તેવી રીતે. આમ ધારી એ તો વિચક્ષણ હોઇને મૌન રહી. કારણકે બહુ કહેવાથી સામો માણસ એનું કદાચિત્ બીજું કારણ સમજે. પછી એણે દેદિપ્યમાન્ કાન્તિના સમૂહથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો એવો પોતાનો ઉત્તમ ચૂડામણિ પોતાને મસ્તકેથી ઉતારીને મારા મસ્તકપર મૂક્યો. વેશ્યાને વિષે એવી અપૂર્વ કૃતજ્ઞતા જોઇને મને પણ આશ્ચર્ય થયું. આમ હું તો પૂરા હર્ષમાંજ હતો, એવામાં તો સાંજ પડી એટલે એણે મને કહ્યું–હે સ્વામિનાથ, ચાલો હવે આપણે નગરમાં જઇએ. એના અત્યન્ત આગ્રહને લીધે મેં એનું વચન માન્ય કર્યું, કેમકે કૃતજ્ઞ જનોનું વચન કોઇ ઉત્થાપે નહીં. એના સેવકોએ પણ રથને અશ્વો જોડ્યા કેમકે કોઈ કોઈ સ્થળે વેશ્યાઓ પણ શત્યકર્ત્રી રાણીઓ જેવી હોય છે. ત્યાં તો વાજિત્રના નાદ થવા લાગ્યા; સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી ચાલવા લાગી, અને પંડિતો પણ તાળ દેતા દેતા કાવ્યો બોલતા અમારી આગળ ચાલવા લાગ્યા. એટલે હું મગધસેનાની સાથે એના રથમાં બેઠો. અને અમે ઇન્દ્રરાજાના આડંબરથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

એવામાં સાક્ષાત્ જંગમ[1] અંજનગિરિ[2] હોયની એવો એક મદોન્મત્ત હાથી બન્ધનસ્તંભને ઉખેડી નાખીને લોકોની સન્મુખ દોડતો આવ્યો, એટલે સૌ ભયને લીધે જેમ ફાવ્યું તેમ ચોદિશ નાસી ગયા. કહ્યું છે કે હાથીનો વાયુસંચાર પણ કોણ સહન કરી શકે ? એ હાથીએ તત્ક્ષણ મારા રથમાં પોતાનો કર[3] નાખ્યો–લંબાવ્યો; જેવી રીતે એક ધાડપાડુ કોઇની દુકાનમાં રહેલા ધાન્યના કુંડામાં પોતાનો કર નાખે છે તેમ. હું તો તત્ક્ષણ રથમાંથી ઉતરી ગયો અને હાથીને એકદમ ભમાડવા લાગ્યો; કારણકે મારી કળા બતાવવાનો આ યોગ્ય સમય હતો. ક્ષણમાં એના દન્તુશળની ઉપર,

---

૧. ચાલતો–ચાલનો આવનો. ૨. મેરુનો પર્વત. બેઉ કાળા અને ઉંચા, માટે એટલાપૂરતી સમાનતા. ૩ કર=(૧) સૂંઢ, (૨) હાથ.

વિલેપન કર્યું અને સુંદર વસ્ત્રો પહેરાવ્યાં. વળી કોઈ કાવ્ય જેવું ઉત્તમ વ્યંજન યુક્ત,[1] અને નાના પ્રકારના રસને લીધે મનોહર એવું સુપરિપકવ ભોજન મને જમાડયું. ભોજન લઈ આરામ લેવા માટે એક પલંગ પર બેઠો ત્યાં વળી દાસીઓએ આવી શ્રમ ઉતારવા મારી સારીરીતે ચંપી કરી. પણ એમાં કંઇ આશ્ચર્ય નહીં કારણકે એ મગધસેના જેવી વિદુષી શેઠાણીની તહેનાતમાં રહેનારીઓમાં ગમે તેવી સરસ કળા હોવાનો સંભવ છે જ. પછી એ વેશ્યાએ પોતાની કૃતજ્ઞતા દર્શાવવા પૂરા આદરભાવ સહિત મને પૂછયું " આપ કોણ છો ? અને કયા હેતુથી અને કયાંથી અત્રે પધાર્યા છો ? તે મને કહો. કારણકે મહાપુરૂષોનુ ચરિત્ર સજ્જનને જાણવા યોગ્ય છે.

મગધસેનાના એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં મેં કહ્યું—હે કૃતજ્ઞ સુંદરી, હું અવન્તી નગરીના એક વેપારીનો પુત્ર છું. મારૂં નામ xxxx છે. મારી શીલ, લજ્જા આદિ ગુણોવાળી, પતિભક્તા સ્ત્રીને મૃગપુચ્છનું માંસ જોઈએ છીએ તેણે મને તે માટે અહીં મોકલેલ છે. એ સાંભળીને બુદ્ધિશાળી મગધસેનાએ તો મને કહ્યું કે " હે પ્રાણદાતા, હે આર્યપુત્ર,[3] ચોક્કસ જાણજો કે તમારી સ્ત્રી દુરાચરણી છે જો તે સદાચરણી હોત તો તમને આમ મોકલત નહીં." બુદ્ધિમાન્ લોકો પરોક્ષવાતને પણ અનુમાનથી જાણી શકે છે. જો તે ભક્તિવાળી હોત તો તમને આવા કષ્ટદાયક કાર્ય-જોખમ-માં નાખત નહીં. કારણ કે ભાવતુ ભોજન હોય તે કોઈ બહાર (મુખથી બહાર) ફેંકી દેતું નથી (મુખમાંજ મુકે છે). સ્ત્રીચરિત્ર અમે-સ્ત્રીઓજ સમજીએ સર્પની ચાલ સર્પજ જાણે. મગધસેનાના આ શબ્દો મારાથી સહન થયા નહીં તેથી મેં તો કહ્યુ-હે સુન્દરિ, તું એમ ન કહે; મારી સ્ત્રી તો શીલ અને ભક્તિનો ભંડાર છે, એને મેં

૧-૨ કાવ્યની સાથે સરખા વ્યંજન-[illegible] રસ=શૃંગારો-કવિઓએ કથેલા નવરસ[illegible]-શાન્ત-અદ્ભુત-બીભત્સ-રૌદ્ર-હાસ્ય અને ભયાનક. ભોજનની સાથે [illegible] વ્યંજન=મસાલેદાર ખાદ્ય પદાર્થો. ૩ પોતાના [illegible] ત્યારે સ્ત્રીઓએ વાપરવાનો એ માનભર્યો શબ્દ છે [illegible] નાટકોમાં વપરાય છે. આર્ય=વડીલ=સસરા. આર્યપુત્ર=સસરાનો પુત્ર=પતિ

વેઠેલી છે તેથી હું જ એને જાણું. ચંદ્રિકાના ગુણ ચકોર જ જાણે, અન્ય નહીં. મગધસેનાએ પણ વિચાર કર્યો કે માણસનો જેને વિષે પ્રેમ હોય છે તે તેના ગુણ જ દેખે છે; દ્રવ્ય ઝડપી લેનારી છતાં અમારા જેવી (વેશ્યાઓ) ને અમારામાં મુગ્ધ થયેલાઓ ગુણવાળીજ દેખે છે તેવી રીતે. આમ ધારી એ તો વિચક્ષણ હોઇને મૌન રહી. કારણકે બહુ કહેવાથી સામો માણસ એનું કદાચિત્ બીજું કારણ સમજે. પછી એણે દેદિપ્યમાન્ કાન્તિના સમૂહથી દિશાઓને પ્રકાશિત કરતો એવો પોતાનો ઉત્તમ ચૂડામણિ પોતાને મસ્તકેથી ઉતારીને મારા મસ્તકપર મૂક્યો. વેશ્યાને વિષે એવી અપૂર્વ કૃતજ્ઞતા જોઇને મને પણ આશ્ચર્ય થયું. આમ હું તો પૂરા હર્ષમાંજ હતો, એવામાં તો સાંજ પડી એટલે એણે મને કહ્યું—હે સ્વામિનાથ, ચાલો હવે આપણે નગરમાં જઇએ. એના અત્યન્ત આગ્રહને લીધે મેં એનું વચન માન્ય કર્યું, કેમકે કૃતજ્ઞ જનોનું વચન કોઇ ઉત્થાપે નહીં. એના સેવકોએ પણ રથને અશ્વો જોડ્યા કેમકે કોઈ કોઈ સ્થળે વેશ્યાઓ પણ રાજ્યકર્ત્રી રાણીઓ જેવી હોય છે. ત્યાં તો વાજિત્રના નાદ થવા લાગ્યા; સ્ત્રીઓ નૃત્ય કરતી ચાલવા લાગી, અને પંડિતો પણ તાળ દેતા દેતા કાવ્યો બોલતા અમારી આગળ ચાલવા લાગ્યા. એટલે હું મગધસેનાની સાથે એના રથમાં બેઠો. અને અમે ઇન્દ્રરાજાના આડંબરથી નગરમાં પ્રવેશ કર્યો.

એવામાં સાક્ષાત્ જંગમ[1] અંજનગિરિ[2] હોયની એવો એક મદોન્મત્ત હાથી બન્ધનસ્તંભને ઉખેડી નાખીને લોકોની સન્મુખ દોડતો આવ્યો, એટલે સૌ ભયને લીધે જેમ ફાવ્યું તેમ ચોદિશ નાસી ગયા. કહ્યું છે કે હાથીનો વાયુસંચાર પણ કોણ સહન કરી શકે ? એ હાથીએ તત્ક્ષણ મારા રથમાં પોતાનો કર[3] નાખ્યો—લંબાવ્યો; જેવી રીતે એક ધાડપાડુ કોઇની દુકાનમાં રહેલા ધાન્યના કુંડામાં પોતાનો કર નાખે છે તેમ. હું તો તત્ક્ષણ રથમાંથી ઉતરી ગયો અને હાથીને એકદમ ભમાડવા લાગ્યો, કારણકે મારી કળા બતાવવાનો આ યોગ્ય સમય હતો. ક્ષણમાં એના દન્તુશળની ઉપર,

---

૧. હાલતો—ચાલતો આવતો. ૨. મેસનો પર્વત. બેઉ કાળા અને ઉંચા, માટે એકબાપુની સમાનતા ૩. કર=(૧) ગ્રહ (૨) હાથ.

ક્ષણમાં એના પગની વચ્ચે થઈને, ક્ષણમાં એની પાછળ, ક્ષણમાં એની બન્ને બાજુએ, ક્ષણમાં આગળ, અને ક્ષણમાં એનાથી દૂર-એમ મેં ફર્યા કરવા માંડયું. અને એમ કરીને, એક ધનવાન વાચાળ શેઠ આશાએ આશાએ આવતા વણિકપુત્રને આંટા ખવરાવી ખવરાવીને થકવી નાખે છે તેમ મેં એ હાથીને થકવી દીધો. લોકો તો કહેવા લાગ્યા કે "આ મહોન્મત્ત હાથી આ પરદેશીનો અવશ્ય નાશ કરશે કારણ કે બીલાડાની પાસે ઉંદર કયાં સુધી ક્ષેમકુશળ રહેશે! એ ખરેખર ભાનવગરનો છે કે આવા હાથીને તિરસ્કાર પૂર્વક હેરાન કરે છે।" પણ મેં તો મારૂં કાર્ય શરૂ જ રાખ્યું તેથી, એક માણસ રેચને લીધે થઈ જાય તેમ હાથી થાકીને લોથપોથ થઈ ગયો. એટલે હું તત્ક્ષણ એની પીઠપર ચઢી ગયો. ક્ષપકમુનિ ક્ષપકશ્રેણિને શિખરે ચઢે છે તેમ.[1] તેજ વખતે લોકોએ જયજય નાદ કર્યો અને મેં મારા કાર્યથી સંતોષ પામેલા મહાવતોને હાથી સુપ્રત કર્યો. પછી હું રથમાં પાછો બેઠો અને એ વારાંગના પણ મારી એ અલૌકિક કળા જોઈને મને અત્યન્ત ચ્હાવા લાગી. થોડીવારમાં અમે એના ચુનાથી ધોળેલા ઉત્તમ મન્દિર પાસે આવી પહોંચ્યા તેમાં અમે પ્રવેશ કર્યો અને ક્ષણવાર દ્યૂત સહિત વિનોદાત્મક ગોષ્ટી કરી.

આ સમયે એ મગધસેના વેશ્યાએ મને કહ્યું કે-આજે રાજસભામાં નૃત્ય કરવા જવાનો મારો વારો છે. કારણકે અમારો વેશ્યાઓનો એ ધંધોજ છે. માટે તમે પણ ત્યાં આવો અને મારી નૃત્યકળા નીરખો. કેમકે પ્રિયજનો અને સ્વજનો બહુ વખાણે ત્યાં સુધી જુએ નહિ ત્યાં સુધી એ કળાનું નામ કળા નથી. મેં કહ્યું-હું રાજસભામાં આવીશ નહીં. કારણકે મારા જેવા માણસો હોય ત્યાં કયો વિદ્વાન પગ પણ મૂકે ? (ધનદમુનિ કહે છે) હે મન્ત્રીશ્વર, પછી તે તે મને લીધા વિના એકલી રાજમહેલમાં ગઈ. કારણકે ચતુર માણસ પોતાની કુળપરંપરાની પ્રવૃત્તિનું રક્ષણ કરે છે. ત્યાં જઈ તેણે, દેવાંગના સુધર્માસભામાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, તમારા પિતા, અમાત્યો, સામન્તો અને શ્રેષ્ઠીવર્ગ આદિથી શોભતી રહેલી રાજસભામાં પ્રવેશ કર્યો અને રંગભૂમિપર આવીને આશીર્વાદથી મનોહર એવી દેવસ્તુતિ કરી; (કારણકે બુદ્ધિમાનોનો એવો રીવાજ છે.)

"સ્નાત્રમહોત્સવને દિવસે સુવર્ણગિરિ એટલે મેરૂપર્વતના વિશાલ શિખર ઉપર, જેમની સમીપે હૂ હૂ આદિ નાટકકાર દેવો વ્યવસ્થિત તાલમાત્રાએ કરી રમ્ય અને મધુર ગીતો ગાઈ રહ્યા છે અને રમ્ભા –મેના–ધૃતાચી વગેરે દેવાંગનાઓ નૃત્ય કરી રહી છે એવા શ્રીમહાવીર ભગવાન્ તમારૂં શાશ્વત કલ્યાણ કરો." આવો આશીર્વાદ અપાયા પછી કુશળ તબલચીઓ તકાર–ધોંકાર આદિ શબ્દ કરતા ત્રિવિધ મૃદંગો વગાડવા લાગ્યા; ક્રમ અને વ્યુત્ક્રમવાળા અનેક તાન સહિત પ્રવીણ વીણાવાદીઓ વીણા બજાવવા મંડયા; ઘણા સુરવાળી અને અત્યન્ત મધુર વેણુના વાજીન્ત્ર પણ નિપુણ વેણુવાદીઓએ શરૂ કરી દીધા. સાથે સાથે ગાયનવાળી સ્ત્રીઓ વસન્ત–શ્રીરાગ–મધુવાદ આદિ રાગના ગાયનો હાથવતી તાલ દઇ દઇને ગાવા લાગી. ઉત્તમવસાલંકારમાં સજ્જ થઇ આવેલી મગધસેના પણ ક્ષણમાં પૃથ્વી તરફ અને ક્ષણમાં આકાશ તરફ દૃષ્ટિ કરતી વિચિત્ર ચાળા–નયન અને હાથના પ્રક્ષેપ–નવનવીન હાવભાવ–શરીરના વિવિધ અભિનયો આદિ કરતી નૃત્ય કરવા લાગી. એના નૃત્યથી તો સકળ સભાજન ચિત્રમાં આલેખાઇ ગયા હોય અથવા સ્તંભને વિષે કોતરાઇ ગયા હોય એમ તદ્દન નિશ્ચળ થઈ ગયા.

આ વખતે હું મગધસેનાને ઘેર હતો ત્યાં મને વિચાર થયો કે સર્વ રાજસેવકો આદિ સુંદર સુંદર ચીજો જોવા સાંભળવામાં વ્યગ્ર હશે માટે રાજમહેલમાં જઈને મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ આવીને મારી ભાર્યાની આજ્ઞા સિદ્ધ કરૂં. કારણ કે એ મારે મને તો પરમ દેવતા છે. એમ વિચારી રાજમહેલે જઇ મૃગપુચ્છનું અંગ કાતરી તેનું માંસ લઇ આવ્યો; કારણકે મોહાંધ માણસ શું નથી કરતો? આ વાતની રક્ષપાલોને ખબર પડી એટલે એમણે રાજાને નિવેદન કર્યું કે—મહારાજ, કોઈ મૃગપુચ્છનો નાશ કરી ગયું છે. પણ રંગમાં ભંગ પડવાના ભયથી રાજાએ તે વખતે કંઈ કહ્યું નહીં; કારણ કે એઓ (રાજાઓ) એમનું ધ્યાન મૂળ વિષય પરથી ચલિત થઇને અન્યત્ર જાય એવું કરનારને પણ કોઇ વખત સહન કરી લે છે. મેં તો મારૂં કાર્ય સિદ્ધ થયેલું સમજી વળતે દિવસે

ઉજ્જયિની પ્રયાણ કરવાનું નક્કી કર્યું. અને મગધસેના નૃત્ય કરતી હતી તે જોવા ઉભો રહ્યો. કારણ કે કાર્ય પતી ગયા પછી રહેનારને નિરાંત હોય છે. પછી તો હું સભામાં બેસી ગયો અને મારી તરફ કોઇની પણ દષ્ટિ આકર્ષાણી નહીં તેથી મને હર્ષ થયો; પણ એવા મહાન મેળાવડામાં કોણ સજ્જન છે કે કોણ દુર્જન છે એ કયાંથી જણાય ? હું તો મગધસેના ભણીજ નજર કરી રહ્યો. મને લાગે છે કે એવું એક ધ્યાન જો કોઈ જીવાત્મા જિનભગવાનની મૂર્તિને વિષે લગાવે તો અવશ્ય મોક્ષજ પ્રાપ્ત કરે. એ વારાંગનાના ચતુરાઇ ભર્યાં નૃત્યને લીધે સંગીતની કોઈ અવર્ણ્ય રમણીયતા થઇ રહી: જુઓ, વસ્ત્રપર પણ સુંદર ભાત પડે છે ત્યારે તે કેવું શોભાયમાન દેખાય છે ! એ વારાંગનાની એવી ચતુરાઈ જોઈ હર્ષ પામી રાજાએ એને કહ્યું—હે નર્તકિ, તારો નૃત્ય અત્યન્ત આકર્ષક છે, તું પણ કળાકૌશલ્યની ખાણ છે, માટે તારે મનપસંદ કંઈ વર માગ. પેલીએ ઉત્તર આપ્યો–હે દેવ, હમણાં એ વર (દાન) આપની પાસે રાખો; સમય આવ્યે માગી લઇશ. (ભવિષ્યને માટે) થોડો ઘણો સંગ્રહ કરી રાખ્યો સારો. એજ પ્રમાણે બીજી વખત પણ પ્રસન્ન થઈને રાજાએ એને વર માગવાનું કહ્યું. પણ એ યે એણે રાજા પાસે જ રહેવા દીધું. છેવટે ત્રીજી વખત પણ માગવા કહેલ વર નાયિકાએ એમની પાસે રહેવા દીધું, કૈકેયીએ કર્યું હતું તેમ.

પછી " હું રાજસભામાં છું કે નહિં " એ શોધી કાઢવા માટે એ વિદુષી નર્તકીએ ઉંચે સ્વરે સભામાં કહ્યું કે–" મૃગપુચ્છનું માંસ લઈ જનાર, મારો ચૂડામણિ ગ્રહણ કરનાર અને મને જીવિતદાન દેનાર જો અત્યારે આ સભામાં હાજર હોય તો તેણે એ બધાં પરાક્રમ જ કરેલાં છે માટે પ્રગટ થવું ; વર્ષાકાળના વાદળાથી મુક્ત સૂર્યની જેમ. " હું જો સભામાં હોઈશ તો એનો ઉત્તર આપીશ–એમ સમજીને તે આ પ્રમાણે બોલી, હું પણ એ સાંભળીને રંગભૂમિ પર આવીને ઉભો અને એને કહેવા લાગ્યો કે " એ હું આ રહ્યો; હે પ્રિયવાદિનિ, તારા મનમાં જે અભીષ્ટ હોય તે કહી નાખ. " મને જોઇને એ વેશ્યાએ રાજાને કહ્યું—મને ખેચર–વિદ્યાધરથી છોડવી જીવિતદાન દેનાર આ સજ્જન છે. મૃગપુચ્છના માંસ-

નો ચોર એ છે તોપણ એને તમારા પ્રથમના વરદાનના બદલામાં અભયદાન આપો. તમારા બીજા વરદાનમાં હું એ માગી લઊં છું કે એ મારો ભર્તાર થાય; વારાંગના એટલે અનેક ધણીની સ્ત્રી, એવું જે મારૂં નામ છે તે હવે મને ન જોઈએ."

મુનિ અભયકુમારને કહે છે–હે અભયકુમાર, એ મગધસેનાની સર્વ માગણી તારા પિતા–શ્રેણિકમહીપાળે મંજુર કરી. કારણકે મહાપુરૂષો એકવચની જ હોય છે. ત્યાર પછી સંગીત બંધ પડયું એટલે રાજા શ્રેણિક ઉઠીને ઉભા થયા. અને સર્વ સભાજનો પણ પોતપોતાને સ્થાને ગયા. આનન્દના ઓઘ છૂટયા છે એવી એ સ્ત્રી મને પોતાને ઘેર લઇ ગઈ; સાતવેદનીયપ્રકૃતિ જેમ નરને–માણસને સુખને વિષે લઇ જાય છે તેમ. તેના સંગાથમાં રહીને નવનવીન ગીત આદિ સાંભળીને હું તો આ જ દેહે પ્રતિદિન સ્વર્ગસુખ અનુભવવા લાગ્યો.

આવા ઉત્કૃષ્ટ આનન્દમાં રહેતાં છતાં મને એક દિવસ મારી શ્રીમતી સાંભરી આવી. કહ્યું છે કે ઘી પીવરાવવા છતાં ઉન્મત્ત માણસ વિશેષ બુત્કાર કરે છે. મેં કહ્યું–પ્રિયે, બહુ દિવસ થયા માટે શ્રીમતી મારી અત્યન્ત ચિન્તા કરતી હશે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ તો જાઊં. તે વિના જવું નથી કારણ કે વિચક્ષણ લોકો બેઉ પક્ષની સમ્મતિ લઈને કાર્ય કરે છે. ધૂતારી શ્રીમતી અવશ્ય આની સાથેસાથી ફિકર કરતી હશે એમ ચિન્તવતી મગધસેનાએ મને ઉત્તર આપ્યો કે–હે સ્વામિનાથ, જો તમારે અવશ્ય જવું જ હોય તો મને પણ તમારી સાથે લઈ જાઓ; કારણકે દેવમંદિર કયાય પણ દેવની મૂર્તિ વિનાનું હોતું નથી. તે સાંભળી મેં કહ્યું–તું રાજાના આધીનમાં છો માટે એની રજા લે; કારણ કે સામાન્ય માણસના કબજામાં હોય તેવી વસ્તુ ન લેવાય, તો પછી એક રાજાના કબજામાં હોય તેની તો વાતજ શી કરવી ? એપરથી એણે રાજમન્દિરે જઈને રાજાને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે મારે આપનું આપેલ ત્રીજું વર માગવાનો અવસર આવ્યો છે માટે એ આપો. રાજાએ હાજ કહી. કેમકે, હે અભયકુમાર, તારા પિતા કદિ પણ અન્યાય કરે એવા નથી. એપરથી મગધસેનાએ કહ્યું–મારા સ્વામી-

નાથની હવે પોતાને વતન પાછા ફરવાની ઈચ્છા થઈ છે. માટે આપ આજ્ઞા આપો કે હું પણ એની સંગાથે જાઉં, મારા જેવી એક વેશ્યા હવે એક કુલીનજનની સ્ત્રી થઈ રહે છે તે શું ખોટું છે? રાજાએ પણ એને જવાની અનુજ્ઞા આપી; કારણકે એકવાર વરદાન કર્યું હોય તે ઉચિત હોય કે અનુચિત હોય પણ તે પાછું ખેંચી લેવાતું નથી-પાળવું જ પડે છે. પછી વાહનાદિ વિવિધ સામગ્રી તૈયાર કરીને નવપરિણીત કુળવધુની જેમ તે મારી સાથે ચાલી. રસ્તે નાનાં ગામડાં-શહેર-નગર આદિ જોતાં ખુશી થતાં અમે ઉજ્જયિની પહોંચ્યાં. ત્યાં મેં એને નવી પરણી લાવેલી સ્ત્રીની જેમ મુહુર્તના કારણે સપરિવાર નગર બહાર રાખી. મારી સ્ત્રીને મળવા માટે અત્યન્ત ઉત્સુકતા હતી છતાં મગધસેનાના કહેવાથી શંકા ઉત્પન્ન થઈ એટલે હું પછી હાથમા ખડ્ગ લઈને એકલોજ મારે ઘેર ગયો. તો ત્યાં રાત્રે મેં મારી પત્નીને કોઈ પુરૂષની સાથે એકજ શય્યામાં સૂતેલી દીઠી. એ જોઈ મને ક્રોધ ચઢયો; અથવા તો જે માણસ પોતાની પત્નીને અન્યપુરૂષની સાથે વાત કરતી જોઈ સહન કરી શકતો નથી તે આવો બનાવ બનતો જોઈ કયાથી સહન કરી શકે ? તેથી મેં તો તત્ક્ષણ મ્યાનમાથી ખડ્ગ બહાર કાઢીને દયા લાવ્યા વિના પેલા પુરૂષનુ મસ્તક છેદી નાખ્યુ. ખરેખર પ્રાણીને ક્રોધ ચઢે છે ત્યારે એનામા અને યમરાજમા કઈ ફેર રહેતો નથી.

પછી " હવે એ પાપિષ્ટ સ્ત્રી શુ કરે છે " તે જોવાના ઈરાદાથી હું, દિવસના ભાગમા ઘુવડપક્ષી સંતાઇ રહે છે એમ એટલામાં અંધારામાં સંતાઇ ગયો. એટલામા પેલા પુરૂષના શરીરમાંથી પુષ્કળ લોહી વહેવા લાગ્યું હતુ તેના સ્પર્શથી તત્ક્ષણ દુષ્ટતાની વેલી જેવી મારી સ્ત્રી જાગી ઉઠી. તો પોતાના પ્રિયજનનો શિરચ્છેદ થયેલો જોઈ એને બહુ ખેદ થયો દેખાયો; સોનું ખોવાઈ જવાથી એક ઉંદરડીને થાય તેમ. પણ એ વાતની કોઇને ખબર ન પડે માટે એણે એક સીત્કાર સુદ્ધાં ન કર્યો. અથવા તો જ્યારે કોઈ ધુતારો પોતેજ છેતરાય છે ત્યારે તે હમેશા નાસી જ જાય છે. એણે ચોદિશ જોયું કે આસપાસ કોઈ નથી એટલે પેલા મૃતકને એક ખાડો ખોદીને તેમાં દાટી દીધું, ઉપર ધુળ નાખી ખાડો પૂરી દીધો

અને લોહીથી ખરડાયલી ભૂમિ છાણથી લીંપી કાઢી. પછી એ ફુઇ પાડી સૂઇ ગઇ; પણ ઘડીક પહેલાં ખરી નિદ્રા લઇને ઉઠેલી એ સ્ત્રીને ફરી નિદ્રા આવશ્યકતા વિનાની હતી.

હું તો મારી સ્ત્રીનું આવા પ્રકારનું ચેષ્ટિત જોઈ બહુ વિસ્મય પામ્યો. અને ચિન્તવવા લાગ્યો કે—ખરેખર ભુજંગી-ની[1] જેમ આ સ્ત્રીઓની ગતિ પણ કુટિલ એટલે વાંકી ચુંકી છે. સકળસ્ત્રીજાતિને શસ્ત્રની–અગ્નિની–વિષની–વાઘ, સર્પ ને વીંછીની, ને વેતાળ, ભૂત ને પ્રેતની, ઉપમા આપી શકાય. અથવા તો આ ઉપર કહ્યાં તે તો, એમની સામે થઇએ તોજ આપણને મારે છે; અન્યથા નથી મારતા; પણ આ સ્ત્રીજાતિ તો આપણે એને પ્રતિકુળ રહીએ કે અનુકુળ રહીએ તોયે આપણો વિનાશ કરે છે. અનેક શાસ્ત્રો આદિ જાણ્યા છતાં, મારી સ્ત્રીનું હૃદય હું પરખી શક્યો નહીં; અથવા પાતાળકુવાનો તાગ કોણ લાવી શકે છે? બહુબહુ જોયેલું હોય એવો પુરૂષ પણ નારી જાતિનું હૃદય જાણી શકતો નથી; કારણકે આકાશ પ્રદેશનું અન્તર[2] કોણ દેખી શકે છે? ઉંચા ગોત્રમાં[3] જન્મેલી, શરુઅરૂથી[4] પોષાતી અને તટપ્રદેશના મધ્યમાં રહેલી[5] એવી પણ સ્ત્રીજાતિ નદીની પેઠે નીચ[6] તરફ વળનારી છે. નારી-જનની મનોવૃત્તિ પવન કરતાં પણ ચપળ છે; કારણકે પવનને તો ધમ્મણથી પણ કબજામાં રાખી શકાય છે પણ સ્ત્રીને કોઈ પ્રકારે રાખી શકાતી નથી. અત્યન્ત જડના[7] સંગને લીધે, કુત્સિત માર્ગે[8] પ્રવૃત્ત થયેલી સ્ત્રી નદીની જેમ બેઉ[9] કુળનો નાશ કરે છે. ઉત્તમ કુળમાં જન્મેલી, મેં વારંવાર પ્રશંસેલી અને મારા પિતાએ મને પરણાવેલી એવી છતાં પણ હા! આ આવી નીચ નીવડી; તો પછી વેશ્યાને વિષે તો વિશ્વાસ જ કેમ કરાય? પુત્ર પણ જ્યારે પોતાનો નથી,

---

૧. સાપણ–નાગણી. ૨ મધ્યભાગ–અન્દરનોભાગ ૩–૪–૫–૬ આ ચારે વિશેષણો સ્ત્રી અને નદી બેઉને સંબંધીને કહેલાં છે. સ્ત્રીના સંબંધમાં [૩] કુળ; [૪] દ્રવ્યથી પોષાતી; [૫] આશ્રયમાં રાખી હોય તો પે; [૬] નીચ–દુષ્ટપ્રકૃતિ. નદીના સંબંધમાં [૩] પર્વત. [૪] મેઘનું જળ; [૫] બે કાંઠાના મધ્યમાં રહેલી; [૬] નીચાણ–ઢાળ. ૭–૮–૯ સ્ત્રીના સબંધમાં, [૭] અજ્ઞાન; [૮] દુષ્ટ માર્ગે; [૯] શ્વશુરનું અને તાતનું એમ બેઉ કુળ. નદીના સંબંધમાં [૭] જળ; [૮] આડે અવળે વાંકે માર્ગે; [૯] બેઉ કાંઠા–તીર.

ત્યારે અન્ય જનની તો વાત જ શી કરવી ? ત્યારે અનેક જારપુરૂષોએ સેવેલી આ વેશ્યા પણ મારા ગૃહને વિષે કયાંસુધી રહેવાની ? કારણકે સ્વચ્છન્દપણે રહેલાને પરતન્ત્રતા ગોઠતી જ નથી. માટે રોગના જેવા દારૂણ આ ભોગ મારે ન જોઈએ. તેથી આ વેશ્યાને એને ઘેર મુકી આવીને હું મારૂં સાચું કાર્ય સિદ્ધ કરૂં.

(ચૈતયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) આ પ્રમાણે ચિન્તવન કરતો હું ઘરમાંથી ગુપ્તપણે નીકળી, મગધસેના નગર બહાર બગીચામાં બેઠી હતી ત્યાં જઈ કહેવા લાગ્યો "તેં ભવિષ્ય ભાખ્યું હતું તે પ્રમાણે મારી સ્ત્રી કુલટા ઠરી. ખરૂં છે કે સ્ત્રીઓનો સ્વભાવ સ્ત્રીઓ જ જાણે છે. માટે ચાલ આપણે રાજગૃહે પાછા જઈએ. વિષની ખાતરી થયા પછી એની પાસે કોણ ઉભું રહે ? મગધસેનાએ હા કહી એટલે અમે તત્ક્ષણ પાછા વળી નીકળ્યા; પાટીવાળો મજુર બોજો મુકીને તુરત પાછો ચાલ્યો જાય છે તેમ. અમે પાછાવળી રાજગૃહ આવ્યા અને ત્યા હું શ્રદ્ધા વિના પણ એ વેશ્યાના ઘરમાં રહ્યો; કારણકે એકદમ બંધન ત્રોડી નાખવુ અશક્ય છે. એના જેવી અનેક કળાઓમાં પ્રવીણ વારાંગનાના સહવાસમા મે કેટલાક દિવસ તો નિર્ગમન કર્યા.

(પણ) એક દિવસ મે એને કહ્યું—હે મૃગનયની, મારે ઉજ્જયિની જવું છે તો જવાની હા કહે એ સાભળી એણે કહ્યું—હે નાથ, આમ જા આવ શુ કરો છો ? વણકર પોતાના કાટલાને ફેંકે છે અને પાછુ લાવે છે એમ નિરંતર કયા કરે છે તેની પેઠે તમે પણ કયાંથી શીખ્યા ? હે સ્વામિ, તમે ત્યા ન જાઓ તો શું બગડી જવાનું છે ? તમારી વ્હાલીના આચરણ શુ એક ઘડીમાં જ તમે ભૂલી ગયા ? મેં કહ્યું—પ્રિયે, તું કહે છે તે સત્ય છે, પરન્તુ આપણે ત્યાં ગયા હતા તે રાત્રે મારા માતપિતાને પણ હું મળ્યા નહોતો એઓ મારા વિયોગને લીધે અતિ કષ્ટ સહન કરતા હશે. જળ નથી છંટાતું તો વેલા પણ સૂકાઇ જાય છે. બુધના ગ્રહની જેમ જેને પિતાની સાથે હમેશાં મળવાનું બનતુ નથી એવા પુત્રને કુપુત્ર સમજવો; અને એ ચોરની જેમ અસ્પૃશ્ય છે. વળી જે માતપિતાના ચરણમાં નમન કરતો નથી તે પુત્રથી માતપિતા પુત્રવાળા

નથીજ કહેવાતા. એમની આઠે પહોર સુધી ભક્તિ કરવાનો જેને પ્રસંગ મળતો નથી એવો પુત્ર હોય તે ન હોવા જેવો છે, એવાએ તો માતાનું નિષ્ફળજ યૌવન હર્યું કહેવાય છે. માટે મને રાજી થઈને રજા આપ કે હું જઈને મારા માતપિતાને સદ્ય મળું. કેમકે મહા ભાગ્યશાળીને જ વડીલની સેવા કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે.

મારાં આવાં અસરકારક વચનોથી પીગળીને એણે કહ્યું—હે સ્વામીનાથ, જો એમ છે તો તમે ભલે જાવ; સુખે સમાધિએ ઘેર પહોંચો. પણ પાછા આવજો સત્વર. કેમકે જળ વિના મત્સ્ય રહી શકતું નથી તેમ મારૂં તમારા વિના થશે. મેં કહ્યું—હે પ્રિયે, એમ કેમ કહે છે ? મારી પણ તારા વિના એવીજ સ્થીતિ કલ્પજે. જો, ચંદ્ર અને ચંન્દ્રિકાની પ્રીતિ પણ અરસપરસ સાધારણ છે. માટે હું સદ્ય પાછો ફરીશ, હૃદયમાં જરા પણ અવિશ્વાસ રાખીશ નહીં. કલહંસ દૂર ગયો હોય ત્યાંથી પાછો કમલિની પાસે શું નથી આવતો ? આવાં અમૃતરસ જેવાં મધુર વાકયો વડે વેશ્યાને સારી રીતે સમજાવીને રજા લઈ નીકળી બન્દિખાનામાંથી નાસી છુટયો હોઉં એમ ઉતાવળે પગલે ઉજ્જયિની ભેગો થયો.

ઘેર જઈ વિયોગાગ્નિથી પીડાતા મારા માતપિતાને મારા સંયોગરૂપી શીતળજળથી ઠાર્યાં. પછી એમની આજ્ઞા લઈ મારી સ્ત્રી પાસે ગયો; અને પહેલાંની પેઠે કંઈ જાણતો જ ન હોઉં એમ અજાણ્યો થઈને રહ્યો. ધુતારીએ પણ મારી સાથે પહેલાના જેવું વર્ત્તન રાખ્યું. આમ અમે બેઊ ધુતારેધુતારા ભેગા મળ્યા. પછી ભોજન સમય થયો એટલે એણે બનાવી રાખેલા ઘેબરમાંથી એક પેલા ખાડા પાસે મૂકયું અને પછી શેઠજનોને ભોજનાદિ પીરસ્યું. માટીના ઢગલા નીચે રહેલા એના પ્રિયજનની તરફ એની અદ્યાપિ આવી ભક્તિ જોઈ મને તો બહુજ આશ્ચર્ય થયું. પણ એણે તો રોજ નિઃશંકચિત્તે એમજ કરવું શરૂ રાખ્યું. કારણકે એવા કાર્યમાં પાસ થયેલા પાત્રોને લાજ કે ભય હોતો નથી. એકદા તો પૂરેપૂરી ખાત્રી કરવા માટે મેં એને કહ્યું—આજે તો સાકર નાખીને પાતળા નાના નાના ઘેબર બનાવ. આદ્ધપર જેવી બ્રાહ્મણને પ્રીતિ હોય છે

તેની મારે આ ઘેબર ઉપર છે. વળી હે પ્રિયે, મારા જમ્યા પહેલાં તારે એમાંથી કોઇને પણ આપવા નહીં.

મારાં એ વચન સાંભળીને કપટનાટકની આચાર્યા-મારી સ્ત્રી પોતાના ઉત્તમભક્તિભાવનો અભિનય કરતી કહેવા લાગી-કે સ્વામીનાથ, એમ કેમ કહેવું પડે છે ? પ્રિયનાથ, શું મારે આપના શિવાય બીજું કોઇ પ્રિયજન છે ? પદ્મિનીને સૂર્ય શિવાય અન્ય કોઇ પ્રિય છે ? અન્યકોઇને કાંઇ આપું છું તે આપને ભોજન કરાવ્યા પછી જ આપું છું; કારણ કે પહેલું આતિથ્ય વડીલનું કરવાનું કહ્યું છે, અને નારીને પતિ એજ વડીલ છે. તોપણ આર્યપુત્રે આપનો અભિપ્રાય જણાવ્યો તે બહુ સારૂં કર્યું, કેમકે, નહિં તો અજાણપણે ભૂલ થઇ જવાનો સંભવ રહે છે. પછી ઘેબર બનાવી રહ્યા પછી મારા ચરણ પખાળી મને બેસવાને માટે વિશાળ આસન આપી મારી સમક્ષ થાળ મૂક્યો પછી એ નિર્લજ સ્ત્રીએ પેલા ઓઢેલાની ઉપર અતિઆદર પૂર્વક સાક્ષાત્ પોતાનું હૃદય હોયની એવો ઘેબર મુકીને [illegible] મને [illegible] મારી પાસે લાવીને મૂક્યા. એની એવી આશ્ચર્યકારક [illegible]. જોઇને મેં કહ્યું-હું [illegible] પણ [illegible] તે [illegible] શું કહેવું છે ? મેં કહ્યું-હે [illegible]......

એ [illegible] મને [illegible] માટે [illegible] શરીર [illegible] થઇ [illegible] તેના [illegible] બીજ [illegible] તેના [illegible] જેમ [illegible] મન [illegible] કે-રે [illegible] મારા પ્રિયજનનો [illegible] બીજાં પણ અનેક [illegible] વચનો [illegible] કે "[illegible] પછી [illegible] [illegible] તે [illegible] પણ [illegible] પહેલાં નહીં [illegible] તે [illegible] જેમ [illegible]

ગુણઠાણે રહેલામુનિની પાસે આવે છે તેમ.[1] તુરતજ એણે તે કડછી મારી ઉપર ફેંકી; પણ આવી રૂડી (?) સ્ત્રી મળી હોય ત્યાં શી સારાવાટ હોય ? અરધા દાઝેલે શરીરે મહાકષ્ટે મારા તાતને ઘેર પહોંચ્યો; અથવાતો મરણપથારીએ પડેલાએ સંજીવનીનું સ્મરણ કરવું જોઇએ. મારી માતા પણ અન્ય સર્વ કામકાજ પડતા મૂકી મારી સારવાર કરવા લાગી; જેમ એક માળી પોતાના બગીચાની સારવાર કરે છે તેમ. એ મારી માતાની કૃપાથી જ હું સારો થયો. જેમના માતપિતા ચિરકાળપર્યન્ત હયાત હોય છે એમને ખરેખર ભાગ્યશાળી સમજવા. સારા થયા પછી મેં વિચાર્યું કે શ્રી કુમાર્ગે જાય એને "તર્જના કરવી" એ શિવાય અન્ય કોઇ શિક્ષા નથી. કુગ્રને દૂષણ દેનારી કુલટાનો ચંદ અને ભાંડની પેઠે ત્યાગ કરવો કહ્યો છે. કારણકે ગાદર સળગ્યું હોય એને દૂર રાખવું જ સલામતી ભરેલું છે. માટે આવી આવી પીડાઓવાળા ગૃહસ્થાશ્રમથી ચાલી નીકળવું સારૂં છે. અથવાતો મદ્યપાનને વિષે બીજું શું હોય ? કંઇ અસાધારણતા–વિચિત્રતા જ હોય. વળી જો ગૃહવાસને વિષે સુખ હોત તો તો જિનેશ્વરો, ચક્રવર્તીઓ કે વાસુદેવો એને લીલામાત્રમાં ત્યજી દેત નહીં. પછી મેં મારા બન્ધુવર્ગને બોલાવી મારા હૃદયનો ભાવ એમને જણાવી વ્રત ગ્રહણ કર્યું; ને સર્વ ઉપાધિને દાબી દીધી.

(પોનયમુનિ અભયકુમારને કહે છે) હે મહાભાગ કુમાર, આ મેં પૂર્વે અનુભવેલો ભય મને આજે સાંભરી આવ્યો કારણ કે પૂર્વે અનુભવેલી વસ્તુઓ કયારેક કયારેક કોઇવાર સાંભરી આવે છે ખરી.

એ મુનિનું આવું કથન સાંભળી અભયકુમારે વિસ્મય પામી વારેવારે માથું ધુણાવતા કહ્યું–હે મુનીશ્વર, ગૃહવાસ આપે

---

૧ મોક્ષમહેલે ચઢવાના શાસ્ત્રોક્ત ચૌદ ગુણશ્રેણી (ગુણસ્થાન) રૂપ ઉત્તરોત્તર ચઢતા ચઢતા ક્રમ (પગથીઆ) માનું આ 'સૂક્ષ્મસંપરાય' અથવા 'સૂક્ષ્મલોભ' નામનું દશમું છે. આ ગુણસ્થાને મુનિને હજુ સૂક્ષ્મલોભનો અંશ ઉદયભાવથી હોય જ છે.

૧૩

કહ્યો તેવોજ પ્રાય: હોય છે; તોયે એ પ્રાણીઓને બહુ પ્રિય છે. કારણકે તેનું સ્વરૂપ જાણતાં છતાં પણ જેમ મદ્યપાનની ટેવવાળા એને વિષે રચ્યાપચ્યા રહે છે તેમ, અમારા જેવા નિરંતર એ ગૃહવાસને વિષે રક્ત થઈ બેઠા છે. એનું સ્વરૂપ ન જાણનારા એમાં લોભાય એ વિચિત્રતા નથી. કારણકે પતંગોને તો દીપકને વિષે પડતા આપણે કાયમ જોઈએ છીએ. તમેજ ખરા સત્ત્વવાન્ છો કે ચારિત્ર અંગીકાર કર્યું. કારણકે ઘોર રણને વિષે જેવાતેવાથી પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તમારા જેવા પુણ્યવાનોને ધન્ય છે કે મોક્ષનો માર્ગ સ્વીકાર્યો છે, કારણકે દુર્માર્ગે ચાલનાર સર્વ કોઈ અધોલોકમાં જાય છે. તમે દીક્ષા લીધી તેથી તમેજ તત્ત્વને ઓળખ્યું છે એમ કહેવાય. અથવા તો અતિ કઠિન એવી ત્રયોદશી માત્રાનો અવબોધ કોઇક ભાગ્યશાળીનેજ થાય છે.

મુનિની સાથે આ પ્રમાણે ધર્મચર્ચા કરતા રાત્રી જતી રહી (પૂરી થઇ). અથવા તો અન્ધકારથી કલુષિત થયેલાઓને ધર્મચર્ચા રૂચતી નથી. મારા જેવો જ્યોતિરૂપ કલાનિધિ વિદ્યમાન છતાં રાજપુત્રને હાર ન જ જડ્યો માટે મને ધિક્કાર છે ! એમ ખેદ કરતો ચંદ્રમા પણ અસ્ત પામ્યો. વળી નક્ષત્રો પણ એક પછી એક ઝાંખા થવા લાગ્યા. કારણ કે વૃદ્ધ એટલે મ્હોટેરાના જવા પછી શેષ જે ન્હાનેરા રહે છે તે ગ્રહોની પેઠે કદિ સ્ફુરાયમાન થતા નથી. પછી વિદ્રુમ એટલે પરવાળાના જેવી લાલ કાન્તિવાળી સન્ધ્યા ઉદય પામી વિરાજવા લાગી. જાણે પોતાના પ્રિય સૂર્યદેવના આગમનને લઈને કસુંબાના વસ્ત્રો પહેરીને તૈયાર થઈ રહી હોયની એમ.

આ વખતે સ્વસ્થાને જવાને તૈયાર થયેલો અભયકુમાર મુનિઓને વન્દન કરી ઉભો થયો. અથવા તો ધર્મનીતિ પણ કોઈ વખત રાજનીતિની સમાન હોય છે. ઉત્તમ મંત્રી જેવા પવિત્ર સાધુઓના આવાં આવાં ચરિત્રોનું ચિન્તવન કરતો તે જેવો વસતિની બહાર નીકળ્યો તેવોજ સૂરિમહારાજાના કંઠપ્રદેશને વિષે રહેલો હાર એની દૃષ્ટિએ પડ્યો. એને એ વખતે અત્યન્ત હર્ષ થયો. જેના ગૂમ થવાથી તેની જીન્દગી સંશયમાં આવી પડી હતી તે (વસ્તુ) ની પુન: પ્રાપ્તિથી એને આનન્દ કેમ ન થાય ? (થવોજ જોઇએ). એ

હારને માટે એણે સાત સાત દિવસ સુધી અનેક ઉપાયો યોજ્યા હતા છતાં વન્ધ્યાપુત્રની જેમ એની ક્યાંઇ ભાળ લાગી નહોતી. પણ આજે ક્યાંયથી વિનાઉપાયે મળી ગયો. ખરૂંજ કહ્યું છે કે ઉદ્યોગ નથી ફળતો; સમયજ ફળે છે.

અહો ! ઉત્તમ મુનિઓની કોઇ અસાધારણ નિર્લોભતા હોય છે. આકાશની સ્ફટિકમણિના જેવી સ્વચ્છતા ક્યાં દૃષ્ટિગોચર થાય ? આવો હાર જોઇને અન્ય કોણ જવા દે ? સ્વાદિષ્ટ ફળ કોણ મુખને વિષે ન મૂકતાં પાછું ઠેલે છે ? સકળ જગતને વિષે દેવ, દાનવ, મનુષ્ય કે પશુ–એમાંથી કોઇ આ મુનિ સમાન નથી, કે જેઓને કંચન કે કામિની–કોઇને વિષે મોહ નથી. કેમકે એમને પરિગ્રહ આદિ સંજ્ઞાનો ભવે ભવે અભ્યાસ થયો છે. એમને ધનનો લોભ નથી માટે એમને ધન્ય છે, એઓ પુણ્યવાન છે, પવિત્રતાના હેતુ છે અને પૃથ્વીના ભૂષણરૂપ છે. અથવા તો એમના મનથી મહેલ તો અનેક પર્ણકુટીનો સમુદાય છે, લાવણ્યવતી સ્ત્રીઓ શણગારેલી પુતળીઓ છે, સુંદરવર્ણવાળું સુવર્ણ તૃણ સમાન છે, અગણિત મણિમાણેક રસ્તામાં અથડાતા કાંકરા સમાન છે, મુક્તાફળનો હાર વમન કરેલા આહાર જેવા છે, મુકુટ મૃત દેહની ખોપરી જેવો છે, અને સર્પના ગુંછળા જેવા સુવર્ણ કુંડળો દોરડાના ગુંછળાજ છે ! આવા મુનિજનો કેમ વંદનિક ન હોય ? નિસ્પૃહતાવાળો સામાન્ય માણસ પણ લોકોને વિષે આદર પામે છે.

મને ધન્ય છે ! મેં પૂરા પુણ્ય કર્યાં હશે કે આજે મને આવા મહાત્મા મુનિઓની ઉપાસના કરવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થયો ! આ હાર પ્રાપ્ત થયો તે આ સાધુ–મુનિઓની સેવારૂપ ધર્મનુંજ આનુષંગિક ફળ છે હું તો એમજ સમજું છું કે શિષ્યો "ભય," "મહાભય" આદિ બોલ્યા હતા તે આ હાર જોઇને સૂચના આપવા માટે જ બોલ્યા હતા કારણકે દ્રવ્યનો સ્પર્શ એમને વ્યાજબી રીતે ભયનું કારણ છે સર્વદા અસદ્ આચરણથી દૂર રહેતા, શુદ્ધ આત્મભાવને વિષે રમણ કરતા અને સમસ્ક્રિયાકાંડમાં દક્ષ એવા જિનકલ્પી આચાર્ય જે શિષ્યોના ગુરૂ છે એ શિષ્યો આવા હોય એ યુક્ત જ છે કારણકે શક્તિવાન સ્વામીના સેવકો કદિ શક્તિહીન હોય નહીં

પછી ભવ્ય પ્રાણીઓના તારણહાર એવા સુસ્થિત આચાર્યને પરમ ભક્તિ સહિત વંદના કરી એમના કંઠમાંથી સકળ રાજ્યની સમસ્ત લક્ષ્મી જેટલો મૂલ્યવાન્ હાર અભયકુમારે લઈ લીધો. અને તે લઈ જઈને એણે શ્રેણિકરાજાને, જાણે તેના બીજા પ્રાણ હોયની એમ અર્પણ કર્યો. તેથી તેને અત્યન્ત સંતોષ થયો; કેમકે નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિથી જેટલો હર્ષ થાય છે તેથી સવિશેષ, ખોવાયલી વસ્તુ હાથ આવવાથી થાય છે. એણે પછી એ ચેલણાને મોકલાવ્યો કેમકે વિવેકી માણસો પોતાના પ્રિયજનોને આનન્દ પમાડવામાં લેશમાત્ર વિલંબ કરતા નથી. વળતી એણે અભયકુમારને કહ્યું—હે વત્સ અભય, તું ખરે બુદ્ધિનો ભંડાર છો, તું અત્યારે સર્વ અમાત્યોનો શિરોમણિ નીવડ્યો છે. તારી માતાએ તનેજ જન્મ આપ્યો છે. અને અગસ્ત્ય ઋષિની જેમ સર્વ કળાઓના સમૂહરૂપી મહાસાગરનું તેંજ પાન કર્યું છે. કારણકે જેને કોઈ સંભારતું પણ નહોતું એ હાર તું શોધી લાવ્યો; જેમ ચૂડામણિ ગ્રંથનો જાણનાર ખોવાયલી વસ્તુને શોધી આપે છે તેમ.

આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રશંસા કરીને પિતાએ પુત્રપર કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો; અથવા તો કયો પંડિત પુરૂષ પુત્રના આવા પરાક્રમપર કળશ ન ચઢાવે? વળી "જ્યાં સુધી ચંદ્રમા, સૂર્ય, પૃથ્વી અને સમુદ્રો હયાતી ભોગવે ત્યાં સુધી પ્રજાના સર્વ હિતને પૂર્ણ કરતો તું ચિરંજીવી રહે" એવો આશીર્વાદ આપી ચેલણા રાણીએ પણ પુત્રપર કૃપા દર્શાવી તે પણ જાણે ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમપર ધ્વજાનું આરોપણ કર્યું (ધ્વજા ચઢાવી

સર્ગ આઠમો.

આ પૃથ્વી ઉપર માલવ (માળવા) નામનો પ્રખ્યાત દેશ છે. ધાન્યની મ્હોટી નીપજને લીધે તેનું " ગોભન " એવું નામ પડેલું છે; અને તેનું અઢારલાખ બાણુંહજાર પ્રમાણ કહેવાય છે. અતિ સમર્થપણાને લીધે વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરવા માટે મળવાથી અને ગોધમના બહુ સારા પાકને લીધે પૂરતો ખોરાક ખાવા માટે મળવાથી દીનજનો પણ ત્યાં સુખી હતાં. અથવા પહેરવાને વસ્ત્ર અને ખાવાને અન્ન—એ બે વસ્તુજ ખરેખર જરૂરની છે. ઉંચા ઉછળતા મોજાંઓના સમૂહને લીધે ભયાનક દેખાતા—પોતાના વેરી—જળના ગંજાવર જથ્થાથી ભરેલી નદીઓનેજ જાણે જોઇને અત્યન્ત ભય પામ્યો હોય એમ દુષ્કાળ તો ત્યાં કદિ આવતો જ નહીં. ત્યાં ઉજ્જયિની નામે એક મહાપુર[1] છે. કારણ કે જેની આગળ અવર[2] શાન્તથઈ નમી પડે તેજ મહાપુર. આ ઉજ્જયિની નગરી માલવગતા[3] છતાં ત્યાં લક્ષ્મી અનર્ગળ હતી; અને ચિત્રને વિષે એક રૂપયુક્ત છતાં તે વિચિત્ર રૂપવાળી હતી. શેવાળ રૂપી નીલવસ્ત્રવાળી, નાદકરના ચક્રવાકપક્ષીઓરૂપી નૂપરવાળી, અતિશય ઘનરસને લીધે આર્દ્ર છે મધ્યભાગ જેનો એવી[5], વિસ્તારવાળા તરંગરૂપી ભૂજાવાળી, કમળામુખી[6] સિપ્રાનદી એની (એ નગરીની) એક સખી જ હોયની એમ એનું સામીપ્ય

---

૧ " પુર " શબ્દના (૧) 'પુરી-નગરી' અને (૨) 'બુદ્ધિ' એ બે અર્થ ઉપર અહીં કવિએ શ્લેષ રચ્યો છે. ૨. અવર=(૧)અન્ય નગરી; (૨) અન્યબુદ્ધિ. ૩. મા=લક્ષ્મી લવ=અલ્પતા. માલવગતા=લક્ષ્મીની અલ્પતાવાળી=નિર્ધન જેવી. " નિર્ધન જેવી છતાં અનર્ગળ દ્રવ્યવાળી " એ વિરોધ. પણ " માલવગતા " નો " માળવા દેશમાં આવેલી " એવો અર્થ લઇને વિરોધ શમાવવો. [વિરોધાભાસ અલંકાર.] ૫. મખીપક્ષે ઘન=ઘટ્ટ; રસ=શરીરમાં રહેલો 'રસ' નામનો પ્રવાહી પદાર્થ; આર્દ્ર=નરમ, પોચું; મધ્ય=કટિપ્રદેશ. નદીપક્ષે ઘનરસ=અગાધજળ; આર્દ્ર=ભીનો, નિરન્તર જળવાળો; મધ્યભાગ. ૬. [૧] કમળ સમાન છે મુખ જેનું એવી સખી; [૨] કમળોરૂપી મુખોવાળી નદી.

પછી ભવ્ય પ્રાણીઓના તારણહાર એવા સુસ્થિત આચાર્યને પરમ ભક્તિ સહિત વંદના કરી એમના કંઠમાંથી સકળ રાજ્યની સમસ્ત લક્ષ્મી જેટલો મૂલ્યવાન હાર અભયકુમારે લઈ લીધો. અને તે લઈ જઈને એણે શ્રેણિકરાજાને, જાણે તેના બીજા પ્રાણ હોયની એમ અર્પણ કર્યો. તેથી તેને અત્યન્ત સંતોષ થયો; કેમકે નવી વસ્તુની પ્રાપ્તિથી જેટલો હર્ષ થાય છે તેથી સવિશેષ, ખોવાયલી વસ્તુ હાથ આવવાથી થાય છે. એણે પછી એ ચેલ્લણાને મોકલાવ્યો કેમકે વિવેકી માણસો પોતાના પ્રિયજનોને આનન્દ પમાડવામાં લેશમાત્ર વિલંબ કરતા નથી. વળતી એણે અભયકુમારને કહ્યું—હે વત્સ અભય, તું ખરે બુદ્ધિનો ભંડાર છો, તું અત્યારે સર્વ અમાત્યોનો શિરોમણિ નીવડ્યો છે. તારી માતાએ તનેજ જન્મ આપ્યો છે. અને અગસ્ત્ય ઋષિની જેમ સર્વ કળાઓના સમૂહરૂપી મહાસાગરનું તેંજ પાન કર્યું છે. કારણકે જેને કોઈ સંભારતું પણ નહોતું એ હાર તું શોધી લાવ્યો; જેમ ચૂડામણિ ગ્રંથનો જાણનાર ખોવાયલી વસ્તુને શોધી આપે છે તેમ.

આ પ્રમાણે બહુ બહુ પ્રશંસા કરીને પિતાએ પુત્રપર કૃપાનો વરસાદ વરસાવ્યો; અથવા તો કયો પંડિત પુરૂષ પુત્રના આવા પરાક્રમપર કળશ ન ચઢાવે? વળી "જ્યાં સુધી ચંદ્રમા, સૂર્ય, પર્વતો, પૃથ્વી અને સમુદ્રો હયાતી ભોગવે ત્યાં સુધી પ્રજાના સર્વ મનવાંછિતને પૂર્ણ કરતો તું ચિરંજીવી રહે" એવો આશીર્વાદ આપીને ચેલ્લણા રાણીએ પણ પુત્રપર કૃપા દર્શાવી તે પણ જાણે એના ઉત્કૃષ્ટ પરાક્રમપર ધ્વજાનું આરોપણ કર્યું (ધ્વજા ચઢાવી)!

સર્ગ આઠમો.

આ પૃથ્વી ઉપર માલવ (માળવા) નામનો પ્રખ્યાત દેશ છે. ધાન્યની મ્હોટી નીપજને લીધે તેનું "શોભન" એવું નામ પડેલું છે; અને તેનું અઢારલાખ બાણુંહજાર પ્રમાણ કહેવાય છે. અતિ સમર્થપણાને લીધે વિવિધ પ્રકારના વસ્ત્રો પહેરવા માટે મળવાથી અને ગોધમના બહુ સારા પાકને લીધે પૂરતો ખોરાક ખાવા માટે મળવાથી દીનજનો પણ ત્યાં સુખી હતાં. અથવા પહે: રવાને વસ્ત્ર અને ખાવાને અન્ન—એ બે વસ્તુજ ખરેખર જરૂરની છે. ઊંચા ઉછળતા મોજાંઓના સમૂહને લીધે ભયાનક દેખાતા—પોતાના વૈરી—જળના ગંત્તવર જથ્થાથી ભરેલી નદીઓનેજ જાણે જોઈને અત્યન્ત ભય પામ્યો હોય એમ દુષ્કાળ તો ત્યાં કદિ આવતો જ નહીં. ત્યાં ઉજ્જયિની નામે એક મહાપુર[1] છે. કારણ કે જેની આગળ અવર[2] શાન્તથઈ નમી પડે તેજ મહાપુર. આ ઉજ્જયિની નગરી માલવગતા[3] છતાં ત્યાં લક્ષ્મી અનર્ગળ હતી; અને ચિત્રને વિષે એક રૂપયુક્ત છતાં તે વિચિત્ર રૂપવાળી હતી. શેવાળ રૂપી નીલવસ્ત્રવાળી, નાદકરતા ચક્રવાકપક્ષીઓરૂપી નૂપરવાળી, અતિશય ઘનરસને લીધે આર્દ્ર છે મધ્યભાગ જેનો એવી[4], વિસ્તારવાળા તરંગરૂપી ભૂજાવાળી, કમળમુખી[6] સિપ્રાનદી એની (એ નગરીની) એક સખી જ હોયની એમ એનું સામીપ્ય

---

૧ "પુર" શબ્દના (૧) 'પુરી-નગરી' અને (૨) 'બુદ્ધિ' એ બે અર્થ ઉપર અહીં કવિએ શ્લેષ રચ્યો છે. ૨. અવર=(૧)અન્ય નગરી; (૨) અન્યબુદ્ધિ. ૩. મા=લક્ષ્મી લવ=અલ્પતા. માલવગતા=લક્ષ્મીની અલ્પતાવાળી=નિર્ધન જેવી. "નિર્ધન જેવી છતાં અનર્ગળ દ્રવ્યવાળી" એ વિરોધ. પણ "માલવગતા" નો "માળવા દેશમાં આવેલી" એવો અર્થ લઇને વિરોધ શમાવવો. [વિરોધાભાસ અલંકાર.] ૫. સખીપક્ષે ઘન=ઘટ્ટ; રસ=શરીરમાં રહેલો 'રસ' નામનો પ્રવાહી પદાર્થ. આર્દ્ર=નરમ, પોચું; મધ્ય=કટિપ્રદેશ. નદીપક્ષે ઘનરસ=અગાધજળ: આર્દ્ર=ભીનો, નિરન્તર જળવાળો: મધ્યભાગ. ૬. [૧] કમળ સમાન છે મુખ જેનું એવી સખી: [૨] કમળોરૂપી મુખોવાળી નદી

મુક્તીજનથી (સમીપમાં જ—પાસે થઈને વહે છે). વળી લક્ષને વિષે છે એક દૃષ્ટિ જેની એવા ધીવર[7]રૂપી રાજહંસોવાળી; પાઠીન, હરિ અને સારસના ભોગરૂપ પદ્મ (પદ્મા) વાળી[8] તથા નાના પ્રકારની મ્હોટી ઉર્મિઓની[9] સુંદર રચનાવાળી એ સિપ્રાનદી જાણે ઉજ્જયિની નગરી જ હોયની એમ શોભી રહી છે. એ નગરીમાં ચંડપ્રદ્યોત નામે પ્રચંડ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એને નમન કરતા અનેક રાજાઓના મુકુટમાં વિરાજતા મણિઓના કિરણો એના ચરણકમળનું ચુમ્બન કરી રહ્યા હતા. દૈવીખડ્ગ અને ધનુષ્ય થકી ઉછળતા સંખ્યાબદ્ધ બાણોને લીધે ભયંકર એવું રણક્ષેત્ર જોઈને જ એની આગળ એના વૈરિઓનો સર્વ ગર્વ ગળી જતો અને એઓ મુખને વિષે આંગળીઓ નાખીને એની પાસે પ્રાણનું દાન (અભયદાન) માગતા.

આ ચંડપ્રદ્યોત રાજામાં અન્યરાજાઓ કરતાં કંઈ પણ અધિક નહોતું. કારણકે એ જેમ બીજા રાજાઓ પાસેથી કર[10] લેતો તેમ પાછો પોતાનો કર પણ તેમને પાછળથી આપતો. એકદા એ પ્રદ્યોતરાજાએ રાજગૃહી નગરીને ઘેરો ઘાલી જીતી લેવાના ઈરાદાથી ચૌદ રાજાઓને સાથે લઇ ઉજ્જયિનીથી પ્રયાણ કર્યું (ચાલ્યો) કારણકે વિજયની ઇચ્છા એ રાજાઓનું ભૂષણ છે. મ્હોટી મ્હોટી છલંગો મારવાથી ઉછળી રહેલી કાયાવાળા, સ્કંધની બન્ને બાજુએ આવી રહેલા સુંદર કેશવાળરૂપી પાંખોવાળા તુરંગમો એટલે અશ્વો પણ એની સાથે સપાટાબંધ કુદતા ઠેકતા ચાલવા લાગ્યા—તે જાણે સૂર્યના અશ્વોને જઈ મળવાને કટિબદ્ધ થઈ ચાલી નીકળ્યા હોયની! વળી ઘંટડીઓના ટણટણ કરતા નાદથી આકાશ અને પૃથ્વી બેઉને બ્હેરા કરી મૂકતા, શિખર ભાગપર આવી રહેલા સુવર્ણના કુંભ અને દંડવાળા, આકાશસુધી પહોંચતા

---

૭. મચ્છીમાર ૮. નદીપક્ષે પાઠીન [મત્સ્ય], હરિ [દેડકાં] અને સારસ પક્ષીઓના ભોગ—ભક્ષ્યરૂપ છે પદ્મો—કમળો જેના એવી. નગરીપક્ષે પાઠીન (નિત્ય કથા કરનારા પુરાણીઓ), હરિ (અશ્વો) અને સારસ ભોગ (ચન્દ્રિકાની મોજ) એ બધાં છે પદ્મા—શોભારૂપ જેના એવી. ૯. ઉર્મિ=મોજાં, તરંગ; [૨] માર. ૧૦. કર=રાજાઓ કર લે છે તે [૨] હસ્ત-સહાય

અને અત્યન્ત તીવ્રગતિવાળા રથો ચાલી નીકળ્યા તે જાણે દેવતાઓના જંગમ ગૃહોજ હોયની! પુષ્કળ સિન્દુરથી વિલિપ્ત કુમ્ભસ્થળવાળા, અને તમાલપત્ર જેવા કૃષ્ણ શરીરવાળા હસ્તિઓ પણ રાજાની સાથે ચાલ્યા તે જાણે ઇન્દ્રમહારાજાએ પોતાના જ વાહનો જે-મેઘ-તેમને વિદ્યુત્ (વીજળી) સહવર્તમાન એને ત્યાં મોકલાવ્યા હોયની! ખડ્ગ-ધનુષ્ય-બાણ આદિ નાના પ્રકારના શસ્ત્રો ઉછાળતા એ રાજાના પાયદળને જોઈને જાણે યમરાજા "લોકોનો સંહાર કરતા મારા જેવાના પણ એઓ કદાચિત્ પ્રાણ લેશે" એવા ભયથીજ જાણે અદૃશ્ય થઈ ગયો હોયની! અશ્વસૈન્યે તો તીક્ષ્ણ ખરીઓવડે પત્થરવાળી ભૂમિમાં રહેલા શલ્યોને સમૂળ ખોદી કાઢયા તે જાણે ત્યાં ચક્રની અત્યન્ત તીક્ષ્ણ ધારવાળા રથોએ તે ભૂમિને હળોવડે ખેડી હોયની! (અશ્વોની પાછળ) મંડૂકની[11] જેમ પગલાં મૂકતા હસ્તિઓ ચાલતા હતા તેમના ગંડસ્થળમાંથી પુષ્કળ મદ ઝરતો હતો તે જાણે ભાદ્રપદના મેઘ વર્ષાદ વર્ષાવતા હોયનાં! એની પાછળ જથ્થાબંધ ધાન્યની ગુણોએ લાધેલાં ગાડાં બળદો ખેંચતા હતા એમાંથી ભૂમિપર દાણા વેરાતા હતા તે જાણે ત્યાં સુખેથી ખેતી થતી હોયની! સેનાના અશ્વોની ખરીઓના આઘાતથી ઉડેલી ધૂળીએ આખા સૈન્યને અંધ બનાવી દીધું, તે જાણે પોતાની સ્વામિની-સમસ્ત જગતના આશ્રયરૂપ-પૃથ્વીને એ સૈન્યે હેરાન કરવા માંડી માટે એ (ધૂળ) ને ક્રોધ ઉત્પન્ન થવાથી એમ કરતી હોયની! અત્યન્ત પ્રચંડ પવને ચોતરફ ઉંચે ઉડાડેલી ધૂળનો સમૂહ વળી આખા આકાશ-પ્રદેશને વિષે પણ વ્યાપી ગયો તે જાણે પૃથ્વીનું એકછત્ર રાજ્ય કરવાને માટેજ હોયની! વળી પાછળ પણ પોતાનુંજ પૂર હોવાથી અત્યન્ત ઘટ્ટ થતી એ ધૂળીએ સૂર્ય અને ચંદ્રમા બેઉની પ્રકાશ આપનારી કાન્તિને આચ્છાદન કરી નાખી; અથવાતો નીચ હોય છે તે ઉચ્ચ થાય છે ત્યારે એવુંજ કરે છે. (એમાં કાંઇ આશ્ચર્ય જેવું નથી.) એ ધૂળીએ વળી પર્વતોના શિખરોને, જળાશયોને તથા દિશાઓને પણ મલિન કરી નાખી; અથવા તો રજ (રજોગુણ) સ્ફટિક જેવા નિર્મળ જીવને પણ મલિન કરી દે

11. દેડકા.

મુકતીજનથી (સમીપમાં જ—પાસે થઇને વહે છે). વળી લક્ષને વિષે છે એક દૃષ્ટિ જેની એવા ધીવર[૫]રૂપી રાજહંસોવાળી; પાઠીન, હરિ અને સારસના ભોગરૂપ પદ્મ (પદ્મા) વાળી[૮] તથા નાના પ્રકારની મ્હોટી ઉર્મિઓની[૬] સુંદર રચનાવાળી એ સિપ્રાનદી જાણે ઉજ્જયિની નગરી જ હોયની એમ શોભી રહી છે. એ નગરીમાં ચંડપ્રદ્યોત નામે પ્રચંડ રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એને નમન કરતા અનેક રાજાઓના મુકુટમાં વિરાજતા મણિઓના કિરણો એના ચરણકમળનું ચુમ્બન કરી રહ્યા હતા. દેવીખડ્ગ અને ધનુષ થકી ઉછળતા સંખ્યાબદ્ધ બાણોને લીધે ભયંકર એવું રણક્ષેત્ર જોઇને જ એની આગળ એના વૈરિઓનો સર્વ ગર્વ ગળી જતો અને એઓ મુખને વિષે આંગળીઓ નાખીને એની પાસે પ્રાણ દાન (અભયદાન) માગતા.

આ ચંડપ્રદ્યોત રાજામાં અન્યરાજાઓ કરતાં કંઈ પણ અધિક નહોતું. કારણકે એ જેમ બીજા રાજાઓ પાસેથી કર[૧૧] લેતો તેમ પાછો પોતાનો કર પણ તેમને પાછળથી આપતો. એકદા એ પ્રદ્યોતરાજાએ રાજગૃહી નગરીને ઘેરો ઘાલી જીતી લેવાના ઇરાદાથી ચૌદ રાજાઓને સાથે લઇ ઉજ્જયિનીથી પ્રયાણ કર્યું (ચાલ્યો) કારણકે વિજયની ઇચ્છા એ રાજાઓનું ભૂષણ છે. મ્હોટી મ્હોટી [illegible] માન્યાથી ઉછળતી રહેતી કાવાવાળા, રથની બન્ને બાજુએ આવી રહેલા મુદ્દર કેશવાળરૂપી પાંખોવાળા તુરંગમો એટલે અશ્વો પણ એની [illegible] કરતા ઠેકડા ચાલવા લાગ્યા—તે જાણે સૂર્યના અશ્વોને જીતવાને કટિબદ્ધ થઈ ચાલી નીકળ્યા હોયની! વળી [illegible] કરતા [illegible] થી આકાશ અને પૃથ્વી બેઉને જોડતા હોય એવા, શિખર ભાગ પર આવી રહેલા સુવર્ણના કુંભ અને [illegible] આકાશસુધી પહોંચતા

[illegible]

અને અત્યન્ત તીવ્રગતિવાળા રથો ચાલી નીકળ્યા તે જાણે દેવતાઓના જંગમ ગૃહોજ હોયની! પુષ્કળ સિન્દુરથી વિલિપ્ત કુમ્ભસ્થળવાળા, અને તમાલપત્ર જેવા કૃષ્ણ શરીરવાળા હસ્તિઓ પણ રાજાની સાથે ચાલ્યા તે જાણે ઇન્દ્રમહારાજાએ પોતાના જ વાહનો જે-મેઘ-તેમને વિદ્યુત્ (વીજળી) સહવર્તમાન એને ત્યાં મોકલાવ્યા હોયની! ખડ્ગ-ધનુષ્ય-બાણ આદિ નાના પ્રકારના શસ્ત્રો ઉછાળતા એ રાજાના પાયદળને જોઇને જાણે યમરાજા "લોકોનો સંહાર કરતા મારા જેવાના પણ એઓ કદાચિત્ પ્રાણ લેશે" એવા ભયથીજ જાણે અદ્રશ્ય થઇ ગયો હોયની! અશ્વસૈન્યે તો તીક્ષ્ણ ખરીઓવડે પત્થરવાળી ભૂમિમાં નહેલા શલ્યોને સમૂળ ખોદી કાઢયા તે જાણે ત્યાં ચક્રની અત્યન્ત તીક્ષ્ણ ધારવાળા [illegible] ભૂમિને હળોવડે ખેડી હોયની! [illegible] મુકતા" જેમ પગલાં મૂકતા હસ્તિઓ [illegible] પુષ્કળ મદ ઝરતા હતો તે જાણે [illegible] હોયની! એનાં પાયદળ [illegible] [illegible] હતા એમાંથી ભૂમિ [illegible] તે જાણે [illegible] ભૂમિ બની થતી હોયની! [illegible] ઉડતી ધૂળીએ આખા [illegible] જાણે પોતાની સ્વામિની-સમસ્ત [illegible] માટે [illegible] કરતી હોયની! અત્યન્ત [illegible] સમૂહ વડી આખા [illegible] જાણે પૃથ્વીનું એકછત્ર [illegible] પણ પોતાનુ જ પુર [illegible] બેઉની [illegible] નીચ [illegible]

છે-(એ ઓછું ખેદકારક છે ?) ગગનને વિષે ફરતા કાકોલ-કોકિલ-કલાપિ-શુક-કાક આદિ, અને કાદમ્બ-સારસ આદિ પક્ષીઓ રજથી છવાઇ જઇને સર્વ એકસરખા જણાવા લાગ્યા; અથવા તો રાગનો ઉદય થાય છે ત્યારે શું મુનિઓ કે શું ગૃહસ્થો સૌ સમાન જેવા થઈ રહે છે; એમનામાં કંઈ પણ ભેદ રહેતો નથી.

શત્રુના દેશને ક્ષોભ પમાડતા અને પોતાના અને પોતાના માંડલિક રાજાઓના સૈન્યથી પૃથ્વીને પૂરી નાખતા આ ચંડપ્રદ્યોત રાજાના આવવાની શ્રેણિકરાજાને તુરત ખબર પડી. કારણકે રાજાઓને દૂતરૂપી સહસ્ર નેત્રો હોય છે. એટલે એણે વિચાર કર્યો કે આ ચંડપ્રદ્યોત પાસે મારા કરતાં પુષ્કળ સૈન્ય હોવાથી હું કોઈ રીતે એની સામો થઈ શકીશ નહીં કારણકે ઉછળતા આવતા મહાસાગરને કોણ રોકી શકે છે ? કંઈપણ સુઝ ન પડવાથી એ વનના રાજા-સિંહથી ભય પામેલા હસ્તીની પેઠે મુંઝાયો, અને બુદ્ધિના પાત્ર એવા અભયકુમારના મુખ સામું જોવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે રોગ આવ્યે વૈદ્યને સંભારવો પડે છે. બુદ્ધિશાળી માણસો જોવામાત્રથી પારકું મન જાણી લે છે તે પ્રમાણે અભય કુમારે પણ રાજાનું ચિત્ત જાણી લીધું એટલે અંજલિ જોડીને નિર્ભયપણે અને હિમ્મત હાર્યા વગર સ્ફુટરીતે બોલ્યો—હે તાત, શા માટે ચિન્તા કરો છો ? આપણું સૈન્ય અલ્પ છે છતાં હું આપના પ્રસાદથી શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરીશ. કારણકે ગરૂડે પણ દેવોના રાજા ઇન્દ્રની સાથે યુદ્ધ કર્યું સાંભળ્યું છે અથવા તો અનેક જીવોનો સંહાર કરવાવાળું આવું યુદ્ધ ન કરતાં કોઈ એવી યુક્તિ કરીએ કે જેથી કંઇ પણ પ્રયાસ વિના શત્રુના પરાજય થાય; કહ્યું છે કે સાકરે મરતો હોય તેને વિષ શા માટે દેવું ? જ્યાંસુધી સર્વસુખનો હેતુભૂત " સામ " નામનો ઉપાય હાજર હોય, " ભેદ " પાડવાનો ઉત્તમ ઈલાજ તૈયાર હોય, અથવા " દાન " આપીને સામાવાળાઓને ફોડવાનું બની શકે તેવું હોય ત્યાં સુધી ચોથો અને છેલ્લો ઉપાય " દંડ " એટલે પ્રહાર-તે પહેલવહેલો શા માટે અજમાવવો જોઈએ ?" આવો વિચાર કરીને અભયકુમારે શત્રુના વાસમાં સુવર્ણની મહોરો ભરેલા ઘટ ભૂમિને વિષે દટાવ-

રાખ્યા એમ કરીને એણે જાણે " હે માતા વસુધરા ! તું શત્રુને મંદિરે જઇશ નહીં " એમ સૂચવતાં; માતા-વસુધરાની પ્રથમથી પૂજા કરી હોયની !

હવે મદરૂપીહસ્તીપર આરૂઢ થયેલો અર્થાત્ મદોન્મત્ત એવો ચંડપ્રદ્યોતરાજા પ્રયાણ કરતોકરતો હર્ષમાં ને હર્ષમાં જાણે પોતાને મોસાળ આવતો હોય એમ સમજતો કેટલેક દિવસે રાજગૃહનગર પાસે આવીપહોંચ્યો; અને કપટથી એને ચોતરફ ઘેરી લીધું—એક કરોળીઓ પોતાની લાળ વતી જન્તુને ઘેરી લે છે તેમ. તે વખતે અભયકુમારે વિચાર્યું કે આ " 'સામ' એટલે સમજુતિથી કામ લેવાને યોગ્ય નથી કેમકે એ અભિમાનનો ભરેલો છે; 'દાન ' ને ઉચિત પણ એ નથી કેમકે એની પાસે દ્રવ્ય પુષ્કળ છે; અને એને ' દંડ ' એટલે શિક્ષા પણ થઈ શકે એમ નથી કારણકે એ અત્યંત બળવાન્ છે; ફક્ત " ભેદ " એટલે શત્રુપક્ષવાળાઓનેવિષે મહેમાંહે વિરોધ ઉત્પન્ન કરાવવો, એ બની શકે એમ છે-માટે એ જ ઉપાય અજમાવું." એમ વિચાર કરીને અભયકુમારે પોતાના આપ્ત જનોની સાથે શત્રુરાજાને એક લેખ-પત્ર મોકલાવ્યો. એનું મૃત્યુ ઉપજાવનાર યન્ત્રકામ જેવો એ પત્ર ચંડપ્રદ્યોત ને પહોંચ્યો તે તણે ગુપ્તપણે વાચ્યો. એમાં લખેલ હતું કે—

" કૃત્તિકાનક્ષત્રના તારાઓની જેમ ચેડારાજાની પુત્રીઓ સમ્બન્ધીઓના કદાપિ લેશ પણ ભેદ કરે એવી નથી. એમાંએ શિવારાણી તો ચેલ્લણાથી ચઢી જાય એવી છે. એવાં મારાં માશીના તમે પતિ છો તેથી હું તમને કંઇ કહું છું તે લક્ષમાં લેજો. મારા પિતાએ આપના સર્વ મંડલેશ્વરોને સુવર્ણમહોરના ભાજનો આપીઆપીને ભેદ પ્રત્યે પમાડ્યા છે. (ફોડ્યા છે); જેમ હંસ દુધજળને ચંચુપાત વડે ભેદ પમાડે છે (જૂદાં કરે છે) તેમ. હે રાજન, આપના જ મંડળવાળાઓ નિશ્ચયે આપને બાંધીલઈ મારા પિતાને સોંપશે; જેવી રીતે એક અવિચારી રાજા, યમરાજા જેવા કનિષ્ટ અધિકારીને પટ્ટો કરી આપીને પોતાનો દેશ સોંપી દે તેમ. જો આ મારી વાતમાં તમને વિશ્વાસ ન હોય તો તમારે શીઘ્ર એ લોકોના

છે-(એ ઓછું ખેદકારક છે ?) ગગનને વિષે ફરતા કાકોલ-કોકિલ-કલાપિ-શુક-કાક આદિ, અને કાદમ્બ-સારસ આદિ પક્ષીઓ રજથી છવાઇ જઇને સર્વ એકસરખા જણાવા લાગ્યા; અથવા તો રાગનો ઉદય થાય છે ત્યારે શું મુનિઓ કે શું ગૃહસ્થો સૌ સમાન જેવા થઈ રહે છે; એમનામાં કંઈ પણ ભેદ રહેતો નથી.

શત્રુના દેશને ક્ષોભ પમાડતા અને પોતાના અને પોતાના માંડલિક રાજાઓના સૈન્યથી પૃથ્વીને પૂરી નાખતા આ ચંડપ્રદ્યોત રાજાના આવવાની શ્રેણિકરાજાને તુરત ખબર પડી. કારણકે રાજાઓને દૂતરૂપી સહસ્ર નેત્રો હોય છે. એટલે એણે વિચાર કર્યો કે આ ચંડપ્રદ્યોત પાસે મારા કરતાં પુષ્કળ સૈન્ય હોવાથી હું કોઈ રીતે એની સામો થઈ શકીશ નહીં. કારણકે ઉછળતા આવતા મહાસાગરને કોણ રોકી શકે છે ? કંઇપણ સુઝ ન પડવાથી એ વનના રાજા-સિંહથી ભય પામેલા હસ્તીની પેઠે મુંઝાયો, અને બુદ્ધિના પાત્ર એવા **અભયકુમાર**ના મુખ સામું જોવા લાગ્યો. કહ્યું છે કે રોગ આવ્યે વૈદ્યને સંભારવો પડે છે. બુદ્ધિશાળી માણસો જોવામાત્રથી પારકું મન જાણી લે છે તે પ્રમાણે **અભયકુમારે** પણ રાજાનુ ચિત્ત જાણી લીધું એટલે અંજલિ જોડીને નિર્ભયપણે અને હિમ્મત હાર્યા વગર સ્ફુટરીતે બોલ્યો—હે તાત શા માટે ચિન્તા કરો છો ? આપણું સૈન્ય અલ્પ છે છતાં હું આપના પ્રસાદથી શત્રુની સાથે યુદ્ધ કરીશ, કારણકે ગરૂડે પણ દેવોના રાજા ઇન્દ્રની સાથે યુદ્ધ કર્યું સાંભળ્યું છે. અથવાતો અનેક જીવોનો સંહાર કરવાવાળું આવું યુદ્ધ ન કરતાં કોઈ એવી યુક્તિ કરીએ કે જેથી કંઇ પણ પ્રયાસ વિના શત્રુનો પરાજય થાય; કહ્યું છે કે સાકરે મરતો હોય તેને વિષ શા માટે દેવું ? જ્યાંસુધી સર્વસુખનો હેતુભૂત " સામ " નામનો ઉપાય હાજર હોય, " ભેદ " પાડવાનો ઉત્તમ ઇલાજ તૈયાર હોય, અથવા " દાન " આપીને સામાવાળાઓને ફોડવાનું બની શકે તેવું હોય ત્યાં સુધી ચોથો અને છેલ્લો ઉપાય " દંડ " એટલે પ્રહાર-તે પહેલવહેલો શા માટે અજમાવવો જોઇએ ? " આવો વિચાર કરીને અભયકુમારે શત્રુના વાસમાં સુવર્ણની મહોરો ભરેલા ઘટ ભૂમિને વિષે દટાવ-

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ઉતારાની ભૂમિ ખોદી જોવી તેથી તમને સત્યાસત્યની ખાત્રી થશે. સૂર્ય જેવું ખુલ્લું પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ હોય ત્યાં બીજા પ્રમાણની તમારે જરૂર નહીં રહે."

અભયકુમારનો એ પત્ર વાંચીને ચંડપ્રદ્યોત રાજાએ પોતાના મુકુટધારી રાજાઓમાંના એકની નિવાસભૂમિ પોતાના વિશ્વાસુ જનોની પાસે ખોદાવી જોઈ તો તેમાથી સુવર્ણમહોરનો દાબડો નીકળ્યો. તે જાણે પૃથ્વીએ પુષ્કળ દ્રવ્ય પ્રસવ્યું હોયની! એ પરથી વિસ્મય અને ભયથી વ્યાકુળ થયેલ રાજા ચંડપ્રદ્યોત વિચારવા લાગ્યો-" શું મારા સેવકોને પણ શ્રેણિકે દ્રવ્ય આપીને પોતાના કરી લીધા? એ વૃદ્ધ શ્રેણિક નિત્ય આવું જ કરતો હશે. એ અભયકુમારે સગપણની અવગણના કરી (ઉવેખી મુકી) આ બીના જણાવી ન હોત તો આ લોકો મને શત્રુના હાથમાં જ સોંપત. ખરી વાત છે કે સમજુ દુશ્મન સારો. દુશ્મન ભલે હોય, પણ તે અક્કલ-બુદ્ધિવાળો હોય તો. ચંદ્રમાની જેવા શીતળ અને અમૃત જેવા મિષ્ટ વચન બોલતો આ અભયકુમાર જો [illegible] ન હોત અને એ લોકો મને બાંધીને શત્રુના હાથમાં [illegible] તો આ રાજ્ય કોણ ભોગવત? શું મારા [illegible] [illegible] ચિન્તાનો ભાર આવી પડવાથી, [illegible] અને [illegible] શિથિલ થઈ ગયો તેથી તે ત્યાંથી [illegible] અભયકુમારના મંત્રજ્ઞાથી વ્યાકુળ થતાં [illegible] પણ [illegible] પગ્યા રહે! વળી [illegible] સૈન્ય [illegible] નગર બહાર નીકળ્યો પ્રદ્યોતરાજાના [illegible] મન્થન કર્યું, રવૈયાથી દહીંનું મન્થન કરે [illegible] છિન્નભિન્ન કરી નાખ્યું [illegible] બાણ પણ ચઢાવવાની હિમ્મત કરી શક્યા. [illegible] નાયિકપતિ ન હોય ને યુદ્ધ કરે તો પછી [illegible] કેવું થાય?

વળી પ્રદ્યોતરાજાના સૈન્ય [illegible] હસ્તી, અશ્વ, રથ આદિ પણ સર્વ લીધા. [illegible]

1. એ [illegible] મુકુટધારી રાજાઓ.

વામાં શું મહાજનોની મ્હોટાઇ છે ? અથવા એમનો અધિકારી વર્ગ નિર્ભય રહે છે ? ચંડપ્રદ્યોતરાજા શ્રેણિકરાજાની ભૂમિ-દેશ ઓળંગતો ઓળંગતો ચાલ્યો તે એને મન બહુ અલ્પ લાગ્યો. એમ કરતાં કરતાં તે પોતાના નગરમાં પહોંચી ગયો—પ્રાણ જવાનો ભય હોય એવે પ્રસંગે એક સસલો જેમતેમ કરીને પોતાના દરમાં પેસી જાય છે તેમ. અન્ય મુકુટધારીઓ અને મહારથિઓ પણ "આ શું થયું ?" એમ ચિન્તવતા પ્રદ્યોતરાજાની પાછળ નાસી આવ્યા; કારણકે પોતાનો સ્વામી નાસી જતો રહે ત્યારે શૂકર એટલે ભૂંડ કેમ ઉભા રહે ? એઓ કહેવા લાગ્યા—આપણે અને આપણા સુભટો શત્રુનો પરાજય કર્યા પછી જ પાછા ફરવાનો નિયમ કરીને આવ્યા હતા, છતાં આ પ્રમાણે નાસી આવ્યા તે લેશપણ શોભા ભર્યું થયું નથી. એમ પરસ્પર વાત કરતા મહાપ્રયત્ને ઉજ્જયિની પહોચ્યા.

ઉજ્જયિની આવીને એમણે અંજલિ જોડીને માલવપતિ-પ્રદ્યોતરાજાને પૂછયું-હે રાજન, આ શું થયું ? અમે તો દઢ પ્રતિજ્ઞા કરીને નીકળ્યા હતા તે આમાં સત્યવાત-ખરી હકીકત શી છે તે કંઇ સમજી શકતા નથી માટે કૃપા કરીને આપ સમજાવો. એ સાંભળીને, વ્યાધિગ્રસ્ત માણસ વ્યાધિનું મૂળ કારણ વૈદ્યને કહે તેમ, રાજાએ પોતાના મનના વિકારનું કારણ એમને કહી સંભળાવ્યું. એટલે એઓ બોલ્યા-હે સ્વામી, અમે આપના ચરણના સોગન પૂર્વક કહીએ છીએ કે આ બાબતમાં અમે લેશ પણ જાણતા નથી. એ સાંભળીને પ્રદ્યોતરાજા હાથ ઘસવા લાગ્યો અને બોલ્યો કે-ખરે, અભયકુમારે મને પ્રપંચ કરીને છેતર્યો છે. અથવા તો એણે નિરન્તર આ સમસ્ત પૃથ્વી કૂટબુદ્ધિઓજ ભોગવી છે. "શિવારાણી મારી માતા ની બ્હેન-મારી થાય છે" એમ કહીને એ કપટીએ મારા જેવા સરલ બુદ્ધિવાળાને છેતર્યો છે. ખરૂં જ છે કે ધૂર્ત પુરૂષો ખરૂં ખોટું સગપણ કાઢીને શ્રીમંતોને સુખેથી ઠગી ખાય છે. માટે જ્યારે હું એ અભયકુમારને પોતાને બાંધીને અહીં લાવીશ ત્યારે જ આ જગતમાં મારો જન્મ હું સાર્થક ગણીશ. આ પ્રમાણે એણે પોતાના મનમાં દઢ નિશ્ચય કર્યો. કારણકે અસહિષ્ણુ જીવો કદિ શત્રુએ કરેલા પ્રહારને ભૂલે નહીં.

પછી એણે ઇંદ્રસભાની જેવી-પોતાના સામન્ત, સચિવ આદિની-મહાસભા ભરી તેમાં નવીન મેઘની ગર્જના સમાન વાણીવડે જાહેર કર્યું કે—આ મારી સભામાં એવો કોઇ પણ છે કે જે અભયકુમારને બાંધી લાવીને મને સોંપે ? તે વખતે ફક્ત એક ગણિકા જ ઉઠીને બોલી કે "હું એ કરીશ." અથવા તો ખરૂં જ કહ્યું છે કે દગાબાજ-દંભી માણસો જ્યાં જોઇએ ત્યાં પુષ્કળ મળીજ રહે છે. એ સાંભળીને રાજાએ ગણિકાની પ્રશંસા કરતાં કહ્યું—મારા રાજ્યમાં ફક્ત તુંજ (એકલી) છે; શૌર્યવતી પણ તુંજ છે; ચતુર પણ તુંજ છે; વિદુષી અને કળાવાન્ પણ તુંજ છે. અથવાતો વધારે શું કહું ? મારૂં સર્વસ્વ તુંજ છે. આ દુષ્કર કાર્ય તારાથીજ થઇ શકશે. આવી પ્રશંસા કરી એની આવશ્યકતા પણ હતી કારણ કે એક ગાડીને પણ ચાલતી કરવા માટે તેલ ઉંજવું પડે છે. પછી વળી એને કહ્યું—હે કળાનિધિ, તારે દ્રવ્યાદિનું સાધન જે જોઇએ તે કહે એટલે પૂરૂં પાડું; કારણ કે વણકર પણ તન્તુ, શાળ અને કાટલાં વિના વસ્ત્ર વણી શકતો નથી.

વેશ્યા જો કે ચતુર હતી તોપણ વિચારમા પડી કે "મેં રાજાની સમક્ષ આ પ્રતિજ્ઞા તો કરી, પરન્તુ એનો નિર્વાહ કેવી રીતે થશે ? કારણ કે બોલવું સહેલું છે, પણ કરવું બહુ દુષ્કર છે. શ્રેણિક મહિપતિનો પુત્ર અને મંત્રી અભયકુમાર ધૈર્યવાન, સ્થિર ચિત્તવાળો અને સકળ શાસ્ત્રનો પારગામી છે; દુષ્ટ અને ગર્વિષ્ટ શત્રુઓના ગર્વને ભેદી નાખવાની એનામાં સત્તા છે; અને અન્ય પણ અનેક ઉત્કૃષ્ટ ગુણો એનામાં છે. એની પાસે ગમે તેટલી વાર જવા આવવા છતાં પણ મારા જેવી અનેક ભેગી મળીએ તોયે એને બાંધી શકીશું નહીં; ગમે એટલા ઉંદર એકઠા થાય તોયે એઓ કંઇ બિલાડીને ગળે ઘંટા બાંધી શકે નહીં. પણ એને જો ધર્મના છળથી બાંધવો હોય તો બાંધી શકાય; હાથીને ખાડામાં ઉતારીને કપટથી બન્ધનમાં લે છે તેમ. તે શિવાય તો એને મનુષ્ય તો શું પણ દેવ ને દાનવ સુદ્ધાં બાંધી શકે તેમ નથી. એટલે મારે હવે કંઇ ધર્મનું રહસ્ય જાણવાની પણ આવશ્યકતા છે. વળી સહાયમાં મારે કામદેવની સ્ત્રી-રતિના સમાન સૌન્દર્યવાન બે સ્ત્રીઓ લેવી પડશે."

આમ વિચારીને એણે ચંડપ્રદ્યોતરાજા પાસે સમાન રૂપવાળી બે યુવતીઓની માગણી કરી. એ એના કહેવા પ્રમાણે એને આપવામાં આવી; અને સાથે પુષ્કળ દ્રવ્ય પણ આપ્યું. અથવાતો પોતાનું સાધ્ય સિદ્ધ કરવું હોય તો દ્રવ્યના વ્યયની ગણત્રી કરવી કામ આવે નહીં. પછી કપટકળાની નિવાસભૂમિરૂપ એ ત્રણે, સાધ્વીઓની સેવા-ભક્તિ કરતી, પ્રતિદિન પ્રકટપણે શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરતી એમની વસતિમાં રહેવા લાગી; જાણે મોહનીયકર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ હોયની એમ. સાધ્વીઓની ઉપાસના કરવાવડે શીઘ્ર બહુ જ્ઞાન મેળવી, માયાકપટવડે આચાર પાળી ઉત્તમ શ્રાવિકાઓ હોયની એવી બની ગઈ; કેમકે કાચના મણિઓમાં ઇન્દ્રનીલમણિની છાયા શું કદિ નથી દેખાતી ? પણ એવી ઉત્તમ સંયમ પાળનારી સાધ્વીઓની તથાપ્રકારની પરિચર્યા કરતાં છતાં પણ એઓનાં અન્તઃકરણમાં ધર્મામૃત પરિણમ્યું નહીં, કારણકે ઉત્તમ શેરડીના વાઢની વચ્ચે ઉગ્યાં હોય એવાં જે બરૂ–તેમાં શેરડીની મધુરતા કદિ પણ આવતી નથી.

એમ કરતાં કરતાં એકદા એકલાકપટથી ભરેલી એ ત્રણે જણી એકદમ સર્વ સામગ્રી તૈયાર કરી રાજગૃહ નગરી ભણી જવા નીકળી, તે જાણે સર્વ ઘાતિકર્મની સાક્ષાત્ મૂર્તિઓ હોયની ! પરને છેતરવામાંજ રોકાયલા રહેતા ચિત્તવાળી પ્રૌઢા ગણિકા નિત્ય પ્રયાણ કરતી, બેઉ તરૂણીની સંગાથે રાજગૃહ આવી પહોંચી; ઉત્તમ લાભ સાંભળીને એક સંઘ આવે એમ. ત્યાં પોતાના પરિવાર સહિત ક્યાંક વનને વિષે થોડો વખત થોભી પછી ત્યાંના ચૈત્યો જુહારવાને ઉત્કંઠિત એવી એ ગણિકાએ શહેરમાં પ્રવેશ કર્યો. તે જાણે અભયકુમારને બાંધી પકડી લાવવાની વિધિ દેખાડતી નાટ્યભૂમિ (સ્ટેજ) ને વિષેજ તેનો પ્રવેશ હોયની ? સકળ ચૈત્યોને જુહારી પછી ખુદ શ્રેણિક રાજાએ બંધાવેલા એક ઉંચા જિનમંદિરને વિષે એ નિર્મળ ને શ્વેત વસ્ત્રધારી વેશ્યાએ ત્રણ નૈષેધિકી કહેવાપૂર્વક પ્રવેશ કર્યો.

આ મન્દિરને, પ્રથમ પાયો ખોદતાં તદ્દન નક્કર જમીન આવી ત્યાંસુધી ખોદી, પાયો પૂરી, તે પર બહુજ સુદૃઢ–મજબુત બનાવ્યું

હતું. અથવાતો ભૂમિ શુદ્ધ કર્યા વિના આળેખેલું ચિત્ર પણ સુસ્થિર થતું નથી. એ ચૈત્યનો ચોક પણ તેજસ્વી પ્રતિબિમ્બને યોગ્ય અને સમસ્ત સમાન તળીઆવાળો હોઇને બહુ સુંદર દેખાતો જાણે એમ સુચવતો હતો કે " અહીં આવતા સર્વ જનો મારા જેવા નિર્મળ અને સમતાવાળા થાઓ". એના નાનાપ્રકારની રચનાવાળા પહોળા અને લાંબા પગથીઆની શ્રેણિ પણ બહુ શોભી રહી હતી. એ પગથીઆપર ચઢનારાઓને સદા મોક્ષ મહેલના શિખર પર રહેતા હોય એમ જણાતું હતું–એ ખરે જ વિચિત્રતા હતી. શોભિતી બારસાખ, સુંદર કમાડ અને ઉત્તમ ઉત્તરંગવાળા, તેના ત્રણે બાજુએ આવેલા ઉંચા અને પહોળા દ્વાર જાણે મનુષ્ય, દેવતા અને સિદ્ધની સદ્‌ગતિના દ્વાર હોયની એમ વિરાજી રહ્યા હતા. એ મંદિરમાં વળી જાણે જિનધર્મી રાજા–શ્રેણિકના કીર્તિસ્તંભો હોયની એવા જે શ્વેત અને ઉન્નત સ્તંભો હતા તે " ચંદ્રમા એક જ છે " એ વાતને અસત્ય ઠરાવવાવાળા જાણે અનેક ચંદ્રમા હોયની એવા (શોભાયમાન) જણાતા હતા. વળી ત્યાં એકદમ ઉત્કૃષ્ટ કારીગરીથી ભરેલા, બન્ને બાજુએ મુખવાળા કેસરી–શુક આદિના ચિત્રામણવાળા, જાણે કોઈ સંઘ પ્રવેશના મહોત્સવ પ્રસંગે રચાવેલાં હોયની એવાં, લક્ષ્મીની પ્રતિકૃતિઓ રૂપ, તોરણો સ્તંભોની વચ્ચેવચ્ચે બહુજ શોભા આપતા હતા.

વળી ત્યાં સુવર્ણ કળશયુક્ત[1] પ્રેક્ષામંડપ[2], અક્ષતત્રિક મંડપ[3] અને વિયતમુખમંડપ[4]–એ ત્રણ મંડપો બહુ શોભી રહ્યા હતા. તે જાણે તીર્થંકર મહારાજાએ કર્મ પરિણામ[5] રાજાનો પરાજય કરીને એની પાસેથી લઈ લીધેલા શ્રેષ્ઠ પટ્ટકુટી–ગૃહો[6] હોયની ! આ મંડપમાં વળી સીલીંગમાં, પત્રોએ સહિત, દીર્ઘ, વિતાન નામના કમળો લટકતા બનાવેલા વિરાજી રહ્યા હતા તે જાણે સંસારકૂપમાં

૧ સુવર્ણકળશ મંડપમાં મેલેલા, અને તમ્બુઓની ટોચપર રહેલા. ૨–૩–૪ જિનમન્દિરને વિષે આવા મંડપો હોય (૨)=રંગમંડપ. (૩)=રંગમંડપની આગળનો મંડપ–અક્ષાટક. (૪ =નંદિવા જુલો મંડપ. ૫ ' ઉપમિત ભવપ્રપંચા ' કથામાં વર્ણવેલ આ ' કર્મપરિણામ ' રાજા=સકળ કર્મોનો સમૂહ. ૬ વસ્ત્રના ગૃહો=તંબુઓ.

પડેલા-જીવોનો ઉદ્ધાર કરવાને હસ્તનું અવલમ્બન આપતા હોયની ! વળી ચરણને વિષે કડાં, કર્ણને વિષે કુંડળો અને હસ્તને વિષે કંકણોથી ઉત્કૃષ્ટસૌન્દર્યવતી દેખાતી પુતળીઓની રચના પણ ત્યાં દૃષ્ટિએ પડતી હતી ! કેટલીકના હસ્તમાં તો ધનુષ્ય, ભાલાં, તરવાર, ચક્ર, તીર, ત્રિશૂળ, ગદા આદિ શસ્રો દેખાતાં હતાં તે જાણે મોહરાજારૂપ ભીલનો નાશ કરવા માટેજ હોયની ! વળી કોઈકોઈના હાથમાં કાંસી, વેણુ, વીણા, મુરજ, શંખ વગેરે વાજિંત્રો હતાં તેથી તેઓ જાણે સ્વર્ગીય નાટક કરવાને માટે અહીં ઉતરી આવેલી દેવાંગનાઓ હોયની એવી લાગતી હતી ! વળી વિવિધ પ્રકારનાં, હસ્તી, મનુષ્ય, અશ્વ આદિનાં વાહનોની પણ ઉત્તમ સુઘટિત રચના કરેલી દેખાતી હતી તે જાણે એઓ પ્રભુના સમવસરણની ભૂમિ સમજીને ત્યાં હર્ષથી પ્રભુની વાણી સાંભળવાને આવેલા હોયની ! એ મંદિરનું, કૈલાસપર્વતના શિખરની સાથે સ્પર્દ્ધા કરતું શિખર, અન્ય ધવળ શિખરોથી પરિવેષ્ટિત હોઈને, જાણે પોતાના પરિવારથી દીપી નીકળતો રાજા હોયની એવું જણાતું હતું ! નીલવર્ણના પત્થરનો બનાવેલો એનો આમલસાર[૧] જોઈને તો બુદ્ધિમાન્ માણસો એમ કહેતા હતા કે એ તો કોઈની દૃષ્ટિ ન પડે એટલામાટે જાણે વિધાત્રાએ મંદિરપર વલયના આકારનું નીલ વર્ણનું વસ્ત્ર મૂકયું છે ! એ મન્દિરના અત્યન્ત ઉંચા શિખરપર આવી રહેલ સુવર્ણનો ઇન્ડાના આકારનો કુંભ (ઇન્ડું જ) ચોદિશ પોતાના કિરણોવડે આકાશને પુરી દેતો હતો તે જાણે ઉદયાચળના શિખરપર રહેલો શરત્પૂર્ણિમાનો ચન્દ્રમા જ હોયની ! મન્દ પવનમાં લ્હેકતી એ મન્દિરપરની ધ્વજા સાથે રહેલો સુવર્ણદંડ જાણે કીર્તિરૂપી બ્હેનને નૃત્યકળાનું શિક્ષણ આપતો મગધેશ્વર-શ્રેણિકનો પ્રતાપ હોયની ! એ સુવર્ણદંડપર વળી નાનીનાની ઘંટા એટલે ટોકરીઓ હતી તેનો ટણટણકરતા નાદનો ચોદિશ પ્રતિઘોષ (પડઘો) પડતો હતો તેથી જાણે એમ કરીને એઓ સમસ્ત ભવ્ય જનોને શ્રી જિનેશ્વરની નિરૂપમ પ્રતિમાનું પૂજન કરવાને બોલાવતી હોયની ! વળી ત્યાં નિરન્તર વીણા-મુરજ આદિ વાજિંત્રોના સ્વર શ્રવણગોચર થતા હતા તે ભિન્ન ભિન્ન છતા એ ભિન્નતાને નહીં

૧. દેરમન્દિરપર શિખરભાગમાં મૂકવામા આવતો વલયાકાર પત્થર.

જાણનાર લોકસમૂહ નાટક થતું હોય તે સમયે જેમ સતત એકચિત્તે જોયા કરે છે તેમ સર્વ રાજમાત્રને સમાન ગણી શ્રવણ કરી રહ્યા હતા.

આ મંદિરમાં [1]ઉભયપ્રકારના અન્ધકારનો નાશ કરવાવાળી, જન્મમરણની વાસનાને મટાડનારી, દુર્ગતિરૂપી દુઃખ દૂર કરનારી અને એમ કરીને પ્રાન્તે મોક્ષસુખ આપનારી એવી જિનપ્રતિમા, પોતે [2]ગર્ભ-ગૃહવાસમુક્ત (ની) છતાં [3]ગર્ભગૃહ મધ્યે રહેલી હતી ! વિસ્તારયુક્ત કિરણોવાળા સુવર્ણના દંડ અને કુંભવાળી દેવકુલિકાઓ[4] પણ એ મન્દિરની ચોદિશ આવી રહેલી હતી. વિશેષ શું ? જાણે સ્વર્ગમાંથી પૃથ્વીપર સાક્ષાત્ દેવવિમાનજ ઉતરી આવ્યું હોયની એમ તે લોકોના મનમાં ચિરકાળ ભાસ કરાવતું હતું.

એવા જિનમન્દિરને વિષે પ્રવેશ કરીને એ ગુણિકાએ ઉત્તમ નૈવેદ્ય, પુષ્પ આદિ વડે જિનેશ્વરની ઉત્તમરીતે ભક્તિ કરી ત્રણ મુદ્રા[5]-યુક્ત સ્તુતિ કરવા માંડી, જાણે લોકોને મુદિત[6] કરવાને માટે જ હોયની એમ. એ વખતે ભિન્ન ભિન્ન નીતિના જ્ઞાનવાળો અભયકુમાર પણ એક હાથીની જેમ ધીમી ડોલતી ગતિએ ચાલતો પોતાના અનેક પરિજનોના મ્હોટા રસાલાસહિત ત્યાં દર્શન કરવા આવ્યો અથવા તો એવા મહાપુરૂષો અન્ય અનેક રોકાણ્યો છતાં પણ ધર્મકાર્ય કદિપણ ચૂકતા નથી. ત્યાં ઉંચામાં ઉંચા વૈરાગ્યની સીમાએ પહોંચી હોય એવી રીતે સુમધુર કંઠે પ્રભુની સ્તુતિ-ગાન કરતી એ વેશ્યા અને એની સાથેની બીજી બેઉ સ્ત્રીઓને દેખીને અન્તઃકરણને વિષે અત્યન્ત હર્ષ પામતો તર્ક કરવા લાગ્યો:— બે બાજુએ બે તરૂણ-સહીયરોની વચ્ચે રહીને, ઉત્કૃષ્ટ સંવેગને વશવર્તી ચૈત્યવન્દન કરતી આ કોઈ સુશ્રાવિકા, ચિત્રા અને સ્વાતિ

---

૧ (૧) અજ્ઞાન (૨) અંધારૂં. ૨ ગર્ભરૂપી ગૃહવાસ, પુનઃ પુનઃ ગર્ભમાં આવવું-જન્મ લેવા. ૩ ગર્ભગૃહને વિષે વાસ. ગર્ભ ગૃહ=છેક અન્દરનો ભાગ=ગભારો. ૪ દેરીઓ. ૫. શુદ્ધ ઉચ્ચાર કરવા [વર્ણ]; બોલવું તે સમજતા જવું [અર્થ]; પ્રભુની પ્રતિમા સમીપ દૃષ્ટિ રાખવી [પ્રતિમા] આ ત્રણ મુદ્રા. ૬ મન ઉપર છાપ પાડવાને.

નક્ષત્રોથી સંયુક્ત એવી ચંદ્રમૂર્તિ હોયની એવી શોભી રહી છે. પ્રભુની મૂર્તિના મુખકમળની સન્મુખ દૃષ્ટિ રાખી, વૃદ્ધિ પામતી શ્રદ્ધા-અનુચિન્તન-મનન અને ધારણા સહિત મીઠે સ્વરે પ્રભુના ગુણગાન કરતી આ બાલા ખરેખર કર્ણેન્દ્રિયને વિષે અમૃતનીજ વૃષ્ટિ કરે છે ' જો હું અંદર જઈશ તો નિશ્ચયે એની પ્રભુભક્તિમાં અન્તરાય પડશે એમ ધારીને અભયકુમાર બહાર જ ઉભો રહ્યો. જો કે અમસ્તુયે એવી સ્ત્રીઓથી દૂર જ રહેવું ઉત્તમ કહ્યું છે એક મુહુર્ત સુધી એકાગ્રચિત્તે ધ્યાન ધરી પછી પોતાની પાછળની ભૂમિને પ્રમાર્જી સાવધાન થઈ એ ધીમેથી ઉભી થઈ. કહ્યું છે કે પ્રપંચ રમનારાઓ હંમેશા બકવૃત્તિવાળા (બગલાભગત) જ હોય છે

એ વખતે આનન્દથી રોમાંચિત થયેલો અભયકુમાર અંદર ગયો ઉત્કૃષ્ટ ધર્મરૂપી ધનનો વિના કોઈ વ્યય કરનાર એ એની સાથે સંભાષણ કરવા બ' હર્ષસહિત એની પાસે જઈ ઉભો; અને " મારી વન્દના છે, હું વન્દન કરું છું " એમ કહેતો આદરપૂર્વક વાત કરવા લાગ્યો. કારણ કે આગમ-શાસ્ત્રના જાણકાર પુરૂષો સાધર્મી બન્ધુઓના સમાગમને ઉત્સવતુલ્ય માને છે હે ધર્મિષ્ઠ શ્રાવિકા, તમે કોણ છો ? અહિં ક્યાંથી આવ્યા છો ? અને આ બન્ને બાલાઓ તમારા સમાન ગુણ-શીલવાળી તમારી સાથે કોણ છે ? તમો ત્રણ નિશ્ચયે નવર-વિવેક અને શાન્તગુણની લક્ષ્મીને ધારણ કરો છો એમ ગણિકા એ સાંભળીને, કોઈ ઉત્કૃષ્ટ પ્રકારનો સંવેગ વૈરાગ્ય પોતાને થયો હોય એમ અભિનય કરતી સુંદર શબ્દોમાં કહેવા લાગી—

હું અવન્તીનગરીના એક ઉત્તમ વ્યવહારના પાળનાર ધનવાન સુશ્રાવકની પત્ની છું કેટલોક સમય થયા મારા પતિ મૃત્યુ પામ્યા છે કેમકે આ મનુષ્યદેહ કંઈ સ્થિર નથી ત્યાર પછી મેં કેવળ ધર્મનો આશ્રય લીધો છે અને બહુ બહુ તપશ્ચર્યા કરી કાયાને કષ્ટ આપ્યા કરું છું વળી આ મારી સાથે છે એ બેઉ મારી પુત્રવધુઓ છે એઓ પણ સ્વાધ્યાય વંદનક આદિમાં બહુ

મળીશું છે. મારા પુત્રનો પણ દેહાન્ત થયો છે એવું તો આ [illegible] [illegible] [illegible] પુત્ર [illegible] કંઈ [illegible] નથી. હે રાજપુત્ર-અભયકુમાર, અમે કોઈ પૂર્વજન્મને વિષે [illegible] [illegible] [illegible] અમારા જેવા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] નહીં. પતિનો દેહાન્ત થવાથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મારી પાસે પોતે ચારિત્ર ગ્રહણ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સિદ્ધિ [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે. અનેક [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ચારિત્ર ગ્રહણ [illegible] [illegible] [illegible] છે તેથી [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દીક્ષા [illegible] કારણકે [illegible] [illegible] [illegible] ચારિત્રને માટે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] તીર્થયાત્રા [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અને વિભૂતિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અમારું મારું [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ત્યાંની વિધિ-પુરસ્સર [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અમે [illegible] બહુ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અમે [illegible] કે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ઉત્તમ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] દર્શન કરવાની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અમે [illegible] આવ્યા છીએ." [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] અભયકુમારને કહ્યું પૂર્વક ચતુર [illegible] [illegible] [illegible] પણ વાંધો શાનો આવે ?

એ ચતુર વેશ્યાની [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] મતિના અભયકુમારે એને કહ્યું " તમે આ [illegible] [illegible] [illegible] કર્યાં તે બહુ સારું કર્યું છે. તો હવે તમે [illegible] [illegible] [illegible] થાઓ–મારો ભોજનસત્કાર ગ્રહણ કરો, કારણકે [illegible] પર્વદિવસ (હર્ષનો પ્રસંગ) કોના કોઈક વાર આવે છે [illegible] વેશ્યાએ ઉત્તરમાં

કહ્યું કે આપના જેવા ઉદાર સજ્જનોને એ ઉચિત જ છે. પરન્તુ આજે તો મેં પ્રભાતના પ્રતિક્રમણ સમયે ઉપવાસનું પચ્ચખ્ખાણ લીધું છે. (આજે મારે ઉપવાસ છે). હે બુદ્ધિમાન શ્રાવકશિરોમણિ, દેવગુરૂની કૃપાથી માર્ગને વિષે-ચાલતાં પણ હું મારો ધર્મકૃત્ય ચુકી નથી. એમ કરવાથી જો મારો દીક્ષાનો મનોરથ સત્વર પૂર્ણ થશે તો હું મને સમસ્ત વસ્તુ પ્રાપ્ત થઈ સમજીશ. આવું આવું કહીને એણે અભયકુમારનું મન પૂરૂં હરી લીધું. પછી એણે એને છેવટે વળતે દિવસ પોતાને ઘેર પારણું કરવાને નિમંત્રણ કર્યું-એમ કહીને કે મુનિવર્ગનું પારણું ગૃહસ્થને પુન્યબંધ કરનારૂં છે, તેમ, તમે જો કે હજુ દીક્ષા લીધી નથી તોપણ અલ્પ સમયમાં તમે એ અંગીકાર કરવાનાછો જ માટે એ હિસાબે, તમારૂં પારણું મારે ત્યાં થશે તે મને પુરા પુન્યનો હેતુ થશે. એ સાંભળીને મહા દંભવાળી એ વેશ્યા કાને હાથ મુકી કહેવા લાગી-હે મન્ત્રી, તમે જિનશાસનના જાણકાર હોવા છતાં એ શું બોલ્યા? સંસારસાગરની વિષમતા જેઓ સમજતા નથી એવા મૂઢ-અજ્ઞાન જનોજ " આવતી કાલે હું અમુક કામ કરીશ " એમ કહે. આપણા જીવનની આવતીકાલ સર્વથા ક્ષેમકુશળતાયુક્ત થશે કે કેમ તે કોણ જાણે છે ? મૃગરાજ-કેસરીસિંહની લાલચોળ જીહ્વાની જેવી અસ્થિર જીન્દગીને વિષે પ્રાણીઓ રાત્રે નિદ્રા લઈને સવારે જીવતા-જાગતા ઉઠે છે એ એક વિચિત્રતા છે! અને એટલા માટેજ મુનિઓ હમ્મેશાં સર્વ કાર્યોને વિષે " વર્તમાન યોગ " એમ કહે છે; અથવાતો વિદ્વાન સાધુઓ શિવાય અન્ય કોઈ ભાષાસમિતિનો અસાધારણ ગુણ ધરાવતું નથી. એ સાંભળી અભયકુમાર પણ "ત્યારે હવે સવારે એને ફરી વખત નિમંત્રણ કરવા જઈશ " એમ મનમાં વિચારીને વિશેષ કંઈ બોલ્યાચાલ્યા વિના શાન્ત રહ્યો. અને ઉત્તમ અને નિર્વિકારી વસ્ત્રમાં સજ્જ થયેલી છતાં માયાપ્રપંચનું જ ઘર એવી એ વેશ્યા સપરિવાર પોતાને સ્થાનકે ગઈ.

અભયકુમાર પણ શુદ્ધ વિધિ પ્રમાણે ચૈત્યવંદન કરીને દેરાસરથી ઘેર જતાં માર્ગમાં એના ગુણાનુવાદ કરવા લાગ્યો, કારણ કે મનુષ્યમાત્રને સ્વાભાવિકરીતે ગુણીજનોપર પ્રેમ થાય છે. " એનો

ઉત્તમ વેષજ પ્રથમ પંક્તિનો છે. સર્વ કોઇની વિકારી ચેષ્ટાને શાન્ત કરી દે એવો. એનો શ્રેષ્ઠ શમતા (શાન્તિ) ગુણ છે. એનો આત્મસંયમ પણ કોઇ લોકોત્તર —અસાધારણ—સામાન્ય મનુષ્યને વિષે ન હોય એવો છે. એની વાણી તો દુષ્કૃત્યરૂપી વૃક્ષની શાખાઓને તોડી પાડવાને પુરેપુરી સમર્થ છે. વસ્તુમાત્ર ક્ષણભંગુર છે એમ બોધ આપતી એની " ક્ષણિકતા " આદિ ભાવના પણ પહેલે પદે છે. એનો વિષયત્યાગ સુદ્ધાં અવર્ણનીય છે. વિશેષ શું કહેવું ? કાંતો એ સાક્ષાત્ કોઇ યોગીશ્વરની પુત્રી છે અથવા ધર્મનીજ મૂર્તિ છે!" અભયકુમારમંત્રીશ્વર જ્ઞાનવાન્ છતા સરલસ્વભાવી હોવાને લીધે એ વેશ્યાના પ્રપંચથી અજ્ઞાત હોઇ એની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરતો ઘેર પહોંચ્યો. અથવાતો ગમે તેવા તેજસ્વી નેત્રો હોવા છતાં કોઈ પ્રાણી વૈતાઢ્ય પર્વતની ગુફામા રહેલી વસ્તુને કેવી રીતે જોઇ શકે ?

સવારમાં એને અને એની ધર્મિષ્ટ સહચરીઓસમાન પુત્રવધુઓને હું જાતે ભોજન કરાવીશ—એવા એવા મનોરથોમા અભયકુમારે સમસ્ત રાત્રી વ્યતીત કરી. કારણકે સાધર્મિક—સમાનધર્મવાળા બન્ધુ જેવો અન્ય કોઇ બન્ધુ નથી. પછી પ્રભાત થયુ એટલે એણે એ ત્રણે ધર્મભગિનીઓનો ઉત્તમોત્તમ ભોજનથી સત્કાર કર્યો. અથવાતો ધર્મરસિક જનો સકળ જગતને પોતાના જેવું માને છે; અને પોતે બુદ્ધિશાળી હોવા છતા લેશ પણ ઉહાપોહ કરતા નથી કે શંકા પણ ઉઠાવતા નથી વળી "એણે હમણા અનેક તીર્થોની યાત્રા કરી એમા બહુ દ્રવ્યનો વ્યય કર્યો છે તેથી હવે એની પાસે કંઇ નહીંજેવુ રહ્યુ હશે. તો એ નધનની ભક્તિ ક્યાથી કરી શકશે " એમ વિચારીને અભયકુમારે અંને બહુમૂલી બક્ષિસો પણ આપી.

કેટલાક દિવસ પછી એકવાર એ પ્રપચી પાપિણીએ રાજપુત્ર અભયકુમારને પોતાને ત્યાં ભોજનાર્થે નોતર્યો. અથવાતો એક નિશાળીઉં છોકરું પણ થોડા વખતમા કુશળ થાય છે—પાર પડે છે. " શાસ્ત્રીવિષ્ટ સુકૃત્ય કાર્યો કરવામા નિમગ્ન એવી આ મારી ધર્મભગિની મનભંગ ન થાઓ " એમ વિચારી એણે

એનું આમંત્રણ સદ્ય માન્ય કર્યું; અને "જો હું ત્યાં મારા સર્વ રસાલા સહિત જઇશ તો એને વિશેષ દ્રવ્યવ્યય થશે" એમ સમજી બહુ થોડો પરિવાર લઇ એને ત્યાં જમવા ગયો; (અથવાતો સાધર્મીઓનું મ્હોટામાં મ્હોટું દુઃખ છે). નાના પ્રકારની રસવતી જમાડી પછી ઉત્તમ પેય (પીવાના) પદાર્થ તરીકે પાપિષ્ટ દુષ્ટાએ એને ચંદ્રહાસમદિરાનું પાન કરાવ્યું એટલે ભોજન કરી ઉઠયા પછી તરતજ રાજપુત્રને એવી નિદ્રા ભરાણી કે એને ત્યાંથી એક પગલું પણ ભરવું અશકય થઇ પડયું. ખરેખર મદ્યપાનને નિદ્રાદેવીની સાથે હાડોહાડ સંલગ્ન છે. "હે ધર્મબન્ધુ, આ સર્વ આપનુંજ છે, માટે નિશ્ચિંતપણે અહીં સુખે શયન કરો" એવાં વેશ્યાનાં વચનથી એની સર્વ બુદ્ધિ જતી રહી અને પોતે ત્યાંજ સૂતો-નિદ્રામાં પડયો. વેશ્યાના અંગમાં તો હર્ષ સમાયો નહીં: સદ્ય શીઘ્રગામી અશ્વોવાળા એક ઉત્તમ રથમાં એને ઉપડાવીને સ્વરાવ્યો અને પોતાના સેવકવર્ગ સંગાથે પ્રદ્યોતનરાજાના નગરભણી એકદમ ચલાવી દીધો. જુઓ, પાપિષ્ટજનોના મનોરથરૂપી વૃક્ષો પણ કેવાં ફૂળે છે!

[હવે અહીં રાજમહેલમાં અભયકુમારની બહુ વખત સુધી ગેરહાજરી જોઇ] શ્રેણિકરાજાએ એને શોધવા નગરમાં ચોતરફ માણસો મોકલ્યા એઓ તુરતજ પેલી દુષ્ટાને ત્યાં આવ્યા. કારણકે એવો રીવાજ છે કે ખોવાયલી વસ્તુ માટે પહેલવહેલો એનો જ્યાં હોવાનો વિશેષ સંભવ હોય છે ત્યાંજ તપાસ કરવામાં આવે છે. માણસોએ પૂછયું—માતુશ્રી, રાજપુત્ર અત્રે પધાર્યા છે કે? ઉત્તરમાં પેલી દુષ્ટાએ કહ્યું—પધાર્યા હતા પરન્તુ તુરતજ ઉતાવળે પાછા ગયા છે; કારણકે એમનાજેવા જો કોઇ સ્થળે વિશેષ વખત સ્થિત થઇને રહે તો રાજ્યના કાર્ય બગડી જાય છે. માણસોએ વિચાર્યું કે આવી બારવ્રતધારી શ્રાવિકા અસત્ય વાત કહે નહીં એટલે એના વચનપર વિશ્વાસ રાખી અન્યત્ર શોધવા ગયા. (ખરેખર માયા પ્રપંચથી પુરા ભરેલા મનુષ્યો સારા જગત્‌ને છેતરી શકે છે.)

હવે એ વેષધારી સુશ્રાવિકા બનેલી વેશ્યાએ વિચાર કર્યો કે જો હું વિશેષ વખત અહીં રહીશ તો કદાચ દૈવયોગે સર્વ વાત

ખુલ્લી પડી જશે. માટે આજેજ ભદ્રા તિથિ[1] છે એમાં હવે અહીંથી જતા રહેવું સારૂં છે. એમ ધારી પોતાના સુંદર રથને વિષે બેસી ઘર તરફ પ્રયાણ કરી ગઈ. પ્રથમથી તૈયાર રાખેલા અનેક વાહનોની સહાયથી એ કપટજાળથી ભરેલી વેશ્યાએ અભયકુમારને ઊજ્જયિની નગરીમાં લાવી અત્યન્ત હર્ષ સહિત પ્રદ્યોતનરાજાને સોંપ્યો; અને કેવી ચતુરાઈથી પોતે એને પાશમાં નાખી બાંધી લાવી એનો સવિસ્તર વૃત્તાન્ત એને કહી બતાવ્યો. (એક શુનીકુતરી પણ શું રોટલાના કટકા માટે પોતાના ધણી પાસે પુછડી હલાવી હર્ષ નથી બતાવતી ?). પણ એ મહીપતિએ તો એને કહ્યું કે—હે ચતુરા, તું એને ધર્મકપટ કરીને બાંધી લાવી એ ઉચિત નથી કર્યું. અથવાતો અભિમાનમાં રાચી રહેલા આવા નરપતિઓને પણ લોકનિન્દાનો ભય હોય છે. પછી એણે અભયકુમારને કહ્યું કે જેવી રીતે શીત્તેર પ્રધાનની વાર્તા કહેનારા ચતુર પોપટને એક બિલાડી ઉપાડી ગઈ કહેવાય છે તેવી રીતે તમારા જેવા મહા બુદ્ધિશાળીને આ વારાંગના ઉપાડી લાવી છે.

પછી અભયકુમારે પણ એને સામો જવાબ આપ્યો કે " હે રાજાધિરાજ, આપની વાત શી કરવી ? વિચક્ષણ પુરૂષોએ પણ શાસ્ત્રમાં કયાંયે દીઠી નથી એવી આ અપૂર્વ અને ઉત્તમ નીતિ આવા વિષમ સમયને વિષે આપના શિવાય અન્ય કોઈની ન ચાલે ! આપના જેવાનુંજ એવું અપૂર્વ ચાતુર્ય અને ઉત્તમ રાજધર્મને જોઈને મૃગપતિ-સિંહ વનને વિષે અને ધર્મરાજા દિગન્ત વિષે જતા રહ્યા છે ! વળી આપની સભામાં આ વારાગના જેવા રાજ્યકાર્યની ચિન્તા કરનારા કાર્યભારીઓ છે ત્યાં પછી આપને વિષે શું અસંભવિત હોય ? આપનામાં શું અધુરૂં હોય ? આ પ્રમાણે કટાક્ષનાં વચનો સંભળાવીને અભયકુમારે એનો પૂરો ઉપહાસ કર્યો કારણકે બન્ધનમાં હોય છતા પણ સિંહ તે સિંહ જ છે.

અભયકુમારના એવાં પોતાના ઉપહાસરૂપ વચનો સાંભળી

---

[1] સારો દિવસ. શુકલપક્ષની બીજ, સાતમ અને બારસ ભદ્રાતિથિ કહેવાય છે. (એજ પ્રમાણે ચતુર્થી, નવમી અને ચતુર્દશી રિક્તાતિથિ કહેવાય છે એ સારી નહીં.)

[illegible] ક્રોધાયમાન થયો, અને તેથી [illegible] રાજદ્વારની [illegible] પૂર્યો.

હવે [illegible] એક વિદ્યાધરની પુત્રી અભયકુમારને [illegible] હતી તેનું [illegible] નગરીમાં અહીં (ઉજ્જયિનીમાં) કેવી રીતે આવવું થયું તે વાત હવે [illegible] કરે. [illegible] આદિ [illegible] અને રૂપ સૌન્દર્ય આદિ બાહ્યગુણોને લીધે [illegible] અભયકુમારને સર્વ સ્ત્રીઓમાં [illegible] સૌથી અધિક પ્રિય થઇ પડી હતી. [illegible] મોતીઓની માળા શું [illegible] હૃદયપર સ્થાન નથી મેળવતી ?

[illegible] એમ બની કે [illegible] પતિનો અધિક પ્રેમ [illegible] આવી [illegible] અથવાનો એક વાળ [illegible] વિષ પરસ્પર વેરભાવ [illegible] આ અર્થ નથી એને અભયકુમાર [illegible] પુષ્પ આદિ આપી [illegible] " અન્યજનો આપેલું [illegible] એવી રીતે આપણે કોઈ એવી [illegible] સ્વામી અભયકુમારને એના પ્રત્યે [illegible] વિષને ચડવા દીધા [illegible] —" આમ વિચારી એની [illegible] દાસીઓની મારફત વસ્ત્રાદિક [illegible] વિદ્યાઓની જાણકાર, શક્તિવાળી [illegible] આપી દીધી. કહેવાય છે કે [illegible] પણ ફક્ત કહેવા પડે છે

[illegible] પેલી દાસીઓને વિનયપૂર્વક કહ્યું—તમારી [illegible] દિવસ યાદ કરીને અમારા મહાભા- [illegible] અલ્પપુણ્યવાળાને મ્હોટા [illegible] દાસીઓએ એમને પોતાની [illegible] વિદ્યાધરપુત્રી હતી તેના સંબંધી સ્વરૂપ [illegible] એવી યુક્તિ કરો

કે જેથી એના પરથી એના સ્વામીનો પ્રેમ ઉઠી જાય. એ સ્વામીને પોતાને વશ રાખીને પોતાની શોકયોને દુઃખ દે છે. સ્ત્રીઓને પતિ છે એજ સર્વસ્વ છે તો એ જ્યારે પરવશ હોય ત્યારે સુખ ક્યાંથી હોય ? તમારામાં મંત્રતંત્ર આદિ કુશળતા રહેલી છે માટે તમે એ કાર્યમાં જરૂર સફળ થશો. એ સાંભળી માતંગીઓએ "એનું અમે પુરેપુરૂં ઓસડ કરશું" એમ કહીને એમને રાજી કરી વિદાય લીધી.

પછી એ માતંગીઓએ પ્રથમ કાર્ય એ કર્યું કે, આખા નગરને વિષે, મનુષ્યના હૃદયમાંથી દયામાત્રનો લોપ કરનારી એવી મરકીનો ઉપદ્રવ ઉત્પન્ન કર્યો. (ધિક્કાર છે એમને કે આવા એક ક્ષણભંગુર-નશ્વર દેહને માટે એમણે અનેક પાપ કાર્યોનો આરંભ કર્યો!) પોતાના નગરને વિષે એ મરકીનો ઉપદ્રવ શરૂ થયેલો જોઈને અભયકુમારે, પેલી મનમાં હર્ષઘેલી થયેલી માતંગીઓને બોલાવી પૂછયું— આ મરકી ઉત્પન્ન થવાનું શું કારણ છે તે તમે શોધી કાઢીને કહો; કારણકે તમે એ સઘળું જાણો છો. એ પરથી એમણે કહ્યું—હે રાજપુત્ર, અમે નીચ જાતિ એમાં શું જાણીએ ! પરંતુ આપ અમારા પૂજ્ય હોઈ અમારી સંભાવના કરો છો તેથી અમે કહી શકીએ છીએ કે યમરાજા એ મરકીનો ઉપદ્રવ કાંઈ જયાં ત્યાં કરતો નથી. આપની કૃપાના પ્રકાશથી સર્વ જાણી નિશ્ચય કરીને આપને નિવેદન કરશું. સાધારણ માણસોને પણ ખુશામતનાં વચનો કહેવામાં આવે છે તો પછી એમણે આવા રાજપુત્રને (એવાં ખુશામતનાં વચનો) કહ્યાં તે ઠીક જ કર્યું કહેવાય-એમાં કંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.

પછી એક રાત્રીએ એ માતંગીઓએ એ અભયકુમારની માનીતી રાણીના આવાસમાં જઈ એના મુખને લોહીથી ખરડયું અને ત્યાં હાડકાં-કેશ આદિ વેર્યાં. અહો ! આમ અશુચિ કેં કરતાં એઓ સ્થાનાસ્થાન જોતા નથી એટલે એઓમાં ને કાકપક્ષીઓમાં ભેદજ નથી). આટલું કરીને સૌ એકત્ર થઈને રાજપુત્ર-અભય પાસે જઈ કહેવા લાગી-મહારાજ, આપના જ મહેલમાંથી આ દોષ ઉત્પન્ન થયો છે. આ મરકી આપના જ ઘરમાં છે. ને એથી બીજું કંઈ નહીંજ તો અમારું "ચિત્ર-વિજ્ઞાન" નામ છે તે અમે પાડું

મુકશું. મંત્રેલા ઘડા જેમ અન્ય સ્થાન મુકીને ચોરને ઘેર જ જઈ સ્થિર થાય છે તેમ આ એક વિષયનું અમારૂં જ્ઞાન પુનઃપુનઃ આપના જ ઘરમાં જઈ ઉભું રહે છે. એ સાંભળી એણે તપાસ કરી એમાં એને એમની વાતની સત્યતા જણાઈ: પ્રિયાનું-મુખ લોહીથી ખરડાયેલું અને મંદિર અસ્થિ-આદિથી વ્યાપ્ત જોઈ એને પરમ ખેદ થયો; અને એનું અતિશય અનુરાગથી મોહિત થયેલું હૃદય છિન્નભિન્ન થઇ ગયું. "અહા! વિદ્યાધરની તનયા અને વળી મારા ફઇબાની પુત્રી થઇને એ આવી ક્યાંથી નીકળી ! પણ સંસારની વાસનાથી અતિશય વાસિત થયેલા ચિત્તવાળા સંસારીઓને વિષે આ સર્વ સંભવિત છે. મારે પણ હવે આ પ્રમાણે સમસ્ત નાગરિકોના પ્રાણને ભયમાં નાખનારૂં કાર્ય કરનારી આ નારીને, એ ઉત્તમકુળને વિષે જન્મેલી છે છતાં, અવશ્ય પરિહરવી જોઈએ; કારણકે ઉત્તમ રાજવીઓ પોતાની પ્રજાના ક્ષેમકુશળને અર્થે ગમે તે પ્રકાર લેવો પડે તે સતત લે જ છે." એમ વિચારી માતંગીઓને બોલાવી રાજપુત્રે આજ્ઞા કરી કે તમે જ હવે એને ઉચિત શિક્ષા ઘો; એટલું કરજો કે લોકમાં અપવાદ ન થાય, કારણકે શિક્ષા કરીએ એ સૌ ન જાણતાં ગુપ્ત રહે એમાં જ શોભા છે.

અભયકુમારની આજ્ઞાથી એ માતંગીઓએ એની પત્નીને નગર બહાર લઇ જઈ બહુબહુ કહ્યું-તારો સ્વામી જેમજેમ તારાપર અધિકઅધિક રાગ બતાવતો ગયો તેમતેમ તું અતિશય મદોન્મત્ત થતી ગઈ; કારણકે કોઇ વિરલા જ આપેલું જરવી શકે છે. કહે તો ખરી કે તું આટલી અલ્પવયમાં ક્યા ગુરૂ પાસેથી આ કુવિદ્યા શીખી આવી ? તેં એ વિદ્યાવડે મરકી ફેલાવી એ કાર્ય નીચજાતિના લોકો કરે એવું કર્યું છે." ઇત્યાદિ દુષ્ટ વચનો સંભળાવતી એને મહેણાં મારતી, છતાં એ નિર્દોષ છે એમ જાણતી હોવાથી હૃદયને વિષે દયા ધરાવતી માતંગીઓ ધીમેધીમે એને સીમાડા સુધી લઈ ગઇ-જેમ ચરટ લોકો એક કેદીને વિકટ એવા વનને વિષે લઈ જાય છે તેમ. પછી એના શરીરને કોઈ પણ પ્રકારની ઇજા કર્યા વિના ત્યા વનને વિષે એને મુકી દીધી. પણ એ યે એમ માનવું

કે બહુ સારૂં થયું. કારણ કે દેવતાની પ્રતિમા પણ જો અક્ષત હોય તો કોઇ વખત મન્દિરને વિષે પ્રતિષ્ઠિત થવાનો પ્રસંગ આવે છે. પછી સાક્ષાત્ દુષ્ટ કર્મપ્રકૃતિઓ જેવી, એ માતંગીઓ ત્યાંથી પાછી વળી.

અહિં, એકલી પડી એટલે અતિશય દુઃખને લીધે મુંઝાઇ જતી રાજપુત્રવધુ પણ વિવિધ પ્રકારના વિલાપ કરવા લાગીઃ—

અરે, મારા જેવી પાપિણી માતાના ગર્ભને વિષે જ કેમ ન ગળી ગઇ?–મેઘમાળા પુષ્કળપવનને લીધે આકાશમાં ગળી વીખરાઇ જાય છે તેમ. દિવ્ય કરતી વખતે મંત્રતંત્ર જાણનારો જેમ અગ્નિને થંભાવી દે છે તેમ મને પણ મારાં પાપોએ કેમ થંભાવી ન દીધી? કોઇને પણ નહીં પડયાં હોય એવાં દુઃખોથી ઘેરાયેલી હું માતાનાં ઉદરમાંથી નીકળતાંજ કેમ મૃત્યુ પામી નહીં? અથવા અપરમાતાઓએ મને મારી ભલી માતાની સાથે જ કેમ મૃત્યુશરણ ન કરી? હે અધમમાં પણ અધમ વિધાતા, મેં તારો એવો શો અપરાધ કર્યો છે કે તેં મારા જેવી નિર્દોષ સ્ત્રીપર, લોકોએ જનકરાજપુત્રી સીતાઉપર મૂકયું હતું તેમ, કલંક મૂકયું? મનુષ્યના મનના ભાવને જાણનારા તેમજ સર્વ દોષોને પણ જાણનારા હે વિધાતા દેવ, પ્રતિકુળવાયુ જેમ નૌકાને સમુદ્રના જળને વિષે ડુબાવી દે છે તેમ તું મારો બીલકુલ દોષ ન હોવા છતાં પણ શામાટે મને આવા દુઃખસાગરમાં ધકકેલે છે! અથવાતો હું ભૂલું છું; મારે શા માટે આ અદૃષ્ટને વિશેષ કહેવું જોઇએ? મારે તો મારા પ્રિય નાથની પાસે મારૂં દુઃખ કહેવું યોગ્ય છે; કારણકે કુળવાન વધુઓના અસાધારણ દુઃખ એમના પતિ વિના અન્ય કોણ જાણે? હે પ્રાણેશ, હે ગુણનિધિ, હે શ્રેણિકરાજાના કુળરૂપી આકાશના પ્રતાપી સૂર્ય, હે નન્દાના ઉદરરૂપી સરોવરના રાજહંસ, હે અનેકમહાબુદ્ધિશાળી મંત્રીઓના શિરોમણિ, હે નીતિજ્ઞ, હે નીતિપાળ, મારા જેવી તદ્દન નિરપરાધીને વિષે અનર્ગળ દોષોની સંભાવના કરીને તમે મને અત્યન્ત વિકટ વનમાં મોકલાવી દીધી તે તમને શું ઉચિત લાગે છે? જેનો લેશ પણ દોષ તમે નજરે જોયો નથી એવી મારા જેવી સ્ત્રીને તમારે શું એકવાર દિવ્ય કરવાની તક નથી આપવી જોઇતી? જે પ્રત્યક્ષ ચોર ન જણાતો હોય એવાના

સંબંધમાં ખાતરી કરવી ઘટતી નથી શું ? શુદ્ધ બુદ્ધિવડે આપ વિચાર કરી જુઓ. "દોષના ફક્ત ચિન્હ માત્રનેજ જોઈને હું શિક્ષા કરું છું" એમ તમે કદાપિ કહેતા હો તો તે પણ યોગ્ય નથી. કારણકે હે આર્યપુત્ર, એવી મુદ્દીની નીતિ તો માત્ર સામાન્ય-જેવા તેવા-લોકોને વિષેજ શોભે; આપના જેવા શાસ્ત્રાર્થમાં નિર્મળ મતિવાળાને વિષે શોભે નહીં. દ્રવ્યવાનની દ્રવ્યની થેલીઓ ઉપર જેમ વ્યાપારી વર્ગ આજીવિકા ચલાવે છે તેમ, હે સ્વામીનાથ, આપના બુદ્ધિબળ ઉપર સર્વ કોઈ જીવે છે. જે આપનો પોતાનો ખાસ વિષય છે તેમાંજ આપે કેમ ભૂલથાપ ખાધી ? એક વૈદ્ય પણ જો પોતાને સમજણ ન પડતી હોય તો,અન્ય વૈદની સહાયથી ચિકિત્સા કરે છે. અથવાતો હે નાથ, મારાં અનેક પાપકર્મોને લીધેજ આર્યપુત્રની આવી બુદ્ધિ થઇ હશે; એમાં કોઈ વાતે સંશય નથી. કારણકે બુદ્ધિને કર્માનુસારિણી કહી છે. હવે જો દૈવને યોગે કોઇ સ્ત્રીને એનો પતિદેવ ત્યજી દે છે તો એને કાં તો પિતાનું ઘર અથવા તો મોસાળ-એ બેજ આશ્રયસ્થાન છે. એમાંથી પહેલું -મારા પિતાનું ઘર વૈતાઢ્ય પર્વતપર છે, અને બીજું એટલે મોસાળ-તે આપનોજ સકળ પક્ષ છે. આમ વાત છે એટલે જ્યારે સકળ જગતના શરણરૂપ-આર્યપુત્રે મને ત્યજી દીધી છે ત્યારે હું અશરણ છું. હવે કયાં જઇને રહું ?

આ પ્રમાણે વનમાં બહુબહુ વિલાપ કરી સકળ દિશાઓને વિષે પણ શૂન્યકાર જોઇ એ ઉંચે સ્વરે રૂદન કરવા લાગી એથી એનો કંઠ, ઓષ્ઠ, તાળુ, જીભ અને હૃદય પણ શોષાવા લાગ્યા. છતે સઘ-ળે, નથી એમ કહે, અને અછતા દોષનું આરોપણ કરે,એથી જે દુઃખ થાય છે તે દુઃખ મહાસાગરનાં નીર પણ શોષી લે છે; તો પછી મનુષ્યમાત્રના હૃદયની તો વાતજ શી કહેવી ?

એવામાં જાણે એના પુણ્યને લીધે શીઘ્ર આકર્ષાઇ આવ્યા હોયની એમ કેટલાક તાપસો ત્યાં આવી-એને પુછવા લાગ્યા-હે બતી બાઇ, તું કોણ છે ? અત્રે ક્યાંથી આવી ? અને કેમ રૂદન કરે છે ? જેના અનેક કાર્યો નિન્દાય છે એવો દયાહીન દૈવ તારા પર રૂઠ્યો જણાય છે". સતત નિસાસા નાખતી વિદ્યાધર પુત્રીએ

એમને જોઈ, એમના ઉપર પોતાના ગુરુ જનના જેવો વિશ્વાસ આવવાથી પોતાનું સમસ્ત વૃત્તાન્ત કહી બતાવ્યું તે સાંભળવાથી એ મુનિજનોને પણ અત્યન્ત ખેદ થયો. એમણે એને આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે હે પુત્રી, તું બહુ અધીરી થઈશ નહીં; ધૈર્ય ધારણ કર. કારણકે જેણે નિષ્કરૂણોને વિષે અગ્રપદ પ્રાપ્ત કર્યું છે એવા તારા કર્મનું આ ઉગ્ર પરિણામ છે ! એ કર્મે જગતને વિષે કોની વિડમ્બના નથી કરી ? કોને દુઃખમાં નથી નાખ્યા ? એણે કોની લક્ષ્મી નથી હરી લીધી ? વળી એણે કોને અપવાદિત નથી કર્યા ? વિધિનું આ સ્વરૂપ સર્વસાધારણ છે એટલે હે વિદુષીબાઈ, બુદ્ધિશાળીઓએ ખેદ શો કરવો ? વળી તેં કદાપિ કયાંઇ નથી સાંભળ્યું કે પાંચ માણસોની સાથે રહેવાથી દુ:ખીનું દુ:ખ ઓછું થાય છે ? માટે અમારી સાથે ચાલ. તું શ્રેણિક રાજાની ભાણેજ છો અને વળી પુત્રવધુ પણ છો તો અમારી સાથે પણ [illegible] અમે એજ સમ્બન્ધ ગણશું કારણ કે "રાજા [illegible]" બન્ધુ કહેવાય છે અને અમે પણ બન્ધુજન છીએ એટલે સમાન [illegible] માટે અમારી સાથે આવી રહે. અહીં જમીન પર દર્ભ [illegible] પગલાં મુકજે. વળી તાપ પણ પુષ્કળ છે માટે [illegible] વસ્ત્ર બરાબર કર. આવાં દયાભર્યાં વચનો [illegible], ગર્ભવતી [illegible]ની આશા પુનઃ આવી અને એમની [illegible] એમનો આશ્રમ હતો ત્યાં ગઈ.

એ તાપસોના આશ્રમમાં [illegible] તાપસસમાજ રહેતી હોય એમ સુખમાં [illegible] આશ્રમ. ઉજ્જયિની જવા નીકળેલો એક [illegible] એના [illegible] માટે આતુર હોયની એમ ત્યાં આગળ થઈને જતાં [illegible] એટલે એ તાપસો આને જોઈને શિવાદેવીને સોંપવા માટે સાથે [illegible] સાથે ચાલી નીકળ્યા– તે જાણે કોઇ આવોજ પ્રસંગ [illegible] થયે એ પોતાના સ્વામીનાથને પુનઃ મેળવી શકશે એવા હેતુથીજ હોયની !

વ્યાપારીઓની વ્યાપારની વસ્તુઓ આદિ સામાનનો ભાર ઉપાડીને ચાલતા શ્રેષ્ઠ ઊંટો, વૃષભો, ભેંસ અને ગમભો આદિ જાનવરો સહિત પ્રયાણ કરતો સંઘ, દંડ–બાણ–તરવાર આદિ શ-

[illegible] ભરેલી [illegible] પુરુષો [illegible] સ્ત્રિ આપતા [illegible] ! [illegible] હતા [illegible] ત્યારે [illegible] મને [illegible] કરતી હો- [illegible] અને વજનદાર [illegible] પોતાની [illegible] હતા. [illegible] પણ [illegible] [illegible] આપણું [illegible] [illegible] આપણાજ [illegible] [illegible] હતા. [illegible] પણ [illegible] દુઃખને [illegible] કરતા તે [illegible] ધીમે ધીમે [illegible] ગયા. [illegible]

[illegible] શિવા- [illegible] હાથ [illegible] [illegible] એની [illegible] એટલાજ માટે [illegible] વળી અભય [illegible] અને [illegible] કુમાર પણ [illegible]

દિવસો નિર્ગમન કરે છે; જેવી રીતે પંડિતજનો શાસ્ત્રાભ્યાસમાં હર્ષથી સમય વ્યતીત કરે છે તેમ.

એ સાંભળીને બોલવામાં વાચાળ એવા મંત્રીએ કહ્યું—હે નરેન્દ્ર, કૌશામ્બી નગરીનો ઉદયન રાજા સંગીતમાં બહુ પ્રવીણ છે જાણે એ કળાનો એ બીજો સમ્રાજ હોયની એવો છે. પરમ તત્ત્વ જાણનારો આ ઉદયનરાજા ઇન્દ્રના હાહા-હુહૂ નામના ગન્ધર્વોનું ગાયનવિદ્યાનું રહસ્ય ગુપ્ત રીતે શીખી લાવ્યો છે એમ મને લાગે છે. એ એવું મધુર ગાય છે કે ગીતરસિક મનુષ્યોની જેમ મદોન્મત્ત હસ્તીઓને પણ લીલામાત્રમાં સ્થિર કરી વશ કરી લે છે; સાધુએ ઇન્દ્રિયોને વશ કરી લે છે તેમ. માટે એ અનેક હસ્તીઓને ગીતના પ્રયોગે સુલભતાથી બન્ધનમાં નાખી પકડી લે છે તેમ આપણે કોઇ નિર્દોષ પણ ઉત્તમ ઉપાય કરી એને બન્ધનમાં નાખી શીઘ્ર અહીં લઇ આવીએ.

(મંત્રી વળી એ માટે શું કરવું તે કહે છે) જુઓઃ—આપણે વનમાં એક કાષ્ટનો હાથી બનાવરાવવો. એ બરાબર માપસર તૈયાર કરાવવો અને રૂપરંગ પણ જોઇએ એવું કરાવવું. વળી યંત્રાદિની રચનાથી એ ગમનાગમન કરી શકે એવો બનાવવો કે જેથી એને લોકો સાચુંજ પ્રાણી ધારે. એક વહાણમાં રાખવામાં આવે છે એવા શસ્ત્રધારી બળવાન્ સુભટો એ હાથીના ઉદરભાગને વિષે રહી શકે એવી રચના કરવી. પીઠના પવનથી વહાણ ચાલે છે તેમ એમનાથી અલક્ષ્યપણે એ કૃત્રિમ હાથી ચલાવી શકાશે. એ અટવી મધ્યે સર્વત્ર હરતો ફરતો દેખાયા કરશે એટલે એની કૃત્રિમતાને નહિં જાણનાર ઉદયનરાજા એને પકડવાને પ્રવૃત્ત થશે કે તુરતજ અંદર રહેલા સુભટો બહાર નીકળીને એને પોતાને જ પકડી બાંધી લેશે. અથવાતો દેવાદાર જો મજબુતપક્ષવાળા હોય તો સામા નથી થતા શું ? આ પ્રમાણે વશ કરીને એને આપણે અહીં લાવશું, એટલે એને આપણી મહા બુદ્ધિશાળી પુત્રીને અભ્યાસ કરાવવોજ પડશે; કારણકે પ્રાણને ખાતર અયોગ્ય કાર્ય પણ કરવું પડે છે.

પ્રદ્યોતન રાજાએ પોતાના અમાત્યની આવી યુક્તિ સાંભળીને કહ્યું—વાહ ! તું કહે છે તે બધું ઘણુંજ સરસ છે. માટે જા, તું એ

પ્રમાણે બધી ગોઠવણ કર. એ પરથી એ મંત્રીએ શીઘ્ર એવો હાથી બનાવરાવ્યો. અથવાતો રાજાની આજ્ઞા થાય તો પાણી પણ શું બોલતું નથી થતું ? આ કૃત્રિમ હાથી સાચા હાથી કરતાં પણ દેખાવમાં શ્રેષ્ઠ થયો. અથવાતો સાચા બનેલા બનાવો પરથી લખેલા ચરિત્રગ્રંથ કરતાં, મહાકવિની કલ્પનાથી ઉપજાવી કાઢેલી કથા શું નથી ચઢી જતી ? ઉંચી સૂંઢ-કદાવર અંગ-મ્હોટા દંતૂશળ આદિથી અનેક ચેષ્ટાઓ કરતો એ હાથી, કે જેના પેટામાં મહા શસ્ત્રધારી સુભટો સંતાયલા હતા તે, વનમાં અહિંતહિં ભમ્યા કરતો વનવાસિઓની દૃષ્ટિએ પડ્યો એટલે એમણે જઈને હર્ષ સહિત પોતાના રાજા ઉદયનને ખબર આપ્યા કે—હે દેવ, જાણે સ્વર્ગમાંથી ઇન્દ્રરાજાનોજ હસ્તી ઉતરી આવ્યો હોય એવો એક ઉત્તમ હાથી આજે વનમાં ક્રીડા કરતો વિચરતો અમારા જોવામાં આવ્યો છે. એમનાં આ વચન સાંભળી જેને અમૃતપાનથી થાય તેવો હર્ષ થયો છે એવા આ રાજાએ એને પકડવાને મિથ્યાત્વમોહિની જેવા ઘોર અન્ધકારવાળા વનમાં પ્રવેશ કર્યો.

પોતાના સકળ પરિવારને દૂર પડતો મુકી એ રાજા એકલો એકચિત્તે હર્ષસહિત ધીમેધીમે એ હાથીની સામો ગયો; એક સિંહ જેમ મૃગલાને પકડવા જાય તેમ. પોતાની કળાનું જેને બહુ અભિમાન હતું એવો એ ઉદયન રાજા એની નજીક જઈ અતિ મધુર સ્વરથી ગાવા લાગ્યો. ખરેખર મનુષ્યનું કળાચાતુર્ય કલ્પિત ફળને માટેજ જાણે કલ્પેલું છે ! જેમ જેમ એ વિશેષવિશેષ આકર્ષક ગીતગાન કરતો ગયો તેમતેમ હસ્તીના પેટામાં રહેલા સુભટો હસ્તીને, તે ન હાલે કે ન ચાલે એમ સ્થિર કરતા ગયા. એથી ઉદયનનું ચિત્ત પણ નિશ્ચળ થયું. જ્યારે એણે જોયું કે હસ્તી એના ગાયનથી મોહિત થઈ ગયો છે ત્યારે એને પકડવાને સજ્જ થઈને એ એની અત્યન્ત નજીક ગયો; પોતાના રીસાયલા બન્ધુને મનાવવા જતો હોય તેમ. રાજાની કૃપાથી ઉન્મત્ત થયેલા અધિકારીની જેમ એ હાથી એકદમ સ્તંભિત થઈ ગયો છે એવો જ્યારે ઉદયન રાજાને નિશ્ચય થયો ત્યારે એ સિંહની જેમ કુદકો મારીને હર્ષસહિત એની પર ચઢી બેઠો.

અમારે માથે ચઢી બેઠો એ વળી કોણ આવ્યો એમ ક્રોધે ભરાયા હોયની એમ સુભટો એ કૃત્રિમ હસ્તીના પેટામાંથી બહાર આવ્યા અને ઉદયનને એના પરથી નીચે પાડી દીધો; અને એ એકલો હોવાથી એને બાંધી લીધો. ૬૯ અને મહા બળવાન્ ભુજાવાળો છતાં એકલો હતો, પોતાની પાસે કંઇ શસ્ત્ર હતું નહીં, અને વળી પારકા હાથમાં સપડાયો હતો તેથી વત્સરાજ-ઉદયન સુભટોની સાથે યુદ્ધ કરવા લલચાયો નહીં. એક સિંહ પણ આવી સ્થીતિમાં બીજું શું કરે ? આમ માયાપ્રપંચ કરીને પકડેલા વત્સરાજને સુભટોએ હર્ષસહિત પોતાના રાજાના મહેલ પાસે લાવી ખડો કર્યો. કહ્યું છે કે રાજાને ત્યાં હળ નથી કામ કરતા, છળ કામ કરે છે.

વત્સરાજને જોઇ પ્રદ્યોત રાજાએ કહ્યું-તમે મારી પુત્રીને ગાન્ધર્વ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવો અને મારા મહેલમાં સુખે રહો. અન્યથા સારૂં ફળ નહિં આવે. એ સાંભળી સમયને જાણનાર ઉદયને વિચાર કર્યો કે હમણાં તો રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવો પડશે; કાળે સૌ સારાં વાના થઇ રહેશે; કારણકે કાંઇ એકજ સ્વપ્ને સવાર પડતી નથી. પોતાની માઠી સ્થીતિમાં રસોઇયા તરીકે રહેવું પડયું હતું એ નળ પણ પાછો " નળ રાજા " નહોતો થયો શું ? એમ વિચારી એણે પ્રદ્યોતરાજાનું એવું (અયોગ્ય) કહેવું પણ માન્ય કર્યું. કારણકે સમજુ મનુષ્યો કદિ એકાગ્રહી હોતા નથી.

વિજયશાલી રાજાએ બન્ધાયલા રાજાને વળી થોડું વિશેષ કહેવાનું હશે તે એ કહ્યું કે-હે ઉદયન, સાંભળ-મારી પુત્રી એક આંખે કાણી છે. કૌતુકથી પણ એની સામું બીલકુલ જોઇશ નહીં. કારણકે એમ કરવાથી એ બહુ શરમાશે. એના ભાગ્યમાં હશે તો, તમે એને શીખવશો એ સંગીતકળાજ એને દ્વિતીય નેત્ર બનશે. એને એમ આદેશ કરીને પછી પોતે અંત:પુરમાં પુત્રી પાસે ગયો. ત્યાં જઇને કહ્યું કે " મેં તારે માટે એક સંગીતવેત્તા ગુરૂ શોધી કાઢ્યો છે. પણ એને કુષ્ટનો રોગ છે (કારણ કે કળાવાન્ મનુષ્યોમાં કોઇ નહીં ને કોઇ દુષણ તો હોય છે.) તો હવે તને કહેવાનું કે તું એની પાસે અભ્યાસ કરવા બેસ ત્યારે તું એના સામું બીલકુલ જોઇશ નહીં. કેમકે એ તને ગમશે નહીં. વળી કાંઇ માંગળિક્ય જેવું -

અભયકુમાર મંત્રીશ્વરનું જીવન ચરિત્ર. ભા. ૨ જો.

અમારે માથે ચઢી બેઠો એ વળી કોણ આવ્યો એમ કોપે ભરાયા હોયની એમ સુભટો એ કૃત્રિમ હસ્તીના પેટામાંથી બહાર આવ્યા અને ઉદયનને એના પરથી નીચે પાડી દીધો, અને એ એકલો હોવાથી એને બાંધી લીધો. ૬૮ અને મહા બળવાન્ ભુજાવાળો. છતાં એકલો હતો, પોતાની પાસે કંઈ શસ્ત્ર હતું નહીં, અને વળી પારકા હાથમાં સપડાયો હતો તેથી વત્સરાજ-ઉદયન સુભટોની સાથે યુદ્ધ કરવા લલચાયો નહીં. એક સિંહ પણ આવી સ્થીતિમાં બીજું શું કરે ? આમ માયાપ્રપંચ કરીને પકડેલા વત્સરાજને સુભટોએ હર્ષસહિત પોતાના રાજાના મહેલ પાસે લાવી ખડો કર્યો. કહ્યું છે કે રાજાને ત્યાં હળ નથી કામ કરતા, છળ કામ કરે છે.

વત્સરાજને જોઈ પ્રદ્યોત રાજાએ કહ્યું-તમે મારી પુત્રીને ગાન્ધર્વ વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવો અને મારા મહેલમાં સુખે રહો. અન્યથા સારૂં ફળ નહિં આવે. એ સાંભળી સમયને જાણનાર ઉદયને વિચાર કર્યો કે હમણાં તો રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવો પડશે; કાળે સૌ સારાં વાનાં થઈ રહેશે; કારણકે કાંઈ એકજ સ્વ સવાર પડતી નથી. પોતાની માઠી સ્થીતિમાં રસોઇયા તરીકે પડયું હતું એ નળ પણ પાછો " નળ રાજા " નહોતો થયો એમ વિચારી એણે પ્રદ્યોતરાજાનું એવું (અયોગ્ય) માન્ય કર્યું. કારણકે સમજુ મનુષ્યો કદિ એકાગ્રહી

વિજયશાલી રાજાએ બન્ધાયલા રાજાને વળી કહેવાનું હશે તે એ કહ્યું કે-હે ઉદયન, સાંભળ-મારી આંખે કાણી છે. કૌતુકથી પણ એની સામું બીલકુલ કારણકે એમ કરવાથી એ બહુ શરમાશે. એના તમે એને શીખવશો એ સંગીતકળાજ એને ! એને એમ આદેશ કરીને પછી પોતે અં... ત્યાં જઇને કહ્યું કે " મેં તારે માટે એક સં કાઢ્યો છે. પણ એને કુષ્ટનો રોગ છે (કારણ કોઇ નહીં ને કોઈ દૂષણ તો હોય છે.) તું એની પાસે અભ્યાસ કરવા બેસ ત્યાર જોઇશ નહીં. કેમકે એ તને ગમશે નહીં.

વત્સરાજ વાસવદત્તાને ગાયન કળાનું શિક્ષણ આપે છે. —પૃષ્ઠ ૧૦૦

3766 Lakshmi Art

હોય તે નીરખીએ તો તો જાણે ઠીક. પણ આવા અમાંગલિક તરફ દૃષ્ટિ પણ શા માટે કરવી ? એ ઉપરાંત વળી, તારાં નેત્રો કોઇ એશ્વરૂપ આદિ જોવાને યોગ્ય છે, નહિં કે આવું બીભત્સ કુષ્ટિનું શરીર. બીજું, સુરેન્દ્રના અધરરત્નને નિરન્તર જોનારી દેવકન્યા કદિ પણ પામર શ્વાન તરફ આડી નજરે યે જુએ ખરી ? પિતાના વચનોને શિરસાવંદ્ય માનનારી હે પુત્રી, હું તને વારી વારીને કહું છું કે તારે સ્વપ્નને વિષે પણ એ તારા અધ્યાપક–ગુરૂના તરફ દૃષ્ટિ સરખી પણ કરવાની ઇચ્છા ન કરવી. ડાહ્યા માણસો જે વસ્તુ પોતાને કલ્યાણકારી હોય નહીં તે તરફ લલચાતા નથી. હે પુત્રી, નિરન્તર એકચિત્તે એવી રીતે અભ્યાસ કરજે કે અલ્પ સમયમાં તું એ કળામાં પ્રવીણ થઇ જા. એ કુષ્ટીને પણ પછી તુરતજ રજા આપવાની છે કારણ કે એવાઓનો પરિચય ઝાઝો સારો નહીં. ”

કનાતનો પડદો રાખીને રાજપુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા માટે ઉદયનરાજાને પસંદ કરી રાખ્યો એ અમને તો દુધની થાળી બિલાડીને સાચવવા આપ્યા જેવું થયું એમ લાગે છે !

આ પછી રાજપુત્રીએ તો વત્સરાજગુરૂ પાસે સાત સ્વર, સર્વ રાગ, અનેક ભાષા, ત્રણ ગ્રામ, અને એકવીશ મૂર્છનાવાળું; તથા મેઘને પણ ભેદી નાખનારૂં એવું મધુર સંગીત પરમ આદરપૂર્વક શીખવું શરૂ કર્યું. પરસ્પર ગુરૂશિષ્યભાવ ધારણ કરતા અને એક બીજા સામું દૃષ્ટિએ ન કરતાં મુગ્ધપણે રહેતા એવા–એમનો કેટલોક કાળ વ્યતીત થયો. પણ આવો સમય વૃથા નિર્ગમન કરે એવા તો કોઇકજ હોય છે. એમાં એકવાર રાજપુત્રીને પાઠ કરતાં કરતાં વિચાર થઇ આવ્યો કે આ મારા સંગીતકુશળ ગુરૂ કેવાક છે તે જોઉં તો ખરી ! અથવાનો બાળકો પોતાની સ્વાભાવિક ચપળતા કેટલીક રોકી શકે ? આમ એનું મન જૂદા વિષય તરફ આકર્ષાવાથી ગુરૂ શીખવતા હતા એમાં એનું ધ્યાન ન રહ્યું એટલે એ અન્યથા (બીજું જ કંઇ) બોલવા લાગી. તે પરથી ગુરૂ–વત્સરાજે એને ઉપાલંભસહિત કહ્યું–હે કાણે, આ અપૂર્વ ગીતશાસ્ત્રને તું આમ કેમ ખરાબ કરી નાખે છે ? પ્રાચીન ઋષિરાજોએ મહાકષ્ટપૂર્વક ગ્રંથો રચ્યા છે તેને મૂર્ખ લોકો કેંદી રહે છે. હે મૂર્ખી, તને તારા ગુરૂજનોએ

([illegible]) આનું માથું [illegible] છે એટલે તું બરાબર [illegible] કરતી નથી. કહ્યું છે કે બાળકોને પૂરો [illegible] બનાવીને શિક્ષણ [illegible] વામાં આવતું નથી ત્યાં સુધી તેઓ [illegible] પ્રમાદી [illegible] જ નથી [illegible] થવાથી એને કામ મળ્યું એટલે એનું પણ [illegible] હું [illegible] તો મને [illegible] [illegible] પણ [illegible] તો તું [illegible]. સર્વે [illegible] એટલે [illegible] કરવાના [illegible] [illegible] મને [illegible] છે [illegible], [illegible] છે [illegible] છે માટે [illegible] છે ને [illegible] [illegible] મૂર્તિમાન [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પણ [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

સૌખ્ય સુગમ થાય છે એના કારણરૂપ જે આ ગ્રહિકનાં છે તેની એ રીતે જ્યાતિ વૃદ્ધિ પામો ! પછી પુલકિત થયેલા રોમકાયરૂપી હીરકત્વઓથી વિભૂષિત થયેલું છે અંગ જેનું એવો ઉદયનલાલ પણ ઓરયોન્કે સંદેશના રાજપુત્રી, તારા વિનાએ તારા સૌભાગ્ય સંબંધી હોય હવીને મને પણ હગ્યો છે. વળી હું તને માટે ત્યાં સમય આવશે ત્યારે કૃષ્ણવાસુદેવ રૂક્મિણીને લઇ ગયા હતા તેમ લઇ જઇશ. બુદ્ધિપત્નિની જેવી તારી પણ બુદ્ધિ કે તો તું કંઇ પણ અન્યથા ચિન્તવીશ નહીં. અહીં રહ્યા છતા પણ આપણું કાર્ય સિદ્ધ થશે. જ્યારે હૃદય અન્યોન્ય લાગી ગયાં હોય ત્યારે પછી ઓળખવાનુ કંઇ રહેતુ નથી. [illegible] સુંદર આપણ કરવા એવા એ બેઉની વચ્ચે હતીનુ કાર્ય પણ એવાથી પોતેજ કર્યું અને તેઓના પરસ્પર અનુરાગ [illegible] વૃદ્ધિ પામ્યો એટલે શરીર સંબંધ પણ થઇ ગયો કારણકે યુવાવસ્થા હોય ત્યાં વિલંબ રહેતો નથી. આ સર્વ વૃત્તાન્ત રાજપુત્રીની [illegible] આવ્યો હતો [illegible] કારણકે [illegible] હૃદયની [illegible] નથી [illegible]

[illegible]

રહ્યા ! એમના અંગો ઘણાયે તાપથી શેકાઈ જતા હતા પણ ભય ક્યાં ? વળી દોડાદોડ કરી મુકતા ચપળ બાળકો ભયને લીધે નાસી જતાં ભૂમિપર પડવા આખડવા લાગ્યા; જાણે દડાની રમત રમતા હોયની તેમ. સ્ત્રીઓ પણ એકઠી મળીને માંહોમાંહે બોલવા લાગી —અરે બાઈઓ, આ પર્વત જેવડો નલગિરિ છુટો થઈ જતાં કોણ જાણે શુંયે થશે ? અથવા તો પર્વતપરથી પડતા પાણીનો પ્રવાહ કેવી રીતે રોકી શકાય ? કેટલીક વળી એમ પણ કહેવા લાગી કે— બહેનો, આ હસ્તીનો આટલો બધો ભય શા માટે રાખો છો ! હવે તો ભય ત્યજીને ધૈર્ય ધારણ કરો. કારણકે ભયને છેક વશ થશું તો આપણા ગાત્રો ઢીલાં થઇ જશે અને પછી આપણાથી નાસી જઈ શકાશે નહીં. આ ઉચ્છૃંખલ હસ્તી નગરમાં ક્ષોભ પમાડી રહ્યો છે ખરૂં, પણ એ એમ ક્યાં સુધી કરશે ? શું તમે નથી સાંભળ્યું કે ધનાઢ્ય જનોનું પુણ્ય જેટલું જોર કરે છે તેટલું ઠગારા અને તસ્કરોનું પુણ્ય જોર નથી કરતું ?

એ વખતે નગરમાં રાત્રીને વિષે અગ્નિમાતાનો કોપ થાય ને જેવો સંક્ષોભ થઈ રહે એવો સંક્ષોભ ચોદિશ થઈ રહેલો. એઈને, ભયભીત થઈ પ્રદ્યોતન રાજાએ સત્વર અભયકુમારને બોલાવીને કહ્યું—" હે સમયસૂચક બુદ્ધિના ભંડાર, આ નલગિરિ છુટો થઈ ગયો છે તે કેવી રીતે પકડાશે એ કહે. (કહેવાય છે કે કેશ વીખરાઈ ગયા હોય છે ત્યારે દાંતીઆને સંભારવો પડે છે). એનો સમય-સૂચક અભયકુમારે હાજર જવાબ આપ્યો કે એની સમીપમાં રહી ને આપણો વત્સરાજ ગાય તો એ અવશ્ય વશ્ય થશે; ભારે કામણ કરવાથી સ્ત્રીને એનો પતિ વશ થાય છે તેમ. એ સાંભળી રાજાએ વત્સરાજ—ઉદયનને બોલાવી હાથીની પાસે ગાવાનું કહ્યું. એટલે એણે પણ શીઘ્ર વાસવદત્તાની સાથે ગાવું શરૂ કર્યું; કારણકે પરવશ હોય એને શું નથી કરવું પડતું ? રાજપુત્રી અને ઉદયન બેઉ સાથે ગાવા લાગ્યાં એટલે એમાં બહુ મધુરતા આવી. પુંડરિકીનું જળ હોય ને એમાં સાકર ભેળવી હોય, પછી એની મીઠાશની શી વાત ? એ ગાયનથી, ગિરિની જેવો હાથી, નાગરાજની જેમ [1]સંજ્ઞાહીન

[1] સંજ્ઞાહીન=(૧) નિશ્ચેષ્ટ (૨) ભાનભૂલ નહીં એવો.

થઇ ગયો ત્યારથીજ, અમને લાગે છે કે એ હાથીનું પ્રથમનું "કુંજરરાજ" નામ બદલાઇને "નલગિરિ" પડયું છે ! સ્થિર ઉભા રહેલા નલગિરિપર વત્સરાજ ચઢી ગયો, પણ એની કીર્તિ તો ગગનમાં ચઢી ગઇ-પહોંચી ! એમ એને વશ કરીને મહાવતોને સોંપ્યો. જેની બુદ્ધિ,[1] કામદેવની બુદ્ધિની પેઠે, દુર્ભેદને પણ ભેદી શકે એવી છે; અને જેની ન્યાયપુરસ્સર વાણી,[2] કામદેવની વાણીની જેમ, પંચવાણિણી[3] છે; એવો જે અભયકુમાર-તેનું નામ ચન્દ્ર, સૂર્ય, સમુદ્ર, પૃથ્વી અને પર્વતો હયાત હોય ત્યાંસુધી વિજયવંત રહો !

અભયકુમારના આ કાર્યથી હર્ષ પામી રાજાએ અગાઉની જેમ બીજું વર (વચન) આપ્યું પણ તે પૈ એણે એની પાસે રહેવા દીધું કારણ કે એનો મોક્ષ એટલે છુટકારા સિવાયના અન્ય કશા કામના ?

એકદા તારા, ગ્રહ અને નક્ષત્રો સહિત જાણે ચંદ્રમાં ચોગ્યો આવ્યો હોય એવો શોભતો પ્રદ્યોતનરાજા પોતાના અંતઃપુર, નાગરિકો, સામંતો, મંત્રી તથા સૈન્યાધિપતિ સાથે બગીચા તરફ ફરવા નીકળ્યો હતો. એવામાં ઉદયનરાજાનો મંત્રી યૌગંધરાયણ માર્ગમાં ભમતો હતો તે મ્હોટે સ્વરે બોલ્યો "તાપી ગયેલી પૃથ્વીની જેમ ગૂઢ અગ્નિવાળી વળગ હું આશામાં ઓડમાટ સમાવી રાખું છું; જો મારા રાજાને માટે હું એ કમળનયનાં અંકુશીનું હરણ ન કરી જાઉં તો મારૂં નામ યૌગન્ધરાયણ નહિં". યૌગન્ધરાયણના આ શબ્દોનું શ્રવણ અને તેની સાથે એની ઉગ્ર પ્રતિજ્ઞા એ બેઉના સંપર્કથી પ્રદિપ્ત થયો છે કોપાગ્નિ જેનો એવા પ્રદ્યોત-નરપાળની કરડી દૃષ્ટિ, જાણે તે શનૈશ્ચરની દૃષ્ટિ હોય તેમ, એ (યૌગન્ધરાયણ) ની ઉપર પડી તે સુદક્ષ યૌગન્ધરાયણ સમજી ગયો. એટલે એને વિચાર આવ્યો કે આમ કરીને તો હું મારા ઉદયનને

૧ બુદ્ધિ-અભયકુમાર પક્ષે મતિ (કામદેવ પક્ષે)-કામિનિ. ૨ વાણીઃ (અભય પક્ષે) વાણી. (કામ પક્ષે) બાણ. ૩ અભયની વાણી પંચવાણિણી એટલે પાંચ વાણી જેવી નિષ્પક્ષપાત. કામદેવની વાણી એટલે એનો નાદ, પાંચ વાણી-પાંચ બાણવાળા (કામના પાંચ બાણ કહેવાય છે.)

છુટા કરવામાં ઉલટા વિધ્નરૂપ થાઉં છું.
વાપરી, એણે, પોતે ઉન્મત્ત હોય એવો દેખાવાનો
સોતીયું પહેર્યું હતું તે એક બાળકની જેમ કાઢી નાખ્યું
માથે બાંધી લીધું; વળી રાજાનો કોપાગ્નિ બુઝવવા
એમ, નગ્નાવસ્થામાં ત્યાંજ ઉભા ઉભા લઘુશંકા દૂર કરી (
કર્યો) કારણ કે આવતોજ વ્યાધિ હોય ત્યાંજ એનું
સારૂં. પણ રાજાએ તો, આ લોકોની સમક્ષ આવું આચરણ કરે
માટે કોઇ બિચારો ગાંડો થઇ ગયો લાગે છે, એમ વિચાર
પોતાનો કોપાગ્નિ શમાવીને આગળ ચાલવા માંડયું.

છેવટે બગીચો આવ્યો એમાં પ્રવેશ કરી મધ્યમાં બેઠક
અને સંગીત શરૂ કરવાની વરદી આપી; અથવાતો સ્વર્ગમાં
ના અધિપતિ જેમ મહેન્દ્ર, તેમ અહીં પૃથ્વીપર રાજાઓને મહે
સમજવા. કોઈ નવીન ગીતકળા જોવાની ઇચ્છા થવાથી, એણે
જ પોતાની પુત્રીને અને ઉદયનને બોલાવ્યા (અથવાતો ચંદ્રમા
નવી કલાના અર્થાત્ બીજના ચંદ્રમાના દર્શન કરવા કોણ ઇચ્છા ન
કરતું ?) એ વખતે કાંચનના કમળપુષ્પોની સમાન છે વર્ણ જે
એવા વત્સરાજે રાજપુત્રીને ગુપ્તપણે કહી દીધું કે, જેમ હંસ
ગણોને વર્ષાઋતુમાં માનસ સરોવરે જવાનો સમય કહેવાય છે તેમ
આપણે પણ આજે પેર જવાનો સમય (લાગ) છે. એની આજ્ઞાથ
વાસવદત્તાએ સત્વર અનેક ઉત્તમગુણો યુક્ત સત્યા નામની
વેગવતી હસ્તિની તૈયાર કરાવી; સમુદ્રને વિષે જવા માટે નાવિ
નૌકા તૈયાર કરાવે તેમ. બેઉ બાજુએ બંધ બાંધતી વખતે પ્રાણ
પીડા થવાથી એણે ચીસ પાડી. તે ચીસ સાંભળીને, અન્યજનોના
ગર્વનો ગંધ પણ ન સહી શકતો એક અંધ જ્યોતિષી ત્યાં બેઠ
હતો તે કહેવા લાગ્યો—આહા ! આ હાથણીએ આ જે ચીસ પાડી
તે ઉપરથી હું વરતી શકું છું કે એ જરૂર સો યોજનનો પ્રવાસ
કરીને પ્રાણત્યાગ કરશે; મહાસાગરમાંથી બહાર નીકળી ગયેલ
મત્સ્યની પેઠે. પછી વત્સરાજે આજ્ઞા કરવાથી વસંતક હસ્તિપાળે
હાથણીની બન્ને બાજુએ, જાણે ભૂતપિશાચને નસાડી મુકવાને
માટેજ હોયની એમ ચાર મૂત્રઘટ બંધાવ્યા. અને પોતે, રાજપુત્રી

અને કંચનમાલા એ હાથણી ઉપર ચડી બેઠા, તે જાણે રાજાપ્રદ્યોતનની કીર્તિ ઉપર જ ચડી બેઠા હોયની ! બેસી જઈને હાથણીને એકદમ ચલાવી. એ વખતે યૌગંધરાયણ પણ એટલામાં રહ્યો છતો સર્વ સ્વરૂપ નીહાળી રહ્યો હતો તેણે હાથવતી સંજ્ઞા કરીને કહ્યું—મહારાજા, હવે સત્વર જતા રહો. અને એપે એજ વખતે નાસી જવાનું કરતા હતા તેથી યૌગન્ધરાયણને અત્યન્ત આનન્દ થયો. જતાં જતાં ઉદયને કહ્યું—અરે સુભટો સાંભળો, તમે પાછળથી કહેશો કે અમને કહ્યું નહોતું—પણ હું કહીને જાઉં છું કે હું—વત્સરાજ સૌના દેખતા ધોળે દિવસે રાજપુત્રી—ગજપાગ—વીણા—કાંચનમાળા અને આ હાથણી બધાંને લઈને જાઉં છું. આ પ્રમાણે ઉંચા હાથ કરીને છડેચોક ખબર આપી પવનવેગી હાથણીને એકદમ પ્રેરણા કરી વત્સરાજ ત્યાંથી ચાલતો થયો. કારણ કે પ્રતાપી પુરૂષોની ચોરી આવાજ પ્રકારની હોય છે)

વત્સરાજ નાસી ગયાના ખબર સાંભળી ક્રોધરૂપી વંટવાનળથી બળતો, હું ખટરીઆમાં ડુબેલો પ્રદ્યોતનરાજા હાથ ઘસતો ચિન્તવવા લાગ્યો " મેં પુત્રીને અભ્યાસ કરાવવા આણેલો એજ વત્સરાજ એને ધોળે દિવસે ઉપાડી લઈ જાય છે ! પોતાની ઘંટા પારકી ગાયને ગળે બાંધી તો એ ગાય ઘંટા સુદ્ધા લઈને જતી રહી ! હું અરે હોઉં તો એને હમણાંને હમણાં સત્વર પકડી મંગાવું છું ! મારી પાસે એ નાસીને કેટલેક જશે ? આકાશમાં ચડવાની બાજની શક્તિ આગળ ચકલીની શક્તિ શી વિસાતમાં છે ? એવી આજ્ઞા કરી તેજ ક્ષણે એના મહા પરાક્રમી સુભટો શસ્ત્રબદ્ધ થઈ નલગિરિ હાથીને સજ્જ કરી અનાપન્ન આરૂઢ થઈ ચાલી નીકળ્યા તે જાણે ગિરિનિવાની સિંહો હોયની એમ શોભવા લાગ્યા. પવનના તેમજ મનના વેગથી પણ અધિક વેગે માર્ગ કાપતા નલગિરિ હસ્તી જાણે મહાસાગરનુ કર્ણવિષન મંથન કરવા પ્રવૃત્ત થયેલો મંદરાચલ પર્વત હોયની એવો જણાતો હતો બહુ ઝડપથી ચાલતા વત્સરાજ, યૌવનાવસ્થાના વર્ષોની સંખ્યાના આંકડા જેટલા અર્થાત્ પચ્ચવીશેક યોજન ગયો હશે ત્યાતો નલગિરિ એની લગોલગ આવી પહોંચ્યો એટલે મહા પ્રવીણ અને બુદ્ધિશાળી વત્સરાજે વેગમાં

કુદર. કરવામાં ઉલટો વિરૂપ થાઉં છું, તેથી વધારી એણે, પોતે ઉન્મત્ત હોય એવો દેખાવાનો ડોળ કરી પહેર્યું હતું તે એક બાળકની જેમ કાઢી નાખી આંખી લીધું; વળી રાજાનો કોપાગ્નિ બુઝવવાને માટેજ એમ, અગ્નાવસ્થામાં ત્યાંજ ઉભા ઉભા લઘુશંકા દૂર કરી (મૂત્ર કર્યું); કારણ કે આવતોજ વ્યાધિ હોય ત્યાંજ એનું સારૂં. પણ રાજાએ તો, આ લોકોની સમક્ષ આવું આચરણ કરી માટે કોઇ ભિખારી ગાંડો થઇ ગયો લાગે છે, એમ પોતાનો કોપાગ્નિ શમાવીને આગળ ચાલવા માંડ્યું.

હવે નગરીમાં આવ્યો એમાં પ્રવેશ કરી મધ્યમાં લોક અને સંગીત શરૂ કરવાની વરદી આપી; અથવાતો સ્વર્ગમાં દેવો ના અધિપતિ જેમ મહેન્દ્ર, તેમ અહીં પૃથ્વીપર રાજાઓને મહેન્દ્ર સમજવા. કોઇ નવીન ગીતકળા લેવાની ઇચ્છા થવાથી એણે તુરત જ પોતાની પુત્રીને અને ઉદયનને બોલાવ્યા (અથવાતો વંધ્યાની નવી કલાના અર્થાત્ બીજના ચંદ્રમાના દર્શન કરવા કોણ ઇચ્છા નથી કરતું ?) એ વખતે કંચનના કમળપુષ્પોની સમાન છે વર્ણ જેનો એવા વત્સરાજે રાજપુત્રીને શુભપણે કરી દીધું છે, જેમ હંસ મહેલને વર્ષાઋતુમાં માનસ સરોવરે જવાનો સમય કહેવાય છે તેમ આપણે પણ આજે પેર જવાનો સમય (લાગ) છે. એની આજ્ઞાથી વાસવદત્તાએ સત્વર અનેક ઉત્તમગુણો યુક્ત એવા નામની વેગવતી હસ્તિની તૈયાર કરાવી, પ્રભુને વિષે જવા માટે તૈયારી નોકર તૈયાર કરાવે તેમ. બેઉ બાજુએ બાંધી વખતે ચાબુક ચીસ વગાડી એણે ચીસ પાડી. તે ચીસ સાંભળીને, અન્ય લોક સર્વેના મોઢે પણ ન મળી શકતા એક અંધ જ્યોતિષી ત્યાં બેઠો હતો તે એવું બોલ્યો—અહા ! આ હાથણીએ આ જે ચીસ પાડી તે ઉપરથી હું વાણી કરૂં છું કે એ જરૂર સો યોજનનો પ્રવાસ કરીને પ્રાણત્યાગ કરશે, મહાદાનવની પેઠે [illegible] વળી વત્સરાજે આજ્ઞા કરવાથી વસંતક હસ્તિપાલે હાથણીની બન્ને બાજુએ, બન્ને મૂત્રઘટને નખાવી પ્રવાસને માટેજ હોયની એમ ચાર મૂત્રઘટ બંધાવ્યા. અને પછી, રાજપુત્રી

અને કંચનમાલા [illegible]
તેનની પ્રીતિ [illegible]
એકદમ [illegible]
સર્વ સ્વરૂપ [illegible]
મહારાજ, હવે [illegible]
જવાનું [illegible]
જતાં જતાં [illegible]
કહેયો કે અમને [illegible]
રાજ [illegible]
માતા અને [illegible]
હાથ કરીને [illegible]
પ્રેરણા કરી [illegible]
ની ઘેરી [illegible]

[illegible]

ર જ જાણે એક
ટિકા હાથી સુંઘવા
અને વત્સરાજને
પહોચાડી દીધો.
ધો પરિશ્રમ લાગ્યો
અથવાતો બહુ તાણ-
તે હાથી પણ અહીં
કરવા તૈયાર થઈ બ-
યના સેવકો હાથીને
લાભ વિચારીને કામ

સર્વસ્વરૂપ પોતાના
હોમાયા જેવું થયું.
શુરા સુભટોને આદેશ
ર ભેરી વગડાવી.

પરન્તુ એનું ભલું ઇચ્છ-
ક્તિપૂર્વક સમજાવી એનું
એ પદ શા કામનું ?
કન્યારૂપી ધન પ્રાણથી વિ-
ય છે. તો હવે વત્સરાજ
યો આગ્રહ શો ? હે દેવ, આ-
તિ પ્રમાણે. વત્સરાજ જેવો
અણે અયોગ્ય શું કર્યું છે ?
છે એમા કહેવા જેવું શું છે ?
કયો સારો જમાઈ તમને મળ-
વલાવ્યો એમા એને કૌસ્તુભ મણિ
[illegible] અને આપની પુત્રી સાથે
ના એને હવે એ પતિ શિવાય
[illegible] તમારી પાસેથીજ તમારી
[illegible] યો છે તો એને હવે તમારો

ચાલ્યા-આવતા એ હસ્તીને રોકવાને માટે, પોતાની હાથણીની બાજુમાં બાંધેલી મૂત્રની ઘટિકાઓમાંથી એકને છોડી, પોતાની આપત્તિનેજ ભાંગી નાખતો હોય એમ, પૃથ્વીપર પછાડી ભાંગી નાખી. એમાંથી મૂત્ર નીકળ્યું તે સુંઘવા હાથી ઉભો રહ્યો. ઉપર સવાર થયેલા રક્ષકોએ એને પ્રહાર કર્યો પરંતુ ખસ્યો નહીં. કેમકે પછીનું કામ બગડતું હોય એ પશુઓ શું જાણે? જ્યારે આરઅંકુશ વગેરેનો એને સારી રીતે સ્વાદ ચખાડ્યો ત્યારેજ મહા મહેનતે પુનઃ આગળ ચાલ્યો. કારણકે વહાણ ભલેને ઘણું ભારે હોય તોપણ નાવિકો એને જેમ તેમ કરીને પણ ચલાવ્યા વિના રહેતા નથી, બહુ વેગથી ચાલતાં છતાં પણ પચવીશ યોજનનો પ્રવાસ થયો ત્યારેજ તે હાથણીની નજીક પહોંચ્યો. કારણકે જે પગલું પણ આગળ હોય છે તે સો પગલાંની મુસાફરીમાં પણ આગળ ને આગળજ રહે છે. આ વખતે પણ પૂર્વની પેઠે વત્સરાજે મૂત્રની એક ઘટિકા જમીનપર ફેંકીને ફોડી નાખી. અને તેની સાથે શત્રુરાજાના સુભટોની આશા પણ ફોડી-નષ્ટ કરી. એટલે હાથી પૂર્વની પેઠે મૂત્રની અશુચિ સુંઘવામાં નિમગ્ન થયો ને જાણે એમ સૂચવતો ને કે મનુષ્ય માત્ર મારી જેમ અશુચિમાંજ નિમગ્ન રહે છે. એ અલ્પકાળ ત્યાં રોકાયો એટલામાં તો કરિણી (હાથણી) હરિણીની જેમ ઝડપથી દૂર નીકળી ગઈ. અથવા તો પ્રદેશ ખાડાખડીઆ વિનાનો સપાટ હોય, અને પ્રવાસિની કુશળ હોય, તો એકનો યોજન કરતાં પણ વિશેષ આગળ નીકળી જાય. ત્રીજીવાર પણ એટલાજ યોજનને પ્રવાસે હાથી હાથણીની નજીકમાં આવ્યો. અથવા તો પર્વત પરથી પડતી નદીના પ્રવાહને આવી પહોંચતાં કેટલીક વાર લાગે? વત્સરાજે તત્ક્ષણ ત્રીજી ઘટિકા ફેંકી ફોડી નાખી, કારણકે ચતુર પુરુષો, જે વ્યાપારમાં પોતે લાભ સાક્ષાત્ જોયેલો છે તે વ્યાપાર શા માટે શરૂ ન રાખે? વૈશેષિકમતવાળાઓએ પોતાના મતનાં પ્રમાણગ્રંથોમાં પૃથ્વીને ગંધગુણવાળી કહી છે એ વાત સત્ય છે કે અસત્ય-એનો જાણે નિર્ણય કરવાને માટે જ હોયની એમ વળી પાછો હાથી એ (પૃથ્વી) સુંઘી ઉભો રહ્યો. અને વત્સરાજની બેટરાજ પ્રયાણે હાથણીની ઉજ્જયન પહોંચ્યો. એટલે છેલ્લી ચોથી ઘટિકા ફોડીને ઉદયન આગળ ચાલ્યો. આ બનાવ

શાસ્ત્રમાં પિંડચર્ચાના પ્રકરણમાં કહેલું છે. એના જ જાણે એક દૃષ્ટાન્તરૂપ બન્યો હોયની ! એ છેલ્લી ફોડેલી ઘટિકા હાથી સુંઘવા રોકાયો એટલામાં તો હાથણી ત્વરાથી ચાલી અને વત્સરાજને પ્રદ્યોતનરાયની પુત્રીસહિત એના નગરને વિષે પહોંચાડી દીધો. પણ એવો લાંબો પ્રવાસ કરવાથી એને એટલો બધો પરિશ્રમ લાગ્યો હતો કે અહિં આવી એણે તરતજ પ્રાણ છોડ્યા. અથવા તો બહુ તાણવાથી ત્રુટી જાય છે એ વાત ખોટી નથી. આ વખતે હાથી પણ અહીં આવી પહોંચ્યો પરંતુ ઉદયનના સુભટો યુદ્ધ કરવા તૈયાર થઈ બહાર નીકળ્યા હતા એમને જોઈને પ્રદ્યોતનરાયના સેવકો હાથીને લઈને પાછા વળ્યા. કારણકે સર્વ કોઈ લાભાલાભ વિચારીને કામ કરે છે.

વીલે મ્હોંએ પાછા આવી સેવકોએ સર્વસ્વરૂપ પોતાના નાથને કહ્યું તે સાંભળી એને અગ્નિમાં તેલ હોમાયા જેવું થયું; એટલે અત્યન્ત ક્રોધાયમાન થઈ પોતાના રણશૂરા સુભટોને આદેશ કર્યો કે આપણે પ્રયાણ કરવું છે માટે સત્વર ભેરી વગડાવો.

પ્રદ્યોતન રાજાને ક્રોધ ચઢ્યો ખરો પરન્તુ એનું ભલું ઇચ્છનારા એના કુલક્રમાગત અમાત્યોએ યુક્તિપૂર્વક સમજાવી એનું નિવારણ કર્યું. કારણકે અન્યથા એમનું એ પદ શા કામનું ? એમણે કહ્યું—હે નાથ, હે નીતિપાળ, કન્યારૂપી ધન પ્રાણથી વિશેષ પ્રિય હોય તોયે પારકે ઘેરજ જાય છે. તો હવે વત્સરાજ સાથે યુદ્ધ કરવા જવાનો આટલો બધો આગ્રહ શો ? હે દેવ, આપની પુત્રીએ, ભલેને પોતાનીજ મતિ પ્રમાણે, વત્સરાજ જેવો ગુણવાન પતિ પસંદ કર્યો છે એમાં એણે અયોગ્ય શું કર્યું છે ? હંસીનો હંસ સાથે સંબંધ થયો છે એમાં કહેવા જેવું શું છે ? ગુણનિધિ વત્સરાજ કરતાં બીજો કયો સારો જમાઈ તમને મળવાનો હતો ? શ્રીનારાયણે સમુદ્ર વલોવ્યો એમાં એને કૌસ્તુભ મણિ જેવા બીજા કયા મણિ મળ્યા ? વળી એને આપની પુત્રી સાથે શરીરસંબંધ પણ થયો સંભળાય છે તો એને હવે એ પતિ શિવાય અન્ય કોઈને આપવો યોગ્ય ન કહેવાય. તમારી પાસેથીજ તમારી પુત્રીએ વત્સરાજ જેવો યોગ્ય પતિ મેળવ્યો છે તો એને હવે તમારો

જમાઈ જ માનો. અન્યથા તમને એની પાસે અભ્યાસ કરાવવાની બુદ્ધિજ કેમ ઉપજત, અને એ પણ વળી અહીં ક્યાંથી

મંત્રીનાં આવાં સમજણવાળાં વચનોથી જીતો રહ્યો અને એનું સ્થાન આનન્દે લીધું. તેથી એણે પોતાના જમાઈ થયેલાને ગજ-અશ્વ-રથ-ઉત્તમ વસ્ત્ર હાર આદિ અનેક વસ્તુઓ મોકલાવી. અથવા તો ભાગ્યયોગે રાજયોગ થયો હોય તો પછી મનના સર્વ મનોરથો શામાટે ન પૂરવાં?

એવામાં એકદા રાજ્યસંપત્તિ, ધાન્યસંપત્તિ અને વ્યાપાર-સંપત્તિ તથા નિર્ભયતા આદિ અનેક સુખના ધામરૂપ આ ઉજ્જયિની નગરીમાં અગ્નિદેવનો કોપ થયો. હે લોકો, તમે મને સમાર્ચિ (સાત-જ્વાળા વાળો) એ નામથી કેમ સંબોધો છો એમ કહીને બ્હીવરાવવાને માટે જ હોયની એમ એ અગ્નિદેવે ચોદિશ પોતાની અગણિત જ્વાળા ફેલાવી. વળી અતિશય ગર્વથી ધગ્ધગ્ અવાજ કરતો એ અગ્નિ જાણે હમણાંજ, ધૂમાડાના ગોટેગોટાથી નિસ્તેજ દેખાતા, છતાં અતિશય તપી રહેલા સૂર્યને ડુબાવી દેશે એમ જણાવા લાગ્યું. એમાં સપડાયલા વાંસોની ગાંઠો ફુટતી ત્યારે જે અનેક પ્રકારનો ચટ્કાર અવાજ થતો તે અવાજથી, તે દૂર રહેલા લોકોને પણ ત્રાસ ઉપજાવવા લાગ્યો. તેમ ગગનમાં ચોદિશ ફેલાઈ રહેલા ધુમાડાથી લોકોના નેત્રામાંથી આંસુ પડાવતો--જગત આખાને અન્ધ બનાવવા લાગ્યો; જેમ એક દુષ્ટ કડવાબોલો નાયક લોકોને અપશબ્દો સંભળાવીને કરે છે તેમ. રાત્રી પડી તોયે શાન્ત ન થયેલા અગ્નિના ઉડતા તણખા વડે આકાશ તો જાણે રાતા પટ્ટા અને સૂત્રના ફુલ ભરેલું કાળું વસ્ત્ર હોય એવું દેખાવા લાગ્યું. બીચારાં મૂળ ઘાલી રહેલાં, ડાળ-ડાળીઓ અને પાંત્રાંથી પૂર્ણ આચ્છાદિત, છતાં અશરણ, એવાં વૃક્ષોને પણ એણે, એના શત્રુરૂપ જળથી વૃદ્ધિ પામ્યા માટે જાણે એના ઉપર એક જાતનો દ્વેષ રાખીનેજ હોયની એમ બાળી નાખ્યા. તે વખતે પ્રાણની પણ દરકાર ન કરીને સળગતા ઘરમાં જઈ લોકો પોતાની મુલ્ય-વાન વસ્તુઓ બહાર કાઢવા લાગ્યા; પણ એમાં આશ્ચર્ય શું કે સળગતું લાકડું અંદર પડયું હોય તોયે બહાર કાંઢી

લેવામાં આવે છે. વળી ચોર લોકો પણ ઓતરફથી આવી પહોંચીને જે હાથમાં આવ્યું તે સત્વર પોતાના ઘરભેળું કરવા લાગ્યા. અથવા તો કહ્યું છે કે મુરખ્ખાની બરણી ફુટી અતય એ કાક પક્ષીઓના લાભ માટે જ. લોકો જે ધન આદિ પોતાના દુર્ભાગ્યને લીધે બહાર ન કાઢી શક્યા તે અગ્નિદેવે સ્વાહા કર્યું; અને જે કાંઈ બહાર કાઢીને મુક્યું હતું તે લુંટારાઓએ સ્વાહા કર્યું. કહ્યું છે કે નુકસાન થવાનું હોય તે, આયું કોઈએ રોકે થયા વિના રહેતું નથી.

આ પ્રમાણે અગ્નિનો કોપ થઈ રહ્યો હતો તેની રાજાને ખબર પડી ત્યારે શા ઉપાયો લેવા એની ચિંતાથી મુંઝાઈને એણે અભયકુમારને બોલાવ્યો કારણકે પાણીનું પૂર વધુ આવતું હોય ત્યારે સલામતીને માટે ઉચ્ચ સ્થળ શોધવું કહ્યું છે. પ્રતાપી બુદ્ધિશાળી અને સમયસૂચક એવા એ મંત્રીશ્વરે ઉપાય બતાવ્યો કે, હે રાજન, અગ્નિની સામે અગ્નિ ધરો, એટલે એ એકદમ શાન્ત થઈ જશે. કારણકે પગમાં કાંટો વાગ્યો હોય તો કાઢવાને માટે કાંટો જોઈએ.

પછી રસ્તાની ધૂળ–પાણી–ગોમય–ગોરસ આદિ નાખવાથી કે બળતાને ભાંગી તોડી નાખવાથી પણ જે અગ્નિ શાન્ત થયો ન હોતો તે આ અભયકુમારે દર્શાવેલ ઉપાય કરવાથી શમી ગયો. અથવા તો કહ્યું છે કે પ્રાણીનો પરાજય એનાજ ગોત્રજથી થાય છે. “ આ પૃથ્વીપર રાજગૃહીનગરીના રાજા શ્રેણિકનો પુત્ર અભયકુમાર જે દેશ કે જે નગરમાં આવી ઉભો રહે છે તે દેશ ને તે નગર સર્વદા જયવંતા વર્તે છે. કારણ કે વિવિધમણિ અને સુવર્ણના આભૂષણો તથા ઉત્તમ વસ્ત્રો પહેર્યાં હોય અને કેશ પણ સુંદર હોય એવાજ સ્ત્રીપુરૂષ શોભી નીકળે છે. ”

આ પ્રમાણે અગ્નિ શમી જવાથી અંગોપાંગને વિષે હર્ષ સમાતો નહોતો એવા પ્રદ્યોતભૂપાળે વળી અભયકુમારને, છુટો કરવાનું માગવા શિવાયનું, એક ત્રીજું વચન પણ દીધું. કહેવત છે કે બાદશાહની બીબી સદા જયવાજ કરે છે. પણ આ ત્રીજી વારનું ‘ વર ’ સુદ્ધાં, અભયકુમારે ‘ અત્યારે એ માગવાનો અવસર નથી ’

એમ વિચારી ' અવસરે માગી લઇશ ' કહી એની પાસે રહેવા દીધું. કહ્યું છે કે રસોઈ ગમે એવી ઉત્તમ હોય પણ લવણ ન હોય તો નકામી છે.

અનેક ઉત્તમ ગુણોને લીધે સર્વ નગરીઓને વિષે શ્રેષ્ઠપદ ધારણ કરતી-એવી આ ઉજ્જયિનીમાં કેટલોક કાળ પ્રજાજનોએ આનન્દમાં નિર્ગમન કર્યો, પરન્તુ એવામાં એકદા એક ભયંકર ઘટના બની-સાકર ખાતાં અંદર કાચની કણી આવ્યા જેવું થયું. લોકો અકસ્માત્ કોઈ અસાધારણ દુષ્ટ ઉપદ્રવથી પીડા પામવા લાગ્યા. વારંવાર બનતું હતું એમ આ વખતે પણ પ્રદ્યોતરાજાએ અશુભ ઉપદ્રવને શીઘ્રપણે શમાવી દેવાનો ઉપાય અભયકુમારને પુછયો. કારણકે હેમન્તઋતુને વિષે રાત્રીસમયે હિમ પડે ત્યારે સહસ્ર કિરણવાળા સૂર્યનું જ સ્મરણ કરવું પડે છે. અભયકુમારે પણ એ ઉપદ્રવ દૂર કરવાનો ઉપાય બતાવ્યો કે " હે રાજન્ ! ગંગાપ્રમુખ સર્વ નદીઓ જેમ સમુદ્રને વિષે એકત્ર થાય છે તેમ આપના અન્તઃપુરની સર્વ સ્ત્રીઓ, શ્રેષ્ઠ વસ્ત્રાલંકારમાં સજ્જ થઇને, આપના આવાસમાં એકત્ર થાય એવો પ્રબંધ કરો. ત્યાં એ સર્વ દેવીઓને વિષે કોણ આપને દૃષ્ટિયુદ્ધમાં જીતી જાય છે એ મને કહેજો. એટલે પછી હું આપને આ અશુભ ઉપદ્રવને એકદમ શમાવી દેવાનો ઉપાય બતાવીશ. "

બુદ્ધિસાગર-અભયકુમારની સૂચના પ્રમાણે પ્રદ્યોતરાયે કરી જોયું એમાં અન્ય સર્વ રાણીઓનો પરાજય થયો, અને શિવાદેવી રાણી રાજાને જીતી ગઈ. કારણકે પુરૂષજાતિનો અંશ-ગુણ પણ કોઇ કોઇ સ્ત્રીઓને વિષે હોય છે. રાજાએ એ વાત અભયકુમારને કહી એટલે અદ્ભુત-લોકોત્તર બુદ્ધિસામર્થ્યવાળા મન્ત્રીએ કહ્યું " શિવાદેવી પાસે આજ રાત્રીએ ભૂતપૂજન કરાવો. એનામાં ધૈર્ય છે એ પુરવાર થયું છે માટે એ એ કરી શકશે. એમ કરવાથી, કે ભૂતોથી આ ઉપદ્રવરૂપી ભૂત ઉભાં થયાં છે, એને એકદમ દૂર [illegible] શિવાદેવીએ પોતે પોતાને હાથે [illegible] નાખવાના. "

[illegible] આદેશથી શિવાદેવીએ એ પ્રમાણે કર્યું એટલે ઉપ

દવ શાન્ત થયો. એ જોઈ સૌ લોકો વિસ્મય પામ્યા. આ ઉપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે 'શિવાદેવી' નામ પાડેલું તે જાણે એ કવિયને વિષે 'શિવ' એટલે કંઈ સારૂં-શુભ કાર્ય કરવાની છે એવું સમજીને જ હોયની ! અન્તઃપુરને વિષે રાણીઓ તો અનેક હતી પરંતુ આ ઉત્તમ કાર્ય તો શિવાદેવીજ કરી શકી; અથવા તો હસ્તી અને અશ્વમાં, લોહ અને કાષ્ટમાં, મણિ અને વજ્રમાં તથા સ્ત્રી અને પુરૂષમાં મહદ્ અન્તર છે.

રાજા પણ ઉપદ્રવ શાન્ત થયો જોઈને સન્તોષ પામ્યો અને કહેવા લાગ્યો "ખરેખર અભયકુમારની બુદ્ધિ, સર્વ નદીઓને વિષે, નિર્મળજળ-અને ઉલ્લાસપામતા તરંગો-વાળી ગંગાનદીની જેમ, સર્વોત્કૃષ્ટ હતી. શૈલેશ્વર-મેરૂ પર્વતનું પણ એક લક્ષ-યોજન પ્રમાણ છે, કાળનું પણ 'પલ્યોપમ' આદિ વડે માપ થઈ શકે છે, દ્વીપો અને સમુદ્રોનો પણ 'વેદિકા' આગળ અન્ત-છેડો આવે છે, આ લોકનું પણ ચૌદરજ્જુપ્રમાણ માન છે-આમ બહુ-બહુ વસ્તુઓની બહુમાંબહુ પણ સીમા તો નિશ્ચયે છે જ; પરન્તુ આશ્ચર્ય છે કે અભયકુમારની બુદ્ધિની કયાંય પણ સીમા નથી; શામે એટલે દૂર પણ આકાશનો છેડો નથી એ પ્રમાણે." એમ કહેતાં અતિ હર્ષમાં આવી જઈ ભૂપતિએ પૂર્વની જ ચરતે ચોથું 'વર' અભયકુમારને દીધું. અગર જો કે કેશુડાના વૃક્ષને તો ઘણે વર્ષે પણ ત્રણજ પત્ર આવે છે.

હવે પ્રદ્યોતરાય પાસે ચાર 'વર' લેણા થયા એટલે બુદ્ધિના ભંડાર-અભયકુમારે પોતાના મોક્ષ એટલે છુટકારાના ઉપાય વિષે નિશ્ચયપૂર્વક વિચાર કરી રાજા પાસે એ ચારે 'વર' સામટાં માગ્યાં, કારણકે એક ધનુષ્યધારી પણ સમ્યક્ પ્રકારે નિરીક્ષા કરીને જ બાણ છોડે છે એમાં એણે એવી માગણી કરી કે-હે પ્રદ્યોત-ભૂપતિ, (૧) હું નલગિરિ હસ્તીપર બેસું (૨) શિવાદેવી મને પોતાના ખોળામાં બેસાડે (૩) એ હસ્તીના તમે મહાવત થઈને એને ચલાવો અને એ સ્થીતિમાં (૪) અગ્નિભીરૂના કાષ્ઠની રચેલી ચિતામાં હું પ્રવેશ કરૂં. અહિં કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે

કે અભયકુમારે અશોક સુંદર માગણી કરી કારણ કે પોતે વસાવેલા આત્માને શક્તિમાન્ હોય છે તેમ બીજાને આપી શકે છે!

પણ અભયકુમારની એ ચારે માગણી સાંભળીને તો હિંમતથી કરી જાય એમ કરીજ શક્યો. એણે પોતાના હાથ જોડીને કહ્યું કે—અભયકુમાર, હું, આ તેં જે માગ્યું તે આપવા સમર્થ નથી; માટે હું તને છુટો કરૂં છું. હવે તને રજા છે. તું ખુશીથી જા, તારૂં ભલું થાઓ! હવે મારે તેં [illegible] કરવાની ઘણી ઘણી ઇચ્છા છે. એ સાંભળી અભયે પણ [illegible] સમક્ષ આકરી પ્રતિજ્ઞા કરી કે, હે અવંતિપતિ, તમે તો મને બનાવટથી ધર્મકપટ કરી અહિં ઉપાડી લાવ્યા હતા, પણ હું તો તમને ધોળે દિવસે, સર્વ લોકના દેખતાં, તમે એક ગાંડા માણસની માફક આરડતા કરશો છતાં ઉપાડી જઇશ. જો હું આ મારૂં બોલેલું પૂરેપૂરૂં ન પાળું તો સમજજો કે હું શ્રેણિકનો પુત્ર નહીં.

આમ વાત બન્યા પછી અભયકુમાર થોડા દિવસમાં પોતાની પત્ની-વિદ્યાધરપુત્રીને લઇને રાજગૃહ આવ્યા. એક અધિક [illegible] રાજગૃહે આવીને એણે, વિયોગાગ્નિથી તપી [illegible] પોતાના માતપિતાને, [illegible] અમૃતની વૃષ્ટિથી, શીતળતા પમાડી. એમ કરવું [illegible] પોતાની [illegible] નગરીમાં [illegible], અથવા તે [illegible] છે કે [illegible] પડે છે.

અનુક્રમે એકદા અભયકુમારે [illegible] રાજધાનીએ [illegible] વેશ્યાપુત્રીઓને [illegible] [illegible]

વિનીમાં આવ્યો, ને ત્યાં રાજમાર્ગપર એક વિશાળકાય રાખ્યું. ત્યાં અનેક પ્રકારના ઉત્તમ શૃંગારરૂપી તરંગોવાળી ગંગાનદી જેવી, ઉચ્ચ અને વિસ્તારવાળાં સુવર્ણકુમ્ભો સમાન કુચકુમ્ભથી શોભતી, હરિણો જેવાં ચંચળ નયનોવાળી પેલી બે રૂપવતી વેશ્યા-સુતાપર એકદા રસ્તેથી જતા મહીપતિની દૃષ્ટિ પડી. એ વખતે એમણે પણ ક્ષણવાર રાજા તરફ કટાક્ષપૂર્વક જોયું; તે જાણે એમ કહેવાને હોયની કે ધર્મને નામે છળકપટ કરીને કોઈનું હરણ કરવું એ તો શક્ય છે; પણ કામદેવના છળકટાક્ષથી એવું કોઈ કરી શકે એમ છે ? એ રૂપસુંદરીઓના કટાક્ષબાણોથી વીંધાયલો રાજા એમનુંજ ચિન્તવન કરતો પોતાને મન્દિરે ગયો. ત્યાં જઈને એણે એમની પાસે પોતાની એક દાસીને મોકલી. કહ્યું છે કે, શું રાજા કે શું રંક-કોઈ કામના પંજામાંથી બચ્યા નથી.

દાસીએ આવીને એ બેઉને સંબોધીને કહ્યું-પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન મુખવાળી, અને મૃગબાળના જેવા નેત્રોવાળી-તમારા જેવીની સાથે રાજાનો દૃષ્ટિમેળ થયો છે ત્યારથીજ તેનાં ગાત્ર કામ-દેવરૂપ ગ્રીષ્મઋતુના મધ્યાન્હના સૂર્યથી અત્યન્ત તપી ગયાં છે, માટે તમે શીઘ્ર આવીને તમારા-પૂર્ણિમાના ચંદ્રમા સમાન અમૃત-મય અંગોવડે એને શીતળતા પમાડો. આવાં મિષ્ટ છતાં કૃત્રિમ વચનો સાંભળી બેઉ વેશ્યાપુત્રી અસત્ય કોપ દર્શાવી એને કંઠદેશે પકડી કહેવા લાગી-અરે દુષ્ટ અધમ નારી, આવાં અયુક્ત વાક્યો અમારી પાસે કહેતાં તને લજ્જા નથી આવતી ? આવું ધર્મવિરૂદ્ધ દુતીનું કાર્ય કરવા આવી છે તો અમારી દૃષ્ટિથી દૂર જા. અમારા જેવી નિઃસ્પૃહ સ્ત્રીઓને મન તારો ભૂપતિ તૃણમાત્ર પણ નથી

દાસીએ જઈને વાતનું સ્વરૂપ રાજાને કહી સંભળાવ્યું, પણ એમ તો એનો રાગ સવિશેષ દૃઢ થયો, જેમ બજારમાં કોઈ વસ્તુ ખરીદ કરવા જનારને ના ના કહે છે તેમ વેચનાર ઉલટું મૂલ્ય ચઢાવતો જાય છે તેમ રાજાએ તો દાસીને કહ્યું-એ દુષ્ટ તારેજ કરવાનું છે. તું પુનઃ ત્યાં જઈશ એટલે નિશ્ચયે કાર્યસિદ્ધિ થશે. ...[illegible] માટે મારો આ દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કર કેમકે એનો અન્ધકાર

માંથી ઉદ્ધાર કરવાને સૂર્યની પ્રભાજ સમર્થ છે.
બીજે દિવસે જઈ કહેવા લાગી—ઈન્દ્રદેવના સમાન
આ પ્રદ્યોતરાજા તમારે માટે ઉત્સુકતા ધરાવે છે,
તો આ જગતમાં પૂરાં ભાગ્યશાળી ગણાઓ. માટે
કહ્યું કરો અને તમારા પર આદરભાવ દર્શાવનાર પ્રત્યે
પ્રેમ પ્રદર્શિત કરો. એક વણિકજનની સ્ત્રીઓનો એક
મહાન પુરૂષની સાથે પ્રેમ બંધાય છે એ યોગ્યજ છે. આવી
પદવીએ ચઢવામાં શો દોષ છે ? યદ્યપિ તમો બેઉ
હોઇને આવા સુભગ નરપતિનું અપમાન કરો છો તોપણ
નરપતિને તો તમારાજ ચરણનું શરણ છે; કારણકે અગ્નિથી
બળેલાને અગ્નિ વિના અન્ય કયું શરણ હોય ? એ દૂતી–દાસીનાં
આવા શબ્દો શ્રવણ કરી ક્રોધાયમાન થઈ હોય એમ
કહ્યું—અરે નીચ, અધમ દાસી, તને કાલે ના કહી હતી છતાં તું આજે
કેમ પાછી આવી ? તારા બાપનો ધનનો દાબડો શું તું અહીં
મૂકી ગઈ છે કે વળી પાછી આવી ? તને પુચ્છ અને શીંગડાં નથી
એટલુંજ; બાકી તો તું એક પશુ–જાનવરજ છો. આવું કહીને
અને સાથે કંઈક મૃદુતા–નરમાશ દાખવીને દાસીનું અપમાન કર્યું.
અથવાતો કાર્યસિદ્ધિ ઈચ્છનારાઓને માટે આમ કરવા શિવાયનો
અન્ય કોઈ માર્ગ નથી.

આ બનાવ પણ વળી દાસીએ જઈને પોતાના સ્વામીને કહ્યો.
"એઓ કંઈક નરમ તો પડી છે પરન્તુ તમારી સાથે આવી રીતે
સુખ ભોગવવાની ઇચ્છા એમને નથી. માટે એ અભિલાષા તમે મૂકી
દો. કારણકે સામાપક્ષીનું લેશમાત્ર મન ન દેખાય ત્યાં આપણી
ઈચ્છા શા કામની ? રાજાના તો તન અને મન બેઉ ઉચાં શ્વાસ
લઈ રહ્યા હતા–એણે કહ્યું–દાસી, તું ફરી પણ ત્યાં જા અને એ
બેઉ સ્ત્રીરત્નોને સમજાવ; કારણકે તુંજ તારા સ્વામીનું કાર્ય
કરવામાં એકનિષ્ઠાવાળી છો. તારામાં અનુપમ કળાચાતુર્ય છે,
અને તારી વાણી કઠિન હૃદયોને પણ ભેદીને અત્યન્ત મૃદુ બનાવવા
સમર્થ છે માટે તું એમને અવશ્ય વશ કરી શકીશ એમ હું માનું
છું. કારણકે ચન્દ્રમાના કિરણો પડવાથી ચંદ્રમણિ દ્રવવા માંડે છે;
એમાં કાંઈ સંશય નથી."

રાજાએ આમ આકાશમાં ચઢાવી એટલે દાસીને પુનઃ ત્રીજે વેશે પણ પેલી યુવતીઓ પાસે વાક્ચાતુર્ય બતાવવા જવું પડયું. ભલી બાઇઓ, અગાધ દુઃખસાગરમાં ઝોલાં ખાતા મારા રાજાએ પુનઃ મને તમારી પાસે મ્હોટી આશાએ મોકલી છે. એ નૃપતિ મારૂં એવા પ્રકારનું ધ્યાન ધરી રહ્યો છે કે એ અખિલ જગતને પણ હવે તમારામય જ જુએ છે. જે વાત એક મનુષ્ય પોતાના મિત્ર શિવાય અન્ય કોઇને ન કહી શકે એ વાત એણે મારી પાસે તમને કહેવરાવી છેઃ—તમે સંમત થયો તો હું જીવિતદાન પામ્યું સમજીશ. હું તો આ તમારા ખોળામાં મસ્તક મૂકું છું. હવે તમે યોગ્ય લાગે એમ કરો." રાજાએ કહેવરાવેલાં વચનો શ્રવણ કરી, પોતાને કંઇ પ્રેમ ઉત્પન્ન થયો હોય એવો અભિનય કરતી વેશ્યાપુત્રીઓ કહેવા લાગી. "બહેન, આ વાત કોને ન રૂચે? પરન્તુ અમારો ચારિત્રપ્રેમી બન્ધુ, સારિકાને પાંજરામાં પૂરે તેમ, અમને રાત્રિદિવસ આ ઘરમાં પૂરી રાખે છે અને ઘરબ્હાર એક પગલું પણ મૂકવા દેતો નથી. અમને તો આ સ્થાન કે અન્ય સ્થળ-બધું પરમ પવિત્ર છે. એટલુ જ કે "ન મળ્યું રાણીપદ કે ન મળ્યું મુનિપદ" એવી અવસ્થામાં અમે છીએ. માટે અમારો સહોદર ઘેર ન હોય એવે વખતે આજથી સાતમે દિવસે અમુક સમયે તમારો સ્વામી-રાજા અહિં એકલો આવે" કહેવત છે કે રાજા હોય કે રંક હોય એમની, ધાદીના કામમાં તો સરલતા જ છે આ સાંભળીને હર્ષ પામી દાસીએ જઇને સર્વસ્વરૂપ નરપતિને કહી બતાવ્યું. અને અત્યન્ત બુદ્ધિ પામેલો છે મદ જેનો એવી વેશ્યા પુત્રીઓએ પણ અભયકુમારને વિદિત કર્યું. અથવા તો કહેવાય છે કે લોકો સર્વદા પોતપોતાના સ્વામીનો વિજય ઇચ્છે છે.

હવે બુદ્ધિશાળી અભયકુમારે, અહિં પ્રદ્યોતરાજાના જેવી રૂપાકૃતિવાળો એક માણસ હતો તેને પોતાની પાસે રાખ્યો અને તેનું નામ પાડ્યું 'પ્રદ્યોત'. જાણે ઉન્મત્ત થઇ ગયો હોય એમ પોતાના એ ઉન્મત્ત બાન્ધવ તરીકે જાહેર કર્યો. આવો સર્વ પ્રપંચ એણે કર્યો એ જાણે 'શત્રુબંધન' નાટકનો પ્રથમ પ્રવેશારંભ કર્યો હોય.

યની ! પછી " મન્દબુદ્ધિ શિષ્યની પાછળ રોકાવાથી એ અધ્યાપક–ગુરુનું,—અન્ય બુદ્ધિમાન શિષ્યોને શીખવવાનું–કાર્ય પડયું રહે છે; એમ મારે આ ઉન્મત્ત બાન્ધવની પાછળ મારો સર્વ વ્યવહાર ચુકવો પડે છે. સંસારી જીવ જેમ અનેકભવ કરતે ભ્રમણ કર્યા કરે છે તેમ આ મારો બાન્ધવ ઉન્મત્તપણાને લીધે જ્યાં ત્યાં આથડયાં કરે છે એને મારે કેવી રીતે સાચવવો ", એ પ્રમાણે અભયકુમાર નગરને વિષે જ્યાં ત્યાં ફરતો કહેવા લાગ્યો. અથવાતો માણસને પ્રયોજન આવ્યે શું નથી કહેવું પડતું ? વળી હું એને કોઈ પ્રવીણ વૈદ્યરાજ પાસે લઈ જાઉં છું એમ કહી કોઈ કોઈ વાર એને માંચાપર નાખી–બાંધી, એ અત્યન્ત લવારો–બુમરાણ કરી મૂકતો હોય એ સ્થીતિમાં પણ એને અભયકુમાર રાજરસ્તે થઈને લઇ જવા લાગ્યો; જેવી રીતે બાળકો એક કોઈ નિશાળીઆને નિશાળે લઈ જાય તેમ. માર્ગમાં એ ઉન્મત્ત વળી, અભયકુમારે સમજાવી મુકેલું એ પ્રમાણે, " અરે લોકો, મારું એક વાક્ય સાંભળો, હું પ્રદ્યોતરાજા છું, મને આ પ્રમાણે ઉપાડી લઈ જાય છે, મને એની પાસેથી કોઈ રીતે છોડાવો ", આમ બુમો પાડીપાડીને આક્રન્દ કરી મૂકતો. એ સાંભળીને નગરવાસીઓ એની પાસે આવતા, પણ એને ઓળખી અન્યોઅન્ય હાસ્યપૂર્વક મશ્કરીમાં કહેતા કે " આ મ્હોટા નરેશ્વરને જે કોઈ છોડાવશે એને એ પોતાની સર્વરાજ્યસંપત્તિ આપી દેશે " !

આ પ્રમાણે અભયકુમારે નિત્ય દૈવવનવિકસાવનાર ચન્દ્રોદય નમવાપર આવતો એ સમયે કરવું શરૂ રાખ્યું: અને એમ કરીને મ્હોટાથી માંડી બાળગોપાળ સર્વનેવિષે પૂરો વિશ્વાસ ઉત્પન્ન કર્યો.

વળી અહિં આંગળીઓપર નિત્ય દિવસોની ગણત્રી કરતા પ્રદ્યોતરાયે મહામહાકષ્ટે સાત દિવસ પસાર કર્યા; કારણ કે જ્યાંસુધી માણસને અભીષ્ટ વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી ત્યાંસુધી એક ક્ષણ પણ (જાય છે તે) આષાઢ માસના દિવસ જેવી લાગે છે. સાતમે દિવસે નિશ્ચિત કરેલે સમયે, રાજા ઉત્કંઠાભર્યો વેશ્યાપુત્રીઓ પાસે જઇ પહોંચ્યો. અથવાતો ધતૂરાને લઇ નાઠી જતા શ્વાનને, એમાં

પરમતત્ત્વ શું છે એની, એનો સ્વાદ લેવા સમયેજ, ખબર પડે !
"આ રાજાની ઇન્દ્રિઓ કુમાર્ગે જાય છે એમને ધિક્કાર છે ! દે
સર્વ છે એમનો, ને શિક્ષા સહન કરવો પડશે એમના અધિપ
રાજાને ! અમેજ ન્યાયમન્ત્રીઓ છીએ, ને ન્યાય ચુકવીએ છીએ
એમ કહીનેજ હોયની એમ અભયકુમારના માણસોએ રા
પ્રદ્યોતરાયને પકડી બન્દિવાન કર્યો. બન્ધનથી મંચકની સાથે આ
દિવસેજ અભયકુમાર એને ઉપડાવી નગર મધ્યે થઈ ચાલી ની
ગયો. પ્રદ્યોતરાજાએ બહુ બહુ બુમો પાડી કહ્યું—અરે, હું પ્રદ્યોતર
છું; મને શત્રુ ઉપાડી જાય છે. પણ લોકો તો કહેવા લાગ્યા—અરે
આ વખતે એવો કોઇ અહિં છે કે જે સદા આવું બોલ્યા કરતા
સુખને વિષે ધુળ નાખે ? આ ઊન્મત્ત તો નિત્ય [illegible]
આપણા કાન ખાઈ ગયો ! એણે તો આપણા રાજા સાથે [illegible]
જાતનું વેર ગોઠવ્યું છે ! અભયકુમારે પણ લોકોને કહ્યું—અને
એણે બહુ દિવસ પર્યન્ત દુઃખ દીધું છે. આજે હવે એને [illegible]
ઔષધ આપું છું કે જેથી હવે પછી એ [illegible]
આ પ્રમાણે રાજગૃહીનગરીના રાજપુત્રે પોતાની [illegible]
થતો હતો એવા રાજાના પણ મદનું મર્દન કર્યું—[illegible]
અથવા તો એમાં શું ? સો દિન સાસુના, તો [illegible]
પણ આવે !

પછી અનેક સ્થળે પૂર્વસંકેત પ્રમાણે તૈયાર [illegible]
વેગવાળા અશ્વો જોડેલા, રથમાં નાખીને પ્રદ્યોત[illegible]
પોતાના રાજગૃહ નગર પ્રત્યે લાવ્યો. કહ્યું છે કે [illegible]
રળાવીએ તો વખતે દિવસ તે આપણને [illegible]
સધિરૂપી પરીને ધારણ કરવામાં ઉત્તમ પીરી [illegible]
મકુમારે એને પોતાના પિતાસમક્ષ હાજર [illegible]
ગુન્હેગારનો જામીન થઈને એને છોડાવી [illegible]
ગુન્હેગારને વખતસર હાજર કરે છે તેમ.

પ્રદ્યોતચંદ રાજાને જોઈ શ્રેણિકરાજે [illegible]
વાસમાં રાખ્યો હતો એ વાતનું સ્મરણ [illegible]
થઈ ખડ્ગ ખેંચી એની સન્મુખ દોડ્યો [illegible]

વિચારણા અલ્પ હોય છે. પણ અખિલ નીતિશાસ્ત્રના રહસ્યનો જ્ઞાતા એવો અભયકુમાર ત્યાં હતો એણે આદરપૂર્વક પિતાને વિજ્ઞાપના કરી કે—પિતાજી, એ આપણો શત્રુ છે એ વાત ખરી છે; પણ એ અત્યારે આપણે ઘેર આવ્યો છે, માટે એક સહોદરની જેમ આપણા આતિથ્યને યોગ્ય છે–આપણે એનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

આવાં અભયકુમારનાં વિવેકભર્યાં વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિમાં કુબેર સમાન–એવા શ્રેણિકરાયે પ્રદ્યોતચંડને સન્માનપૂર્વક અનેક અપૂર્વ વસ્તુઓ આપી વિસર્જન કર્યો. એ (પ્રદ્યોત) પણ સત્વહીન દશામાં શીઘ્ર પોતાના નગર ભેગો થયો. કહ્યું છે કે અત્યન્ત તેજસ્વી કહેવાય છે એવા ઇન્દ્રરાજા પણ આપત્તિસમયે નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

આમ સુધા, ચન્દ્રમાની જ્યોત્સ્ના, શિવનું હાસ્ય, હિમ, ગંગાનાં જળ, કુન્દ પુષ્પ, ક્ષીર, સ્ફટિક અને શરદ્ઋતુના મેઘની પ્રભા–એટલાં વાનાંની જેવા ઉજ્વળ અને નિર્મળ ગુણોવાળા બુદ્ધિસાગર–અભયકુમારે અનેક અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક કાર્યો કરીકરીને પિતાને હર્ષ ઉપજાવ્યો.

સર્ગ નવમો.

હવે કાર્યભારની ચિન્તાનો ભાર બધો અભયકુમારપર હતો, પ્રજાવર્ગ બહુ સુખી હતો અને ધર્મ, અર્થ તથા કામ-એ ત્રણે પુરૂષાર્થો સુંદર રીતે સધાતાં હતા તેથી રાજ્યકર્તા 'ભંભાસાર[1]' શ્રેણિક, ગચ્છનો[2] ભાર 'પ્રવર્તક[3]' મુનિને સોંપી કેવળ શાસ્ત્રનું જ વ્યાખ્યાન કરતા અનુયોગી[4] આચાર્યની જેમ, બહુ શાન્તિથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

મદ ઝરતા હસ્તીઓ, ઉત્તમ આકૃતિવાળા અશ્વો, નાના પ્રકારના સભાસ્થાનો, સુંદર ચિત્રશાળાઓ અને મનહર સંગીતકોથી[5] નિરન્તર વ્યાપ્ત એવા આ રાજગૃહનગરમાં **ધનદત્ત** નામનો એક પ્રખ્યાત સાર્થવાહ વસતો હતો. યાચકોને હર્ષસહિત ધનદાન દઈ એ શેઠ, એની ફૈબાએ પાડેલું **ધનદત્ત** નામ સાર્થક કરતો હતો. જેમ એનું દ્રવ્ય અગણિત હતું એમ એનું ચારિત્ર પણ પ્રશંસાપાત્ર હતું તે શુદ્ધ સુવર્ણની મુદ્રિકામાં જડેલા ઉત્તમ રત્નની જેમ પ્રકાશી રહ્યું હતું. અનેક ગુણગણાલંકૃત એવા એ સાર્થવાહની કોમળ વાણીમાં પાકી શેરડીના જેવી મધુરતા ભરેલી હતી. વળી એના ચન્દ્રમા સમાન નિર્મળ ગુણોને વિષે 'ઔચિત્ય' ગુણ અગ્રણી હતો; જેમ એક ચક્રવર્તી રાજાના સર્વ રત્નોને વિષે 'ચક્ર' અગ્રેસર છે તેમ. એના સર્વ ગુણો વિકાર રહિત હતા, છતાં એના 'નય' સંજ્ઞાવાળા ગુણને તો વિકાર પાછળ લાગેલો જ હતો.[6]

---

૧. આને માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૫ મું. ૨. આજ્ઞાનુવર્તી સાધુ-વિભાગ. ૩. સાધુઓમાં આચાર્યથી ઉતરતી, પ્રવર્તક-ગણિ-ઉપાધ્યાય આદિ સાર્થક નામવાળી પદવીઓ અપાય છે. ૪. જેમણે યોગ વહન કર્યાં છે એવા. (યોગનિરોધ!) યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ ૫ ગાયન, વાદન અને નૃત્ય યુક્ત જલસો. Concert. ૬. સર્વ ગુણ વિકારરહિત હતા-એમનામાં કોઈ પરિવર્તન થતું નહીં. પણ એ 'વિ' કાર 'નય' ગુણની તો પાછળ લાગેલો જ હતો. એટલે 'વિ-નય' ગુણ એનામાં હતો. (વિરોધાભાસ અલંકાર.)

વિચારણા અલ્પ હોય છે. પણ અખિલ નીતિશાસ્ત્રના રહસ્યનો જ્ઞાતા એવો અભયકુમાર ત્યાં હતો એણે આદરપૂર્વક પિતાને વિજ્ઞાપના કરી કે—પિતાજી, એ આપણો શત્રુ છે એ વાત ખરી છે; પણ એ અત્યારે આપણે ઘેર આવ્યો છે, માટે એક સહોદરની જેમ આપણા આતિથ્યને યોગ્ય છે-આપણે એનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

આવાં અભયકુમારનાં વિવેકભર્યાં વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિમાં કુબેર સમાન-એવા શ્રેણિકરાયે પ્રદ્યોતચંદ્રને સન્માનપૂર્વક અનેક અપૂર્વ વસ્તુઓ આપી વિસર્જન કર્યો. એ (પ્રદ્યોત) પણ સત્વહીન દશામાં શીઘ્ર પોતાના નગર ભેગો થયો. કહ્યું છે કે અત્યન્ત તેજસ્વી કહેવાય છે એવા ઇન્દ્રરાજા પણ આપત્તિસમયે નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

આમ સુધા, ચન્દ્રમાની જ્યોત્સ્ના, શિવનું હાસ્ય, હિમ, ગંગાનાં જળ, કુન્દ પુષ્પ, ક્ષીર, સ્ફટિક અને શરદ્ઋતુના મેઘની પ્રભા-એટલાં વાનાંની જેવા ઉજ્વળ અને નિર્મળ ગુણોવાળા બુદ્ધિસાગર-અભયકુમારે અનેક અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક કાર્યો કરી-કરીને પિતાને હર્ષ ઉપજાવ્યો.

સર્ગ નવમો.

હવે કાર્યભારની ચિન્તાનો ભાર બધો અભયકુમારપર હતો, પ્રજાવર્ગ બહુ સુખી હતો અને ધર્મ, અર્થ તથા કામ–એ ત્રણે પુરૂષાર્થો સુંદર રીતે સધાતાં હતા તેથી રાજ્યકર્તા 'ભંભાસાર[1]' શ્રેણિક, ગચ્છનો[2] ભાર 'પ્રવર્તક[3]' મુનિને સોંપી કેવળ શાસ્ત્રનું જ વ્યાખ્યાન કરતા અનુયોગી[4] આચાર્યની જેમ, બહુ શાન્તિથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

મદ ઝરતા હસ્તીઓ, ઉત્તમ આકૃતિવાળા અશ્વો, નાના પ્રકારના સભાસ્થાનો, સુંદર ચિત્રશાળાઓ અને મનહર સંગીતકોથી[5] નિરન્તર વ્યાપ્ત એવા આ રાજગૃહનગરમાં ધનદત્ત નામનો એક પ્રખ્યાત સાર્થવાહ વસતો હતો. યાચકોને હર્ષસહિત ધનદાન દઈ એ શેઠ, એની ફઈબાએ પાડેલું ધનદત્ત નામ સાર્થક કરતો હતો. જેમ એનું દ્રવ્ય અગણિત હતું એમ એનું ચારિત્ર પણ પ્રશંસાપાત્ર હતું તે શુદ્ધ સુવર્ણની મુદ્રિકામાં જડેલા ઉત્તમ રત્નની જેમ પ્રકાશી રહ્યું હતું. અનેક ગુણગણાલંકૃત એવા એ સાર્થવાહની કોમળ વાણીમાં પાકી શેરડીના જેવી મધુરતા ભરેલી હતી. વળી એના ચન્દ્રમા સમાન નિર્મળ ગુણોને વિષે 'ઔચિત્ય' ગુણ અગ્રણી હતો; જેમ એક ચક્રવર્તી રાજાના સર્વ શસ્ત્રોને વિષે 'ચક્ર' અગ્રેસર છે તેમ. એના સર્વ ગુણો વિકાર રહિત હતા, છતાં એના 'નવ' સંજ્ઞાવાળા ગુણને તો વિકાર પાછળ લાગેલો જ હતો.[6]

---

૧. આને માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૪ મું. ૨. આજ્ઞાનુવર્તી સંઘ–વિભાગ. ૩. સાધુઓમાં આચાર્યથી ઉતરતી, પ્રવર્તક–ગણિ–ઉપાધ્યાય આદિ સાર્થક નામવાળી પદવીઓ અપાય છે. ૪. જેમણે યોગ વહન કર્યો છે એવા. (યોગનિષ્ઠ !) યોગશ્ચિત્તવૃત્તિનિરોધઃ. ૫. ગાયન, વાદનઆદિ નૃત્ય યુક્ત જલસો. Concert. ૬. સર્વ ગુણ વિકારરહિત હતા–એમનામાં કંઇ પરિવર્તન થતું નહીં પણ એ 'વિ' કાર 'નવ' ગુણની તો પાછળ લાગેલો જ હતો. એટલે 'વિ-નવ' ગુણ એનામાં હતો (વિરોધાભાસ અલંકાર).

વિચારણા અલ્પ હોય છે. પણ અખિલ નીતિશાસ્ત્રના રહસ્યનો જ્ઞાતા એવો અભયકુમાર ત્યાં હતો એણે આદરપૂર્વક પિતાને વિજ્ઞાપના કરી કે—પિતાજી, એ આપણો શત્રુ છે એ વાત ખરી છે; પણ એ અત્યારે આપણે ઘેર આવ્યો છે, માટે એક સહોદરની જેમ આપણા આતિથ્યને યોગ્ય છે-આપણે એનો સત્કાર કરવો જોઈએ.

આવાં અભયકુમારનાં વિવેકભર્યાં વચનો શ્રવણ કરી, સર્વ પ્રકારની સંપત્તિમાં કુબેર સમાન-એવા શ્રેણિકરાયે પ્રદ્યોતચંદ્રને સન્માનપૂર્વક અનેક અપૂર્વ વસ્તુઓ આપી વિસર્જન કર્યો. એ (પ્રદ્યોત) પણ સત્વહીન દશામાં શીઘ્ર પોતાના નગર ભેગો થયો. કહ્યું છે કે અત્યન્ત તેજસ્વી કહેવાય છે એવા ઈન્દ્રરાજા પણ આપત્તિસમયે નિસ્તેજ થઈ જાય છે.

આમ સુધા, ચન્દ્રમાની જ્યોત્સ્ના, શિવનું હાસ્ય, હિમ, ગંગાનાં જળ, કુન્દ પુષ્પ, ક્ષીર, સ્ફટિક અને શરદ્‌ઋતુના મેઘની પ્રભા-એટલાં વાનાંની જેવા ઉજ્વળ અને નિર્મળ ગુણોવાળા બુદ્ધિસાગર-અભયકુમારે અનેક અત્યન્ત આશ્ચર્યકારક કાર્યો કરીકરીને પિતાને હર્ષ ઉપજાવ્યો.

સર્ગ નવમો.

હવે કાર્યભારની ચિન્તાનો ભાર બધો અભયકુમારપર હતો, પ્રજાવર્ગ બહુ સુખી હતો અને ધર્મ, અર્થ તથા કામ—એ ત્રણે પુરૂષાર્થો સુંદર રીતે સધાતાં હતા તેથી રાજ્યકર્તા 'ભંભાસાર[1]' શ્રેણિક, ગચ્છનો[2] ભાર 'પ્રવર્તક[3]' મુનિને સોંપી કેવળ શાસ્ત્રનું જ વ્યાખ્યાન કરતા અનુયોગી[4] આચાર્યની જેમ, બહુ શાન્તિથી કાળ નિર્ગમન કરતો હતો.

મદ ઝરતા હસ્તીઓ, ઉત્તમ આકૃતિવાળા અશ્વો, નાના પ્રકારના સભાસ્થાનો, સુંદર ચિત્રશાળાઓ અને મનહર સંગીતકોથી[5] નિરન્તર વ્યાપ્ત એવા આ રાજગૃહનગરમાં ધનદત્ત નામનો એક પ્રખ્યાત સાર્થવાહ વસતો હતો. યાચકોને હર્ષસહિત ધનદાન દઈને શેઠ, એના કુળવાએ પાડેલું ધનદત્ત નામ સાર્થક કરતો હતો. જેમ એનું દ્રવ્ય અગણિત હતું એમ એનું ચારિત્ર પણ પ્રશંસાપાત્ર હતું તે શુદ્ધ સુવર્ણની મુદ્રિકામાં જડેલા ઉત્તમ રત્નની જેમ પ્રકાશી રહ્યું હતું. અનેક ગુણગણાલંકૃત એવા એ સાર્થવાહની કોમળ વાણીમાં પાકી શેરડીના જેવી મધુરતા ભરેલી હતી. વળી એના અન્તરાત્મા સમાન નિર્મળ ગુણોને વિષે 'ઔચિત્ય' ગુણ અગ્રણી હતો, જેમ એક ચક્રવર્તી રાજાના સર્વ શસ્ત્રોને વિષે 'ચક્ર' અગ્રેસર છે તેમ. એના સર્વ ગુણો વિકાર રહિત હતા, છતાં એના 'નય' સંજ્ઞાવાળા ગુણને તો વિકાર પાછળ લાગેલો જ હતો.[6]

---

૧. આને માટે જુઓ આ ગ્રંથનો પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૧૫ મું. ૨. આજ્ઞાનુવર્તી મુનિવિભાગ. ૩. સા. પ્રમાણમાં આચાર્યથી ઉતરતી, પ્રવર્તક—ગણિ—ઉપાધ્યાય આદિ સાર્થક નામવાળી પદવીઓ આપવામાં આવે છે. ૪. જેમણે [illegible] કર્યો છે એવા (યોગનિષ્ઠ ?) [illegible]. ૫ [illegible], વાદનપૂર્ણ Concert. ૬. સર્વ ગુણ વિકારરહિત હતા—એમનામાં કંઈ પરિવર્તન થતું નહીં પણ એ 'વિ કાર નય' ગુણની તો પાછળ લાગેલો જ હતો. એટલે 'વિ-નય' ગુણ એનામાં હતો. (વિરોધાભાસ અલંકાર.)

આ ગામે [illegible] વસુમતી નામે સ્ત્રી હતી. એ પણ અનેક
[illegible] કર્મના શુભ ઉદયને પ્રગટ કરવામાં આવી હતી.
[illegible] 'પતિને [illegible]' [illegible]
[illegible] એ એને [illegible] પણ અધિક પ્રિય હતી. વળી ગુરૂ
[illegible] આક્રોશ [illegible], શત્રુપ્રતિ
[illegible], અને [illegible][10] તથા [illegible][11] [illegible] એ
એવું વસુમતી [illegible] હતી! નાગશ્રીને એ
[illegible] દાન દેતી હતી એટલે એ દાન કરતી નહિ માટે
[illegible][12] ? [illegible], [illegible][13] અને [illegible][14] [illegible] અનુપાલન કરતા વિષય
નિર્ગમન કરતા હતા.

પરંતુ [illegible]

[illegible]

એમનો ધન્યધન્ય અવતાર છે. જ્યાં ધૂળમાં રમનારાં અને ધૂળયુક્ત અંગોપાંગવાળાં બાળકો નથી એવું ગૃહ તે શું ગૃહ કહેવાય ?"

વળી જેને પ્રત્યેક રાત્રી માસપ્રમાણ લાગતી એ સાર્થવાહની વસુમતી તો અપુત્રપણાને લીધે સાર્થવાહ કરતાં પણ અવિશેષ દુઃખી જણાતી મનમાં ચિન્તવવા લાગી કે—રાત્રીઓને વિષે જેમ તારાવાળી રાત્રી, તેમ સ્ત્રીઓને વિષે બાળકોવાળી સ્ત્રીજ પ્રશંસા કરવા લાયક છે. તે જ સ્ત્રીઓ પરમ સૌભાગ્યશાળી ગણાય છે કે જેઓ મલાવા કરતી પુત્રના મસ્તકપર હાથ ફેરવે છે; પગ તડફડાવતા તથા ટોક ધુણાવતા, માતાના દુધ માટે ઉતાવળા થતા મુગ્ધ બાળકોને સ્તનપાન કરાવે છે; કોકરવરણા જળથી એમને સ્નાન કરાવી ચક્ષુદોષ નિવારણાર્થે અંજનનું ટપકું કરે છે; સૂતાં–બેસતાં–ઉઠતાં અને જતાં–આવતાં પણ નિરન્તર પુત્રને હર્ષ સહિત ઉત્સંગને વિષે રાખીને ફેરવે છે; અને પોતે આનન્દ સમાતો ન હોય એમ બોબડા માણસની જેમ અવ્યક્ત અક્ષરો બોલી એમની સાથે ઉલ્લાપ કરે છે. તે એવી રીતે કે—"બાપુ, તું મંડલેશ્વર થજે, સામન્તની પદવી પ્રાપ્ત કરજે, રાણો થજે, રાજા થજે, ભાગ્યવાન્ થજે, વિજયશાળી થજે, આનન્દમાં રહેજે. આવ તારી બલા દૂર કરૂં; તારા ઓવારણા લઉં. બાપુ, તું કોટિ વર્ષ જીવજે ! હું તારૂં મુખ જોઈને જઈશ." વળી જેમને પોતાના પુત્રોનો 'નામકરણ'[1] નો અને 'બદ્ધકરણ'[2] નો અવસર જોવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત થાય છે એવી સ્ત્રીઓનીજ લોકમાં અને ખ્યાતિ થાય છે; અને એમનું બહુ વિસ્તારયુક્ત નિશાળગરણું જુએ છે એઓ જ ગણત્રીમાં આવે છે. વળી સ્હવારમાં વ્હેલા ઉઠીને શાળાએ જાય ત્યારે જેઓ, એમને ખાવાને માટે, સાથે સારૂં ભાતું–નાસ્તો બંધાવે છે, ત્યાંથી પાછા ઘેર આવે ત્યારે બુદ્ધિ વધારનારૂં મશાલાવાળું દુધ પીવા આપે છે, અને મ્હોટા થાય ત્યારે એમને ઉદાર ધનવાનોની પુત્રીઓ પરણાવવાનો લ્હાવો લે છે, એ સ્ત્રીઓ જ સદા પુણ્યવતી છે. પરણીને આવનારી પુત્રવધુઓને પણ જમવાને સાત પ્રકારના પકવાન, અને બેસવા માટે સાંતસાત ગાદી તકીઆ આપવામાં આવે છે. આ સર્વ મહિમા પણ શાનો ? પુત્ર હોય

૧. નામ પાડવું. ૨. વાળ ઉતરાવવા.

એનો જ એ મહિમા છે; એની જ એ વિશિષ્ટતા છે. માટે પુત્રવ[illegible] સ્ત્રીઓ જ નિશ્ચયે પૂર્ણ ભાગ્યશાળી છે. મારા જેવી અનુરૂપ[illegible] માતા[1] કેવળ જ ભાગ્યહીન ! કેમકે પુત્રમુખ જોવાનો અવસર [illegible] આવ્યો નહીં ! બહુ શું કહું ? આટલું તો નિઃસંદેહ છે કે કોઈ[illegible] જન્મથી જ દરિદ્ર, અને સંતતિમાં એક જ પુત્રીવાળી, સ્ત્રી હોય[illegible] એ પણ મારી આગળ તો ભાગ્યશાળી ! એનો પણ અવતાર[illegible] સારો ! કારણ કે એક પણ અલંકાર ન હોય એવે વખતે કાચનાં[illegible] આભૂષણ પણ શું ખોટાં ?

મૂળ થકી ફળ થાય છે[2]–એમ જાણીને જ જાણે વસુમતી તો પછી પુત્ર પ્રાપ્તિને માટે વૃક્ષનાં બહુબહુ મૂળ ઘસીઘસીને પીવા લાગી; અને એ પુત્રપ્રાપ્તિમા અન્તરાય પડાવનારૂં એવું જે કર્મ-ન્તેને જાણે અત્યન્ત ભય પમાડવાને માટેજ હોયની એમ કટિભાગ પર, ભુજાએ અને કંઠને વિષે નાના પ્રકારના રક્ષાવિધાનો[3] બાંધ્યા. અનેક પ્રકારના નૈવેદ્ય, ધૂપ, પુષ્પ, વિલેપન આદિથી, પ્રખ્યાત દેવતાઓની પૂજા કરી. એમની સન્મુખ ઉભા રહી, કર જોડી ઘણીવાર માનતા માની કે—જો તમારી કૃપાથી મને પુત્ર થશે તો હું પુત્ર, પતિ અને શ્વશુરવર્ગ તથા પિતૃવર્ગના સર્વ સગાસંબંધીઓ સહિત અહિં આવીને [illegible] કરીશ [illegible] ચિત્તને વિષે તમારો ચમ-ત્કાર પ્રદર્શિત કરીશ [illegible] સુવર્ણના પુષ્પોવડે તમને વધા-વીશ, પુત્રને [illegible] તમારી આગળ નૃત્ય કરીશ અને નવનવીન [illegible] અથવા તો કહ્યું છે કે સ્ત્રીએ પુત્રને માટે [illegible] ? વળી ' મને ક્યારે પુત્ર થશે. [illegible] દેવતાને પુછવા કરવી કારણકે [illegible] માને છે! આડમ્બર

[illegible]

કર્યા વિના કંઈ મળતું નથી એમ સમજીને એઓ પણ ટીપણું હાથમાં લઈ ખડીના કટકાવતી કુંડળી આળેખી એમાં ગ્રહોને એઓને સ્થાને મૂકી સાવધાન ચિત્તે નિરીક્ષણ કરી કહેતા કે–મંગળ આદિ ગ્રહો ઉત્તમ સ્થાને નથી માટે એની પૂજા કરાવો તથા મંડળપૂજન કરો. એથી જ તમારી મનકામના પૂર્ણ થશે. આ જગત્‌માં દાન એજ રાજા છે. તમે નથી સાંભળ્યું કે ધનનું દાન દેવાથી પાપનો નાશ થાય છે? પુત્રની આકાંક્ષાવાળી વસુમતીએ એ સર્વ કર્યું. એટલે એ જ્યોતિષીઓએ પણ હર્ષ પામી કહ્યું કે–હવે તમારા મનોરથો સર્વ શીઘ્ર સિદ્ધ થશે. કારણકે બ્રાહ્મણોની પૂજા કર્યાથી અશુભ ગ્રહો શુભ થાય છે. આ ઉપરાંત એ લોકોએ કહ્યા પ્રમાણે નાના પ્રકારના જપ-મંત્ર વગેરે ઉપાયો પણ એણે કર્યા પરન્તુ એક પણ ઉપાયથી સદ્ય ફળપ્રાપ્તિ થઈ નહીં. અથવા તો ફળ તો કર્માધીન છે, એમાં અન્ય ઉપાયો શું કરી શકે?

એકદા અનુક્રમે, પુત્રપ્રાપ્ત્યન્તરાયકર્મનો ક્ષયોપશમ થવાથી કોઈ ભાગ્યશાળી જીવ વસુમતીની કુક્ષિએ આવ્યો. ગૂઢગર્ભત્વને લીધે અલક્ષ્ય, અને મુનિના ચારિત્રની પેઠે દુર્વહ[૧] એવો ગર્ભ વસુમતી પણ, પૃથ્વી એક નિધિને ધારણ કરે એમ સંભાળી ધારણ કરવા લાગી; અને અન્યસ્ત્રીઓ વગેરેએ બતાવેલ અનેક અનેક પ્રકારે એ ગર્ભનું પોષણ કરવા લાગી. અથવા તો દ્રવ્યવાન ગૃહસ્થોને શું અશક્ય છે? અનુક્રમે ગર્ભકાળ પૂર્ણ થયે, શુભલગ્ને, દિશાઓ સર્વે નિર્મળ હતી એવે સમયે, વંશલતા મુક્તાફળને પ્રસવે એમ, એણે એક પુત્રને જન્મ આપ્યો.

પુત્રજન્મની વાત સાંભળી જેને અત્યન્ત હર્ષ થયો છે એવા આ ધનદત્ત સાર્થવાહે અનુક્રમે પુત્રનો વર્ધનકમહોત્સવ કર્યો. લોકો પણ એ સાંભળી અહિતહિતથી હર્ષ પ્રદર્શિત કરવા આવ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે–સર્વ ઋતુના પુષ્પ અને ફળ જેમાં હંમેશાં થાય છે એવા બગીચાની જેવા ઉત્તમ ગૃહમાં અવતર્યો એ, કોઈ કૃતપુણ્ય—પૂરા પુણ્ય કર્યા છે જેણે એવો, ભાગ્યશાળી જીવજ

૧. કષ્ટે પાળી શકાય એવું (ચારિત્ર) (ભારને લીધે) કષ્ટે હરીફરી શકાય એવું (ગર્ભ).

કરી. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] નામ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
અનુકૂળ હોય તો એક [illegible] [illegible] રીતે [illegible] [illegible]
છે એમ

આ જ નગરમાં સાગરદત્ત નામનો એક [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible]

[illegible]

પરન્તુ ઇદંતૃતીયમ્ જેવું કંઇ નવું વસુમતીને જોવાનું આવ્યું તે એ કે, કૃતપુણ્ય જિતેન્દ્રિયત્વને લીધે પોતાની પત્નીપ્રત્યે પણ પ્રેમાસક્ત થયો નહીં. (તો પછી વારાંગનાની તો વાત જ ક્યાં કરવી)? પુત્રને ભોગવિલાસથી પરાઙ્મુખ રહેતો જોઇ વસુમતીને અત્યન્ત ખેદ થયો કે આમાં તો સુંદરીનું સૌન્દર્ય વૃથા ગળી જઇને મ્લાન થાય છે. પછી એણે પોતાના પતિને પણ કહ્યું કે– સ્વામીનાથ, આ તમારો પુત્ર જાણે પોતે વૃદ્ધ થઇ ગયો એમ, સંસારના વિષયોપભોગથી વિમુખ રહે છે. પુત્ર ભોગવિલાસ ન ભોગવે તો પછી આ ધન શા ઉપયોગનું? શરીરના આભૂષણરૂપ ન થાય એ સુવર્ણ શા કામનું? પુત્રને નાના પ્રકારના વિલાસ કરતો જોઇને જ સ્ત્રીઓને બહુ હર્ષ થાય છે. માટે તમને કહેવાનું એટલું કે આ તમારા પુત્રને એની સમાન વયના સોબતીઓ સાથે મેળાપ કરાવો, કે જેથી એને કામભોગને વિષે આસક્તિ થાય. પણ ધનદત્તે કહ્યું–પ્રિયે, આવું અસંબદ્ધ ભાષણ કરીને તું એક અલ્પજનની જેમ ઉલટી તારી મૂર્ખાઇ પૂરવાર કરે છે! આ વિષયમાં તો તારો પુત્ર સ્વયમેવ વખત આવ્યે પ્રવૃત્ત થશે; કારણ કે જીવે ભવેભવે વિષયાભ્યાસ કરેલો છે. તથાપિ જો કદિ મુનિની પેઠે એ એકદમ વિષયોન્મુખ જણાશે તો પછી તારી સૂચના પ્રમાણે કંઇ કરશું. માટે હમણાં તો મૌન ધારણ કર. પ્રથમ તેલ જોવા દે, પછી તેલની ધાર જોવા દે; પછી બધું થઇ રહેશે. પરન્તુ કદાગ્રહી વસુમતીએ તો આગ્રહ કર્યો કે જે કરવાનું છે તે આ વખતે જ કરો; તે વિના મને નિરાંત નહિ વળે "ખરેખર એના અંગમાં કોઈ એવી ધાતુ ભરાણી છે કે લીધી વાત મૂકતી જ નથી. અથવા તો સમગ્ર સ્ત્રીઓની પણ આગ્રહરૂપી ગાંઠ મૃતકમુષ્ટિની[૫] જેમ હજારો યુક્તિરૂપી નહોરવડે પણ છુટતી નથી" આમ વિચારીને શેઠે પ્રિયાનું વચન માન્ય કર્યું. ખરેખર સ્ત્રીઓ પુરૂષોને આંગળીએ નચાવે છે એમ કહ્યુ છે એ ખોટું નથી

હવે પત્નીના અત્યન્ત આગ્રહને લીધે પિતાએ પુત્રને અનિષ્ટ સોબતમાં મૂક્યો. તેપર કવિ ઉત્પ્રેક્ષા કરે છે કે જાણે એણે

૫ મડદાની

શરણે આવેલાને પોતાને હાથેજ બાંધીને શત્રુઓને સુપ્રત કર્યો ! ત્યાં એના નીચ ગોઠિઆઓ એને કોઈ વખત અશ્લીલ ભાષાએ ભરેલી દ્યૂતશાળામાં; તો કોઈ વખત વિટ, નટ, ભાટ આદિ લોકોથી વ્યાપ્ત-તથા અત્યન્ત સંઘટ્ટ થવાથી અંગોને ચગદી નાખનારા-મહાન્ દેવકુળોમાં; કદાચિત્ શૃંગાર, હાસ્ય આદિની કથાઓ ચાલી રહી હોય એવા ટોળામાં; તો કોઈવાર તાળી દઈદઈને આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનાર ગોરલોકોની સમક્ષ; કોઈવાર કેતકી, જાતિ આદિ પુષ્પો, અને કદલી, આમ્રતરૂ આદિ વૃક્ષોના બગીચામાં; તો કોઈ વખત વાવ-તળાવ-કુવા આદિ જળાશયો પર; કોઈ સમયે તમ્બોળીની દુકાને તો કોઈ વખત માળીને ઘેર; કોઈવાર વેશ્યાના પાડામાં, તો કોઈવાર એવાંજ અન્યસ્થળે ફરવા લઈ જતા; પાપી માણસોને એનાં કર્મ કુગતિને વિષે લઈ જાય એમ. આમ થવાથી પેલા નીચ સોબતીઓની એને અસર થઈ, એમની વાસના એનામાં આવી. અથવાતો લીમડાના વૃક્ષની નિકટમાં રહેતા આમ્રવૃક્ષમાં કટુતા આવતાં વાર શી ?

એ વખતે ત્યાં, પુષ્પધન્વા કામદેવનું-ત્રણે જગતને જીતવાનું અમોઘ શસ્ત્ર હોયની એવી દેવદત્તા નામની વેશ્યા રહેતી હતી. તે વેશ્યાને ત્યાં એક વખત કૃતપુણ્યને એના સોબતીઓ લઈ ગયા. અથવાતો નીચ સોબતનું બીજું શું ફળ હોય ? સુંદરવસ્ત્રાલંકારથી વિભૂષિત નવયુવાન કૃતપુણ્યને જોઈને, જ્વરમાંથી મુક્ત થયેલો પથ્ય જોઈને હર્ષ પામે એમ, વેશ્યા અત્યન્ત પ્રસન્ન થઈ. કારણકે જેમ સમ્બન્ધીઓ ઉત્સવના પ્રસંગોથી, ક્ષત્રિજન સાહસના કામોથી, દુષ્ટમંત્રી આપત્તિથી, બ્રાહ્મણો દક્ષિણાથી, પારધી હરિણોથી, કૃષિકાર વરસાદથી, યાચકો નાના પ્રકારના દાનથી, પિતા પુત્રના અક્ષરોથી, વણિકજન વ્યાપારમાં લાભ મળ્યાથી અને વૈદ્ય દરદીઓ મળ્યે-હર્ષિત થાય છે તેમ વેશ્યાઓ ગર્ભશ્રીમન્તના નવીન પુત્રો આવ્યે હર્ષ પામે છે. કૃતપુણ્યને જોઈ વારાંગના ઉભી થઈ. કારણકે અન્ય જનો પણ લક્ષ્મીનું ગૌરવ કરે છે તો પછી વેશ્યા કરે એમાં શું આશ્ચર્ય ? તત્ક્ષણ એણે એને આસન આપ્યું અને સારો સત્કાર કર્યો. વળી આદરપૂર્વક અનેક પ્રકારના

શૃંગારપૂર્ણ ભારે ભારે શબ્દો કરીને કથંચિત, એણે કરેલાં પુરૂષોની આધાસાથ એને એવો વશ કર્યો કે એને ત્યાંથી ઘેર જવાનું મન જ થયું નહિ. જેવી રીતે વિચક્ષણ છતાં કોઈ વ્યસની વિદ્યાર્થી પોતે પાઠ કરેલી શાસ્ત્રપંક્તિ વિસરી જાય છે તેવી રીતે, વેશ્યાએ મન હરણ કરી લીધેલું હોવાથી, કૃતપુણ્ય પણ સાલંકારા[1], રસસ્પૃહા[2], નિત્ય છંદાનુવર્તી[3], સદ્વર્ણશાળી[4], નિર્દોષ[5], અને ગુણવૃદ્ધિથી સમન્વિત[6], એવી પોતાની પત્નીને વિસરી ગયો. જેવી રીતે અગણિત પુરૂષોના ગમનાગમનથી નિર્લજ્જ વેશ્યાઓનું ઘરનું આંગણું ઘસાઈ જાય છે તેવીજ રીતે એમનાથી જાર પુરૂષો ઘસાઈ જાય છે, અને એ જાર પુરૂષોથી ઘસાઈ ઘસાઈ એઓ (વેશ્યાઓ) નદીગોલક-ન્યાયે[7] વિવધ આકાર ધારણ કરે છે. પછી એઓ શબ્દચાતુર્ય-વસ્ત્રાલંકાર-હાસ્યવિનોદ અને કટાક્ષબાણ આદિથી પુરૂષોને મોહ પમાડે છે. પણ ઘરની સ્ત્રી અન્ય પુરૂષનો સમાગમ પણ ન રાખનારી, લાજ કાઢીને ચાલનારી, મર્યાદા અને શીલગુણે શોભતી છતાં કુવાના દેડકા જેવી હોય છે માટે એ બુદ્ધિશાળી હોય તોયે વેશ્યાની જેવું પતિમનરંજન કરતાં એમને આવડતું નથી.

હવે એ કૃતપુણ્ય તો વારાંગનાના પાશમાં સજ્જડ ફસાયો એથી, મત્સ્ય જેમ જળાશય ત્યજી શકતું નથી એમ, એનું ઘર ક્ષણવાર પણ છોડી શક્યો નહીં. તેથી સાર્થવાહ પુત્રસ્નેહને લીધે હર્ષસહિત વેશ્યાને ત્યાં નિરંતર દ્રવ્ય મોકલતો રહ્યો. આહા ! શી પ્રેમઘેલછા ! કપુરથી શરૂ કરીને લવણપર્યન્ત જે જે જોઈએ તે તે

---

૧ થી ૬. આ સર્વ વિશેષણો 'શાસ્ત્રપંક્તિ' અને 'પત્ની' બેઉની સાથે લેવાનાં છે. પત્ની પક્ષે ૧=અલંકાર પહેરેલા. ૨=રસિક: ૩=[પતિની] ઇચ્છાને અનુકૂળ. ૪=સૌન્દર્યવાન ૫=દૂષણ વિનાની ૬=ગુણની વૃદ્ધિ-અનેક ગુણ-વાળી. 'શાસ્ત્રપંક્તિ' પક્ષ ૧=શબ્દાલંકાર-figures of speech-યુક્ત: ૨=નવ રસ કહેવાય છે તેમાંના એકાનેકરસયુક્ત. ૩=અર્થને અનુસારનારી; ૪=સારા શબ્દો વાળી. ૫=રસદોષ, વાક્યદોષ, અર્થદોષ આદિમાંથી કોઈપણ દોષ વિનાની: ૬=વ્યાકરણમાં 'ગુણ' અને 'વૃદ્ધિ' કહેવાય છે એ બેઉવાળાથી યુક્ત. ૭ નદીમાં રહેલા પત્થરો નિત્ય ઘસાઇ ઘસાઇને નવનવીન આકૃતિ ધારણ કરે છે તેમ.

સર્વ પોતે એક અંબર કલ્પવૃક્ષ હોયની એમ પૂરવા લાગ્યો. અથવા-તો એમ જે કહ્યું છે કે—વેપારમાં લે વેચ કરીને, શિલ્પીનો ધંધો કરીને, પારકી સેવાચાકરી કરીને, કે શસ્ત્રાદિથી યુદ્ધ કરીને પણ ઉપાર્જન કરેલું ધન બધું અન્તે સ્રીમાં ડુબે છે–જાય છે–તે અસત્ય વાર્તા નથી.

વાત આમ બની રહી છે એવામાં એકદા કૃતપુણ્યના માતપિતા પંચત્વ પામ્યા; તે જાણે કે પુત્રનો એવા પ્રકારનો અન્યાય સાંખી રહેવાને અશક્ત હોવાથીજ હોયની ! ત્યારપછી ત્રણે જગતમાં પ્રખ્યાતિ પામેલા કુલીનજનોમાં શિરોમણિ અને પતિભક્તિને વિષે તત્પર એવી એની સ્રી પણ એના વિભવવિલાસ માટે દ્રવ્ય મોકલવા લાગી. પણ પેઢીનું લેણું જેની જેની પાસે હતું તે તેની તેની પાસે ચોંટી રહ્યું, નવી આવક બંધ થઇ અને ભાઈસાહેબનો ખર્ચ તો શરૂ હતો એને લીધે, દીપકના તેલની જેમ એનો વિભવ ક્ષીણ થવા લાગ્યો. કેમકે બિન્દુબિન્દુમાત્ર ઘટતો જતો સમુદ્ર પણ, નવી આવક ન હોય તો ક્ષીણ થઇ જાય છે. આવી સ્થીતિ થઇ પડી હતી તોયે વેશ્યાએ એની પાસે દ્રવ્ય માગવું બંધ કર્યું નહીં. કારણકે યાચના કરવામાં એવા લોકોની જીવ્હા હળવીફુલ હોય છે. અથવાતો આપીઆપીને ગજવું ખાલી કર્યું હોય તોપણ યજમાનને બ્રાહ્મણો હેરાન કર્યા કરે છે તેવી રીતે સર્વસ્વ આપી દીધાં છતા પણ વેશ્યા માગીમાગીને કદર્થના પમાડયાજ કરે છે.

છેક છેલ્લી વખતે જયશ્રીએ પોતાના આભરણો, અને સાથે પુણી અને તરાક વેશ્યાને ત્યાં મોકલાવ્યા. તેપરથી કુટ્ટિનીને નિશ્ચય થયો કે "હવે અમાવાસ્યાના ચંદ્રમાની પેઠે એ કૃતપુણ્યની લક્ષ્મી ક્ષીણ થઇ ગઇ છે. માટે રસ ચુસાઇ ગયા પછી કુચારૂપ રહેલી શેરડીના જેવો એ પ્રેમી હવે કોઇ કામનો નથી. કેમકે અમારે ત્યાં તો વિભવવાળાનો જ સત્કાર થાય છે. વળી જ્યાંસુધી આ કૃતપુણ્ય અહિં છે ત્યાંસુધી અન્ય લોકો પાસેથી દ્રવ્યપ્રાપ્તિ થવાની નથી; કકારાનુબંધિ પ્રત્યયો લાગતાં જેમ ધાતુઓને ગુણ કે વૃદ્ધિ કંઇ થતું નથી[૧]–તેમ. માટે આનો, એક ભુજંગની પેઠે

૧ આ એક વ્યાકરણનો નિયમ છે.

એકદમ બહિષ્કાર કરીને કોઈ કુબેરભંડારી જેવા અન્ય દ્રવ્યપાત્રને લાવી મૂક્યું ". એમ વિચારી એની રંક સ્થીતિ ભોગવતી સ્ત્રી પર દયા લાવી, પોતાના તરફથી સહસ્ર સુવર્ણ મહોરો ઉમેરીને એનાં આભૂષણો એને પાછાં મોકલાવ્યાં. તે જાણે કડવી તુંબડીમાંથી મીઠું ફળ નીકળ્યું હોયની એવું થયું! પછી એકવાર તક સાધી, કુટ્ટિની એને રાત્રીને વિષે ઉંઘનોજ ઉપડાવીને બહાર મુકી આવી. કહેવત છે કે જાગતાને પાડી ને ઉંઘતાને પાડો.

જ્યારે જાગ્રત થયો ત્યારે જોયું તો ન મળે ઘર, ન મળે વેશ્યા કે ન મળે સર્વ વૈભવ. એટલે અત્યન્ત દુઃખવિષાદમાં નિમગ્ન થઈ ચિન્તવવા લાગ્યો–હા! વેશ્યાએ મને ત્યજી દીધો–કાઢી મૂક્યો! દ્રવ્ય હતું ત્યાંસુધી એ મારા બાહુની નોકર ચાકર જેવી હતી–હવે દ્રવ્ય ગયું એટલે એ પાપી મારી શત્રુ બની! આપણી પાસે દ્રવ્ય હોય છે તોજ એઓ આપણને સંઘરે છે! મારાં માતપિતા હયાત હતાં ત્યાં સુધી તો દ્રવ્ય મળ્યા કરતું હતું. પણ હવે મારાં એ ગુરૂજન મૃત્યુ પામ્યાં, અને ધનનો ક્ષય થવા બેઠો! હવે હું પણ નિરાધાર થયો! દ્રવ્ય આપે છે એની પર મન રાખે છે, એની સાથે મધુર શબ્દોથી વાત કરે છે અને એને પોતાનું શરીર પણ સોંપે છે એવી આ વેશ્યાઓ ખરેખર દુષ્કર કાર્ય કરનારી છે. [1]હરિદ્રાના રાગ જેવા અલ્પકાળિક, દારિદ્ર્ય બતાવનારા અને કૃષ્ણ ઉદ્ગારના જ–એવા વેશ્યાના રાગને મારા નમસ્કાર હો! જો કાજળમાં શ્વેતતા હોય, લીમડામાં મધુરતા હોય, લસણમાં સુગન્ધ હોય, વિષમાં અમૃતગુણ હોય, યમરાજમાં કરૂણા હોય, અગ્નિમાં શીતળતા હોય, અને ખળ પુરૂષમાં ઉપકારબુદ્ધિ હોય તો જ આ વેશ્યાઓમાં પ્રેમ હોય. એમને વિષે પ્રેમની સંભાવના કરવી એ [2]શશશૃંગવત્ દુર્ઘટ ઘટના છે. આ મારા જેવા [illegible] જનો એમને ત્યાં દ્રવ્ય લેઈ આવે છે, એમણે તો [3]ગન્ધર્વનગરના પર કરીને રહેવું [illegible] પછી જાય ત્યાં સ્વપ્નોપાર્જિત દ્રવ્યની પેઠે [illegible] ઉડાવે! વળી આ વેશ્યાજાતિ ખરેખર વિદ્યુત, [illegible] અને તરંગ

1 હરિદ્રા [illegible] [illegible]
[illegible]

તથા વાયુના વેગ અને ચિત્ત કરતાં પણ ચંચળ છે. જે સ્થીતિ દ્યુતને લીધે નળરાજાની થઈ હતી અને મદ્યને લીધે કૃષ્ણવાસુદેવની થઈ હતી તે જ સ્થીતિ વેશ્યાને લીધે ક્ષણવારમાં કામી જનોનાં ગૃહની થાય છે. ધર્મજ્ઞ જીવ જેમ સંસારને, અને વિરક્ત જન જેમ કામિનીને, તેમ આ વેશ્યાજન પણ નિર્ધનોને તૃણ સમાન ગણે છે. જેમ કુસ્વામીની સેવાથી સેવક જનોનો, અન્યાયથી પૃથ્વીપતિનો, વિષયલાલસાથી મુનિજનનો, ક્રોધાગ્નિથી તપસ્વીનો, તીવ્ર પાપાભિલાષાથી પંડિત પુરૂષનો અને મદથી કુલીનજનનો, તેમ વેશ્યાના પરિચયથી કામિજનોને અધઃપાત થાય છે. જેમ શલભો[1] શાળને, અને ઘુણ[2] કાષ્ટને, તેમ ગણિકા કામીજનોની સર્વ લક્ષ્મીને ફોલી ખાય છે. વળી કાકને કોણ પક્ષી ગણે છે ? કાચને કોણ મણિ માને છે ? ચકને કોણ વાહન કહે છે ? એરંડાને કોણ વૃક્ષમાં ગણે છે ? દાસવૃત્તિવાળાને કોણ માનવી લેખે છે ? મૃગલાને કોણ હસ્તી કહે છે ? તેમ વેશ્યા સ્ત્રીને કોણ સ્ત્રીમાં ગણના કરે છે ? અને એના પ્રેમીને કોણ પ્રેમી માને છે ? વળી વિશ્વાસઘાત જેનો પિતા છે, ચોસઠ કળા—એજ જેની માતા છે, સર્વ અસત્યતા—એજ જેના પ્રાણ છે, પરદ્રવ્યહરણ—એજ જેનું મત છે, સ્વ શરીર—એજ જેની વિક્રયની વસ્તુ છે, અને દંભ જ જેનો સહચર છે એવા દુષ્ટ વણિકના આચરણ વેશ્યામાં હોય છે માટે જેમ એનાથી તેમ આનાથી દૂર રહેવું સારૂં છે. "હે ઉદાર, ભાગ્યવંતા નાથ, આપના વિયોગે તો ક્ષણવારમાં મારા પ્રાણ ચાલ્યા જાય !" આ પ્રમાણે જેને એક વાર સંબોધ્યો હોય તેને જ પુનઃ "અરે, નીચ, અધમ, મારા ઘરમાંથી જતો રહે" એમ કહેતાં વેશ્યા કદિ લજવાતી નથી. આવાં રૂડાં આચરણવાળી વેશ્યાને કારણે મેં મારા માતપિતા, સ્નેહાળ પત્ની અને બન્ધુવર્ગ પણ ત્યજી દીધો એથી હા ! મને બહુ ખેદ થાય છે. મારૂં નામ 'કૃતપુણ્ય' કેમ પાડ્યું હશે ? મારા જેવા પાપિષ્ટનું 'કૃતપાપ' નામ પાડવું યોગ્ય હતું. મારા પૂર્વજોએ ઉપાર્જન કરેલી લક્ષ્મીને હા હા ! મેં–પાપીએ વેશ્યામાં આસક્ત થઈને લીલામાત્રમાં ઉડાવી દીધી છે ! ત્યારે કેટલાક એવા મહાત્મા હોય છે કે જેમને

૧–૨ એક જાતનાં જીવડાં–કીડા.

પોતાની સ્વોપાર્જિત સંપત્તિ હોય છે અને એનો એ ભાવસહિત ધર્મસ્થાનોને વિષે વ્યય કરે છે. પરન્તુ હવે વિશેષ શોક કરવાથી કંઇ લાભ નથી. માટે ઘેર જાઉં અને મારી સ્ત્રી શું કરે છે તે જોઉં.

એમ વિચારીને કૃતપુણ્ય ઘેર ગયો તો જોયું કે ઘર તદ્દન નિર્માલ્ય થઇ ગયું છે અને પોતાની સ્ત્રી એકલી અંદર બેઠી છે. પતિને જોયા કે તરતજ પત્ની ઉઠી ઉભી થઇ તે જાણે એના પુણ્યની સુકાઈ જવા આવેલી વેલી પોતે પુનઃ તાજી થઇ ઉઠી હોયની! પછી તત્ક્ષણ એને વધાવી, બેસવાને આસન આપી વિધિ સહિત એનું પાદપ્રક્ષાલન કર્યું. એને સ્નાન કરાવવાની આતુરતા વાળી પ્રિયાએ, પછી ન્હાતી વખતે પહેરવું સગવડભર્યું લાગે એવું એક જીર્ણપ્રાય કટિવસ્ત્ર પહેરવા આપ્યું. અને આદરપૂર્વક એને તૈલનો અભ્યંગ કરવા બેઠી–તે જાણે એ રીતે રોમહર્ષ પોતાનો સ્નેહ એનામાં ઉતારવા માટે જ હોયની! પત્નીના આવા ઉત્તમ ગુણોએ[1] પતિના મનનું આકર્ષણ કર્યું. કારણ કે ગુણવટે[2] પાષાણ જેવા અચેતન પદાર્થો પણ આકર્ષાઇ આવે છે તો પછી ચેતનની તો વાત જ શી? ચિત્ત આકર્ષાયું એટલે એ વિચારવા લાગ્યો કે–અહો! આની આવી ઉત્તમ કુલીનતા, આવો ઉત્કૃષ્ટ વિનય, આવી અસાધારણ ભક્તિ, આવો નિરંકુશ પ્રેમ, આવી શરમાળ પ્રકૃતિ, આવું અપૂર્વ શીલ, અને આવો અવર્ણ્ય વિવેક જોઇ મને અત્યન્ત આશ્ચર્ય થાય છે! અહો! બહુ વર્ષ થયાં એને મેં ત્યજી દીધી છે છતાં એ મારો કેવો સારો સત્કાર કરે છે? પણ સુવર્ણની સાચી સેર એને કાંઇ પણ કાટ ચઢતો નથી. પ્રવાસી પતિની પત્ની પતિત થઇ જાય છે એવી લોકોક્તિને આનું આવું ઉત્તમ આચરણ તદ્દન ખોટી પા[illegible]. છે આને સ્થાને જો કોઇ અન્ય સ્ત્રી હોય તો એ [illegible] પણ, કુમાર્ગના જ ઘર–એવા મારા જેવા પતિના [illegible] નહીં આના જેવી સુધામયી સ્ત્રીને મૂકીને [illegible] આસક્ત થાય એમ, વિષમયી વેશ્યામાં [illegible] આસક્ત થયો! [illegible] આભૂષણના [illegible]

૧ ગુણ [illegible]

પસંદ કરે છે. હું પુરૂષ છું અને આ સ્ત્રી છે છતાં એ સ્ત્રીજાતિ મારાથી ચઢી; કેમકે મારાં ચેષ્ટિત વિષ સમાન હતાં અને આનાં અમૃતતુલ્ય છે.

કૃતપુણ્ય આ પ્રમાણે મનમાં ચિન્તવન કરતો હતો એટલામાં એની સ્ત્રીએ, જાણે વેશ્યાના સંસર્ગથી ચઢેલો મેલ એકદમ ઉતારવાને માટે જ હોયની એમ, એનું શરીર સારી રીતે ચોળ્યું-મસળ્યું. પછી કવોષ્ણ જળથી સ્નાન કરાવી પોતાના અંગસમાન મૃદુ વસ્ત્રથી લુછી કોરૂં કર્યું, અને એના પર, વેશ્યાએ કાઢી મુકવાથી થયેલા સંતાપનો જાણે ઉચ્છેદ કરવાનેજ હોયની એમ વિલેપન કરી નવાં વસ્ત્ર પહેરાવ્યાં. વળી પછી એને પોતાના વિભવ પ્રમાણે ભોજન પણ કરાવ્યું. કારણકે સર્વ પ્રકારની ભક્તિમાં ભોજન કરાવવારૂપ ભક્તિજ શ્રેષ્ઠ છે. આમ અત્યન્ત હર્ષ પામેલો કૃતપુણ્ય પણ ચંદ્રમા રોહિણીની સાથે રહે એમ, એ રાત્રી પત્નીની સાથે રહ્યો. તે વખતે જયશ્રી ઋતુસ્નાતા હોવાથી એને ગર્ભ રહ્યો. એવામાં એકદા કૃતપુણ્યે એને પૂછ્યું કે તારી પાસે કંઈ દ્રવ્ય છે કે નહીં? કારણ કે મારે દેશાન્તર જવું છે અને ત્યાં જઈ વ્યવસાય કરવો છે. હું આ વાત એટલા માટે પૂછું છું કે જે પ્રકારનો પવન વાય તે પ્રકારનું આચ્છાદન કરવાનું કહ્યું છે વળી બીજું એ કે, અહીં રહી મારાથી કંઈજ વ્યાપાર થઈ શકશે નહીં. માટે વિદેશ જઈ અજ્ઞાતાવસ્થામાં યથારૂચિ કરીશ

જયશ્રીએ તો પતિના પૂછવાથી "મારી પાસે મારા સર્વ આભરણો અને વેશ્યાએ મોકલાવેલ સો સુવર્ણમહોર છે" એમ સ્પષ્ટ કહ્યું આમ કૃતપુણ્ય જવાનું મન કરતો હતો તે વખતે એક સાર્થ વસન્તપુર ભણી જવાનો હતો. કહ્યું છે કે ભાગ્યશાળીને મનવાંછિત પૂર્ણ કરનારી સામગ્રી આગળ આવીને ખડીજ થઈ ગઈ હોય છે. પછી પ્રશસ્ત દિવસે સાર્થે પ્રયાણ કરીને જ્યાં વાસ કર્યો તે જ દેશપ્રતિ કૃતપુણ્ય ચાલી નીકળ્યો. એ વખતે પોતાના સ્વામીનાથને ભૂમિપર શયન કરવું ન પડે એટલા માટે જયશ્રીએ એક મોટો સુંદર પર્યંક લાવીને એની પાસે મૂક્યો. ખરેજ સર્વ અવસ્થામાં એનો વિનયગુણ અવર્ણનીય હતો. પછી જ્યાં સંધે

[illegible] તેની નજરોમાં કેટલું હેતભર્યું હતું ત્યાં [illegible] [illegible] તૈયાર કરી આપીશ ને [illegible] તૈયાર કરી મૂકશો [illegible] પ્રમાણમાં હું [illegible] પણ વિના [illegible] પણ સાધન-સામગ્રી [illegible] પણ [illegible] [illegible]

[illegible] હતી. [illegible] પણ [illegible] [illegible]

[illegible] માટે [illegible] [illegible] કારણ કે [illegible] માટે અહીંનો [illegible] નથી

[illegible] પુત્ર તો ગયો,

પણ આ લક્ષ્મી યે રાજા હસ્તગત કરશે તો મારે 'હાડચાપર હાથ' પડવા જેવું થશે. માટે એ કુલટાની પેઠે અન્યત્ર ન જાઈ રહે એવો કોઇ ઉપાય શોધું. હું ! સમજાયું ! આ મારી ચારે પુત્રવધુઓ મારે વશ્ય છે; એક સેનાપતિને હસ્તિ-અશ્વ-રથ-પાયદળ એમ ચારે સેનાંગ વશ હોય એમ. માટે સંતતિને અર્થે કોઇ પુરૂષને લઇ આવું. પૂર્વે યોજનગંધા પણ વ્યાસઋષિને ક્યાં નહોતી લઇ આવી ? આમ વિચારી એજ રાત્રીએ પૂજાને મ્હાને વધુઓને સાથે લઇ, કૃત પુણ્ય રહ્યો હતો એજ દેવકુળે પહોંચી. અને તત્ક્ષણ પર્યંકસહિત એને ઉપાડી પોતાને ઘેર આણ્યો. એક એવો પણ દિવસ હતો કે એને વેશ્યા ઉંઘમાંજ ઘર બહાર કાઢી મૂકી આવી હતી, અને એક આવો પણ દિવસ આવ્યો કે એજ પ્રમાણે નિદ્રામાંજ એને એક ગૃહપતિ તરીકે ઘરની અંદર લાવી મૂક્યો ! આશ્ચર્ય છે કે, નિદ્રા તો સમાનજ છતાં, એનો વિપાક[1] કેવો પ્રશસ્ત નીકળ્યો-નીવડ્યો !

પછી વૃદ્ધાએ પોતાની વધુઓને કહ્યું "પુત્રીઓ, તમારો સ્વામી સમુદ્રમાં ડુબી મૃત્યુ પામ્યો છે. પણ આ યે મારો પુત્ર છે, એ મને ઘણે દિવસે મળી આવ્યો છે. ગઇ રાત્રે છેલ્લે પહોરે દેવતાએ મને સ્વપ્નમાં જણાવ્યું હતું કે-આવતી કાલે રાત્રીને વિષે દેવમાન-રમાં આવીને સૂતો હશે એને તારો પુત્ર જાણજે, અને એને ઘેર લઇ આવજે. હે પુત્રીઓ, એ પ્રમાણેજ બન્યું છે; કારણ કે દેવ-વાણી મિથ્યા હોય નહીં. હવે આ તમારો દીયર હું તમને સોંપું છું-એજ તમારો સ્વામી ".

કૃતપુણ્યના રૂપલાવણ્યથી મોહિત થઇને વેલી વધુઓએ પણ વૃદ્ધા સાસુની વાત માન્ય કરી; સ્મૃતિયો વેદસ્મૃતિને માન્ય કરે છે એમ. કહે છે કે લોકો તો અનીતિ કરવામાં તત્પર હોય જ છે; એમાં જો વળી ગુરૂજનની પ્રેરણા હોય તો તો એઓ એમાં સવિશેષ ઉત્સાહવાન થાય છે. કૃતપુણ્ય પણ એમની સર્વની પ્રેરણાથી, વ્યન્તરેન્દ્ર પોતાની અગ્ર મહિષીઓની સંગાથે સૌખ્ય ભોગવે એમ ભોગવિલાસ, ચારે સ્ત્રીઓ સંગાથે ભોગવવા લાગ્યો.

---

[1] [illegible]

વૃદ્ધાની કોઈ એવી યુક્તિને લીધે, ઘરનું આંગણું પણ જોવા પામ્યા વિના, કૃતપુણ્યે ત્યાં બાર પહોરની જેમ બાર વર્ષ લીલામાત્રમાં નિર્ગમન કર્યાં. દરમ્યાન ચારે સ્ત્રીઓને સુસ્વભાવવાળા અને મધુરા ઉલ્લાપ કરતા ચારચાર પાંચપાંચ પુત્રો થયા. એટલે અત્યન્ત કઠોર સ્વભાવવાળી વૃદ્ધાને વિચાર થયો કે હવે આવા દ્રવ્યનું રક્ષણ કરનારા અને વંશને પણ વધારનારા પુત્રો થયા છે તો આ જારનું નિષ્પ્રયોજન પોષણ શા માટે કરવું ? ભાત પુષ્કળ થઈ ગયા હોય પછી ડાંગરને શામાટે પાણી પાયા કરવું ? એમ વિચારી એ મૂર્ખશિરોમણિ સાસુએ વધુઓને કહ્યું—હે પુત્રીઓ. આ મારો પુત્ર નથી, એ તો કોઈ અન્ય વ્યક્તિ છે. હું એને એ વખતે લઈ આવી હતી એ આપણા દ્રવ્યની રક્ષાને અર્થે. પરન્તુ હવે આપણું સર્વ પ્રયોજન સિદ્ધ થઈ ગયું છે માટે, વ્યાધિગ્રસ્ત ઊંટને એના યૂથમાંથી દૂર કરવામાં આવે છે એમ, આપણે આને હવે દૂર કરવો જોઇએ. જુઓ ! સુગંધ લઈ રહ્યા પછી પુષ્પગુચ્છને પણ ફેંકી દેવામાં આવે છે. પણ વૃદ્ધાનું આ કહેવું, કૃતપુણ્યપર અત્યન્ત રાગ ધરાવતી વધુઓને લેશ પણ ગમ્યું નહીં; પિત્તપ્રકૃતિવાળાને કડવી વસ્તુ ગોઠતી નથી એમ. વળી એનું વચન અમાન્ય કરવા જેટલું પણ એમનામાં બળ નહોતું. અથવા તો શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોપર વિચારણા કરવાની હોયજ નહીં. વળી દ્રવ્ય, આજ્ઞા અને ઐશ્વર્ય—બધું નહુન એને સ્વાધીન હતું, અને એ વસ્તુઓના બળપરજ સમસ્ત લોકનું સામર્થ્ય હોય છે. માટે શંકાશીલ ચિત્તે એમણે વૃદ્ધ સાસુને કહ્યું—માતાજી, જો તમારી ઇચ્છા હોય તો એને કંઇ ભાતું બંધાવીએ. જેની સાથે એક દિવસનો પણ પરિચય હોય એવાને પણ ભાતા વિના જવા દેતા નથી, તો આને તો કેમ જ જવા દેવાય ? સાસુએ સમ્મતિ આપી એટલે સર્વે વધુઓએ મળી, જાણે દારિદ્રયરૂપી કોટને તોડી પાડવાને માટે ગોળા તૈયાર કર્યા હોયની ! એવા મણિગર્ભિત મોદક તૈયાર કર્યા, અને એના ડબામાં ભર્યા

પછી એ રાત્રીને વિષે ગાઢ નિદ્રામાં સૂતા હતા એ વખતે,

સર્વ સ્ત્રીઓએ, જળના તરંગો જેમ એક પ્રવહણને ઉચકે, એમ એને પર્યંક સહિત ઉચકયો અને પૂર્વની જ દેવકુલિકામાં લઈ જઈ મૂકયો.વળી શોકાગ્નિથી તપી રહેલાં અંગોવાળી એ વધુઓએ પ્રમોદકારી મોદકનો ડબો હતો એ એને ઓશીકે મૂકયો. તે જાણે ઉત્તમ વસ્તુનો ઉત્તમાંગ સાથે સુંદર યોગ થાય છે એમ દર્શાવતી હોયની !

હવે દૈવયોગે પેલો વસન્તપુર ગયેલો સંઘ તેજ દિવસે પાછો આવ્યો. કહેવત છે કે ખરલનો ને બિલ્વનો સંયોગ નિઃસંદેહ કોઈ વાર તો થાય છે. સંઘ આવ્યાની વાત સાંભળી જયશ્રીને જાણે કર્ણને વિષે અમૃતવૃષ્ટિ થઈ. અને પોતાનો ભરતાર પણ એમાં ક્ષેમકુશળ આવ્યો હશે જાણી પ્રભાતમાં જ સામી ગઈ. સંઘ ઉતર્યો હતો ત્યાં આવીને જોયું તો પેલાજ દેવકુળને વિષે પતિદેવ હજુ પર્યંકને વિષે સૂતેલા હતા. એટલે રવિપ્રભા પદ્મકમળને કરે એમ એને જાગ્રત કર્યો. જાગ્રત થયો એટલે તો ચોદિશ દૃષ્ટિ ફેરવતો વિચારમાં પડ્યો કે–આ તે શું સ્વપ્ન છે ? કે ઈન્દ્રજાળ છે ? કે મારી મતિનો જ વિભ્રમ છે ? અથવા કંઈ બીજું છે ? પતિને સુખે સુવા માટે પૂર્વે પર્યંક મૂકી ગઈ હતી તે, તે વખતે વળતે દિવસે મારા જોવામાં નહોતો આવ્યો ને આજે અહીં કયાંથી ?–એમ જયશ્રી પણ ચિન્તામાં પડી. પછી પ્રમોદ સહિત મોદકના ડબા સાથે પર્યંક ઉપાડી એ કૃતપુણ્યને લઈ ઘેર ગઈ, અને એને સ્નાનાદિક કરાવ્યું. અથવાતો ખરું જ કહ્યું છે કે ચન્દ્રમાની મૂર્તિ સતત અમૃતની જ સ્રવનારી છે.

એટલામાં, કૃતપુણ્ય ઘરેથી દેશાવર જવા નીકળ્યો હતો ત્યારે, જે–ગર્ભમાં હતો અને અત્યારે અગ્યાર વર્ષનો થયો હતો એ–પુત્ર અનેક પાઠાવળિની શાળ જેવી લેખશાળાથી ઘેર આવ્યો, અને વાછરડો જેમ ગાયની પાસે આવીને ઉભો રહે એમ માતા પાસે આવીને ઉભો રહ્યો; ને ' મને ક્ષુધા લાગી છે, મને ખાવાનું આપ ' એમ કહેવા લાગ્યો. માતાએ પણ તત્ક્ષણ પેલામાંથી એક મોદક એને આપ્યો. કારણકે આપતાં વાર લાગે છે તો બાળકો વાસણો ભાંગફોડ કરી મૂકે છે. અમૃતફળ મળ્યું જાણી

એ લઈને ઘર બહાર જઇ ભાંગ્યો તો એમાંથી મણિ નીકળ્યું. એ
એકદમ ગોપવી દઈ પછી મોદક ખાવા બેઠો; કેમકે એક ઉદરને
પણ પરિગ્રહસંજ્ઞા હોય છે. મણિનો પ્રભાવ ન જાણનારા એ
બાળકે પછી કોઈ કંદોઈની દુકાને જઇ એને એ મણિ આપ્યું;
કારણકે બાળક તે બાળક જ. પછી એ મણિના બદલે વડાં લીધાં
કારણકે વિપ્રોની જેમ બાળકોને વડાં જ ગમે છે. એ કંદોઈએ
પણ એ મણિ પોતાની પાસે પાણીની કુંડી પડી હતી એમાં
નાખ્યું, કારણ કે એમની એવી રીત હોય છે કે જે કંઇ લાભની
ચીજ આવે એ એમાં નાખવી. પાણીમાં મણિ 'પડયું' એવું જ
પાણી બે ભાગમાં વ્હેંચાઇ ગયું; એકત્ર રહેલા બે ભાઈઓનું દ્રવ્ય
વ્હેંચાઈ જાય છે એમ. કંદોઈ તો તરત જ એ જળકાંત મણિ
છે એમ સમજી ગયો; અને અમાવાસ્યા જેમ ચન્દ્રમાને ગોપવી
રાખે છે એમ પોતે એ મણિ ગોપવી દીધું.

હવે અહિં પૂર્વે કોઇ હોમહવન આદિ ક્રિયાકાંડમાં પ્રવીણ
દ્વિજ હતો એણે એકદા મ્હોટો યજ્ઞ આરંભ્યો હતો. એ યજ્ઞની
સ્થાને અર્થે એણે કોઈ દાસ રાખ્યો હતો. કેમકે ઉત્તમ, મધ્યમ
અને હીન, સૌ એકત્ર થાય છે ત્યારેજ કાર્યસાધના થાય છે. એ
દાસે બ્રાહ્મણને કહ્યું હતું કે જો તું મને શેષ આપવાની કબુલાત
આપ તો હું અહિં રહું. નહિં તો નહિં રહું. દ્વિજે એ વાત
માન્ય કરવાથી દાસ ખુશી થઇને ત્યાં રહ્યો હતો. કેમકે માગ્યું હોય
એ મળે તો માણસ ગુલામ થઇને રહે છે. એને મળતો એ શેષ–
યજ્ઞભાગ પ્રાસુક[1] અને એષણીય[2] હોવાથી એ સર્વદા ભક્તિસહિત
સુસાધુઓને વ્હોરાવતો. અથવાનો અર્થ જ કહ્યું છે કે લઘુકર્મી
જીવ આમ વિજય [illegible] પ્રાપ્ત કરે છે. પરગૃહે દાસત્વ
કરનારો આ પ્રમાણે મુનિને [illegible] દાન દેતો હશે એવી શંકા
કરવા જેવું નથી કારણકે કોઈ કોઈમાં સ્વાભાવિક જ દાનને વિષે
અવર્ણનીય શ્રદ્ધાભક્તિ હોય છે. [illegible] કોઇ એવા મનુષ્યો પણ હોય
છે કે અપાર [illegible] હોવા છતાં પણ દાઝી–બળી ગયેલી રોટલીનો
ટુકડો પણ પોતાને [illegible] યાચકને આપતા નથી! આ દ્વિજસેવક તો

1 અચિત્ત–જીવરહિત. 2 બેંતાલીસ–દોષરહિત–નિર્દોષ.

દાન દેવાથી દેવનું આયુ બાંધી, અનુક્રમે કાળધર્મ પામી સ્વર્ગને વિષે દેવત્વ પ્રાપ્ત કર્યું; અથવા તો મોક્ષ અપાવવા જેટલા સામર્થ્યવાળી મુનિભક્તિ આગળ આટલું શી બીસાતમાં ? ત્યાં સ્વર્ગમાં એણે ચિરકાળપર્યન્ત દેવતાના સુખો ભોગવ્યાં; કારણકે પોતે વાવે એ પોતે લણે એમાં અદ્‌ભુત શું ? પછી ત્યાંથી ચ્યવીને એ શ્રેણિક રાજાના પુત્રપણે ઉત્પન્ન થયો. કારણકે ઉચ્ચપરિણામી પુણ્ય પુણ્યાનુબન્ધિ હોય છે. આ રાજકુમાર, જેનું નામ 'નંદિષેણ' રાખવામાં આવ્યું હતું, તેણે ચંદ્રમૌલ મહાદેવના પુત્ર 'કુમાર' ની જેમ સત્વર સર્વે કળાઓનો, તથા નિરન્તર નિશ્ચયયુક્ત-અને સમ્મતિ તથા વિશ્વાસના અદ્વિતીય હેતુભૂત-એવા મ્હોટા કર્મગ્રંથ અને દ્રવ્યગુણપર્યાયનો અભ્યાસ કર્યો. પછી, વૈશેષિક મતવાળાઓ જેમ પદાર્થોને જાતિનો યોગ કરાવે છે[*] તેમ રાજાએ એનો અનેક ઉત્તમ કન્યાઓ સાથે વિવાહ કર્યો. એટલે, અતિશય આનન્દરૂપી અમૃતકુંડને વિષે નિમગ્ન એવો રાજપુત્ર દેવતાઓ અપ્સરાઓની સાથે ભોગવે એવા વિવિધ ભોગવિલાસ ભોગવવા લાગ્યો.

હવે, અગાધ નિર્મળ જળથી ભરેલી, ઉંચાઉછળતા તરંગવાળી [illegible] નદી હતી તે, સરસ્વતીની પેઠે, હંસ-વિરાજિત[1], કચ્છપી-યુક્ત[2] સર્વતોમુખ નાનાપ્રકારના આવર્તોવાળી,[3] અને અક્ષગ્રન્થ[?] હતી. લક્ષ્મીની પેઠે સમુદ્રગામિની[4], કમળાવાસવાળી[5] અને ગૌરવયુક્ત હતી.

[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

તથા પાર્વતીની પેઠે હેમાચળથી ઉત્પન્ન થયેલી[1], મહાદેવ-હર-ને પ્રીતિકર[2] અને બહુલા-અપત્યને[3] આનંદ કરાવવા-વાળી હતી. એ નદીના નિકટના પ્રદેશના અલંકારભૂત અને સહદી-તાલ-હિંતાલ-પિપ્પલ આદિ વૃક્ષોથી સમાકુલ એવા વનને વિષે, અન્ય હસ્તીઓનો મદભંજક-એક યૂથપતિ ગજરાજ મમાતુર હાથણીઓના પરિવાર સહિત વસતો હતો. એ કોઇવાર ભોગાભિલાષી માનવની જેમ, પોતાની હાથણીઓ સાથે ગંગામાં જળક્રીડા કરવા જતો-ત્યાં સૌ મળીને શૂંઢોમાં પાણી ભરીભરીને, જાણે પીચકારીઓ ઉરાડતા હોયની એમ પરસ્પર છંટકાવ કરતા. વળી કોઈ કોઈવાર ધૂળેટીને દિવસે લોકો કરે છે એમ શૂંઢમાં ધૂળ ભરીભરીને પણ એકબીજાપર ઉરાડતા; અને કોઈ વખત ખાખરા આદિના વૃક્ષોના પત્રો લાવીને આદરસહિત સામસામા આપતા; જેવી રીતે ચક્રવાકપક્ષીઓ પરસ્પર મૃણાલના તન્તુ-ઓ આપે છે એમ. એ ગજપતિને એવી પ્રકૃતિ પડી હતી કે પુંજાતિનું બચ્ચું અવતરતું તો જાણે એની સાથે વેર બાંધ્યું હોય એમ, અવતરતાં જ એના પ્રાણ લેતો, એવા ભયથી કે એ રહેશે તો કદાચ એને જ હાંકી કાઢીને હાથણીઓને એ ભોગવશે.

હવે પેલો યજ્ઞકરનાર વિપ્રનો જીવ હતો તે હોમહવનાદિ અનુ-ચિત કાર્યોને ઉચિત જ એવી અધમયોનિઓમાં ભ્રમણ કરતો એકદા આ જ યૂથપતિના યૂથને વિષે રહેતી કોઇ હાથણીના ઉદરમાં ઉત્પન્ન થયો. એ વખતે હાથણીએ વિચાર્યું કે આ દયાહીન પાપિષ્ટ હાથીએ, સર્પ પક્ષીઓને મારી નાખે એમ, મારા અનેક પુત્રોને મારી નાખ્યા છે. તો હવે આ વખતે તો હરકોઈ ઉપાય કરીને મારા ગર્ભનું એ અધમના પંજા થકી રક્ષણ કરી સદાકાળ પુત્ર-મુખદર્શનનો લ્હાવો લઉં. આવા વિચારથી, એ હાથણીએ, ચરણને

૧. પાર્વતીનો પિતા હેમાચળ અને ગંગા હેમાચળમાંથી નીકળે છે. ૨. પાર્વતી મહાદેવની પત્ની એટલે એને પ્રીતિકર હોય ગંગા એની જટામાં રહેલી માટે એને પ્રીતિકર. ૩. ગંગા બહુલ-ઘણા અપત્યોને-બાળકોને આનન્દ આપનારી, (સ્નાન કરાવીને). પાર્વતી, બહુલા-ગાય ના-અપત્ય-વત્સ-પોડિઆને આનન્દ કરાવે. શિવનું વાહન હોવાથી

વિષે પ્રહાર લાગવાથી જાણે પોતે લંગડી થઇ ગઇ હોય એવો કપટભર્યો દેખાવ કર્યો; અને ગમનાગમનમાં જાણે અડચણ આવતી હોય એમ મન્દ ગતિએ ચાલવા લાગી. અથવાતો સ્ત્રીજાતિને તો જાણે માયાનું શિક્ષણ આપવામાં આવ્યું હોયની એમ લાગે છે! એ, લંગડી થવાથી પોતાની સાથે-પોતાની નજરે નહીં રહી શકવાથી, મોહગ્રસ્ત યૂથપતિને, એને કોઇ અન્ય હસ્તી ન ભોગવે એ વાતની પૂરી તપાસ રાખવી પડતી. હાથણીએ પણ એમ રાખ્યું કે કોઈવાર એને એક પહોરે મળે, કોઇવાર બે પહોરે મળે, કોઈવાર વળી વળતે દિવસે, તો કોઈવાર તો બે કે ત્રણ દિવસે (એને) જઈને મળે; સંઘને વિષે રહેતી વાસણો આદિ સામાનની ગાડીની જેમ. એમ અનુક્રમે ઘણેઘણે વખતે એને મળવાનું રાખ્યું અને એમ કરીને પૂરતો વિશ્વાસ બેસાડયો. જ્યારે એને પ્રસવકાળ તદ્દન નજીક આવ્યો જણાયો ત્યારે, જાણે અમે વનસ્પતિની કૃપાથીજ જીવિત ધારણ કરીએ છીએ એવું ગૌરવ દેખાડવાને માટેજ હોયની એમ, મસ્તકપર તૃણનો પૂળો લઇ, પોતાને જ ઘેર જતી હોય એમ, પોતે પૂર્વે જોયેલા, કોઇ તાપસોને આશ્રમે ગઇ. ત્યાં જઈ નિર્ભય ચિત્તે એણે તાપસોને વન્દન કર્યું. કારણકે એવા તાપસો સૌ કોઇને વિશ્વાસના સ્થાનરૂપ જ હોય છે. સ્વભાવથી જ કરૂણાળુ એવા તાપસોએ પણ, આ કોઇ બિચારી આપણી પાસે રક્ષણાર્થે આવેલી છે એમ માની, એને કહ્યું—વત્સે, કોઇનો પણ ભય રાખીશ નહીં; અહિં સ્વસ્થમને રહે. કારણકે સાગરને વિષે પેસી ગયેલા એવા પર્વતોને શક્ર-ઇન્દ્ર પણ કશું કરી શકતો નથી. હાથણીએ પણ પિતાને ઘેર રહેતી હોય એમ નિર્ભયપણે આનન્દમાં રહેતાં ત્યાં નિર્વિઘ્નપણે એક બચ્ચાને જન્મ આપ્યો. એ તનયને પછી તાપસોને સોંપી એ પાછી વનમાં ગઇ; જેવીરીતે સારા માણસને પોતાના ઉત્તમ રત્ન સોંપી લોક દેશાન્તરે જાય છે એમ. વળી ત્યાંથી વચ્ચે વચ્ચે આવીને બચ્ચાને સ્તનપાન પણ કરાવી જતી; કેમકે માતાને પુત્રસ્નેહ સમુદ્રની જેમ દુસ્તર છે!

આશ્રમમાં પણ મુનિઓ સલ્લકીના પત્રો, કોમળ ઘાસ તથા સુપકવ ડાંગર આદિથી એનું પોષણ કરતા; જેવી રીતે પક્ષીઓ

માળામાં બચ્ચાંને નિરન્તર કણે કણે પોષે છે તેમ. આ પ્રમાણે તાપસોએ લાડકોડમાં ઉછેરેલો એ હસ્તિકલભ અનુક્રમે વૃદ્ધિ પામ્યો, તે સાથે એમનો સાક્ષાત્ કાળ જ (વૃદ્ધિ પામ્યો) હોયની ! પછી તે મુનિ-કુમારોની સાથે આનન્દથી ક્રીડા પણ કરવા લાગ્યો, કેમકે ક્રીડા, એકસાથે રહેતા-વસતા હોય એમની છે; એકજ જાતિના હોય એઓજ સાથે ક્રીડા કરે એવું કંઇ નથી. આશ્રમના તાપસો પોતે વાવેલા વૃક્ષોને પોતાના પ્રિય પુત્રો હોયની એમ ગણીને નિરન્તર જળસિંચન કરતા તે જોઇને હસ્તીકલભ પણ સર્વદા શૂંઢમાં જળ ભરીભરીને એ વૃક્ષોને સિંચતો. એમ એને નિરન્તર સિંચતો જોઇ મુનિઓએ એનું 'સેચનક' એવું યથાર્થ નામ પાડયું. એ સેચનકે અનુક્રમે તરૂણાવસ્થા પ્રાપ્ત કરી એટલે તો એ અત્યન્ત મદોન્મત્ત થયો. અથવાતો યુવાવસ્થામાં માનવો પણ ક્યાં મત્ત નથી થતા ?

એક વખત એ સ્વેચ્છાએ ભમતો ભમતો ગંગા નદીને તીરે પહોંચ્યો. કેમકે પાંખ આવ્યા પછી પક્ષિઓ પણ ક્યાં માળામાં બેસી રહે છે ? એ વખતે એનો પિતા પણ જાણે પોતાના અપત્યોની હત્યારૂપ પાપકર્મથી આકર્ષાઇ આવ્યો હોય એમ ક્યાંયથી ત્યાં આવી ચઢ્યો. તે ક્ષણે કોપના આવેશને વશ થઇ, પ્રલયકાળના મેઘની જેમ ગર્જના કરતો સેચનક એ-એના પિતા-ની સન્મુખ દોડ્યો. યૂથપતિ ગજરાજ પણ જોકે પ્રૌઢ થયો હતો તોય સામું યુદ્ધ કરવા ઉતર્યો; વિષના વિકાર રહિત એવો પણ ઉરગ-સર્પ પગ લાગ્યાથી ફણા માંડી ઉભો થાય છે એમ. આમ ક્રોધાયમાન થઇને પરસ્પર યુદ્ધ કરતા બેઉ જાણે સાક્ષાત્ પહેલા અને બીજા પ્રકારના મદ[1]જ હોયની એમ દેખાવા લાગ્યા ! વળી એમના દન્તૂશળના સંઘટ્ટથી અગ્નિના કણ ઉત્પન્ન થવા લાગ્યા તે જાણે પૃથ્વીકાયની વર્ગણાના પરમાણુઓ હોયની ! જ્યારે એઓ લડતા લડતા પરસ્પર સૂંઢોને વાળી બન્ધનમાં લેતા ત્યારે તો નાગપાશ સમાન દેખાવ થઇ રહેતો ! કૃષ્ણ અને શ્વેત

---

1 આઠ પ્રકારના મદ કહ્યા છે તેમાં પહેલો જાતિમદ, બીજો કુળમદ.

વર્ષના પિતાપુત્ર ઉછળી ઉછળીને યુદ્ધ કરતા ત્યારે જાણે અંજનગિરિ અને કૈલાસ પર્વત યુદ્ધ કરવા ઉતર્યા હોયની એમ જણાતું[1]! એમાં અંતે યૂથપતિ મરાયો તે જાણે પોતાના જ અપત્યોનો ઘાત કરવા રૂપ મહા પાતકનો કરનારો હતો એટલા માટે જ હોયની ! પછી તો સેચનક જ સર્વ યૂથનો અધિપતિ થયો અને હાથણીઓએ સુદ્ધાં પોતાનો પ્રેમ એને અર્પણ કર્યો. કહેવત છે કે જગતમાં સૌ ઉગતાને જ વાંદે છે.

હવે દુર્બુદ્ધિ સેચનકને વિચાર આવ્યો કે મારા જેવા શિશુનો, માત્ર તાપસાશ્રમના સામર્થ્યથી જ બચાવ થયો છે. મેં બચી જઈને મારા પિતાને જે દશાએ પહોંચાડ્યા છે તેજ દશાએ મારા પાલકો પણ મને હવે પહોંચાડશે. માટે આશ્રમનો નાશ કરી નાખીને મારૂં હિત સાધું. કારણકે 'પારકું ભાંગીને પણ પોતાનું રક્ષણ કરવું ' એમ કહ્યું છે. એમ વિચારી એણે તત્ક્ષણ જઈને આશ્રમનો નાશ કરી નાખ્યો; જેવી રીતે અનન્તાનુબંધી ક્રોધ જન્મથી માંડીને કરેલા ધર્મનો વિનાશ કરે છે તેમ. સર્વમાત્ર વૃક્ષાદિને મૂળથી જ એવી રીતે ઉખેડી નાખ્યા કે વાયુએ સાફ કરી મૂકેલા રેતીના રજની જેમ આશ્રમનું નામ નિશાન પણ રહ્યું નહીં. એટલે તાપસો તો એકદમ ચોદિશ નાસી ગયા. બળવાન શત્રુ નજીકમાં આવે ત્યારે ઉભું પણ કોણ રહે ? પછી એઓ પરસ્પર કહેવા લાગ્યા કે—આપણે આ પાપીને આપણે હાથે ક્યાંથી ઉછેર્યો ? એ આપણને યે હવે સુખે રહેવા દેતો નથી ! માટે એને હવે તસ્કરની જેમ પકડાવી બંધાવવો જોઈએ. આમ કહીને સર્વે મળીને શ્રેણિક રાજા પાસે ગયા.

એ નરપુંગવનરપતિની પાસે જઈ તાપસોએ યોગ્ય આશીર્વાદ આપ્યો. જેની છત્રછાયામાં સુખે રહેવાનું મળતું હોય એને યોગ્ય સન્માન આપ્યા વિના પણ કેમ ચાલે ? આશીર્વાદ આપીને કહ્યું કે—હે રાજન્, ચંદ્રમાના કિરણો સમાન શરદ્ ઋતુના

---

૧. પિતા અને પુત્ર—એ બેમાંથી જે કૃષ્ણવર્ણનો છે એને અંજનગિરિ સાથે, અને શ્વેતવર્ણવાળાને કૈલાસ સાથે સરખાવ્યા છે.

આગમાં ઉંચો, ચાર દન્તૂશળવાળો, સૂક્ષ્મ અને પિંગળ લોચનવાળો, વીશ નહોર યુક્ત, ભૂમિ સુધી પહોંચતી સુંદર શૂંઢવાળો, એનાથી થોડા ન્હાના પૂચ્છવાળો, લઘુ ગ્રીવાવાળો, ઉંચા કુમ્ભસ્થળવાળો, નીચી નીચી ઉતરતી પીઠવાળો, પાછળના બેઉ પડખાં નીચાં અને આગળનાં બેઉ પડખાં ઉંચાં-એવાં એવાં અનેક લક્ષણોએ સહિત એવો એક સેચનક નામનો ગજરાજ અમુક વનમાં આવી રહ્યો છે. વિશેષ શું કહેવું ? (મહાસાગરમાંથી.) જેના કરતાં શ્રેષ્ઠ નથી નીકળ્યો એવો, ઐરાવણનો બન્ધુ જ જાણે હમણાં સમુદ્રમાંથી નીકળ્યો હોયની ! એવો એ સેચનક છે. તે આપ મહારાજને ત્યાં જ શોભે એવો છે. ઐરાવતહસ્તી ઈન્દ્ર વિના અન્ય કોને ત્યાં શોભે ?

શ્રેણિક મહારાજાએ એ સર્વ સાંભળી લઈને પ્રસન્ન થઇ તાપસોને ઉચિત સન્માનપૂર્વક વિસર્જન કર્યા. પછી એણે સમસ્ત સામગ્રી લઇ જઇ વારીના[1] પ્રયોગથી એ ગજરાજને પકડીને બાંધ્યો (બન્ધનમાં નાખ્યો), પ્રાણાયામ કરનારા જેમ શ્વાસને બાંધી છે-રોકે છે એમ. એના પર તીક્ષ્ણ અંકુશ તથા આર વતી અને મ્હેટા મ્હોટા મુદ્‌ગરવતી પ્રહાર કર્યા: કારણકે ભય વિના શિક્ષા નથી. વળી પગે સાંકળો બાંધી એને આલાનમાં[2] નાખવામાં આવ્યો કારણકે લોકો પોતાની જાત શિવાય અન્ય સર્વનું દમન કરનારા છે. એ સ્થીતિમા એ શૂંઢ, પુચ્છ તથા કર્ણદ્વયને હલાવતો રૈંવે દીપેલી સ્થીતિ વિષે મનન કરવા માટે જ હોયની એમ રોષથી ઘગુઘગૂ થતો ઉભો રહ્યો. એ વખતે આશ્રમના સંબંધમા હવે ઠીક થયું માની સંતુષ્ટ થતા, હોળીના ઘેરૈયાની જેમ કૂદતા સર્વે તાપસો ત્યાં આવી એને ધિતરકથી ઉપાલભ દેવા લાગ્યા. કારણકે હસ્ત એક દૈતમન શિવાય અન્ય કોઇ કર્યોનમા વિવેક બુદ્ધિ નથી. "હે મદોન્મત્ત માતંગ,[3] તું નિશ્ચયે માતંગ[4] જ છે. કેમકે તે તારાપર ઉપકાર કર-

---

૧. હાથીને વનમા યુક્તિથી પકડવા માટે તૈયાર કરેલું સ્થળ. ૨ હાથીને બાંધવાનો સ્તમ્ભ-થાંભલો-આલાન. ૩. (૧) હસ્તી, (૨) અસ્પર્શ્ય જાતિનો નીચજાતિ.

નારાઓ પ્રત્યે ઘણો અપકાર કર્યો છે. હે પાપિષ્ટ, અમે તારૂં જન્મથીજ પુત્ર પેઠે લાલનપાલન કર્યું, અને નિરન્તર અમારે હાથે જ આસવાસ આપી, સ્તનપાનના સુખથી વંચિત [૧]એવા તનુજની જેમ તને ઉછેર્યો, છતા તેં કૃતઘ્ન થઈ અમારા આશ્રમનો ક્ષણવારમાં નાશ કર્યો ! માટે ધિક્કાર છે તને ! પણ, દુધ પાઈને સાપ ઉછેર્યાનુ અન્ય શું ફળ હોય ? તારાં કરતા તો એક શ્વાન સહસ્રગણો સારો, કે જે એક રોટલીનો ટુકડો નાખીએ તોયે અત્યન્ત ઉપકાર માને છે. સજ્જનો તો રંક જાણીને દયા લાવી પોષે છે, પરન્તુ એવા મહાદુષ્ટ પાપીઓ ઉલટા પોષણકર્તાને આપત્તિમાં લાવી મૂકે છે. શરણાર્થી જાણીને રક્ષણ કરે છે એવાનોજ, દુર્જનો પાછળથી ઘાત કરે છે. ક્ષુધાતુર ખળપુરૂષો ભલા માણસને છળવાને માટે પોતે ધર્મિષ્ટ હોવાનો દેખાવ કરે છે એટલે એ ભલા માણસો એમનો ભોજન વિગેરેથી સત્કાર કરે છે. પરન્તુ પછી જ્યારે એમના ભોજનથી પોષ [illegible] પુષ્ટ બને છે ત્યારે પોતાને વિદ્વાન માની, કૃતઘ્નની પેઠે એમનો જ [illegible] વિવાદ કરે છે. સેંકડો ઉપકાર કરવા છતાં પણ દુર્જનો [illegible] છે તે [illegible] નથી [illegible] બદલે દુધ સીંચીએ તો [illegible] પુરૂષને આપણું યદ્યપિ [illegible] એને તાડી પાડી નાખે છે; અને [illegible] સ્નેહને સડક [illegible] કરે છે ! [illegible] ફેરવીએ તો [illegible] દુધપાન કરાવો તોયે [illegible] વિના [illegible] છે ? દુર્જનનુ માગ [illegible] એના [illegible] દૂર પરિત્યાગ કરવો. જવી રીતે [illegible] અટકાવી [illegible] પકડી લેવામા આવે છે તે રીતે [illegible] દુર્જનનું પણ ઉત્તમોત્તમ ઓષધ હોય છે. [illegible] ભાગ્યયોગે આ ફળ મળ્યુ છે મુનિજનોને [illegible] થાય શુ ? તને તો યોગ્ય હતું

૧ [illegible] પ્રેમ [illegible] વિકારો રહિત. સ્નેહ—તેલ [illegible] રામાવના [illegible] (વિરોધાભાસ [illegible])

તે મળી રહ્યું છે અને એ બહુ સારું થયું છે. એમ ન થતું હોત તો દુષ્ટ જનો નિત્ય નિત્ય આવાં પાપકર્મ કર્યા જ કરત. તું પકડાઈ બન્દિવાન થયો એટલે અમારા આશ્રમનું તો વિઘ્ન ટળ્યું; અથવા તો એક દુર્જન પકડાતાં સૌજનોનું કુશળ જ થાય છે".

આ પ્રમાણે આક્રોશનાં વચન સાંભળવાથી એ સેચનક હસ્તીનો, અગ્નિની પેઠે, ક્રોધ પ્રજ્વલિત થયો. કેમકે બુદ્ધિમાનોને પણ ક્રોધ ચડે છે તો પછી અજ્ઞાનીની તો વાત જ શી? "પ્રપંચને વિષે પ્રવીણ-એવા આ કપાબાજ મુનિઓને લીધે જ, હું મત્સ્યની જેમ, જાળમાં સપડાયો છું" એમ નિશ્ચય થવાથી કોપના આવેશને વશ થઈને, એ બળવાન હસ્તીએ ક્ષણવારમાં, વાયુ વૃક્ષને ઉખેડી નાખે તેમ સ્તંભને મૂળથી ઉખેડી નાખ્યો. વળી તાપસોના ચિત્તને વિષે પણ ભય ઉપજાવીને સાંકળને પણ એક જીર્ણપ્રાય દોરડાની પેઠે ત્રોડી નાખી. આમ એ છૂટો થયો એટલે તાપસો સર્વે કાક પક્ષીઓની પેઠે, જીવ લઈને ચોદિશ નાસી ગયા. હસ્તી-સેચનક પણ જાણે પોતાની માતાનું સ્મરણ થઈ આવવાથીજ હોયની, એમ વિવિધ વૃક્ષોને લીધે ગીચ અને અનેક જળાશયોથી પૂર્ણ એવી અટવીમાં પેઠો.

આમ હસ્તગત થયેલ ગજરત્નને નાસી ગયો જાણી, એને પુનઃ પકડવાને અભયકુમાર વગેરે કુશળ સવારો તથા સામન્તોના પરિવાર સહિત રાજા શ્રેણિક પોતે ઉત્તમ અશ્વપર આરૂઢ થઈ ચાલી નીકળ્યો. કેમકે ભૂપતિઓ પોતાની એક વાછરડીને પણ પાછી વાળી લાવવાને માટે પ્રયત્ન કરે છે. વનને વિષે જઈ, રાજપ્રમુખ અશ્વારોએ, શત્રુના કિલ્લાની જેમ, એ હસ્તીને ઘેરી લીધો. પછી ઘડીમાં એને ફોસલાવીને અને ઘડીમાં તર્જના કરીને કામ લેવા માંડયું; કારણકે કાર્યમાત્ર ભક્તિ અને શક્તિ-એ ઉભયથી જ સાધ્ય થાય છે. પરન્તુ એ મદોન્મત્ત સેચનક હસ્તીએ દુર્બોધ્ય મનુષ્યની જેમ કંઈ ગણકાર્યું નહીં. પણ જ્યારે એણે નંદિષેણ કુમારને પોતાને જોયો અને એના શબ્દો સાંભળ્યા ત્યારે એ સાધુની જેમ શાન્ત થઈ ગયો; કારણકે એને [1]વિભંગજ્ઞાનને લીધે પોતાનો નંદિષેણ સાથેનો

૧. મતિ, શ્રુત, અવધિ, મનઃપર્યવ અને કેવળ એ પાંચ પ્રકારમાંનો

પૂર્વ ભવનો સંબંધ યાદ આવ્યો. પછી નંદિષેણ પણ તત્ક્ષણ એના દોરડાને અવલંબીને એક પછી એક પગ મૂકી મૂકીને ભીંતની જેમ એનાપર ચડી ગયો. અને ગારૂડીના મંત્રથી સર્પ થંભાઈ જાય એમ નંદિષેણના શબ્દોથી, હસ્તી થંભાઇ ગયો અને દન્તૂશળના પ્રહાર કરતો અટક્યો.

હવે શ્રેણિકરાજા વગેરે પરિવાર સહિત, હસ્તીપર આરૂઢ થયેલો નંદિષેણ, જાણે ઇન્દ્રનો પુત્ર જયન્ત હોયની એવો શોભવા લાગ્યો. પછી એણે એને એના સ્તંભ સાથે શ્રૃંખલા (સાંકળ) વડે બાંધી લીધો તે જાણે, જે કોઇ ઉચ્છૃંખલ[1] થઇ ગયો હોય એને હું આમ વશ કરી શકું છું એમ સૂચવતો હોયની! "જ્યારે તાપસોના ઉપાલંભ સાંભળીને ક્રોધાયમાન થઇ સેચનક વનને વિષે જતો રહ્યો હતો ત્યારે બીજા આચાર્યોએ એને દેવતાધિષ્ઠિત સમજીને એને એમ કહ્યું હતું કે-વત્સ સેચનક, તેં કોઇ એવું કર્મ ઉપાર્જન કર્યું છે કે તું શ્રેણિકરાજાનું વાહન થઈશ. તારી પાસે એ બળાત્કારે સેવા કરાવશે. કારણકે કર્મજ બળવત્તર છે. માટે બાપુ, પાછો જા, અને તારી મેળેજ તારા સ્થાને જઇ રહે. એમ કરવાથીજ તારૂં સન્માન થશે, કારણકે અનુકુળ વર્તન કરનારાનું કોણ પ્રિય નથી કરતું ?" આવાં એ આચાર્યોના કથન સાંભળીનેજ જાણે પોતાને વિશ્વાસ ઉત્પન્ન થયો હોય એટલેજ એ હસ્તિએ એ પ્રમાણે વર્તન કર્યું હેયની ! કેમકે દેવવચનમાં વિશ્વાસ ન હોય તો પછી બીજા કોનામાં વિશ્વાસ હોય ? હસ્તીપાલકે પણ પછી જઇને શ્રેણિકરાજાને ખબર આપ્યા કે-હે સ્વામિન્, જેને અર્થે તમે વનને વિષે આવ્યા હતા તે ગજરાજ પોતે પોતાની મેળે આવીને સ્તંભબંધનને આશ્રયીને રહ્યો છે; જાણે આપ-મહારાજાના પુણ્યથી આકર્ષાઈનેજ હોયની એમ. એ સાંભળીને રાજા પણ આનન્દમગ્ન થઇ "નિશ્ચયે આ હસ્તીશિરોમણિ દેવતાધિષ્ઠિત છે; અન્યથા એ પશુ જાતિ પોતાની મેળે ક્યાંથી આવે ?" એમ વિચાર કરતો

ત્રીજે પ્રકાર 'અવધિજ્ઞાન' છે. મિથ્યાત્વી જીવને આ ત્રીજા પ્રકારનું જ્ઞાન થાય તે 'વિભંગ' જ્ઞાન. (અર્થાત્ વિપર્યાસવાળું-કંઇક ત્રુટિવાળું અવધિજ્ઞાન).

૧. શ્રૃંખલા-બન્ધનમાંથી છૂટી ગયેલો; સ્વેચ્છાચારી.

નગરમધ્યે આવ્યો, અને ઉત્તમ દિવસ જોઇને એનો પટ્ટાભિષેક કર્યો. અથવાતો પશુઓમાં પણ કોઇ કોઇ એવા હોય છે કે જેમનાં ભાગ્યની સીમા જ નથી !

આ પ્રમાણે એને પટ્ટહસ્તી સ્થાપ્યો એટલે તો એને આદર સહિત ગોળમિશ્રિત ગોધૂમ અને શેરડી આદિ વસ્તુઓનું ભોજન મળવા માંડયું; અને લવણ તથા જળથી એની આરતી ઉતરવા લાગી. પરન્તુ બાહ્ય અને અભ્યન્તર એ બેઉ સુખ તો, વિધિ પૂરેપૂરો અનુકૂળ હોય એને જ હોય છે.

વાત એમ બની કે એકદા એ જળપાન-અને-સ્નાન-નિમિત્તે નદીપર ગયો હતો તે નદીમાં પેઠો કે તત્ક્ષણ એક તન્તુકે એને આક્રમાં લીધો. (આ તન્તુક એક ચોપગું પ્રાણી છે. એનું મુખ એના શરીરમાં ગૂઢ હોય છે, એનું કદ એક વજના જેવડું હોય છે, અને એની પીઠ વજ્રથી પણ ભેદી શકાય નહિં એવી હોય છે. એને જ્યારે કોઈ પ્રાણીને આક્રમાં લેવું હોય છે ત્યારે એનો પ્રત્યેક ચરણ એક વરત[1] જેટલો લાંબો અને અંગુઠાપ્રમાણ સ્થુળ તન્તુ જેવો થઇ જાય છે; અને એની કાયા એક મહાન્ પ્રાસાદની ભીંતસમી જાડી અને મ્હોટી થઈ જાય છે. પછી ચારે ચરણને જમીનમાં દૃઢપણે સ્થાપીને જોર કરી તન્તુઓને પ્રસારી, જળમાં રહેલા પ્રાણીને ચોતરફ વીંટળાઈ વળે છે. આ 'તન્તુક' પ્રાણીના લક્ષણ વિષેની હકીકત સાક્ષાત્ નજરે જોનાર પાસેથી અમે સાંભળેલી તે પ્રમાણે અહીં કહી છે).

હસ્તીની સ્થીતિ જોઈ સેવકોએ જઇ રાજાને સર્વ સ્વરૂપ નિવેદન કર્યું. રાજાએ પણ અભયની સામું જોયું. એટલે બુદ્ધિસાગર પુત્રે કહ્યું—હે તાત, જાણે ચિન્તારત્ન જ હોયની એવું જલકાંત મણિ આવે છે એ જો કયાંકથી હમણાં મળી શકે તો આ પટ્ટહસ્તી છુટી શકે, અન્યથા નહીં છુટે. કારણકે એમા કોઇ પ્રકારનું પૌરૂષ-સામર્થ્ય કાર કરે એવું નથી. આપણા કોષાગારમા રત્નો પુષ્કળ છે પરન્તુ એમાં જળકાન્ત મણિ નથી: તેથી પુસ્તકમાં રહેલી વિદ્યાની

૧. કુવામાંથી જળ સીંચવા માટેનું ચામડાનું દોરડું ૨ કોષાગાર=ખજાનો.

જેમ એ નિરૂપયોગી છે. આવું અભયકુમારનું કહેવું સાંભળી રાજાએ વિચાર કર્યો કે " સેચનક જેવા ઉત્કૃષ્ટ અનન્ય હસ્તિરત્નને અર્થે કન્યારૂપી દ્રવ્ય આપીને પણ, ગમે ત્યાંથી જળકાંત મણિ મેળવવો જોઇએ." એટલે એણે નગરને વિષે પટહ વજડાવી ઉદ્ઘોષણા કરાવી કે જે કોઈ પ્રજાજન જળકાંત મણિ લાવીને સેચનક હસ્તીને તન્તુકના ગ્રાહમાંથી છોડાવશે એને રાજા પોતાની પુત્રી અને ઉપરાંત એકસો ગામ બક્ષિસ આપશે.

આ ઉદ્ઘોષણા પેલા કંદોઇએ સાંભળી. એટલે એણે વિચાર્યું કે–રાજાનો જમાઇ થવાનો આ મારે માટે બહુ સારો પ્રસંગ ઉપસ્થિત થયો છે. એ સંબંધ થવા ઉપરાંત વળી સો ગામ પણ મળશે એટલે મારૂં જીવિતપર્યન્તનું દારિદ્રય ટળશે. એમ વિચારી તુરતજ મણિ લઇ નદીપર ગયો, અને હસ્તિ રહ્યો હતો ત્યાં એ મણિ ફેંકયો એટલે ઘંટીમાં દળાતા અનાજના કણની જેમ જળના બે ભાગ પડી ગયા. જળને સ્થાને સ્થળ થયું જોઇ તન્તુક પણ તત્ક્ષણ હસ્તીને છોડી દઇ જળને વિષે જતું રહ્યું. કહ્યું છે કે–સસલાનું બળ કેટલું કે? આ વૃત્તાન્ત રાજાને જણાવવામાં આવ્યો ત્યારે રાજાએ હસ્તીને છોડાવનારનું નામઠામ પૂછતાં એનો છોડાવનાર એક કંદોઇ છે એમ એને માલૂમ પડયું એટલે એને પુણ્ય અને પાપની જેમ એક રીતે આશ્ચર્ય અને એક રીતે દુઃખ થયું. વળી " કંદોઇ જેવાની પાસે આવું ઉત્કૃષ્ટ રત્ન કયાથી ?" એવા પોતાનાજ પ્રશ્નનું એણે સ્વયમેવ સમાધાન કર્યું–એવી રીતે કે-" એમાં શું ? શાસ્ત્રને વિષે કહ્યું છે કે શ્વાનની દાઢમાં પણ મણિ હોય !" પણ ત્યારે શું એવા કંદોઇને પુત્રી આપવી ? લક્ષમૂલ્યનો મણિ શું કાકને કંઠે બાંધવો ? પ્રતિજ્ઞા પાળવાને પુત્રી એને આપીશ તો મેં આ જન્મ ગુમાવ્યા જેવું થશે; અને નહિ આપું તો, મૃષાવાદીની પેઠે મારી પ્રતિજ્ઞાની હાની થશે. મારે હવે કરવું શું ? ' હા ' કહેતાં હોઠ બળે છે ! અને ના કહેતાં નાક કપાય છે ! વ્યાધિગ્રસ્ત માણસની જેમ પહેલાં મેં સર્વ વાતની હા કહી છે. પણ એનો નિર્વાહ કરવો હવે દુષ્કર લાગે છે.

રાજગૃહ નગરીનો સ્વામી અને અભયકુમાર જેવા પુત્રનો

ચિત્ત ઘેરાઈ ગયેલો એવા વિચારમગ્નતામાં ભોજનનો સમય સાધતાં કંઈક ઘટના બની તે એકાગ્રમને સાંભળો:—

પુત્રને એક મોદક આપ્યા પછી પાછળ ભોજનવેળાએ કૃતપુણ્યની સ્ત્રી શ્રીમતી જયશ્રીએ પોતે પણ એક મોદક ભાંગીને ભાંગ્યો તો એમાં એના શીલજેવું નિર્મળ રત્ન એની દૃષ્ટિએ પડ્યું, એથી એને અત્યન્ત આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થવાથી એણે બીજા મોદકો પણ ભાંગ્યા તો એ સર્વમાંથી, નાળીએરમાંથી ગોટા નીકળે એમ, તત્ક્ષણ, એના દારિદ્ર્યને દૂર કરનાર સાક્ષાત્ કંદ રોપની જેવાં, રત્નો નીકળ્યાં. એટલે એણે કૃતપુણ્યને પૂછ્યું–સ્વામિનાથ, [1]કંથાની જેમ, આ મોદકોમાં તમે શું ચોરલોકના ભયને લીધે આ રત્નો સંતાડ્યા છે? વળી તમને મેં મારાં આભૂષણો અને એકસો સુવર્ણમહોર આપી હતી તે પણ શું તમે વાપરી નથી? સાગર જેવી ગંભીરતા દાખવીને પતિદેવે પણ ઉત્તર આપ્યો કે–હે પ્રિયા, માર્ગને વિષે ચોરલોકોનો સ્વાભાવિક રીતે ભય હોય–એને લીધે મેં આ રત્નો ગોપવ્યાં હતાં. વળી હે સુશીલા, અન્ય પ્રકારે દ્રવ્યોપાર્જન થતું હોય તો આભૂષણોની ભાંગતોડ કરવાની આવશ્યકતા શી? બીજું પુનઃ કરાવવાં પડત તે કરતાં આજ ભાંગ્યા તોડ્યા વિના રાખ્યાં સારાં; કારણકે સોની પાસે ઘાટ ઘડાવવા જતાં એ પહેલું પોતાનું કરે છે! આ વાતચીત દરમ્યાન પત્નીએ કહ્યું–એક મોદક મેં આપણા પુત્રને આપ્યો છે તો હું ધારૂં છું કે એમાંથી પણ રત્ન નીકળ્યું હોવું જોઈએ. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે કહ્યું–નિઃસંશય એમાં પણ હશેજ માટે શીઘ્ર એને બોલાવીને પૂછ. તત્ક્ષણ પુત્રને બોલાવી ખાવાનું આપવાની લાલચ દેખાડી એટલે એણે સર્વ સ્વરૂપ યથાસ્થિત કહ્યું અને પિતાને લઈજઈ કંદોઈને બતાવ્યો. કૃતપુણ્યે એને કહ્યું—તેં મારા પુત્રની પાસેથી મણિ લીધો છે તે પાછો આપ. મારા પુત્રે તારી પાસેથી જે ખાદ્યપદાર્થ લીધા હોય એનું યોગ્ય મૂલ્ય લે, ને મણિ આપી દે. કહ્યું છે કે વણિક્ જનને કોઈ વસ્તુનું વિશેષ મૂલ્ય આપવું ગમતું નથી. પરન્તુ કંદોઈએ કહ્યું

1 સાગરીઓ પહેરે છે એવું ગોદડી જેવું વસ્ત્ર. પૂર્વે લોકો પોતાના રત્ન જેવી અમૂલ્ય વસ્તુઓ ચોરાવાના ભયથી કંથામાં ગોપવીને રાખતા.

શેઠ, તમે આ કાંઈ વ્યાજબી બોલતા નથી. તમારા પુત્રે આવીને મને એ રત્ન આપ્યું છે-ને મેં એને એનાં ખાદ્ય પદાર્થ આપ્યા છે. મેં કંઈ અમસ્તું લીધું નથી. તમે પોતે પણ દ્રવ્ય આપીને વિશેષ કિંમતી કરિયાણાં નથી લેતા ? માટે મારા મહેરબાન, જાઓ, હું એ મણિ પાછો નથી આપતો. પણ કૃતપુણ્ય કહે-હું તો લઈ ને જ જવાનો. આમ વિવાદ કરતાં બેઉ રાજદરબારમાં ગયા-જાણે એ (રાજદરબાર) વિના બધું વિચ્છેદ જવાનું જ હોયની શું !

કચેરીમાં જઈ બેઉએ પોતપોતાના વિવાદનું કારણ કહી બતાવ્યું—તે જાણે રાજાની ચિન્તારૂપી શાકિનીને હાંકી કાઢવાનો મંત્ર જ બતાવ્યો હોયની ! એટલે રાજાએ કહ્યું—અરે કંદોઈ! તેં આ બાળકને જે આપ્યું હોય એનું મૂલ્ય લે, ને શેઠને મણિ આપી દે. અથવા તો સત્ય વાત છે કે સર્વ કોઈ મ્હોં જોઈને તિલક કરે છે. સર્વ સ્વરૂપ સમજીને રાજાએ પણ વિચાર્યું કે—ઠીક જ થયું કે મણિનો સ્વામિ આ શ્રેષ્ઠી નીકળ્યો. અમૃતનો આધાર ચંદ્રમા વિના અન્ય હોય પણ કોણ ? પુત્રીને પાળીપોષી મ્હોટી કરીને આજે હું જાણે ભાગ્યયોગે ઉપાધિથી મુક્ત થયો છું કેમકે કંદોઈ જતાં એને કૃતપુણ્ય જેવા સુંદર વર મળી ગયો ! અથવા તો આ વિષયમાં નિશ્ચયે પુત્રીનાં જ ભાગ્ય જાગતાં સમજવાં; કેમકે સૌકોઈને પોત પોતાના ભાગ્ય હોય છે. આમ વિચારીને રાજાએ શુભ દિવસે હર્ષ સહિત કૃતપુણ્યને પોતાની મનોરમા નામની પુત્રી પરણાવી અને સાથે સો ગામના ગરાસ આપ્યો.

આ પ્રમાણે કૃતપુણ્યનો પૂર્ણ ભાગ્યોદય થયો અને લક્ષ્મી પ્રાપ્ત થઈ-એ વાત પેલી દેવદત્તા ગણિકાને કાને પહોંચી. એટલે એ માયાપ્રપંચની પુતળીએ કુટિલ અને શ્યામવર્ણી—એવા પોતાના કેશની વેણી બાંધી લીધી; તામ્બૂલભક્ષણ કર્યા કરવાની ટેવને લીધે આમૂલરક્ત થઈ ગયેલા દાંતને ઘસાવી સાફ કરાવ્યા; પોતે જાણે પવિત્રતા અને પતિવ્રતપણાની સાક્ષાત્ મૂર્તિ હોયની એમ, હાથ-માંથી કંકણ, અને કંઠમાંથી કંઠી આદિ આભૂષણો ઉતારી નાખ્યા, અને એને સ્થાને સૂત્રના દોરા બાંધ્યા—તે જાણે "હું તુચ્છ છું-એટલે મારા તુચ્છ સૂત્રને જ લાયક છું" એમ બતાવવાને હોય-

રી ! વળી એણે વસ્ત્રો મુદ્રાં ભરતીને [1]શ્વેતવસ્ત્રો ધારણ કર્યાં, તે ચક્રે-રંગના આપનારને ત્યજી પણ વિરાગભાવ[1] ધારણ કરનારી ત્યાગ એની-ને આવાં વિરાગી[2] વસ્ત્રો જ શોભે એમ કહેવરાવવાને માટે જ હોયની ! આમ સંપૂર્ણ પ્રપંચ રચીને, નાના પ્રકારની વચનચાતુરીને વિષે પ્રવીણ એવી પોતાની એક દાસીને એણે કૃતપુણ્યની પાસે મોકલી. એણે એની પાસે જઇને, વર્ષામાં હળી નીકળતાં ગૃહની જેમાં ધારાવાર આંસુ સારતાં સારતાં કપટમય વચનો કહેવા માંડ્યાઃ—

હે શેઠ, જે દિવસે કરપત્રના સહોદર જેવા-તમને, બુદ્ધિએ કપૂદાએ ઘરબહાર કાઢી મૂક્યા તે દિવસથી તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તા સ્નાન-તાંબુલ-પુષ્પાદિ સર્વ ભોગ ત્યજીને બેઠી છે; શરીરપરના આભૂષણો પણ, દુભાગ્યના પાત્રો હોયની એમ, એણે ઉતારી નાખી દૂર દેઈ દીધા છે; અને ત્યારથીજ, પોતાની વૃદ્ધ માતાને કંઇ પણ કહેવાને કે અન્ય કંઇ પણ કરવાને અશક્ત હોઇને, રોષને લીધે, વેણી બાંધી લીધી છે ! વળી તમારા વિયોગના દુઃખને લીધે અન્નજળ પણ લેતી નથી, અને દુરાગ્રહી બાળકની જેમ રૂદન કર્યા કરે છે. વૃદ્ધાએ ઘણું કહ્યું કે ભક્તપાન વિના નિરાધાર શરીર ટકશે નહીં, માટે ભોજન કર. પરન્તુ તમારી પ્રિયા તો કહે છે કે જેમ એક યોગી સૂર્યના દર્શન કર્યા પછી જ અન્ન લે છે તેમ હું પણ મારા પ્રાણાધાર કૃતપુણ્યના દર્શન કરીશ ત્યારે જ મુખને વિષે અન્નનો કણ મૂકીશ; તે વિના નહીં. પુત્રીનો આવો આકરો હઠ જોઈ વૃદ્ધા તો વિષાદ પામી અને તેજ વખતે દાસીઓને તમારી શોધમાં મોકલાવી. પણ બહુ બહુ શોધ કર્યા છતાં તમારો ક્યાંઈ પત્તો મળ્યો નહીં. રત્ન ગુમાવી બેઠા હોઇએ એ પણ ક્યાં એમને એમ હસ્તગત થાય છે ? શોધવા ગયેલી દાસીઓએ આવી સર્વ વૃત્તાન્ત કહ્યો છતા એણે ભોજનનો સ્વીકાર ન જ કર્યો. એમ થવાથી અમે સર્વ પરિચારિકાઓ પણ બહુ નિરાશ થઇ. એવામાં દૈવયોગે કોઇ નિમિત્તના આવી ચડ્યો એણે પોતાની તર-

---

૧. રાગ-પ્રેમ-નો અભાવ. ૨. રાગ-રંગ-વગરના=શ્વેત.

ણી "એના જેવું નહિ થયું કે અણુ ટકે તો મને પોતાને યે પશ્ચા-
ત્તાપ થાય કે મારે તારી પાસે અન્ય પુરુષ વિષે ભાન જ નહીં રહે.
આ પ્રમાણે કુલટાએ નમારે પ્રતિજ્ઞા કરી નાખી. હે પ્રિય, તમારી
સંગમોત્સુક દેવદત્તા, કાયાને આધારમાત્ર પાસે એ હેતુથી જ,
ભોજન જેવું કાંઈ કર્યું. પછી યોગિની જેમ પરમ પદ—એટલે મો-
ક્ષનું ધ્યાન ધરે તેમ તમારા પદ એટલે ચરણનું ધ્યાન ધરતાં દેવ-
દત્તાએ મહાકષ્ટે બાર વર્ષ વ્યતીત કર્યાં. પણ એ અરસામાં ક્યારે
તમારી વાત સુદ્ધાં એના સાંભળવામાં આવી નહીં. એટલે એણે વિ-
ચાર્યું કે—કાં તો નૈમિત્તિકનું વાક્ય અસત્ય, અથવા તો મારાં ભાગ્ય
જ કોઈ એવાં મન્દ ! આમ ચિન્તવન કરતી હતી ત્યાં તો, હે કૃતિ,
આજે તમારું શુભાશુભ વૃત્તાન્ત એને શ્રવણગોચર થયું. તમારા
કુશળ સમાચાર જાણ્યા ત્યારે જ એના હૃદયમાં હૃદય આવ્યો છે,
અને આ વર્ષે જગત્ વસ્તીવાળાં છે એવું એને આજે જ ભાન થયું
છે. અને તેથી, હે ભાગ્યશાળી, તમારી પ્રાણપ્રિયા દેવદત્તાએ મને
તમારી પાસે મોકલી છે. તમારા વિયોગાગ્નિથી સંતપ્ત એવી મારી
સ્વામિનીને પોતાનું સુખદુઃખ નિવેદન કરવાનું તમારા વિના અન્ય
કોઈ સ્થાન નથી. માટે હે કરુણાસાગર, કૃપા કરીને આવીને એને
દર્શન દો, અને એમ કરીને એના પ્રાણ બચાવો.

દેવદત્તાગણિકાએ મોકલેલી દાસીનું ઉપરપ્રમાણેનું ચતુ-
રાઈભર્યું લંબાણ ભાષણ સાંભળીને કૃતપુણ્ય તો આશ્ચર્યમાં લીન
થઈ ગયો. એ ગણિકાએ એનો બહિષ્કાર કરીને જે દુઃખ દીધું
હતું તે ન સંભારતાં એણે મૃદુતાભરી વાણીથી ઉત્તર આપ્યો:—હે
દાસી, તમોને સર્વને ઓળખ્યાં ! તમારું આચરણ જાણ્યું ! તમારો
વૈભવ ઘણો જોયો ! અને તમારું શિક્ષણ પણ ઘણું જાણ્યું ! હે
ભદ્રે, પોતાનું ભલું ઈચ્છનારા વિદ્વાન પુરુષોએ, વિષવૃક્ષની છા-
યાની જેમ, તમારી છાયાનો પણ વિશ્વાસ કરવો યોગ્ય નથી. એક
વૃક્ષને જેમ પાદથી શીર્ષ પર્યન્ત ઘટ ભરી ભરીને જળથી સિંચન
કરવામાં આવે છે તેમ તમે પણ મને ઉદરપૂર્ણ ભોજન કરાવતા
હતા એ વાતનું શું મને સ્મરણ નથી ? [1]ઉગ્રભોગવાળી, [2]વક્-

૧. ભયંકર રીતે અતિશય ભોગવિલાસ. ૨. વાંકીચૂકી ચાલવાળી: મર્મ કપટવાળી.

ગતિવાળી, અધમોત્તમ વિલાસવડે [1]પુંમૃગકોનું ભક્ષણ કરનારી, સદાચરણહીન અને શરીરમાંજ મૃદુતાવાળી–એવી [2]દ્વિજિહ્વ સર્પિણી સમાન વેશ્યાનો કોણ વિશ્વાસ કરે ? દાસીએ એ સાંભળીને કહ્યું–હે ભાગ્યવાન, તમે સત્ય કહો છો. પ્રાયે ગણિકાઓ આવી જ હોય છે. પરન્તુ મારી સ્વામિની દેવદત્તા એવી નથી. કારણકે પાંચે આંગળીઓ કાંઇ સરખી નથી. એ સાંભળી કૃતપુણ્યે પણ એની સાથેનો પૂર્વનો પ્રેમ સંભારી " ભલે એક ખુણે પડી ખાધા કરે " એમ પ્રેરાઇ દાસીને કહ્યું—જો તારી સ્વામિનીને ખરેખર મારી સાથે પ્રયોજન હોય તો અન્ય સર્વ વિચારણા પડતી મૂકીને સહજ પગલે, પોતેજ દાસીચાકરીને મારે ત્યાં આવે. કારણકે નદી જ સમુદ્રને મળવા જાય છે, સમુદ્ર કાંઇ નદીને મળવા જતો નથી.

ચેટીને કૃતપુણ્યનું કથન યોગ્ય લાગ્યું એટલે એણે કહ્યું—ત્યારે તમે મારી સ્વામિનીને એક જુદો વિશાળ આવાસ આપો કે જેથી એ પોતાના પરિવાર સહિત ત્યાં આવીને રહે. દાસીની આ માગણી યોગ્ય લાગવાથી કૃતપુણ્યે પણ પોતાના મન્દિરની નિકટમાં એને તત્ક્ષણ એક ગૃહ અપાવ્યું. કારણકે એના જેવા સહસ્ર સામન્ત અધિપતિને હવે કંઇ ન્યૂનતા નહોતી. પછી ગણિકા પણ પોતાના પરીવાર સહિત ત્યાં રહેવા આવી, કર્મ બંધાતા જાય છે તેમ તેમ એની સમાન પ્રકૃતિ એની સાથે મળી જાય છે એમ.

હવે પોતાની મૂળ પતિવ્રતા પત્ની જયશ્રી, બીજી રાજપુત્રી મનોરમા અને ત્રીજી દેવદત્તા ગણિકા–એ ત્રણે સ્ત્રીઓની સંગાથે રહેતો કૃતપુણ્ય, જાણે ત્રિભુવનની [3]સાક્ષાત્ ત્રણ લક્ષ્મી સંગાથે વસતો હોવની એમ દેખાવા લાગ્યો. અનુક્રમે એકદા એને વિચાર થયો કે–જયશ્રી મારી પહેલી સ્ત્રી છે, સમસ્ત ગુણયુક્ત છે; મારા માતપિતાએ નોંધેલી છે, અને વળી પુત્રવતી છે; માટે એને કુટુમ્બની સ્વામિનીને પદે સ્થાપવી. કારણકે ગુરુને ઉચિત સન્માન કરવું કહ્યું છે. બીજી શ્રેણિક રાજાની પુત્રી મનોરમા સૌન્દર્યવાળી–રૂપવતી છે, એનાથી મારી ખ્યાતિ છે, માટે એનું

1 [illegible]
[illegible]

...વિરોધ માન્ય રાખ્યું. શ્રીકૃષ્ણ કેવલ એમ કે અનુદ્દીન છે તોપણ [illegible]ક્ષણમાં પ્રવીણ કોઈ શરીરસંબંધી સુખ પૂર્ણ પાડે છે: [illegible] એવો પણ માટે સત્કાર કરવો જોઈએ; અશુચિના સ્થાનમાં [illegible] ઘેરી કેનકીને પણ મસ્તકપર ધારણ કરવામાં આવે છે એમ. [illegible] ઉપરાંત પેલી બાર કોલિનીની પુત્રવધૂઓ પણ નિશ્ચે [illegible] વિષે અનુરક્ત અને અભિમાની છે; અન્યથા એમાં ઉત્તમ [illegible] [illegible]ને વિષે લાયક નથી. માટે રૂપમાં સુરાંગનાઓને પણ [illegible] [illegible] એવી જે મારેને દરગમન કરું. એમને દરગમન કરવાથી [illegible]ની લક્ષ્મી પણ સાથે નહીં આવશે; કારણકે કાળ પુરી થઇ કરે [illegible] ત્યારે સમસ્ત કોષ—દ્રવ્યભંડાર પણ એની સાથેજ આવે છે પણ [illegible] મારાથી જ ઉત્પન્ન થયેલ પેલા કુળદીપક પુત્રો છે એમને [illegible] [illegible] માટે શોધી દેવા? કેમકે પુત્રસંપત્તિ દુર્લભ છે. પત્નીઓ [illegible] આવશે એમની સંગાથે લાવેલા ઘોડા પણ આવશે જ [illegible] [illegible] દાસીઓ ને એમની ઉપજના કામ પણ સાથે જ આવે છે ને?

આમ પોતે બોલાવીને સંતતિ સહિત ઉત્પન્ન કરેલ એવી [illegible] માટે કોલિનીની વધુઓને દરગમન કરવાનો વિચાર કરીને કૃતપુણ્ય [illegible] એ વિચારને શીઘ્ર અમલમાં મૂકાવવા માટે [illegible] [illegible] એવા અભયકુમારને બોલાવ્યો. બોલાવીને એને સર્વ વૃત્તાંત [illegible] [illegible] કે—એ કોલિનીનુ ઘર છે, [illegible] [illegible] [illegible] એને શીખવી આપ્યા.

[illegible]

મૂર્તિના ઉત્સંગમાં બેઠી ગયા; કોઇ જાનુપર, કોઇ શરણ પાસે, કોઈ મસ્તકપર, કોઇ સ્કંધપર, કોઇ ભુજાપર, તો કોઇ પીઠે, એમ મનમાં આવ્યું ત્યાં ચઢી બેઠા. પણ એમાં કંઇ આશ્ચર્ય જેવું નહોતું; કેમકે નહાના બાળકને પણ સ્વભાવે આવી બ્રાન્તિ થાય છે. વળી તે તે સ્થાને રહેલા—એવા એ બાળકો વારંવાર, ક્ષણમાં અહીં તો ક્ષણમાં અન્યત્ર એમ સ્થાન બદલવા લાગ્યા; કારણકે વાનરો અને બાળકો ક્યાંય પણ સ્થિર થઇને બેસતા નથી. આટલા બધા પુત્રો જેનાપર બેઠા છે એવી એ કૃતપુણ્યની પ્રતિમા તે વખતે અંબિકાની મૂર્તિ કરતાં પણ ચઢી ગઇ! કારણકે અંબિકાને, ગણેશ અને કાર્તિકેય, એ બે જ પુત્રો છે. પછી જવાનો સમય થયો એટલે વૃદ્ધા અને એની વધુઓ બાળકોને કહેવા લાગી—વત્સો, ચાલો, વખત જતું થઇ જવા આવ્યો છે. પણ એ બાળકોએ તો પોતાની અસ્પષ્ટ ભાષામાં એકસામટો ઉત્તર આપ્યો કે, તમે જાઓ, અમે તો અમારા પિતાની પાસે જ રહેશું. આવું બાળકોનું બોલવું સાંભળીને પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું—બાઇઓ, આ તમારા પિતા નથી, તમારા પિતા તો ઘેર છે. આ તો દેવની મૂર્તિ છે. એનાપર બેસાય નહીં. બેસીએ તો આપણને અનિષ્ટકર્તા એવી આશાતના[1] લાગે. તમે મૂર્ખાઓ કંઇ સમજતા નથી—તમારે શું કરવું? ઘેર ચાલો, ત્યાં તમને નારંગી, કેળા, ખજુર, અખોડ, દ્રાક્ષ વગેરે આપશું. એમ કહી લાલચમાં નાખી, નવા ખરીદેલા ગાય આદિ પ્રાણીની જેમ, એમને મહાકષ્ટે ઘરભેગા કર્યાં.

વૃદ્ધા વગેરે ઘરભણી ગયા એમની પાછળ અભયકુમારે પોતાના ગુપ્ત પુરૂષોને મોકલ્યા. એ સેવકો જઇને એનું ઘર ઓળખી આવ્યા ને એની નિશાની આપી. એ નિશાનીએ સાળો બનેવી બેઉ વૃદ્ધાને ઘેર પહોંચ્યા—તે, વૃદ્ધાના દુર્ભાગ્ય કે વધુઓના સદ્ભાગ્ય—એ બેમાંથી કયાથી આકર્ષાઇને પહોંચ્યા

---

૧. (મૂળ અર્થ) પાડવું—નાશ કરવો. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર—એના લાભનો નાશ કરવો. એ ગણુથી ;ધંના લાભ ગુમાવી બેસવા: (ગાણ અર્થ) દેવ—ગુરુ વગેરે પ્રતિ અવિનય કરવો તે.

સ્ત્રીઓની સમુદ્ધ એષણાથી[1] મુનિ ગોચરી એમ શોભવા લાગ્યો. સ્ત્રીઓની કુક્ષિએ ઉત્પન્ન થયેલ એક પુત્ર અને બીજા પણ અન્ય સ્ત્રીઓના પુત્રો થયા કે, કે, કોઈની લુંબ ને લુંબાથી લચી રહેલા આમ્રવૃક્ષની શોભાને ધારણ કરવા લાગ્યો. અનુક્રમે ધર્મ, અર્થ અને કામ-એ ત્રણે પુરૂષાર્થ સાધતાં, સુખમાં દિવસ નિર્ગમન કરતો કૃતપુણ્ય પરમ શાન્તિ પામ્યો.

એવામાં એકદા ત્રિભુવનના આનન્દરૂપી કંદને મેઘની જેમ પોષનારા; અનેકવિધ દુઃકર્મોરૂપી અન્ધકારનો ચન્દ્રમાની પેઠે નાશ કરનારા: જન્મ, મરણ અને દુર્ગતિના દુઃખરૂપ કાષ્ઠોને અગ્નિની જેમ ભસ્મીભૂત કરનારા: નાના પ્રકારના આધિ-વ્યાધિને વિધ્વંસ કરવાનું ઔષધ આપનારા: અને સમસ્ત કલ્યાણરૂપી વૃક્ષલતાઓને મેઘની જેમ નવપલ્લવ કરનારા શ્રીમાન, મહાવીર ભગવાન, નાના મોટા ગ્રામ, નગર આદિથી વ્યાપ્ત એવી ધરણીપર, ભવ્ય પ્રાણીઓને બોધ આપવાની ઇચ્છાને લીધે, નિશદિન સતત વિહાર કરતા કરતા આ જ રાજગૃહ નગરીના નિકટમાં આવેલા પ્રસિદ્ધ ' ગુણશૈલ ' ચૈત્યનેવિષે આવી સમવસર્યા. ભગવાન્ સમસ્ત પ્રજાજનોને આશ્ચર્યમાં લીન કરતા એવા અષ્ટ[2] પ્રાતિહાર્યોથી વિરાજી રહ્યા હતા. કોટિબંધ દેવતાઓ એમના ચરણકમળ સેવી રહ્યા હતા; અને ગૌતમગણધર આદિ સાધુઓનો પરિવાર એમની શુશ્રૂષા કરી રહ્યો હતો. જગત્પ્રભુ આવવાના હતા એટલે પોતાને કૃતાર્થ માનતા વૈમાનિક અને જ્યોતિષિક સુરાસુરો અને વ્યન્તર દેવોએ પરમ હર્ષ સહિત ત્યાં સમવસરણની રચના કરી; કારણકે મહંત પુરૂષોની ચાકરી પણ મહા ભાગ્યનો ઉદય હોય તો જ મળે છે. નવનવીન સુવર્ણકમળપર ચરણન્યાસ કરતા આવતા પ્રભુએ પણ પૂર્વ દિશાના મુખ ભણીથી એ સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો. પ્રવેશ કરીને, ત્રિભુવનસ્વામી-એવા ભગવાને ચૈત્યદ્રુમની પ્રદક્ષિણા

૧ એષણા=ઇચ્છા. સાત એષણા કહેવાય છે. સંસૃષ્ટ, અસંસૃષ્ટ, ઉદ્ધૃત, અલ્પલેપિત, ઉદ્ગ્રહિત, પ્રગ્રહિત, અને ઉજ્ઝિતધર્મા. ૨ અશોકવૃક્ષ, પુષ્પવૃષ્ટિ, દિવ્યધ્વનિ, ચામર, આસન, ભામંડલ, દુન્દુભિ અને છત્ર-એ આઠ. નિત્ય સેવામાં હાજર-માટે એ પ્રભુના પ્રાતિહાર્યો કહેવાય છે.

કરી. અથવા તો આ મહાપુરૂષે એકેન્દ્રિય એવા પણ વૃક્ષની પ્રદક્ષિણા કરી એ એની કોઈ અવર્ણનીય વિશિષ્ટતા જ સમજવી. પ્રદક્ષિણા દઈને પછી ભગવંત સિંહાસનપર બેઠા. અહીં એક વિચિત્રતા એ કે-પ્રભુના બેસવાથી સિંહાસન, પ્રભુની નીચે રહે એટલે, અધઃકૃત થયું કહેવાય, છતાં એ ત્રણ ભુવનની ઉપર જ રહ્યું[1]! એટલામાં તો ત્યાં તત્ક્ષણ સંસારનું સ્વરૂપ સમજનારાના મનમાં (બાર) ભાવના[2] ઉપસ્થિત થાય એમ, બારે પર્ષદા[3] આવીને ઉપસ્થિત થઇ (બેઠી).

જ્યારે પ્રભુ આવીને ઉદ્યાનમાં સમવસર્યા તે વખતે ઉદ્યાન પાલકે જઈને શ્રેણિકભૂપતિને વધામણી દીધી કે-હે નરાધિપ, જેમના નામસ્મરણમાત્રથી, સુપક્વ વાલુંકયફળની[4] જેમ આપત્તિઓ સર્વે સત્વર ભાંગીને કટકા થઇ જાય છે; કોટિવેધ[5] રસથીજ હોયની એમ સર્વત્ર કલ્યાણ કલ્યાણ થઇ રહે છે, અને તપી ગયેલ લોઢાપર પડેલા જળબિન્દુની જેમ દારિદ્રય શીઘ્ર વિલય પામે છે; વળી જેમનું, એકછત્ર સામ્રાજ્યની જેમ ક્યાંઇ પણ સ્ખલના ન પામતું, શાસન જયવન્તપણે વર્તી રહ્યું છે; તથા મોક્ષની જેમ, જેમની પાસે અણિમા[6] વગેરે સિદ્ધિઓ ઉપસ્થિત થઇને રહેલી છે-એવા, સિદ્ધાર્થનૃપના કુલદીપક મહાવીરતીર્થંકર હમણાંજ આપણા ઉદ્યાનને વિષે આવી સમવસર્યા છે. સત્યમેવ આપનું પુણ્ય અનન્ત છે! માટે, હે નાથ, પ્રભુનું આગમન થયાની મારી વધામણી છે. કેમકે આપને

---

૧ અધઃકૃત (હેઠળ આવી ગયું) છતાં ત્રિભુવનની 'ઉપર'—એ વિરોધ સમાધાન 'ઉપર' નો અર્થ 'ત્રિભુવનને વિષે શ્રેષ્ઠ' એમ લેવો.
૨ અનિત્ય, અશરણ આદિ બાર ભાવના કહેવાય છે તે: (સંભાવના-વિચારણા)
૩. ધર્મ શ્રવણ આદિ નિમિત્ત સારૂ એકત્ર થતું સન્મંડળ-સભા. સમવસરણને વિષે પ્રભુ પાસે ધર્મશ્રવણાર્થે એવી બાર પર્ષદ-સભા બેસે છે: સાધુ, સાધ્વી, શ્રાવક અને શ્રાવિકાની-મળીને ચાર. વૈમાનિક, જ્યોતિષિ, ભુવનપતિ અને વ્યન્તર-એ ચાર પ્રકારના દેવતાઓની ચાર; અને આ ચાર પ્રકારના દેવોની દેવીઓની ચાર. એમ એકંદર બાર સભા થઇ. ૪. ચીભડું. ૫. કોઇ આખ્યાયિકા રસ-પારદ વગેરે ખાવાથી ઘણો (?) એવા રસથી લોઢું ધાતુઓ સોનું-રૂપું બની જાય છે-એવી સામાન્ય માન્યતા છે.
૬ અણિમા, મહિમા, ગરિમા, લઘિમા, ઈશિત્વ, વશિત્વ, પ્રાકામ્ય અને પ્રાપ્તિ એ આઠ સિદ્ધિઓ-આઠ મહા લબ્ધિઓ.

[illegible] જિનેશ્વરના વર્ધમાનના શ્રવણ કરતાં અન્ય કશું અત્યન્ત હર્ષદાયક નથી.

આમ ઉદ્યાનપાલક પાસેથી પ્રભુના આગમનની વાત સાંભળીને કોણિકરાજા આસન, ધર્મના અંકુરોથી રોમની જેમ હર્ષના રોમાં- [illegible] થઇ ગયો; તેથી એણે એ પ્રિયભાષી આગન્તુકને [illegible] દાન આપ્યું. કેમકે [illegible] આપવા [illegible] કે જ્યારે અવસર આવે છે. પછી એણે [illegible] ભગવાનને વંદન કરવા જવા માટે તૈયારી કરાવી. કેમકે ને [illegible] [illegible] પણ વિલંબ થાય એ [illegible] નહોતું. [illegible] તૈયાર થઈ ગયો કે [illegible] આદિ સ્વજનોના પરિવાર સહિત [illegible], સ્વભાવથી [illegible] છતાં, ([illegible]) [illegible]. [illegible] એની [illegible] [illegible] હસ્તીપરથી ઉતરી ગયો. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] પ્રકારના અભિગમન [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માટે [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] માટે [illegible] [illegible]

[illegible]

જેમજેમ ભમવા માંડયું તેમતેમ મોહરાજાના મસ્તકપર વ્યથાના આવર્તો ઉઠવા લાગ્યા એવી અમારી માન્યતા છે.[1]

પછી શ્રેણિક રાજાએ, ત્રણવાર ભૂમિપર્યન્ત મસ્તક નમાવી પ્રભુને વન્દન કરીને, ભક્તિપૂર્ણ વાણીવડે પ્રભુની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી:—આપ-ભગવાન્ તો અનન્ત ગુણથી ભરેલા છો, અને હું, એક નિર્મળ દૃષ્ટિવાળો માણસ જેમ બહુ અલ્પ નક્ષત્રો જોઇ શકે છે એમ, આપના બહુ અલ્પ ગુણોને જાણું છું; તોપણ મારૂં ચિત્ત આપની ભક્તિને વિષે લીન હોવાથી, આ મારી ચલાચલ[2] જીન્હા આપના ગુણો વર્ણવવાને તૈયાર થઇ રહી છે.

"હે નાથ, સર્વકાળ પવિત્ર એવા તમે પ્રાણતકલ્પ દેવલોકના પુષ્પોત્તર વિમાનથી, જે માસની ઉજ્વળષષ્ટીને દિવસે, રાજહંસની જેમ, દેવાનંદાના ઉદર રૂપી અંભોજને વિષે અવતર્યા, તે-આષાઢમાસ પવિત્ર કહેવાય છે તે યોગ્યજ છે. વળી દેવાનંદાના ઉદર થકી આશ્વિનમાસની શુકલ ત્રયોદશીને દિવસે, લોકોના ચિત્તમાં આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન થાય એવી રીતે, ત્રિશલામાતાની કુક્ષિને વિષે આવી, તમે એના સર્વ મનોરથો સિદ્ધ કર્યા ત્યારથીજ આ સર્વસિદ્ધ ત્રયોદશીની ઉત્પત્તિ થઇ છે ! એમ અમને લાગે છે. વળી તમારો જન્મ થયો કે તરતજ દેવતાઓ તમારો જન્માભિષેક કરવાને તમને મેરૂ પર્વતપર લઈ ગયા તે વખતે ઇન્દ્રની શંકા દૂર કરવાને માટે, જે માસની ઊજવળ ત્રયોદશીને દિને, તમે લીલામાત્રમાંજ, એ મેરૂ-પર્વતને કંપાવીને, જે ચિત્ર[3] કરી બતાવ્યું તેનાજ યોગથી એ માસ ચૈત્ર માસ કહેવાય છે એમ લાગે છે. હે જિનદેવ, કોઇ માણસ પોતે એકાકી છતાં એક દુર્ગ ગ્રહણ કરે, તેમ, તમે પણ, એકલાજ, જે માસની ઉજ્વળ દશમીને દિવસે, નિર્વાણ માર્ગના શીર્ષ જેવું ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, તે માસનું માર્ગશીર્ષ નામ યોગ્યરીતે જ

---

૧. આવર્ત=[૧] ગોળ ફરવું: [૨] પવન આદિથી જળને વિષે ભમરીઓ ઉત્પન્ન થાય છે તે આવર્ત ભ્રમણ=ફરતા ફેરા દેવા. વ્યથાના આવર્ત=વ્યથાની ભમરીઓ. અર્થાત્ પ્રભુનું અદ્‌ભૂત, લોકોત્તર સમવસરણ અને ઋદ્ધિ-સિદ્ધિ જોઇને શ્રેણિક રાજાના મોહનો નાશ થઇ ગયો.

૨. હાલ્યા કરતી. ૩. વિચિત્ર-આશ્ચર્ય.

પડેલું છે. હે પ્રભુ, ઉત્તમ શુક્લધ્યાનરૂપી વૈશાખ[1] વડે, ઘાતિકર્મ[2] રૂપ મહાસાગરને વલોવીને, જે માસની ઉજ્વળ દશમીને દિને તમે જન્મ-જરા-અને મૃત્યુને નિવારનારૂં કેવળજ્ઞાનરૂપી અમૃત મેળવ્યું તે માસનું વૈશાખ-એવું નામ યોગ્ય રીતે પડેલું છે. હે પ્રભુ, તમારાં પાંચે કલ્યાણકો[3] વળી ઉત્તરાફાલ્ગુની જેવા ઉત્તમ નક્ષત્રોને વિષે જ થયાં છે. કહેવત છે કે 'જેનું હોવું હોય એ હો.' હે પ્રભુ, તમારૂં નિર્વાણકલ્યાણક કોઈ પવિત્ર તિથિએ થશે એ મારા જેવો પ્રત્યક્ષ હોય એટલુંજ જાણનારો, જાણી શકે નહિં. હે પ્રભુ, આ પ્રમાણે મેં તમારાં છએ[4] કલ્યાણકો ગણાવીને તમારા યત્કિંચિત ગુણગાન કર્યા છે તો હવે મારા પણ છએ[5] ભાવશત્રુઓપર હું સદ્ય વિજય મેળવું એમ કરો."

જિનદેવની આ પ્રમાણે (ઉભા ઉભા) સ્તુતિ કરી, શ્રેણિકરાજા પ્રભુનું વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવા પરિવાર સહિત પોતાને સ્થાનકે બેઠા.

એવામાં, એ દિવસને પુણ્યરૂપ માનતો પુણ્યાત્મા કૃતપુણ્ય પણ પોતાનાં સ્ત્રીપુત્રાદિ પરિવાર સહિત સમવસરણને વિષે આવી પ્રભુને વંદન કરીને બેઠો: અથવા તો કૃતપુણ્ય જનોને જ જિનેશ્વર સદૃશ તીર્થનો લાભ મળે છે. પ્રભુએ પણ એટલામાં પોતાની પાંત્રીશ ગુણયુક્ત વાણીવડે, પથ્ય અને કલ્યાણકર ધર્મદેશનાનો આરંભ કર્યો.

"પ્રાણી અનન્તકાળસુધી અવ્યવહારિક રાશિમાં સ્થિત રહીને પછી કોઈ વખતે વ્યવહારિક રાશિનેવિષે આવે છે. ત્યાં પણ અનન્ત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પર્યન્ત અનન્તકાયનેવિષે રહે છે. ત્યાંથી વળી ચ્યવીને પુનઃ અસંખ્યાત ઉત્સર્પિણી અવસર્પિણી પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુનેવિષે પૃથક્પૃથક્ રહે છે. ત્યાંથી ઉદ્ધાર પામીને, બેઇન્દ્રિયાદિ ત્રસનેવિષે બેહજારથી અધિક સાગરોપમ સુધી

---

૧. રવાયો. ૨. આત્માના ગુણોનો ઘાત કરનાર કર્મ. ૩. કલ્યાણકારી પ્રસંગો. ૪. સર્વ તીર્થંકરોના કલ્યાણકો પાંચ હોય ચ્યવન, જન્મ, દીક્ષા, કેવળજ્ઞાન અને મોક્ષ. મહાવીર ત્રિશલામાતાની કુક્ષિએ આવ્યા પહેલાં દેવાનંદા બ્રાહ્મણીની કુક્ષિએ આવ્યા-એ ગર્ભાપહારને એક કલ્યાણક ગણીને અહિં છ કહ્યાં. ૫. કામ, ક્રોધ, લોભ, મોહ, મદ અને મત્સર-એ છ. ભાવશત્રુ એટલે અભ્યન્તર શત્રુ.

રહે છે;અને અવ્યવહારિક રાશિને મૂકીને અન્યત્ર પુનઃપુન ઘાંચીની ઘાણીના બળદની જેમ જા આવ કરે છે. આમ નીચ યોનિઓને વિષે ભ્રમણ કરતાં કરતાં જીવ દશદૃષ્ટાન્તે દુર્લભ-એવો મનુષ્યભવ કદાચ પ્રાપ્ત કરે છે. એમાં યે પણ, આર્યદેશ-ઉત્તમજાતિ-ઉચ્ચકુળ -સાધુપુરૂષોનો સમાગમ-જિનધર્મશ્રવણ-ધર્મશ્રદ્ધા-આરોગ્ય-સમસ્ત ઇન્દ્રિયોનું સૌષ્ઠવ અને પ્રવ્રજ્યા-ઈત્યાદિ સર્વ વાનાં ઉત્તરોત્તર દુષ્પ્રાપ્ય છે. માટે જેમને આવી સામગ્રી મળી હોય એમણે પ્રમાદ કરવો નહીં; પણ કર્મનો નાશ કરનારા અને સુખને આપનારા-એવા ધર્મને વિષે સતત ઉદ્યુક્ત રહેવું. ધર્મ ઉત્કૃષ્ટ મંગળ છે. વ્યાધિનું મહા ઔષધ છે, કર્મરૂપી સર્પનો મહા મંત્ર છે, અને દુઃખોનો દાવાનળ છે. વળી, ધર્મ સમસ્ત કલ્યાણ રૂપી લતાને પોષનારો મેઘ છે; સંસારસાગર તરી જવાનું પ્રવહણ છે. ધર્મ માતા છે, પિતા છે, સુવત્સળ બન્ધુ છે, અને દુઃખમાંથી ઉદ્ધાર કરનાર નિષ્પ્રયોજન મિત્ર છે. રૂપ-ઉત્તમકુળ-ઉચ્ચ જાતિ-અક્ષત ઇન્દ્રિયો અને નીરોગી કાયા-એ સર્વ ધર્મથીજ પ્રાપ્ત થાય છે. આજ્ઞાયુક્ત રાજ્ય, વાસુદેવની સંપત્તિ અને એકચ્છત્ર ચક્રવર્તીપણું પણ ધર્મને લીધે જ મળે છે. રમ્ય પદવી, ઇન્દ્રનો અધિકાર, નવગ્રૈવેયક અને પંચ અનુત્તર વિમાનને વિષે વાસ-એ સર્વ પણ ધર્મથી જ સુપ્રાપ્ય છે. ગણધરની પદવી પણ ધર્મથી જ, તીર્થંકરપદ સુદ્ધાં ધર્મને લીધે જ, અને અનન્તસુખનું એક જ ધામ-એવી સિદ્ધદશા પણ ધર્મને આદરવાથી જ પ્રાપ્ત થાય છે. સત્યમેવ સમ્યક્પ્રકારે સેવન કરાય તો ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષ કેમ ફળ્યા વિના રહે ?

"આ જે ધર્મ કહ્યો તે, જાણે ચૌગતિસંસારરૂપી શત્રુનું નિવારણ કરવા માટે જ હોયની એમ, ચાર પ્રકારનો છે. તે આ પ્રમાણે -દાનધર્મ, શીલધર્મ, તપોધર્મ અને ભાવધર્મ. એમાં જે દાનધર્મ છે એના પણ ચાર પ્રકાર છેઃ જ્ઞાનદાન, અભયદાન, ધર્મોપષ્ટંભદાન અને ચોથો દયાદાન. પ્રતિબોધને અર્થે સિદ્ધાન્તની વાચના આપવી અને પાટી-પુસ્તક આદિ આપવું એ જ્ઞાનદાન કહેવાય છે. જ્યારે મનુષ્યનું ચિત્ત જ્ઞાને કરીને ઉદ્દીપિત થાય છે ત્યારે તે સાંસારિક બન્ધનોથી વિમુક્ત થઈ, કર્મક્ષય કરી, કૈવલ્ય પામી સિદ્ધદશાએ

... છે. માટે ચક્ષુસદૃશ સિદ્ધાન્તના જ્ઞાનનું દાન સમસ્ત કલ્યાણનું કારણ છે. સર્વ જીવનું રક્ષણ કરવું એનું નામ અભય-દાન એના કૃત, કારિત અને અનુમત એવી રીતે તથા મન, વાણી અને કાયાના યોગ વડે એવી રીતે પણ ત્રણત્રણ પ્રકાર છે.

... જીવના બે ભેદ છે: સ્થાવર અને ત્રસ. એમાં પૃથ્વી, જળ અગ્નિ, વાયુ અને વનસ્પતિ—એ સ્થાવર સમજવા. વનસ્પતિના બે પ્રકાર છે: પ્રત્યેક અને સાધારણ: પૃથ્વી, જળ, અગ્નિ અને વાયુ —એ ચારના, સૂક્ષ્મ અને બાદર—એમ બે ભેદ છે. પ્રત્યેક સૂક્ષ્મ નથી. સુગન્ધના દાબડાની જેમ આ લોક સૂક્ષ્મોથી ભરેલો છે. રંગ, માટી, ખડી, ધાતુઓ, વિદ્રુમ, માટીના ઢેફાં, લવણ, રેતી, વગેરે ખનિજ—આ સર્વ પૃથ્વીકાયનાં ઉદાહરણ છે. વિદ્યુત, ઉલ્કા, દીવો, તણખા તથા કાષ્ટનો અગ્નિ—આ અગ્નિકાયના ઉદાહરણ છે. અને, જળના તરંગો તથા વીજળીથી ઉત્પન્ન થાય તે—અને વંટો-ળીઓ—આ વાયુકાયના ઉદાહરણ છે. લતા, પુષ્પ, પત્ર, વૃક્ષ, તૃણ અને અંકુરો—આ બધાં વનસ્પતિના ઉદાહરણો છે. પૃથ્વી આદિ આ સર્વ એકેન્દ્રિય છે. છીપ, શંખ, કોડી, જળો, કરમીયાં, પૂરા આદિ બેઇન્દ્રિય છે. કીડી, જૂ, લીખ, મંકોડા, માંકડ, ઉધઈ વગેરે ત્રી-ઇન્દ્રિય છે. તીડ, માખી, ડાંસ, ભમરા, કાનકડીઆ, વીંછી અને મચ્છર ચૌરિન્દ્રિય છે. હવે જે પંચેન્દ્રિય જીવ છે એના બે ભેદ છે: સંજ્ઞાવાળા અને સંજ્ઞા વિનાના. દેવો, ગર્ભજ જીવો અને નારકીના જીવો—એ સંજ્ઞી, અને સંમૂર્છિમ અસંજ્ઞી છે. એના પણ વળી બે ભેદ છે: પર્યાપ્ત અને અપર્યાપ્ત. છ પર્યાપ્તિ કહેવાય છે: આહાર, શરીર, વચન, મન, ઇન્દ્રિય અને શ્વાસોચ્છ્વાસ. જેઓ પોતપોતાની પર્યાપ્તિ પૂરી કરે એ પર્યાપ્ત; અને પૂરી ન કરે એ અપર્યાપ્ત. નારકીના જીવ, તિર્યંચ, મનુષ્ય અને દેવતા—એમનો પંચેન્દ્રિયમાં સમાવેશ થાય છે. રત્નપ્રભા આદિ સાત નારકીનેવિષે રહેનારા એ નરકના જીવો. જળચર, સ્થળચર, અને ખેચર—એમ ત્રણ પ્રકારના પંચેન્દ્રિય તિર્યંચ છે. આમના વળી બે ભેદ છે: ગર્ભજ અને સંમૂર્છિમ. ઉચ્ચાર, વીર્ય, શ્લેષ્મ અને બહાર પડેલા થુંક—મૂત્ર વગેરેમાં ઉત્પન્ન થાય છે એ સંમૂર્છિમ—એમનું અન્ત-

શોણિતના બિન્દુઓ હોયની ! વળી " મને જીવતો રાખ, ગમે-તેમ કરીને મને એકવાર છોડી દે " એમ કહી કૃપા યાચતો હોયની એમ એણે સ્કંધપર શૂળી ઉપાડી હતી. વળી એના મસ્તકપર એક જીર્ણ સૂપડું મૂકવામાં આવ્યું હતું તે જાણે-આ ચોર પોતાનાં એવાં કાર્યથી શરમાય છે, માટે કોઈ મિત્રની સામું એ જોઈ શકશે નહીં, એટલા માટે-આડું પત્ર ધર્યું હોયની! કલકલાટ કરતા બાળકો વળી એની પાછળ લાગ્યા હતા. કહેવત છે કે એકના પ્રાણ જાય છે ને બીજાને કૌતુક થાય છે! " અરે લોકો, આમાં રાજાનો કંઈ પણ દોષ નથી-એ ચોરે ચોરી કરી છે એનું જ આ પરિણામ છે "-એવી ઉદ્‌ઘોષણાપૂર્વક એની આગળ વિરસપણે ડિંડિમ વગાડવામાં આવતું હતું-તે જાણે યમરાજા એને પોતાની પાસે તેડાવવા માટે સાદ કરતો હોયની !

" આ સ્થિતિમાં એ ચોરને નગરમાં સર્વત્ર ફેરવતા હતા એવામાં ઉત્કૃષ્ટ સંજીવિની[1] હોયની એવી, ઝરૂખામાં રહેલી રાજાની રાણીની દૃષ્ટિ એનાપર પડી. એટલે કરૂણા ઉત્પન્ન થવાથી એ કહેવા લાગી—અહો ! આ બીચારાને શામાટે વધ્યસ્થાને લઇ જતા હશે ! એની જનનીએ એને ઉછેરતી વખતે કેવા કેવા મનોરથો કર્યા હશે ? કારણકે માતા પોતાના પુત્રને એક રાજપુત્ર જેવો ગણે છે. માટે આજે તો હું રાજાને કહીને એને છોડાવીને એક પુત્રની જેટલો એનો સત્કાર કરૂં. સ્વાભાવિક મંદગતિવાળી છતાં આ વખતે સત્વર રાજા પાસે જઈને એ ચોરને એણે મુક્ત કરાવ્યો; કારણકે એવા કામમા વિલંબ કરવા જેવું હોય નહીં. રાણીની આજ્ઞાથી દાસીઓએ એને સ્નાન કરાવી ભોજન જમાડયું. પછી સર્વાંગે સુગંધી દ્રવ્યોનું વિલેપન કરાવ્યું-પુષ્પની માળાઓ પહેરાવી અને ઉત્તમ વસ્ત્રો પરિધાન કરાવ્યા. એટલું જ નહીં પણ વારંવાર ઉત્તમ તામ્બૂલ આપીઆપીને એનો બહુ સારો સત્કાર કર્યો વળી રાત્રીને સમયે એની ખીજમતમા એક સુંદર વારાંગના પણ આપી આમ. એણે કદિ પણ પૂર્વે નહીં અનુભ

૧ સંજીવની [illegible] ઔષધ.

અભયદાન–એને માટે રાત્રીદિવસ પ્રયત્નશીલ રહેવું. અભયદાન આપવાથી મનુષ્ય દીર્ઘાયુ, નીરોગી, જનવલ્લભ, કાન્તિમાન, અભિમાન, રૂપવાન અને સર્વાંગસંપન્ન થાય છે.

"ચાર પ્રકારનાં દાન ગણાવ્યાં–એમાં ત્રીજો પ્રકાર ધર્મોપષ્ટંભદાન[1] છે. એના પાંચ ભેદ છે; દાયકશુદ્ધ, ગ્રાહકશુદ્ધ, દેયશુદ્ધ, કાળશુદ્ધ, અને ભાવશુદ્ધ. એ દાનનો આપનાર ખેદરહિત, મદરહિત અને અપેક્ષારહિત હોય, તથા જ્ઞાનયુક્ત, વિનયયુક્ત અને શ્રદ્ધાયુક્ત હોય તો એ દાન દાયકશુદ્ધ કહેવાય છે. વળી એ દાનનો લેનારો–ગ્રાહક પાપવ્યાપારથી વિમુખ હોય, નગર કે ગ્રામમાં આવાસ વગેરેને વિષે મમત્વ વગરનો હોય, ત્રણ પ્રકારના ગૌરવ[2] વિનાનો હોય, સુગુપ્ત[3] હોય, સમિત[4] હોય, નિર્મદ હોય, જ્ઞાન–દર્શન–ચારિત્રથી યુક્ત હોય, માધ્યસ્થ્યગુણવાળો હોય, બ્રહ્મચારી હોય, ધૈર્યવાન્ હોય, તપોનુષ્ઠાનનેવિષે તત્પર હોય, અને સંયમના સત્તરે ભેદનું અખંડ પરિપાલન કરતો હોય–તો એ દાન ગ્રાહકશુદ્ધ કહેવાય છે. આહાર પાત્ર, અને વસ્ત્રાદિક પ્રાસુક, એષણીય અને ન્યાયોપાર્જિત હોય તો એ દાન દેયશુદ્ધ કહેવાય છે. પ્રસ્તાવે એટલે યોગ્યકાળે દાન આપવું એ કાળશુદ્ધ દાન છે; કારણકે અકાળે દાન દેવા જઇએ એનો ગ્રાહક ક્યાંથી મળે ? વળી "અહો ! આજ તો સકળગુણસંપન્ન પાત્ર મળ્યું ! મારૂં મન બહુ ઊલ્લાસ પામે છે ! મારૂં દ્રવ્ય સત્યમેવ ન્યાયોપાર્જિત છે ! મારૂં જીવિત ધન્ય છે ! મેં પૂર્ણ પુણ્ય કર્યાં છે ! કે મારા જેવાનું દ્રવ્ય આવા સુપાત્રના ઉપયોગમાં આવે છે" આવી આવી ભાવના સહિત સુપાત્રદાન દેવાય એનું નામ ભાવશુદ્ધ દાન છે. કાયા વિના ધર્મ થઈ શકતો નથી, અને અન્નાદિક વિના કાયા નભતી નથી; માટે વિચક્ષણ મનુષ્યોએ આ ધર્મોપષ્ટંભદાન નિર-

---

૧. ધર્મકાર્ય કરવાને માટે ઉપષ્ટંભ–આધાર–રૂપ વસ્તુઓનું દાન. ૨. રસગૌરવ, ઋદ્ધિગૌરવ, સાતાગૌરવ. (ગૌરવ=મ્હોટાઇ). ૩. મન, વચન અને કાયાને ગુપ્તિ–અંકુશ–માં રાખનાર. ૪. સમિતિ–સમ્યક્ પ્રવૃત્તિ–વાળો. વિશેષ માટે જુઓ પ્રથમ ભાગ પૃષ્ઠ ૭ ની ફૂટનોટ.

ચાર દેવું. એ દાન દેનારા પુણ્યાત્મા જીવો એથી તીર્થવૃદ્ધિ કરે છે. અને તીર્થવૃદ્ધિને લીધે પ્રાણીઓ પ્રબુદ્ધ થાય છે. આમ બાબત છે ત્યારે ધર્મોપષ્ટંભદાતાએ શા માટે એ ન ઉપાર્જન કરવું ?

"દાનનો ત્રીજો પ્રકાર દયાદાન છે. અંધ-પંગુ-વૃદ્ધ-દીન-વ્યાધિગ્રસ્ત-બન્દિવાન અને અત્યન્ત દરિદ્ર જીવો ઉપર અનુકંપા કરવી કહી છે. એવાઓને, દયા લાવીને, પાત્રાપાત્રની અપેક્ષા રહિત-દાન દેવું એનું નામ દયાદાન. દેનારનો અભિપ્રાય શુદ્ધ હોવાને લીધે એ દાન પણ સારૂં છે. કારણકે ધર્મની સર્વ બાબતોમાં અભિપ્રાય કે મન જ પ્રમાણ છે.

"હવે ધર્મના બીજા પ્રકાર-શીલ-વિષે. સર્વ સાવદ્યયોગથી વિરતિ-વિરામ પામવો એ શીલનું લક્ષણ છે. એ વિરતિ બે પ્રકારે છે; દેશવિરતિ અને સર્વવિરતિ. એમાં અણુવ્રત, ગુણવ્રત અને શિક્ષાવ્રત વાળી (પહેલી) દેશવિરતિ; અને અહિંસાદિ પાંચ મહાવ્રતે કરીને પાંચ પ્રકારની (બીજી) સર્વવિરતિ. મન વચન અને કાયાએ કરીને જીવવધ કરવો નહિ, કરાવવો નહિ તેમજ કરાવવાની અનુમતિ આપવી નહિં-એ અહિંસાવ્રત. આ વ્રતમાં સાધુ એષણાસમિતિ વડે શુદ્ધ-એવો આહાર ગ્રહણ કરે. અનવદ્ય, હિતકારક, પ્રિય અને સત્ય વાણી ઉચ્ચરવી એ બીજું મૃષાવાદવિરતિ-વ્રત. ઉત્તમ સાધુ આ વ્રતમાં ભય-લોભ-ક્રોધ અને હાસ્યનાં પ્રત્યાખ્યાન[1] વડે નિરન્તર વિચાર કરીને ઉચ્ચાર કરે. પારકી વસ્તુ વગરદીધી લેવી નહિં એનું નામ અદત્તાદાનવિરતિ-વ્રત. આ વ્રતમાં મુનિએ વસતિ વગેરે માટે ચિન્તવન કરીને પુનઃ પુનઃ અનુજ્ઞા માગવી, વળી એ અનુજ્ઞા મર્યાદિત છે કે નહિં એ જોવું, પોતાની અગાઉ આવી રહેલા સાધર્મિક (સાધુઓ) નો અનુજ્ઞા માગવી, અને ભક્તપાન આદિ માટે ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી[2]. વૈક્રિય (દિવ્ય) કે ઔદારિક (ગર્ભજ) શરીરે પણ વિષયસેવન કરવું નહિં-આવું જે

---

૧ રહેવાવિચરવાના સ્થાન આદિ માટે મુનિએ ઇન્દ્રની, ચક્રવર્તીની, રાજાની, ગૃહસ્થની અને ગુરૂની અનુજ્ઞા માગવી એમ શાસ્ત્ર કહે છે. એવી અનુજ્ઞા "અવગ્રહ" કહેવાય છે. ૨ પચ્ચખાણ કરવાં-દૂર કરવું.

(આમ [illegible] ભાવનાઓમાં [illegible] છે.)

“ આ બાર ભાવના [illegible] છે. અનિત્ય, અશરણ, સંસાર, એકત્વ, અન્યત્વ, અશુચિ, આસ્રવ, સંવર, લોકસ્વરૂપ, નિર્જરા, બોધિદુર્લભ અને ધર્મસ્વાખ્યાત [illegible] ”

“ આ [illegible] નથી, [illegible] નથી [illegible] અનિત્યના [illegible] નથી—આમ [illegible] અનિત્યના [illegible] છે. પ્રેમ પણ [illegible] છે. [illegible] નિશ્ચે [illegible] છે. [illegible] પણ [illegible] આદિનો યોગ [illegible] છે. પુત્ર-મિત્ર-કલત્ર આદિનો [illegible] છે. [illegible] જેવું [illegible] છે. અને આ યૌવન [illegible] સમાન અસ્થિર છે. અને આ જીવન પણ સ્ત્રીઓના કટાક્ષ સમાન તરલ છે. માટે બુદ્ધિમાન મનુષ્યે [illegible]—એવા મમત્વની ઉપશાન્તિ માટે ચિત્તને વિષે સર્વ વસ્તુની અસ્થિરતા ચિન્તવવી. (અનિત્ય ભાવના).

“દેવો અને દાનવો પણ મૃત્યુને આધીન છે, ત્યારે પછી અન્ય· [illegible] નરકમાં જતા આ જીવને કોઈ શરણ છે? પ્રાણીને એનાં કર્મ યમની દાઢમાં લઈ જાય છે તે વખતે માતા-પિતા-ભગિની-સહોદર-પુત્ર-બન્ધુ-પરિજન-મિત્ર કે કલત્ર કોઈ એનું રક્ષણ કરતું નથી. આયુષ્ય ક્ષીણ થવા આવે છે ત્યારે મન્ત્ર-તંત્ર-મણિ-ઔષધિ આદિ, કંઈ કરી શકતા નથી. માનતા, ગ્રહપૂજન કે રક્ષાવિધાનથી[1] પણ રક્ષણ થતું નથી. આમ આ સકળ લોકમાં કોઈ રક્ષણ કરનારું નથી. ફક્ત જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલ ધર્મ જ એક રક્ષક-શરણરૂપ છે (અશરણ ભાવના).

“ રાજાને રંકનો અવતાર આવે છે, દ્વિજનો નીચજાતિમાં જન્મ થાય છે, સુખી હોય છે તે પુનઃ દુઃખી જન્મે છે, ભાગ્યવાન દુર્ભાગી અવતરે છે, રૂપવાન રૂપહીન જન્મે છે, સ્વામીને સેવક થવું પડે છે, ધનવાનને દરિદ્રીનો અવતાર આવે છે, સાધુપુરુષનો પુન·

---

૧ જુઓ પૃ૦ ૧૫૧. ૨.

જન્મ દુષ્ટ જાતિમાં થાય છે અને દેવતાને કૃમિનો અવતાર પણ લેવો પડે છે. આમ સંસારી જીવ પોતાના કર્મોને લીધે સંસારને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરે છે. [1]કુવાદિની જેમ જ્યાં ત્યાં ભમ્યા કરતા –એવા આ જીવને કઇ જાતિમાં નથી અવતરવું પડયું ? કેશના અગ્રભાગ જેટલું આકાશ પણ એવું નથી, કે જ્યાં આ જીવના જન્મમરણ ન થયા હોય ! (સંસાર ભાવના).

" પ્રાણી ભવાન્તરથી એકલો જ આવે છે, અન્ધકારરૂપી દુઃખથી પૂર્ણ એવા ગર્ભમાં એકલો જ રહે છે, એકલો જ જન્મે છે, એકલો જ વિલય પામે છે અને કર્માનુસારે અન્યભવમાં પણ એકલો જ જાય છે. વળી સ્વાર્થી મનુષ્યની પેઠે સુખ કે દુઃખ એકલો જ અનુભવે છે. એકલો જ અનેક પાપકાર્યો કરીને દ્રવ્યસંગ્રહ કરે છે–જે એનાં સ્વજનો એકત્ર થઇને ભોગવે છે! પરન્તુ અન્ધકારપૂર્ણ નરકમાં અનેકવિધ વેદનાઓ તો એ એકલો જ સહન કરે છે. (એકત્વભાવના).

" આ આત્મા બાન્ધવોથી, સહાયકોથી, વૈભવથી અને શરીરથી પણ અન્ય એટલે ભિન્ન છે; અને એનાં લક્ષણ એ સર્વથી વિલક્ષણ છે. જે બુદ્ધિમાન મનુષ્ય, ધન–પુત્ર–આદિનો વિનાશ થતાં, આત્માને શરીર વગેરેથી ભિન્ન માને છે તેને કદાપિ વિષાદ થતો નથી. (અન્યત્વ ભાવના).

" જે કાયા શુક્ર, મજ્જા, અસ્થિ, મેદ, માંસ અને રસ–ને ઉત્પન્ન કરનારી ધાતુઓનું સ્થળ છે તે કાયાની શુચિતા ક્યાંથી હોઇ શકે ? નવ નવ દ્વારથકી અત્યન્ત બીભત્સ મળને સ્ત્રવનારી કાયાને વિષે શુચિપણાનો સંકલ્પ કરવો એ મહામોહનો વિલાસ છે. અહો ! શાળ વગેરે ધાન્યોનો જે ગન્ધ અતિ પ્રસરીને દૂર રહેલા જનોને પણ અત્યન્ત સુગંધ કરી નાખે છે–તે જ ગન્ધ ઔદારિક શરીરના સંસર્ગથી વિનાશ પામીને લોકોની નાસિકાને બંધ કરાવે છે ! વારંવાર સ્નાન કરાવતાં છતાં પણ કાયા તો મળને જ સ્ત્રવનારી છે: અંગારા–કોયલા–ને ગમે એટલીવાર ધોયા કરતાં છતાં પણ કાળાશ ત્યજતા નથી. (અશુચિભાવના).

[1] નીચ માણુસ.

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] (૨) [illegible]

[illegible]

છે એમના પિશાચ, રાક્ષસ, યક્ષ, કિંપુરૂષ, મહોરગ, ગંધર્વ, કિંનર અને ભૂત એવા આઠ ભેદ છે.

"એકરજ્જુપ્રમાણ તિર્યક્લોક છે એમાં, અઢી ઉદ્ધાર સાગરોપમના [illegible] સમય થાય તેટલા—અર્થાત્ અસંખ્ય-દ્વીપો અને સમુદ્રો છે. એ દ્વીપસમુદ્રોમાં પહેલો જંબુદ્વીપ લક્ષયોજનનો છે [illegible] દ્વીપસમુદ્ર એનાથી ઉત્તરોત્તર બમણા બમણા છે. [illegible] અને એમની વચ્ચે આવેલા બે સમુદ્રો—એટલો ભાગ મનુષ્યક્ષેત્ર [illegible] અને એજ મનુષ્યના જન્મમરણનું સ્થાન છે. પાંચ [illegible] પાંચ ઐરવતક્ષેત્ર અને પાંચ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર—એ [illegible] છે હેમવત આદિ ત્રીસ ક્ષેત્રો અકર્મભૂમિ [illegible] મેરૂ [illegible] છે એ મેરૂની બેઉ બાજુએ [illegible] વક્ષસ્કાર પર્વત, અન્તર- [illegible] ભાગ પડેલા છે, તથા [illegible] ભાગ પડેલા છે. [illegible] વગેરે [illegible] ઐરવત વગેરે ક્ષેત્રો છે. [illegible] સમુદ્રો છે. કાળોદધિમાં [illegible] અકમાં વારૂણીરસ [illegible] છે એકયેમાં દધિ- [illegible] યોજનના છે, કાળો- દધિમાં [illegible] પાચસો યોજનના [illegible] પણ શેષ અસંખ્ય સમુદ્રો [illegible]

[illegible] યોજન ઉંચે જતા તારા [illegible] યોજન [illegible] અને આડત્રીસ ને એંશી [illegible] એકાદશ યોજનની અંદર [illegible] લવણોદધિમા ચાર છે, [illegible] અને પુષ્કરાર્ધ- [illegible] આ અઢી દ્વીપના [illegible] એવા દેશ [illegible] અકર્મભૂમિ

અનેશ મનુષ્યક્ષેત્રમાં સર્વ મળીને એકસો બત્રીશ ચંદ્રમા, અને
એકસો બત્રીશ સૂર્ય છે. તે પછી, પ્રત્યેક દ્વીપે અને પ્રત્યેક સમુદ્રે
ક્રમેક્રમે વધતાવધતા અસંખ્યાત થાય છે. મનુષ્યક્ષેત્રમાં આવેલા
ચંદ્રસૂર્યો ચળ છે; બીજા અચળ–સ્થિર છે. એકેક ચંદ્રમાના પરી-
વારમાં અઠ્યાશી ગ્રહો છે; અઠ્યાવીશ નક્ષત્રો છે; અને છાસઠ સહસ્ર
નવસો ને પંચોતેર કોટાકોટિ તારા છે. વ્યન્તર દેવોનું આયુષ્ય
એક પલ્યોપમ, જ્યોતિષિકોનું પલ્યોપમથી અધિક, અને ભવન-
પતિનું એક સાગરોપમથી અધિક છે.

"ઊર્ધ્વલોકને વિષે સૌધર્મ વગેરે બાર દેવલોક છે, નવ ગ્રૈ-
વેયક છે, અને પાંચ અનુત્તર વિમાન છે. બાર દેવલોકમાંના પહેલા
આઠમાં એકેક ઇન્દ્ર છે; પછીના બબ્બે દેવલોકે એક ઇન્દ્ર છે. નવ
ગ્રૈવેયક વગેરેમાં અહમિંદ્રો છે. એઓ રાગદ્વેષરહિત સાધુઓની
જેમ નિરાકુળપણે રહે છે. વળી બાર દેવલોકમાંના પહેલામાં બ-
ત્રીશ લાખ, બીજામાં અઠયાવીશ લાખ, ત્રીજામાં બાર લાખ, ચો-
થામાં આઠ લાખ, પાંચમામાં ચાર લાખ, છઠ્ઠામાં પચાસ હજાર,
સાતમામાં ચાલીશ હજાર, આઠમામાં છ હજાર, નવમાદશમામાં
ચારસો, અને અગ્યારમાબારમામાં ત્રણસો વિમાનો છે. નવગ્રૈવેયકો-
માંના નીચલા ત્રણમાં એકસો અગ્યાર, વચલા ત્રણમાં એકસોસાત
ને ઉપલા ત્રણમાં એકસો–એમ નવેમાં કુલ ત્રણસો અઢાર વિ-
માનો છે. વળી અનુત્તર વિમાન પાંચ છે. એમ સર્વે મળીને ચો-
રાશીલાખ સત્તાણું હજાર ને ત્રેવીશ વિમાનો છે. બાર દેવલોકમાંના
પહેલે દેવલોકે બે સાગરોપમ, બીજે બે સાગરોપમથી કંઇક અ-
ધિક, ત્રીજે સાત સાગરોપમ, ચોથે સાત સાગરોપમથી અધિક,
પાંચમે દશ–, છઠ્ઠે ચૌદ–, સાતમે સતર–, આઠમે અઢાર–, નવમે
ઓગણીશ–, દશમે વીશ–, અગ્યારમે એકવીશ–, અને બારમે
બાવીશ સાગરોપમ સ્થીતિ–આયુષ્ય છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાને પૂરા
તેત્રીશ સાગરોપમ સ્થીતિ છે. સર્વાર્થસિદ્ધ વિમાનથી બાર યોજને
સિદ્ધિ છે–સિદ્ધશિલા છે. ત્યાં સિદ્ધના જીવ અનન્તકાળ શાશ્વત
સુખમાં રહે છે.

" આ લોક નથી કોઇએ નિર્માણ કર્યો કે નથી કોઇએ અ-

દૂર ધરી રાખ્યો. એ તો સ્વયંસિદ્ધ છે અને કેવળ આકાશમાં રહેલ છે. વળી એ ધર્મ–, અધર્મ–, આકાશ–, જીવ–, અને પુદ્ગલ—અસ્તિકાયોથી, અને કાળથી ભરેલો છે. અલોક કેવળ આકાશમય છે.

" આ પ્રમાણે લોકસ્વરૂપ છે, તેની હે ભવ્યજનો, તમે વિશેષપ્રકારે ભાવના ભાવો, જેથી સુખે કરીને ચિત્તની એકાગ્રતા થશે. (લોકસ્વરૂપ ભાવના).

જેવી રીતે વસ્ત્રને લાગેલા રજકણો ખંખેરી નાખીએ છીએ, તેવી રીતે આત્માને લાગેલા કર્મ ખંખેરી નાખવા એનું નામ નિર્જરા છે. એના બે ભેદ છે: સકામ અને અકામ. જ્ઞાનહીન પ્રાણીઓ, રોગ–શીત આદિ દુઃખોનો અનુભવ થતાં કરે છે એ અકામ નિર્જરા; અને જ્ઞાનદર્શનાદિથી યુક્ત–એવા પ્રાણીઓ સ્વયંભૂત વેદના સહેતાં કરે છે એ સકામ નિર્જરા. અથવા, નિર્જરાનો હેતુ તપ છે–તે તપના ભેદ પ્રમાણે નિર્જરાના બાર ભેદ પણ થાય. (નિર્જરા ભાવના).

" એકેન્દ્રિયાદિ તિર્યંચને વિષે ભ્રમણ કર્યા કરતા પ્રાણીઓને જિનધર્મપ્રાપ્તિરૂપ બોધિ (સમ્યક્ત્વ) બહુ દુર્લભ છે. અ–કર્મભૂમિ અને અનાર્ય દેશમા ઉત્પન્ન થયેલા મનુષ્યોને પણ એ બોધિ દુર્લભ છે. વળી આર્યદેશને વિષે પણ માતંગાદિ નીચજાતિને એ દુર્લભ છે. એટલું જ નહિં પણ ઉત્તમ જાતિ અને ઉત્તમકુળ હોય છતાં અવજ્ઞા, આળસ અને મોહ ત્યજ્યા ન હોય તો એ બોધિ દુર્લભ છે. પૃથ્વીપતિ રાજાની કૃપા, સુંદર ભોગોપભોગ, ગૌરવવાળું સામ્રાજ્ય અને અણિમા વગેરે મહા સિદ્ધિઓ–એટલાં વાનાં પ્રાણી કદાચિત્ પ્રાપ્ત કરી શકે; પરન્તુ જન્મમરણનો ઉચ્છેદ કરનાર–એવા જિનધર્મની પ્રાપ્તિ યથાતથા થઈ શકતી નથી. (બોધિદૌર્લભ્ય ભાવના).

" ધર્મનો ઉપદેશ કરનાર તીર્થંકર દુર્લભ છે. કેવળજ્ઞાની પણ દુર્લભ છે. અરે ! ગણધર, શ્રુતકેવળી કે દશપૂર્વધર પણ દુર્લભ છે. એટલુંજ નહિં પણ સર્વથા આચાર પાળનાર–એવા

આચાર્ય કે અન્ય ગુણવેદી ઉપાધ્યાય પણ દુર્લભ છે. ચાર્વાક, શાક્ય, સાંખ્ય આદિ અસત્માર્ગના પ્રવર્તકો સુલભ છે પણ એઓ થોડા જ જિનધર્મના પ્રરૂપકો છે ? ધર્મની શોધમાં ફરનારા પ્રાણીઓ પણ એવા ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારા-પ્રતારકોથી મોહિત થઈ જઈને શુદ્ધધર્મના ઉપદેશકોને જાણતા નથી. શુદ્ધ પ્રરૂપક વિના મુક્તિનો ઉપાય જાણી ન શકવાથી પ્રાણીઓ અરઘટ્ટના[1] ઘટોની જેમ ભવકૂપમાં ભ્રમણ કર્યા કરે છે. જેવી રીતે અરણ્યવાસી ભીલલોકો મુક્તાફળ મૂકીને ચણોઠી ગ્રહણ કરે છે, અજ્ઞાની જનો નીલમણિ ત્યજીને કાચ પસંદ કરે છે, નિર્ભાગી પુરૂષો કલ્પદ્રુમ છોડીને લીંબડાની સેવા કરે છે અને મૂર્ખ માણસો અમૃત છોડી વિષપાન તરફ લલચાય છે; તેવી રીતે જડ મનુષ્યો શુદ્ધધર્મ સમજાવનારા ગુરૂને ત્યજીને, વેષની સમાનતાને લીધે ભ્રાન્તિમાં પડી જઈ કુગુરૂનો આશ્રય લે છે. વિચક્ષણ હોય છે એઓ જ ફક્ત નાના પ્રકારના કુગુરૂઓમાંથી સદ્ગુરૂને ઓળખી કાઢી ગ્રહણ કરે છે; હંસપક્ષીઓ નીરથકી દુધને ભિન્ન કરીને ગ્રહણ કરે છે એમ. હે મહાનુભાવો, આ પ્રકારે, ધર્મોપદેશકો મળવા મુશ્કેલ છે. માટે પ્રયાસ કરીને એમને શોધી કાઢી એમની સેવા કરો અને એમનાં વચનામૃતનું પાન કરો. (ધર્મોપદેશકદોર્લભ્ય ભાવના).

" આ પ્રમાણે ભવ્ય પ્રાણિઓએ બાર ભાવના પૂરેપૂરી ભાવવી. મંત્રધ્યાનથી વિષ ઉતરી જાય છે એમ એ ભાવના ભાવવાથી પાપમાત્રનો વિલય થાય છે. શીલ કે તપશ્ચર્યા ન હોય, છતાં વિશુદ્ધ ભાવના હોય તો એના જ પ્રભાવથી પ્રાણીઓ, આદર્શ ગૃહસ્થ-ભરતચક્રવર્તીની પેઠે, ઘાતિકર્મોનો ક્ષય કરીને કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે. માટે હે ભવ્યપ્રાણીઓ, આ ભાવનાધર્મને વિષે આદર કરો. ઉત્તમ કોમળ ઉપાય હોય તો એ શા માટે ન કરવો ? "

પ્રભુની આવી દેશનાને લીધે, સૂર્યોદયથી કમળપુષ્પો જાગ્રત-વિકસ્વર થાય છે એમ, ભવ્ય પ્રાણીઓ જાગ્રત થયા-બહુ બોધ પામ્યા.

---

1. અરઘટ્ટ=રહેંટ

હવે, પર્ષદામાં બેઠેલા કૃતપુણ્યે અવસર પ્રાપ્ત કરીને, પ્રભુને અંજલિ જોડી વિજ્ઞાપના કરી. કારણકે બુદ્ધિમાન હોય છે એઓ અવસર ઓળખીને જ ભાષણ કરે છે. એણે પૂછ્યું-હે ભગવાન, આપ હથેળીમાં રહેલા આમળાની જેમ સમસ્તભુવનની વાત જાણો છો તો કૃપા કરીને કહો કે પૂર્વભવમાં મેં શાં પુણ્યપાપ કર્યાં હતાં કે, મેઘના આચ્છાદનથી સૂર્યના આતપમાં અન્તરાય પડે છે એમ મારા સુખભોગમાં અન્તરાય પડ્યો ? વળી ભક્તિ આદિને વિષે પ્રવીણ એવી સાતસાત સ્ત્રીઓ મારા કયા પૂર્વભવના યોગને લીધે મને પ્રાપ્ત થઇ ?

મન્થનકરાતા સમુદ્રના ઘોષ જેવી ગંભીર વાણી વડે ભગવાને ઉત્તર આપ્યો કે—

"કોઈ નગરમાં એક સૂરાદિત્ય નામનો ગૃહસ્થ રહેતો હતો. એને રત્ના નામની મહાપતિવ્રતા સ્ત્રી હતી. એમને પ્રસન્નાદિત્ય નામનો એક પુત્ર હતો. પણ આ જીવલોકમાં કઇ વસ્તુ નિશ્ચળ છે ? એકદા પ્રચંડ પવનને લીધે દીપક બુઝાઇ જાય છે એમ સૂરાદિત્યનો જીવન-પ્રદીપ બુઝાઈ ગયો—એ મૃત્યુ પામ્યો. એટલે વિપત્તિમાં આવી પડેલી એની સ્ત્રી ખાંડવું-પીસવું-જળ ભરવું-લીંપવું આદિ પરગ્રહના કાર્યો કરવા લાગી. એનો પુત્ર પણ લોકોના વાછરૂ ચરાવવા જવા લાગ્યો; કારણકે વિદ્યાવિહીન બાળકોને એવીજ રીતે ઉદરનિર્વાહ કરવો પડે છે. એકદા નગરમાં લોકોએ ક્ષીરભોજન-ઉત્સવ કર્યો; કારણકે કૃપણલોકો પણ એનો ઉપભોગ લઇ શકે છે. પોતાના સમાન વયના બાળકોને ક્ષીરભોજન કરતાં જોઇને પુત્રે માતાને કહ્યું-આ બાળકો આવું સ્વાદિષ્ટ ક્ષીરનું ભોજન જમે છે તો મને પણ એવું આપ. બાળપુત્રનું એવું બોલવું સાંભળીને પતિની સંપત્તિનું સ્મરણ થવાથી રત્ના તો રૂદન કરતી, સાક્ષાત્ દુઃખના કણ હોયની એવાં અશ્રુ સારતી કહેવા લાગી—હે પુત્ર, તું મારી પાસે ક્ષીરભોજન માગે છે એ શૂન્ય ઘરમાં શીરોલાપશી ખોળવા જેવું કરે છે ! આપણને મહાકષ્ટે ઘેંશ મળે છે, અને તેયે વખતબેવખત મળે છે. તો તને ક્ષીર કયાંથી આપું ? આ લોકો પુણ્યવાન હોઇ

એવું ઉત્તમ ભોજન કરી તે એવાં આપણા જેવા દુર્ભાગીને શું ? પણ દેવલોકમાં તેવું પાડોશીની સ્ત્રીઓએ આવીને પૂછ્યું—બહેન તારો પુત્ર કેમ રડે છે ? તે અમને યથાસ્થિત કહે. એટલે ધન્યાએ ઉત્તર આપ્યો—બહેનો, એને ખીર ભાવી છે. બાળક શું સમજે કે અમારે કેવી રીતે માંડમાંડ નિભાવ થાય છે ? આવાં વચન સાંભળીને તે સ્ત્રીઓને પણ દુઃખ થયું તે દુઃખને લીધે જ જાણે પુણ્યશાળી–ભાગ્યશાળી મનુષ્યોની સંખ્યા અલ્પ થઈ ગઈ છે ! જુઓ, પારકાના દુઃખોને જાણનાર બહુ અલ્પ છે, ઉત્તમ શાસ્ત્રો પણ અલ્પ છે. સાધારણ ધનવાનો પણ અલ્પ છે અને 'પારકે દુઃખે દુઃખી' એવા પણ અલ્પ છે. પેલી સ્ત્રીઓએ કહ્યું–'બહેન, મુંઝાઈશ નહીં. તારા પુત્રના સર્વ મનોરથો અમે પૂર્ણ કરશું'. એમ કહીને એને કોઈએ ગોળ આણી આપ્યો, કોઈએ દુધ આપ્યું, તો કોઈએ શાળના ચોખા દીધા. એટલે એવું વાસણ અને ઇંધન આદિ સામગ્રીથી ખીર તૈયાર કરી–ને જાણે એણે પોતાના પુત્રને પુણ્ય હાંસલ કરવાનું સાધન તૈયાર કરી આપ્યું હોયની ! પછી એણે એ ખીર શીતળ મેળવીને, પુત્રને પાટલે બેસાડીને પીરસી. તેજ સમયે ત્યાં કોઈ ત્રિગુપ્ત,[1] પંચસમિત,[2] સંયત, સમાહિત, દાન્ત, શાન્ત, મલિન વસ્ત્ર–અને દેહ–ધારી માસોપવાસી સાધુ પારણા–અર્થે ભક્તપાન વહોરવા આવ્યા; તે જાણે બાળક સંગમ–નાકને બાળકના સાક્ષાત્ શુભકર્મોનો ઉદય જ આવ્યો હોયની ! બાળક તો મુનિના દર્શનથી બહુ સંતુષ્ટ થયો અને કહેવા લાગ્યો —અહો ! આ મુનિને કંઈ આપવાનો મને થયો ભાવ છે પરન્તુ મારા જેવા આજન્મદરિદ્રી પાસે આ ખીરાન્ન વિના બીજું કંઈ નથી. તોપણ આવું ઉત્તમ પાત્ર આવ્યું છે એમને એ આપીને કૃતાર્થ થાઉં. કારણકે ત્રિવલીસંગમ જેવું તીર્થ કદાચિત્ જ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ વિચારી ઉભો થઇ મુનિને વન્દન કરી કહેવા લાગ્યો—હે મુનિરાજ, કૃપા કરી આ નિર્દોષ ખીરાન્ન ગ્રહણ કરો. સુપાત્ર એવા મુનિએ પણ, પોતે અગ્રહ્ય છતાં, એનાપર અનુગ્રહ કરવાની ઇચ્છા-

1-2. જુઓ પૃષ્ઠ ૨૦૪ ની ફુટનોટ ૩-૮.

એ, દ્રવ્યાદિ જોઇ તપાસીને પાત્ર ધર્યું. એટલે બાળકે પોતાની થાળીમાંથી ત્રીજો ભાગ ક્ષીર વહોરાવી. અથવા તો સત્યમેવ પ્રાણિઓની દાનપ્રવૃત્તિ વિચિત્ર હોય છે. વળી એના મનમાં આવ્યું કે —આ તો ઘણી ઓછી પડશે—એટલાથી એમની ક્ષુધા સન્તોષાશે નહિં—માટે હજુ વિશેષ આપું. એમ વિચારી ફરી પણ પહેલા જેટલી વહોરાવી. અથવાતો શુક્લપક્ષ પણ ચન્દ્રમાની કળાને પ્રતિદિન નથી વધારતો જતો ? વળી પુનઃ એને લાગ્યું કે આટલાથી એ મુનિની ક્ષુધા પૂરી શાન્ત નહીં થાય—કેમકે ત્રણ 'આઢક'[1] થી કંઇ 'દ્રોણ' પૂર્ણ ભરાય નહીં. માધુકરી વૃત્તિએ, એ તો થોડું-અલ્પ એને જોઈશે એ જેવું મળશે એવું બીજેથી લઇ લેશે; કેમકે એઓ રાગદ્વેષ વિનાના છે. પરન્તુ એવા કદન્નથી આ પરમાન્નનો રસ સર્વ વિનષ્ટ થશે; કઠિન અક્ષરોની ગુંથણીથી શૃંગારરસ નષ્ટ થાય છે એમ. માટે આ ત્રીજો ભાગ વધ્યો છે એ પણ વહોરાવી દઉં. મારા જેવા નિર્ધનને પુનઃ ક્યાંથી આવો પ્રસંગ મળશે ? વળી આવું પાત્ર પણ જ્યારેત્યારે મળવું અશક્ય છે: મોતીનો વર્ષાદ વરસાવનારા મેઘ ક્યાં હંમેશાં દેખાય છે ? એમ વિચારીને એણે શેષ ક્ષીર હતી તે મુનિને વહોરાવી દીધી-તે જાણે એમને પોતાના શુભકર્મોની આવળિ ન્યાસતરીકે સોંપી હોયની ! મુનિએ પણ " રાખ, બસ કર " એમ કહેતા ક્ષીર ગ્રહણ કરી; કારણકે ઉત્તમ સાધુઓ સદા લોભરાજાની સત્તાની બહાર હોય છે. આમ મુનિએ ભિક્ષા ગ્રહણ કરી-અને બદલામાં એને અનેકગણો ધર્મ આપ્યો. કારણકે સૂર્ય પણ જળ લે છે (શોષે છે) એ સહસ્રગણું પાછું આપવાને માટે જ તે વખતે એ બાળકની માતાએ પણ કહ્યું કે—વત્સ, મોકળે મને સાધુને ક્ષીર આપજે; હું તને બીજી આપીશ. લેશ પણ અન્યથા ન ચિન્તવતો કેમકે પરમાન્ન-ક્ષીર તો સુલભ છે, સુપાત્ર મળવા એજ દુર્લભ છે. પાડોશીની છ સ્ત્રીઓએ પણ એની પ્રશંસા કરી કે-તને ધન્ય છે! તે પૂરા પુણ્ય કર્યાં છે! કે આવા શુદ્ધ ચારિત્રવાળા અને શમતાગુણયુક્ત સાધુ પોતે તારે ઘેર

---

1. આઢક અને દ્રોણ એ એક જાતના માપ છે. ચાર આઢકનો એક દ્રોણ થાય છે [illegible]

પધાર્યા છે ! માટે એમને પાત્રપૂર્ણ ભિક્ષા આપીને તારો નરભવ
સફળ કર. કારણકે પ્રથમ પુરૂષાર્થ સાધનારા બહુ વિરલા હોય છે.
તારે જોઇશે એ બધું અમે તને આપીશું કારણ કે તને આપ્યું
એ શુભસ્થાને આપ્યા બરાબર છે. કેમકે એ સર્વને ઉપકાર કરનારૂં
છે. આમ ઉત્તમ મુનિને દાન દેવાથી તથા દાનની પ્રશંસા કરવાથી
સર્વેને ઉત્તમ મનુષ્યભવ તથા શ્રેષ્ઠ ભોગવિલાસ પ્રાપ્ત થયા. પરન્તુ
તારી માતા ધન્યાએ મુનિનું મલિન શરીર જોઇને વિચાર્યું કે—
'મુનિ દેહને સ્નાન કરાવતા હોય તો એનું શું જાય ? એની
કાયામાંથી દુર્ગન્ધ છૂટે છે એને લીધે, કોઇએ લસણ ખાધું હોય
એવાની પાસે ઉભું ન રહી શકાય એમ, એમની આગળ ઉભું
રહ્યું જતું નથી. બીજે પ્રકારે ક્યાં ધર્મ ઉપાર્જન કરાતા નથી ?
મુકી દેવાના નાના નાના ધંધા નથી હોતા શું ? પછી રાગદ્વેષ
રહિત મુનિએ તો પોતાને સ્થાનકે આવીને અહિબિલપ્રવેશન્યાયે
આહાર લીધો. હે કૃતપુણ્ય, પછી, વત્સપાલકનો જીવ તું અહીં
શેઠીનો પુત્ર થયો, અને પાડોશીની છ સ્ત્રીઓ તારી જયશ્રી આદિ
પત્નીઓ થઇ. ધન્યાએ મુનિની નિન્દા કરીને પાપ બાંધ્યું હતું
એને લીધે એ અભિકા થઇ; કેમકે સત્યમેવ કર્મરૂપી ગણિતશાસ્ત્રી
પ્રસ્તાવની ગણત્રી કર્યાજ કરે છે. વળી હે મહાભાગ, તેં મુનિને
દાન દીધું તો પૂર્ણ ભક્તિ સહિત; પરન્તુ ત્રણ વિભાગ
પાડ્યા તેથી તારા ભોગવિલાસમાં વિભાગ પડ્યા—અર્થાત્ તારા
સુખમાં અન્તરાય આવ્યા. કેમકે રથ ગમે એટલા વેગવાળો હોય
તોયે વચ્ચે ગર્ત[1] આદિ આવવાથી સ્ખલના પામ્યા વિના રહેતો
નથી. પણ પરિણામે તમારૂં—સર્વનું સર્વ સારૂંજ થયું; કારણકે
સુપાત્રદાન ગમે તેમ પણ મનુષ્યના ભવિષ્યના વૈભવનોજ હેતુ છે."

પુનઃ કૃતપુણ્યે ભગવાનને વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—હે પ્રભુ, ત્યારે જો
આ દેવદત્તા પૂર્વભવમા મારી જનની હતી તો અહીં આ જન્મમાં
એણે મને, મારૂં સર્વસ્વ હરી લઇને એક ક્ષણ માત્રમાં કેમ બહાર

1. ખાડાખાબોચિયા

કાઢી મૂક્યો ? એ સાંભળી સર્વવસ્તુસ્વરૂપનું જેમને જ્ઞાન છે એવા જિનેશ્વરે ઉત્તર આપ્યો કે—

" આ વર્તમાન ભવથી પૂર્વના ત્રીજા ભવમાં તમે બેઉ ચંદ્ર અને ભદ્ર નામના મિત્રો હતા. અથવા તો આ જગતમાં કોણ એવો છે કે જેને કોઈની સાથે મિત્રતા કે શત્રુવટ નહિં હોય ? એ ચંદ્ર અને ભદ્ર હમેશાં પરસ્પર લે દે કરતા; કારણકે લેવું ને દેવું એ પ્રીતિનાં છ લક્ષણમાંનું એક લક્ષણ છે. એ છ લક્ષણો આ પ્રમાણે છેઃ દેવું અને લેવું, ગુપ્ત વાત કહેવી અને જાણવી; તથા જમવું અને જમાડવું.[1] એ બેઉની મિત્રતા બન્ધાયાને કેટલાક દિવસ થયા એવામાં એકદા ચંદ્રને ઘેર કોઈ ઉત્સવનો પ્રસંગ આવ્યો. એ વખતે ચંદ્રે પોતાની સ્ત્રીને માટે ભદ્ર પાસે એકાદ મણિભૂષિત આભરણ માગ્યું. એટલે ભદ્રસ્વભાવી ભદ્રે, મિત્રના ઉપયોગમાં આવે એ વસ્તુજ સફળ વસ્તુ છે એમ કહી આદરપૂર્વક ચંદ્રને એક આભૂષણ આપ્યું. પણ પછી ઉત્સવ પૂરો થયો ત્યારે એ લોભી ચન્દ્રે એ આભૂષણ ભદ્રને પાછું આપ્યું નહીં. અથવા તો ' દ્રવ્ય મતિવિભ્રમનું કારણ છે ' એ કથન સત્યજ છે. ભદ્રે ચંદ્રને એ પરથી કહ્યું–ભાઈ ચંદ્ર, ઘણા દિવસ થયા, તો હવે પેલું આભૂષણ મને પાછું આપ. પણ દ્વિતીયાના ચન્દ્રમા જેવા કુટિલ[2] ચન્દ્રે પોતાની મતિથી કલ્પના ઉપજાવી કાઢીને ઉત્તર આપ્યો કે–મેં રાત્રે ભયને લીધે તારૂં આભૂષણ ગોમયના પિંડમાં સંતાડ્યું હતું–પણ ત્યાંથી એ કોઈ ચોરી ગયું છે ! કારણકે તસ્કરો સાહસમાં પૂરા પ્રવીણ હોય છે. ભદ્ર તો ચંદ્રનું કહેવું સાંભળીને બહુ વિષાદ પામ્યો કે અહો ! આણે તો મને વગર અસ્ત્રે મુંડી નાખ્યો ! એની એવી ધૃષ્ટતા છે તેપરથી જણાય છે કે એ મને આભૂષણ પાછું આપવાનો નથી. તલમાં કેટલું તેલ છે એ મેં જોઈ લીધું ! પણ મિત્રની સાથે દ્રવ્યસંબંધી લેણદેણ થતી નથી ત્યાં સુધીજ

---

1. ददाति प्रतिगृह्णाति गुह्यमाख्याति पृच्छति । भुङ्क्ते भोजयते चैव षड्विधं प्रीतिलक्षणम् ॥ ૨. ભદ્રનો મિત્ર ચંદ્ર કુટિલ એટલે કપટી; બીજનો ચંદ્રમા કુટિલ એટલે ઓગાળા જેવા વાંકો.

મિથ્યાઈ નષ્ટ છે. દ્રવ્યની લેણદેણ થતાંજ, ગુણવાન્¹ એવા પણ મિત્રની મૈત્રી ધનુષ્યપરથી બાણ છૂટે છે એમ છૂટી જાય છે. તોપણ કોમળ શબ્દોથી કહેતાં એ માને તો માને; કારણકે ગાય પણ એની પીઠપર ધીમેધી હાથ ફેરવીએ છીએ તો દોહવા દે છે. એમ વિચાર કરીને ભદ્રે ચંદ્રને કહ્યું—ભાઈ, હવે મશ્કરી પડતી મૂક, ને આભૂષણ આપી દે. તું ચન્દ્રમાર જેવો સૌમ્ય છો, કળાઓનો ભંડાર છો, બુધને અત્યન્ત આનન્દ આપનારો છો, સદ્‌વૃત્ત છો, અને શીતળ છો–એવો જ રહે. એની જેમ તારા આત્માને પરદ્રવ્ય હરણરૂપી કલંકથી કલંકિત ન કર. પણ પ્રપંચી ચન્દ્રે તો કુટિલતા ન ત્યજતાં કહ્યું કે–હે મિત્ર, જો, મેં તારૂં આભરણ સંતાડયું છે એવો તને સંશય ઉપજતો હોય તો હું કહું તેવું વિષમ દિવ્ય³ કરીને તારો સંશય ભાંગું કારણકે વસ્તુ નષ્ટ થાય ત્યારે બીજું શું થાય ? વળી મારા ઘરમાં જો એટલું દ્રવ્ય હોય તો તો હું જ તને એવું બીજું ઘડાવી આપું ! એ સાંભળી ભદ્રે કહ્યું—ભલા માણસ, આ બધો વાગાડંબર પડતો મૂક. કંઇક તો વિચાર કર. મારૂં આભરણ રાખીને દિવ્ય કરવાની વાત કરી પડેલાની ઉપર શા માટે પ્રહાર કરે છે ? આથી હું કંઇ તારી મૈત્રી છોડવાનો નથી. આ આભૂષણ નથી ગયું પણ તારી પ્રતિષ્ઠા ગઇ છે એમ સમજજે. આમ કહી ભદ્ર મૌન રહ્યો; કારણકે બહુ બોલવાથી કંઇ સિદ્ધિ થતી નથી. પણ ત્યારથી ભદ્રે ચંદ્રની લક્ષ્મી ઉપાડી જવાના ઉપાયો શોધવા માંડ્યા. એટલામાં તો આવાને આવા જ અનિષ્ટ મનપરીણામમાં એનું મૃત્યુ થયું. અને એનો જીવ રત્ના–પણે ઉત્પન્ન થયો; કારણકે કર્મરૂપી શિલ્પશાસ્ત્રી પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે

---

૧. ગુણવાન્ (મિત્ર)=સદ્‌ગુણી ગુણવાન (ધનુષ્ય=ગુણ–દોરી–પ્રત્યંચા ચઢાવેલું. ૨. ચંદ્રમા સૌમ્ય એટલે નામ–ચંદ્રમા–ના ગુણવાળો, કળા (સોળ કળાઓ [illegible]) નો નિધિ [illegible]–બુધને–આનન્દ આપનારો, અને સદ્‌વૃત્ત એટલે ગોળાકાર [illegible] મિત્ર ચંદ્ર સૌમ્ય એટલે નમ્ર, કળાનિધિ એટલે ચાતુર્યનો ભંડાર, બુધ એટલે વિદ્વાનોને આનન્દ આપનાર, અને સદ્‌વૃત્ત એટલે ચારિત્રવાન. ૩. પરીક્ષા પ્રમાણે કરીને પોતાની વાત સત્ય છે એવું પુરવાર કરવા માટે ૧૪ માસા ઉકળતા તેલમાં હાથ બોળવા [illegible] હાથમાં લેવા વગેરે 'દિવ્ય' કર્યા કહેવાય છે

એની પાસે એ દ્રવ્યનો વહીવટ કરનારાઓએ લોભને વશ થઈ
કંઈ પણ બદલો આપ્યા વિના પોતાના ઘરનું કામકાજ કરાવવું-
એ ખર¹ક્ષિવિકા-રૂપ² પુણ્ય પ્રાણીઓને સાક્ષાત્ સંસારની વૃદ્ધિને
અર્થે થાય છે; તો પછી એ દ્રવ્યનો ઉપભોગ લે એની તો વાત જ
શી ? વળી દેવદ્રવ્ય કદિપણ અંગ-ઉધારે આપવું નહિં. ભલે
ઓછામાં ઓછું વ્યાજ મળે-પણ કંઈ વસ્તુ લઈને તે ઉપર ધીરવું.
જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ કરનાર અને શાસનની ઉન્નતિ
કરનાર-એવું જે દેવદ્રવ્ય-તેનું ભક્ષણ કરનારા અનન્તસંસારી થાય
છે. કહ્યું છે કે સંયમીની પાસે સેવા કરાવવી, દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ
કરવું, ધર્મની હીલના કરવી અને મુનિનો ઘાત કરવો—આટલાં
વાનાં સમકિતનો નાશ કરનારાં છે. વળી એમ પણ કહ્યું છે કે
દેવદ્રવ્યનું ભક્ષણ કરનાર સંકાશ શ્રાવકની પેઠે ભવોભવ ક્ષુધા
અને તૃષ્ણાના દુઃખ સહન કર્યા કરે છે. એ વાત આ પ્રમાણે છે:—

" અનેક યોગયુક્ત-અને પુરશ્લિષ્ટ-પ્રદેશોથી પૂર્ણ-તથા
પ્રતત્સ્થિર-ક્ષેત્રન² હોયની એવા આ જ ભરતક્ષેત્રનેવિષે, અપ્સ-
રાઓના તથા સુમનના [૫૨] વિજયવંત-એવા વિમાનમુનિ-
ઓથી સંકુલ અમરાવતી³ હોયની એવી ગન્ધિલાવતી નામની
નગરી છે. એ નગરીમાં જાણે દેવલોકથી સાક્ષાત્ વિમાન ઉતરી
આવ્યું હોયની એવું શક્રાવતાર નામે જિનમંદિર હતું. એ મ-
ન્દિરે પ્રાયઃ સર્વ લોકો દર્શન-પૂજા-અર્થે આવતાઃ અથવાનો સત્ય
જ કહેવાય છે કે ગંગા કાંઈ કોઈ-એક-ના બાપની નથી. ત્યાં ⁴આ-

1. ખરની મૂર્ખતારૂપ.
2. અહિં ભરતક્ષેત્રને સંગત એટલે 'આત્મા' ની ઉપમા આપી છે. [illegible] પુરશ્લિષ્ટ-નગરોનો યોગયુક્ત-ધ્યાનવાન: (પક્ષે) ચિત્તની એકાગ્રતાવાળા. પ્રદેશ-દેશ. (પક્ષે) આત્મપ્ર [illegible] કરીને રહેલા: (પક્ષે) શરીરને આશ્રયીને રહેલા. [illegible] (પક્ષે) [illegible] (આત્મા) આ.પ્રદેશ. પ્રતત્સ્થિર-નિશ્ચળ (ભરતક્ષેત્ર) [illegible]
3. અમરાવતી (ઇન્દ્રની રાજધાની), અપ્સરાઓ તથા સુમન (દેવતાઓ) ના [illegible] વિમાનથી સંકુલ-ભરેલી ગન્ધિલાવતી અપ્સરાઓના સુમન-મન-[illegible] વિમાનથી (નિરહંકારી) મુનિઓથી ભરપૂર. 4. આ-[illegible] ([illegible]) [illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] નામના [illegible]

અભ્યન્તર કર્મ બળવત્તર હોય ત્યા બાહ્ય-બહારનાં કર્મો-કાર્યો શું કરી શકે ? આમ દુઃખે બળીજળી રહેલો એ કહેવા લાગ્યો-નિશ્ચયે મેં પૂર્વે કોઈ એવાં પાપ કર્યાં હશે કે આ ભવમાં નિર્વાહપૂરતું પણ મને મળતું નથી ! ત્યારે કોઈ એવા સુકૃતી પણ હોય છે કે જેઓ સુખે લક્ષ્મી ઉપાર્જન કરી પોતાના સમસ્ત બન્ધુવર્ગને પણ દ્રવ્ય આપીને પોષે છે ! મારા જેવા પાપિષ્ટને મારૂં એકનું જ ઉદર (પૂરવાનું) છે, તેયે અન્નવિના ખાલી હોઈ ઉંડું પેસી ગયું છે ! અહીં દિવસે એક શ્વાનને પણ ઉદરપૂરણ જેટલું મળે છે, પણ મારા જેવો નિર્ભાગી એમાંથીયે ગયો ' આમ વિચારતાં એને ક્ષુધાનું દુઃખ એટલું બધું લાગ્યું કે એ આત્મઘાત કરવા પણ તૈયાર થયો !

" એવામાં નગરીનેવિષે ભવ્યપ્રાણીઓના ભાવરોગના[1] ચિકિત્સક[2] એક કેવળજ્ઞાની મુનિ પધાર્યા-એના દર્શનાર્થે લોકોના વૃન્દ ને વૃન્દ જતા હતા. એટલે, જેનો શુભકર્મોદય હવે નજીકમાં જ આવ્યો હતો એવો એ નિર્ધનશ્રેષ્ઠીપુત્ર પણ લોકોની સાથે મુનિનાં દર્શન કરવા ગયો. એને આવા તીર્થરૂપ મુનિનાં દર્શનની ઈચ્છા થઈ એ એનાં ભાવિકલ્યાણની નિશ્ચિતતા જ હતી.

"સર્વેજનો જ્ઞાની મહાત્માને ભક્તિસહિત વન્દનાકરીને યથા સ્થાને બેઠા એટલે એમણે પ્રતિબોધ આપવામાટે વ્યાખ્યાન શરૂ કર્યું. " લોભાદિક મહાપાપને લીધે જીવ જન્મ-મરણ-દારિદ્રય-રોગ-શોક આદિ ઉપદ્રવોથી પીડાય છે તથાપિ એવાં પાપકાર્યો પ્રાણીઓ કર્યાંજ કરે છે. જે જે દુઃખ છે એનું કારણ લોભ છે, અને જે જે સુખ પ્રાપ્ત થાય છે એનું કારણ સન્તોષ છે-એ નિશ્ચયની વાત છે. માટે ડાહ્યા માણસોએ લોભનો ત્યાગ કરીને સન્તોષ ધારણ કરવો. જુઓ ! હંસ પણ ખાબોચીયાં પડતાં મૂકીને માનસ સરોવરને વિષે ક્રીડા કરવા જાય છે. "

આ વખતે અવસર જાણીને શ્રેષ્ઠીપુત્રે વિજ્ઞપ્તિ કરી-હે ભગવાન,મેં પૂર્વ ભવમાં એવું શું દુષ્કૃત્ય કર્યું હશે કે આ જન્મમાં મેં સુખનો લેશ પણ દીઠો નહીં; જન્માંધ પ્રાણી રૂપ દેખી શકે

1 આત્માના રોગ. 2. વૈદ્ય.

નહીં કેમ ? કે હાલમાં [illegible] સાધારણ. વિદ્યાર્થીને [illegible] એને દેવદ્રવ્યના [illegible] આપવાથી [illegible] તેના સર્વ ભવ એને [illegible] ઉત્પન્ન થવાથી તો કહેવા લાગ્યો- [illegible] કે [illegible] હવે [illegible] કર્યું ! હું નિશ્ચયે ધર્મ [illegible] કર્યો ! દુઃખ કર્યો ! [illegible] કર્યો ! [illegible] કર્યો ! આવું અને આવક [illegible] થતી, અને સિદ્ધાન્તનું [illegible] કે ભારા આત્માને કેટલી [illegible] પણ હું [illegible] ભારા ભારા તો [illegible] ભારો: [illegible] અચાનક [illegible] ! [illegible] તો પણ [illegible] તો પૂરી [illegible] કેમકે, એમાં [illegible] પણ [illegible] અનિષ્ટ પરિણામ [illegible] ! અહો ! દેવદ્રવ્ય [illegible] કેવું અનિષ્ટ પરિણામ [illegible] ! [illegible] દેવદ્રવ્યભક્ષણ કરનારનું [illegible] સર્વ ભવને વિષે ઉત્કૃષ્ટ-એવા [illegible] ! [illegible] હું તો સર્વ ભવને વિષે ઉત્કૃષ્ટ-એવા [illegible] થાય ! [illegible] ગયો " આમ પોતાની જાતની નિન્દા [illegible] ગયો. [illegible] પૂછ્યું-કે મહાત્મા, હું આ [illegible] પુનઃ એવું દેવદ્રવ્ય [illegible] કરીને કહો. મહાત્માએ [illegible] પાપથી છૂટું એવો માર્ગ હોય તો કૃપા કરીને કહો. મહાત્માએ કહ્યું-[illegible] દેવદ્રવ્ય આપવા કહેવું-એથી સર્વ [illegible] અભિગ્રહ[1] લીધો કે-મારી [illegible] એ વખતથી એણે [illegible] કે હું દેવને અર્થે [illegible] દિવસે દિવસે એનાં [illegible] નિયમ કર્યો ત્યારથી દિવસે દિવસે એનાં [illegible] પાપ ક્ષીણ થવા લાગ્યાં.

[illegible] તો વ્યાપારમાં [illegible] લાભાન્તરાય કર્મને લીધે દ્રવ્ય [illegible] પાંચથી સાતગણું મળે [illegible] લીધે [illegible] પાંચથી [illegible] અને વિચારવા લાગ્યો કે [illegible] આ સર્વ અભિગ્રહના જ પ્રતાપ છે. —હું [illegible] જેટલું પણ આટલા દિવસ મને [illegible] એ નિશ્ચયે ધર્મનું જ [illegible] હવે લાભ થવા માંડ્યો એ નિશ્ચયે ધર્મનું જ [illegible] નહીં પણ હવે વિશેષ ધર્મ કાર્ય કરવા જોઈએ. એનો પરાક્રમ છે [illegible] મારે હવે વિશેષ ધર્મ [illegible] નથી આવતા.

1 [illegible]

2 [illegible] નિયમ

ઉત્સાહ સવિશેષ વૃદ્ધિ પામવા લાગ્યો એથી એણે તો નિત્ય જિન બિંબની પૂજા-અર્ચા કરવા માંડી. ઉત્કૃષ્ટ ભાવ સહિત ચૈત્યભક્તિ કરવાથી જ, અમને લાગે છે કે, એને દ્રવ્યલાભ વધવા માંડ્યો. વળી એણે મદાષ્ટક[1] નો ત્યાગ કરીને, કર્માષ્ટક[2] નો નાશ કરવા માટે ચૈત્રમાસમાં તથા આશ્વિનમાસમાં આઠ અષ્ટાન્હિકા મહોત્સવ કર્યા. ઘૃત દહીંને, અને દહીં ઘૃતને ધારણ કરે છે એમ અભિગ્રહને ધારણ કરતા એ સંકાશે વળી જીર્ણ ચૈત્ય આદિનો ઉદ્ધાર કરીને પોતાનો પણ ભવ થકી ઉદ્ધાર કર્યો. એનું દ્રવ્ય, અનેક ધર્મસ્થાનોમાં વ્યય થતાં છતાં, વિદ્યાની જેમ વધતું જ ગયું. પુષ્કળ દ્રવ્ય ખરચી એણે, પોતાને પ્રતિબોધ આપનાર કેવળી મહાત્માના મૂર્તિમાન્ પ્રસાદ હોયની એવાં પ્રાસાદ પણ બન્ધાવ્યાં. વળી પુનઃ ભવભ્રમણના પ્રસંગ ઉપસ્થિત ન થાય એટલા માટે એણે ત્રણ ચાર શ્રાવકોને સંગાથમાં રાખી દેવદ્રવ્ય-સંબંધી નામુંઠામું સાચવ્યું; એક કૃપણ માણસ પોતાના દ્રવ્યનું રક્ષણ કરે એમ બીજા વિચક્ષણોની સાથે રહીને, લેશ પણ હાનિ ન પહોંચે એમ, એનું નિશદિન રક્ષણ કર્યું; અને ગુણશ્રેણિએ આરોહણ કરનારો અંશઅંશ વધારતો જાય એમ એ યોગ્યરીતે વધારતો ગયો. જેનું શુભ ધ્યાન વૃદ્ધિ પામતું રહ્યું છે એવા આ શ્રેષ્ઠીપુત્ર-સંકાશે, સન્મુનિ ચારિત્ર યાવજ્જીવ પાળે છે એમ પોતાનો અભિગ્રહ યાવજ્જીવ પાળ્યો. પ્રાન્તે નિર્મળ ચિત્તે આરાધના કરી, મણિદર્પણસમાન નિર્મળ-એવો સંકાશનો આત્મા દેવલોકે ગયો.

"દેવદ્રવ્યનો ઉપભોગ કર્યાથી સંકાશશ્રાવકે દુઃખનાં ઓઘ અનુભવ્યા છે-એ વાત સ્મરણમાં રાખીને હે ભવ્યજીવો, તમે કદિ એવું કરશો નહીં. જ્ઞાન, દર્શન અને ચારિત્રની વૃદ્ધિ અને શાસનની ઉન્નતિ કરનારા-દેવદ્રવ્યની રક્ષા કરનાર અલ્પભવમાં મોક્ષ પ્રાપ્ત કરે છે; અને એ દ્રવ્યમા વૃદ્ધિ કરનારો તીર્થંકરપદ મેળવે છે. માટે વિવેકી ભવ્ય શ્રાવકોએ દેવને અર્થે વિશેષવિશેષ દ્રવ્ય

---

૧. આઠ મદઃ કુળમદ. જાતિમદ, રૂપમદ, જ્ઞાનમદ, દ્રવ્યમદ, તપમદ અને લાભમદ. ૨. આઠ કર્મઃ જ્ઞાનાવરણી, દર્શનાવરણી, મોહનીય, અંતરાય, વેદનીય, આયુષ્ય, નામ, ગોત્ર.

આપ્યા કરવું; અને પોતાનું જ હોય એમ એની નિત્ય રક્ષા તથા વૃદ્ધિ કર્યા કરવી."

આ પ્રમાણે જિનેશ્વરે કહેલો પોતાનો પૂર્વભવ સાંભળીને કૃતપુણ્ય અને એની સ્ત્રીઓને જાતિસ્મરણ જ્ઞાન થયું; અને એમનો સંસારપરથી મોહ જતો રહ્યો. એટલે ત્રિજગદ્‌ગુરૂ-ભગવાન પાસે કૃતપુણ્યે વિજ્ઞપ્તિ કરી કે—તમે-પ્રભુ કેવળજ્ઞાનરૂપી દીપકથી લોકાલોકને જાણો છો; તમે જે જે કહ્યું તે સર્વ સત્ય છે. કેમકે તમારા પ્રસાદથી મને પણ જાતિસ્મરણ થયું છે તેથી હું મારો પૂર્વભવ હાથમાં રહેલ મારો પોતાનો હાથ જોતો હોઉં એમ જોઈ શકું છું. પણ હું હવે સંસારમાં રહીરહીને અકળાઈ દુઃખિત અકળાઈ જાય એમ હું હવે સંસારમાં રહીરહીને અકળાઈ ગયો છું માટે મને સંસારત્યાગરૂપ દીક્ષા આપીને અનુગ્રહિત કરો.

જિનેશ્વરે અનુમતિ આપી ને કહ્યું કે વિવેકી સજ્જનોને એ યુક્ત જ છે. માટે હે ચતુર કૃતપુણ્ય, એમાં નિમિષમાત્ર પણ વિલંબ કરશો નહીં.

પછી અત્યન્ત આનન્દના પૂરથી પૂર્ણ થઈ ગયું છે મન જેનું એવા કૃતપુણ્યે પ્રભુને નમી ઘેર જઈ પોતાના કુટુંબી જનોને એકઠા કરી પોતાની સંસારત્યાગ કરવાની ઇચ્છા જણાવી; અને ગૃહનો સમસ્ત કાર્યભાર, વિક્ષેપ ન થાય એવી રીતે, પુત્રોને સોંપ્યો. પછી ઉત્તમોત્તમ ભાવના સહિત વિશાળ શિબિકામાં આરૂઢ થઈ જંગમકલ્પવૃક્ષ જેમ દાન દેતા, નગરને વિષે ફરતાં ફરતો પન્નીસહવર્તમાન સમવસરણે પહોંચ્યો. શ્રેણિકરાજાએ પોતે પાસે રહીને કરાવ્યો હતો એવા આ દીક્ષા-ઉત્સવમાં સ્થળે સ્થળે અન્યજનોના વૃન્દ મંગળિકશબ્દોનો ઉચ્ચાર કરી રહ્યા હતા. અને લોકો પણ "ધન્ય છે આ કૃતપુણ્યને કે જેણે પોતાને પ્રાપ્ત થયેલી લક્ષ્મી યથારૂચિ ભોગવી જાણી, આપી જાણી અને જીવવાસનું ફળ મેળવી જાણ્યું! અહો! આ સર્વ સુંદર કરીને હવે એ શ્રી વીરપ્રભુના ચરણસમીપે મન લેવા લાગ્યો! એણે એનો માનવભવ સત્યમેવ સાર્થક કર્યો!" એવું એવું બોલી સર્વત્ર એની પ્રશંસા કરી રહ્યા હતા.

સમવસરણપાસે જઈને કૃતપુણ્ય શિબિકા થકી ઉતર્યો, પણ

ભાવના થકી ઉતર્યો નહીં.[1] વળી પછી એણે સમવસરણને વિષે પ્રવેશ કર્યો ત્યારે સાથે સર્વ જનના ચિત્તને વિષે પણ પ્રવેશ કર્યો.[2] પ્રવેશ કરી પ્રભુને નમીને પ્રદક્ષિણા દઈ એમની સન્મુખ આવી કહેવા લાગ્યો—હે નાથ, આ સંસારસાગરથકી મારો શીઘ્ર નિસ્તાર કરો. એટલે પ્રભુએ એને સ્ત્રીસહવર્તમાન પોતાને હાથે દીક્ષા આપી. અહો ! જિનેશ્વરનો હસ્ત અત્યન્ત ભાગ્યશાળી હોય એના મસ્તકપર જ હોય ! દીક્ષા આપી કે તુરતજ સર્વ દેવોએ અને મનુષ્યોએ કૃતપુણ્યમુનિને વન્દન કર્યું. અથવાતો મુનિ મહાત્માને કોણ ન નમે ? પછી અભ્યાસને માટે કૃતપુણ્ય મુનિને પ્રભુએ ગણધરને સુપ્રત કર્યા; અને જયશ્રી આદિ સાધ્વીઓને અન્ય સાધ્વીઓને સુપ્રત કરી.

ત્યારપછી કૃતપુણ્યમુનિ પોતાના સર્વ પવિત્ર આચાર અદીનપણે પાળવા લાગ્યા; અને જયશ્રી આદિ સાધ્વીઓ પણ સર્વદા વિધિવત્ એ આચારનું પુત્રપેઠે અનુપાલન કરવા લાગી. અનુક્રમે નિર્મળ મુનિવ્રત પાળી પ્રાન્તે આરાધના કરી એઓ ઉત્તમ ભોગવૈભવોવાળા દેવલોકે ગયા; ત્યાંથી ચ્યવીને અનુક્રમે કેટલાક ભવ પછી યોગ્ય સામગ્રી પ્રાપ્ત થયે નિત્ય-અભય-એવું મોક્ષલક્ષ્મીનું અવિચળ ધામ પ્રાપ્ત કરશે.

---

૧. પાછો હઠ્યો નહીં. અર્થાત્ એનો વૈરાગ્ય વધ્યો જ ગયો.
૨ સર્વના ચિત્ત એના તરફ આકર્ષાયાં.

પરિશિષ્ટ-ટિપ્પણી.

(છાપેલું વાંચી જતાં દૃષ્ટિએ આવેલા ભાષાન્તરસંબંધી દોષોનું શુદ્ધિપત્રક આમાં અન્તર્ગત છે.)

પૃષ્ઠ-પંક્તિ.

૧. ૨. આ હાર અને ગોળાની વાતના સંબંધ માટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ, સર્ગ ૫ મો, પૃષ્ઠ ૨૫૭.

૨. ૧૦. ગાંઠ. (ગાંઠે બાંધેલું) દ્રવ્ય.

૩. ૧૩. ઘર બાળીને તીર્થ કરે નહીં. આને સ્થાને 'ઘર બાળીને કીર્તિ મેળવે નહીં' એમ જોઇએ. 'ઘર વેચીને તીર્થ કરે નહીં' એવીયે કહેવત છે.

૩. ૨૬. આગળ કાંઇ આંબા નથી રોપી મૂક્યા. મૃત્યુ પછી જે ગતિમાં તું જઇશ ત્યાં તારે માટે સુખના સ્વાદ તૈયાર નથી કરી મૂક્યા. (આંબાના ફળની સ્વાદિષ્ટતા દૃષ્ટાન્તરૂપ છે).

૩. ૨૯. કાંઠા વિનાના ઘડાની જેમ કઠોર વર્તન રાખવું જોઇએ. ઘડાને કાંઠો હોય તો તો હાથવતી સહેલાઇથી-મૃદુતાથી ઉચકી શકાય. પણ કાંઠો ન હોય તો રસીવતી ચોતરફ દૃઢ રીતે સીકઓ હોય તોજ ગ્રહણ કરી શકાય. એવી રીતે સીકડ-વારૂપ કઠોર વર્તન.

૫. ૭. પથ્યનું અનુપાલન ન કરે. લાભકારી અનુકૂળ શિખામણ ન માને.

૬. ૧૨. દુષ્ટસ્વભાવવાળો અશ્વ. સરખાવો 'વિપરીત શિક્ષિત અશ્વ (પૃષ્ઠ ૩૭ પંક્તિ ૮.)

૭. ૮. આદિ વરાહાવતાર. આને સ્થાને 'આદિ વરાહ' એમ જોઇએ. આદિ વરાહ=વરાહરૂપે વિષ્ણુ. વિષ્ણુના મત્સ્ય, કૂર્મ, વરાહ, નરસિંહ, વામન, પરશુરામ, રામ, કૃષ્ણ, બુદ્ધ, અને કલ્કિ —આ દશ રૂપ-અવતાર કહેવાય છે.

વ્યાપારનો ઉત્સર્ગ-ત્યાગ. અર્થાત્ સર્વ સાવદ્ય વ્યાપાર ત્યજી એક સ્થાને, મૌન ધારણ કરી, ધ્યાનસ્થ, સ્થિર ઉભા રહેવું-એનું નામ કાયોત્સર્ગ.

૧૯. ૩૦. **મર્કટે કરેલી ભક્તિ.** નિદ્રાધીન રાજાના શરીર૫ર આવીઆવીને બેસતા ભ્રમરની પીડા ટાળવાને, રક્ષક તરીકે રહેલા વાનરે, એ ભ્રમરને તલવારવતી મારવા જતાં રાજાના જ શરીરના ટુકડા કર્યા-એ મર્કટભક્તિનું દષ્ટાંત સુપ્રસિદ્ધ છે.

૨૩. ૧૬. **એવા પુત્રને એવુંજ વરદાન હશે.** આને સ્થાને 'એવી માતાના પુત્રે એમજ કરવું ઉચિત હતું' એમ જોઇએ.

૨૬. ૫. **એને એઓ........રાખવી પડે છે.** આને સ્થાને 'એને એઓ, ઇષ્ટદેવનું સ્મરણ કરવું પડે એવી અત્યન્ત કષ્ટદાયક સ્થીતિમાં મૂકે છે' આમ વાંચવું.

૨૯. ૯. **સુંદર સ્ત્રીઓને.** આની જગ્યાએ 'સ્ત્રીઓને' જોઇએ.

૨૯. ૨૫. અસદ્ આચરણ. આની જગ્યાએ 'અશુભકર્મ' વાંચવું.

૨૯. ૨૫. **ઉપશમ શ્રેણી.** આને માટે નીચે પૃષ્ટ ૮૮ પંક્તિ ૧૧ ની ટીકા જુઓ.

૩૨. ૩૦. **બ્રહ્મચર્યની નવ વાડ.** આને માટે જુઓ પૃષ્ટ ૨૦૬ પંક્તિ ૪-૬.

૩૩. ૧૮. ગચ્છ. એક આચાર્યની મર્યાદા-ધર્મશાસનમાં રહેનારો સાધુ-સાધ્વી-શ્રાવક-શ્રાવિકાનો સમુદાય કે સંઘવિભાગ 'ગચ્છ' કહેવાય છે.

૩૩. ૧૮. **નવપૂર્વ-ધારી.** જે લખવામાં એક હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઇએ એટલા (વિસ્તારવંત) શાસ્ત્રને 'એક પૂર્વ' કહે છે. બે હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઇએ એટલા શાસ્ત્રને બે પૂર્વ; ચાર હસ્તીપ્રમાણ શાહી જોઇએ એટલા શાસ્ત્રને ત્રણ પૂર્વ કહે છે. એમ ઉત્તરોત્તર અનુક્રમે એકેક 'પૂર્વ' માટે શાહી બમણીબમણી કરતા બસો

સર્ગ સાતમો.

૪૧. ૧. સમકિત. તીર્થંકરમહારાજાએ કહેલાં તત્ત્વોપર આચાર્યોને આગમ ગુરુના ઉપદેશથી થયેલ શ્રદ્ધા–એનું નામ સમકિત-સમ્યક્ત્વ.

૪૨. ૬. કટુશંક દેવે આપેલો ત્રાસ. આના સંબંધમાટે જુઓ આ ચરિત્રનો પ્રથમ ભાગ સર્ગ ૫. પૃષ્ઠ ૨૫૭.

૪૩. ૧૪. આર્ત ધ્યાન. ધ્યાન ત્રણ પ્રકારના હોય. (૧) શુક્લ ધ્યાન (ઉપાધિરહિત–નિર્મળચિત્તવાળાનું ધ્યાન. (૨) આર્તધ્યાન (દુઃખ આવી પડે ત્યારે ચિન્તવન થાય તે.) (૩) રૌદ્રધ્યાન (ક્રોધ થયો હોય તે વખતે ચિન્તવન થાય તે).

૪૫. ૨૩. ઊહાપોહ. આ શબ્દ 'ઊહાપોહ' એમ જોઇએ. અમુક વાતનો નિશ્ચય કરવા માટે, તરફેણની અને વિરૂદ્ધની દલીલોથી પૂર્ણ વિચાર કરી લેવો એનું નામ 'ઊહાપોહ.'

૪૬. ૧૯. ગલોફાં..........ઇત્યાદિ. જેમ ગલોફાં કાણું હોય ને ખાવું અશક્ય છે તેમ, તારા સ્વાધીનમાં છતાં હાર શુભ થવો અશક્ય છે.

૪૬. ૨૨. ધ્વનિ કાવ્ય. કાવ્યના ત્રણ મુખ્ય પ્રકારમાંનું સૌથી પ્રથમ અને ઉત્તમ પ્રકારનું કાવ્ય (બીજું × × × × અને ત્રીજું ચિત્રકાવ્ય છે.)

૪૭. ૨૩. સ્થિરતાને માટે. પોતામા સ્થિરતા લાવવા માટે.

તુલના. માપ કાઢવું; અજમાયશ કરવી.

૪૮. ૨૫. અભિષેક. રાજાને રાજ્યારોહણપ્રસંગે, કે ધર્માધ્યક્ષ આદિને મહાન પદવી આપવાને સમયે કરવામાં આવતો ઉત્તમદ્રવ્યયુક્ત જળનો અભિષેક.

૪૯. ૨૨. જિનકલ્પ. જિનભગવાનના આચાર–રહેણીકરણી. એ આચાર–કરણીનું અનુપાલન કરવાનો કલ્પ સ્વીકાર કરનાર સાધુ 'જિનકલ્પી' કહેવાય.

એટલે ઈતિઓ વિનાનાં જીવને ધન્ય, જેમ (ઈતિજગામી)
'ઈતિઓ' વિનાનાં દેશને ધન્ય. (અતિવૃષ્ટિ, અનાવૃષ્ટિ, તીડ,
ઉંદર, પોપટ અને પરરાજ્યનું આક્રમણ—આ છ 'ઈતિઓ'—
ઉપદ્રવ ગણાય છે.)

૭૭. ૬૧. અહીં કાદવનું ભાવને પીઠરૂપ માનીને ગુરુને જોયા પણ ઉભા થયા વિના સંસારમાંથી ચાલી નીકળ્યા છે.

૭૮. ૬૭. એકવર્ણનું છતાં આઠવર્ણોથી શોભતું. આમ તો વર્ણો ચાર છતાં બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય, વૈશ્ય અને શુદ્ર—આમ ચાર વર્ણો—જાતિવાળું, એ વિરોધ એ શમાવવા 'એક વર્ણનું' નો અર્થ 'એક રંગનું —એકજ સ્વરૂપવાળું' એવો લેવો. (વિરોધાભાસ અલંકાર).

૭૪. ૨૩. પંઢ. વીર્યશૌર્યહીન–નપુંસકો.

૭૪. ૨૪. સાંઢ. વીર્યશૌર્યવાળા–(સાંઢ જેવા) સમર્થ પુરૂષો.

૭૫. ૯. દંડપાશિક. પોલીસના માણસો

૭૫. ૧૭. દસ્ત આપો. હાથની સહાય આપો.

૭૬. ૧. રૂદ્ર. કૈલાસપર શંકરની સાથે રહેનારા એનાજ સ્વરૂપના પણ ઓછા અધિકારવાળા અગ્યાર રૂદ્રો છે.

૭૬. ૨૦ બ્રહ્મહત્યા અને મહેશ્વર. મહેશ્વરને માથવા એની પાછળ બ્રહ્મહત્યા દોડી હતી એવી કોઈ પુરાણની વાત છે.

૭૭. ૯. સૌધર્મ-ઇન્દ્ર અને ઇશાન-ઇન્દ્ર. બેઉને ભિન્ન ભિન્ન અધિકાર છે. એકને દક્ષિણ દિશાનો અને બીજાને ઉત્તર દિશાનો.

૭૭. ૧૫. ગડુચી. એક પ્રકારની વનસ્પતિ. એ અનન્તકાય હોવાથી પાણી છાંટયે તાજી થાય છે.

૭૮. ૧૫. ઉષરક્ષેત્ર. ક્ષારવાળી ભૂમિ, ખારાપાટ.

૭૯. ૨૧. ઇન્દ્રવારૂણીના ફળ. આ ફળ દેખાવડાં છે; એમાં કોઇ જાતનો ગુણ નથી-રસકસ વિનાનાં છે.

૮૨. ૫ આતે કર્મોના બંધનથી ઉપર પૃ૪ ૩૬ પં.૧.ની

કરવાની વૃત્તિ), (૨) ભયસંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ સંજ્ઞા (પદાર્થનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ). સંજ્ઞાના દસ ભેદ પણ કહેવાય છે; એટલે (૫) ક્રોધસંજ્ઞા (૬) માનસંજ્ઞા (૭) માયાસંજ્ઞા (૮) લોભસંજ્ઞા (૯) ઓઘસંજ્ઞા (જીવની અત્યન્ત અવ્યકત સ્થીતિ) અને (૧૦) લોકસંજ્ઞા (પોતપોતાની જાતિનું અનુસરણ કરવાની ગતાનુગતિક વૃત્તિ).

સર્ગ આઠમો.

૧૦૨. ૨. દેવતાઓનાં જંગમ ગૃહો. હાલતાં ચાલતાં વિમાનો. (કેટલાક દેવવિમાનો સ્થિર હોય છે-રહે છે; જેવાં કે (નવ) ગ્રૈવેયક, અને (પાંચ) અનુત્તર વિમાનો).

૧૦૬. ૧. ઉતારાની ભૂમિ. અહિં ' આવાસની ભૂમિ (રહેવાનાં ઘર) ' એમ જોઈએ.

૧૦૭. ૬. મહારથિ. મહાન્ યોદ્ધો. શસ્ત્રવિદ્યામાં પ્રવીણ હોય, અને દશસહસ્ર ધનુષ્યધારીઓની સામે ટક્કર ઝીલી શકે-એ ' મહારથિ ' ની વ્યાખ્યા છે.

૧૦૯. ૭. મોહનીય-કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ. સમકિતમોહની, મિશ્રમોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની-એ ત્રણ.

૧૦૯. ૨૩. જુહારવાને. જુહાર કરવાને; દર્શન-વંદન કરવાને.

૧૦૯. ૨૯. ત્રણ નૈષેધિકી કહીને. "મનથી, વચનથી અને કાયાથી ઘરસંબંધી સર્વ વ્યાપારનો નિષેધ-ત્યાગ કરૂં છું" એમ કહીને.

૧૧૨. ૧૬. ભિન્નભિન્ન (ગતિ). દેવગતિ, મનુષ્યગતિ, તિર્યંચગતિ અને નરકગતિ. (એમ ચાર.)

૧૧૩. ૨૯. સ્વાધ્યાય, વંદનક. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ.

૧૧૮. ૧૩. શીસ્તેર પ્રધાનની વાર્તા. આ ' સુડાબ્હોંતેરી ' નામની પ્રસિધ્ધ લોકવાર્તા હશે.

૧૩૧. ૧૪. મિથ્યાત્વ. શુદ્ધ ન હોય એવા દેવ-ગુરુ-ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા રાખવી એ.

વાની વૃત્તિ), (૨) ભયસંજ્ઞા, (૩) મૈથુન સંજ્ઞા, (૪) પરિગ્રહ
સંજ્ઞા (પદાર્થનો સંગ્રહ કરવાની વૃત્તિ). સંજ્ઞાના દસ ભેદ પણ કહે-
વાય છે: એટલે (૫) ક્રોધસંજ્ઞા (૬) માનસંજ્ઞા (૭) માયાસંજ્ઞા
(૮) લોભસંજ્ઞા (૯) ઓઘસંજ્ઞા (જીવની અત્યન્ત અવ્યક્ત સ્થીતિ)
અને (૧૦) લોકસંજ્ઞા (પોતપોતાની જાતિનું અનુસરણ કરવાની
ગતાનુગતિક વૃત્તિ).

સર્ગ આઠમો.

૧૦૨. ૨. દેવતાઓનાં જંગમ ગૃહો. હાલતાં ચાલતાં
વિમાનો. (કેટલાક દેવવિમાનો સ્થિર હોય છે–રહે છે; જેવાં કે
(નવ) ગ્રૈવેયક, અને (પાંચ) અનુત્તર વિમાનો).

૧૦૬. ૧. ઉતારાની ભૂમિ. અહિં ' આવાસની ભૂમિ
(રહેવાનાં ઘર) ' એમ જોઈએ.

૧૦૭. ૬. મહારથિ. મહાન્ યોદ્ધો. શસ્ત્રવિદ્યામાં પ્રવીણ
હોય, અને દશસહસ્ર ધનુષ્યધારીઓની સામે ટક્કર ઝીલી શકે–એ
' મહારથિ ' ની વ્યાખ્યા છે.

૧૦૯. ૭. મોહનીય–કર્મની ત્રણ પ્રકૃતિ. સમકિતમો-
હની, મિશ્રમોહની અને મિથ્યાત્વ મોહની–એ ત્રણ.

૧૦૯. ૨૩. જુહારવાને. જુહાર કરવાને; દર્શન વંદન કરવાને.

૧૦૯. ૨૯. ત્રણ નૈષેધિકી કહીને. " મનથી, વચનથી અને
કાયાથી ઘરસંબંધી સર્વ વ્યાપારનો નિષેધ–ત્યાગ કરૂં છું "
એમ કહીને.

૧૧૨. ૧૬. ભિન્નભિન્ન (ગતિ). દેવગતિ, મનુષ્યગતિ,
તિર્યંચગતિ અને નરકગતિ. (એમ ચાર.)

૧૧૩. ૨૯. સ્વાધ્યાય, વંદનક. સામાયિક, પ્રતિક્રમણ.

૧૧૮. ૧૩ શીંત્તિર પ્રધાનની વાર્તા. આ ' સુઢાખ્હોંતેરી '
નામનાં પ્રસિધ્ધ લોકવાર્તા હશે

૧૩૧. ૧૪. મિથ્યાત્વ. શુદ્ધ ન હોય એવા દેવ-ગુરૂ-
ધર્મને વિષે શ્રદ્ધા રાખવી એ

૧૫૮. ૬. રત્નદ્વીપ. જ્યાં બહુબહુ રત્નો જડતાં હતાં એવો એક દ્વીપ. પૂર્વે બહુ લોકો રત્ને મેળવવાને ત્યાં જતા એવું રાસ, વાર્તાઓ વગેરેમાં વાંચવામાં આવે છે.

૧૬૦. ૩. વિટ. વ્યભિચારી પુરૂષો.

૧૬૦. ૧૬. પુષ્પધન્વા. પુષ્પના ધનુષ્યવાળો. કામદેવને કવિઓએ ધનુર્ધારી કલ્પ્યો છે, અને એ ધનુષ્ય પણ 'પુષ્પનું' કલ્પ્યું છે.

૧૬૨. ૧. અવર (કલ્પવૃક્ષ). ગૌણ, અલ્પપ્રભાવવાળું.

૧૬૩. ૭. જાગતાને પાડી (મળે); ઉંઘતાને પાડો (મળે); પાડી મળે એ દુધ આપે એટલો જાગતાને લાભ. પાડો મળે એ શું આપે ? કંઇ નહીં. એટલો ઉંઘતાને ગેરલાભ. અહીં કૃતપુણ્ય ઉંઘી ગયો એટલે એને ગેરલાભ થયો.

૧૬૩. ૨૬. ગન્ધર્વ નગર. આકાશમાં દેખાતું કલ્પિત નગર, જે ક્ષણવાર દેખાઇને લુપ્ત થઈ જાય છે.

૧૬૬. ૧૭. જે પ્રકારનો પવન વાય ઇત્યાદિ. ' સાથરા પ્રમાણે સોડ ' કરવી કહી છે. (' મુડી હોય એના પ્રમાણમાં વેપાર થાય, ' ' પવન પ્રમાણે આચ્છાદન જોઈએ ' આ બધી સમાનાર્થવાચી કહેવતો છે).

૧૬૯. ૧૯. શ્રુતિપ્રતિપાદિત વચનોઃ શાસ્ત્રનાં વચનો (વેદ વાક્યો ?)

૧૭૦. ૮. ખરલ અને બિલ્વનો સંયોગ. (અહિં ' ખરલ ને સ્થાને ' ખલ્વા ' વાંચવું '.) ખલ્વાટ=બોડકું મસ્તક. બિલ્વ= બીલું. બોડકા મસ્તક અને બીલાનો—સંયોગ કોઈવાર થઈ જાય છે (બોડકા મસ્તકપર કોઈવાર બીલું પડે છે) તેમ શ્રેષ્ટિનીને ઘેરથી કૃતપુણ્યના આગમનરૂપ ઘટના, અને વસન્તપુરથી સંઘના આગમનરૂપ ઘટના—એ બેઉ ઘટનાનો સંયોગ થયો (બેઉ ઘટના સાથે બની).

૧૭૧. ૩. પરિગ્રહ સંજ્ઞા. જુઓ આ પરિશિષ્ટમા પૃષ્ટ ૯૯ પંક્તિ ૧૦ ઉપરની ટિપ્પણી

૧૭૧. ૧૮. શેષ. યજ્ઞમાં હોમતાં વધેલી-શેષ રહેલી-વસ્તુઓ-ફળાદિ: (જે પાછળથી વ્હેંચી દેવામાં આવે છે).

૧૭૧. ૨૩. લઘુકર્મી. જેનાં કર્મો લઘુ-હળવાં થઇ ગયાં હોય એવો.

૧૭૪. ૧૫. તૃણનો પૂળો. તૃણનો પૂળો એટલા માટે લઈ ગઇ કે બચ્ચું અવતરે એ તરતને માટે તૃણની શય્યા પર સુખે રહી શકે. (હાથણી તૃણની પથારીમાં જ વીંયાય.)

૧૭૪. ૨૧. સમુદ્રમાં પેસી ગયેલા પર્વતો. એમ કહેવાય છે કે પૂર્વે પર્વતોને પાંખ હતી એટલે ઉડી ઉડીને સ્વર્ગમાં જઇ ઇન્દ્રને સુદ્ધાં હેરાન કરતા. તેથી ઇન્દ્રે પોતાના વજ્રથી એમની પાંખો કાપવા માંડી એટલે એ પર્વતો ભયને લીધે સમુદ્રમાં પેસી ગયા, જ્યાં ઇન્દ્ર કાંઇ કરી શકે નહીં.

૧૭૬. ૧૪. અનન્તાનુબન્ધી (ક્રોધ). અનન્ત અનુસંધાનવાળો; શત્રુને શત્રુ જ રહે-કાયમ ટકી જ રહે-એવો.

૧૭૭. ૧૫. પ્રાણાયામ. શ્વાસરૂંધવો. દેવતાઆદિના નામોનું અથવા એમના ગુણોનું મનન કરતી વખતે શ્વાસને રૂંધવો -એ ક્રિયા 'પ્રાણાયામ' કહેવાય છે.

૧૮૪. ૨૫. કેશની વેણી બાંધી લીધી. પુષ્પ આદિથી કંઇપણ વિભૂષા-શોભા કર્યા વિના, સમસ્ત કેશની એક જ વેણી બાંધી લીધી. આ, અને એની સાથે જણાવેલાં બીજાં, પ્રવાસે ગયેલા પતિની પતિવ્રતા સ્ત્રી (=પ્રોષિતભર્તૃકા) નાં લક્ષણો છે.

૧૮૫. ૧૬. પાંચબાણવાળો (કામદેવ). અરવિંદ, અશોક, ચૂત, નવમલ્લિકા અને નીલોત્પલ-એ નામનાં પાંચ પુષ્પબાણવાળો.

૧૮૯. ૨૬. લેપ્યમયી (પ્રતિમા). લેપની, પ્લાસ્ટરની.

૧૯૬. ૧. મોહરાજાના મસ્તકપર..............ઇત્યાદિ. આવોજ વિચાર કવિએ આ ચરિત્રના સર્ગ ત્રીજામાં બતાવ્યો છે. (જુઓ પ્રથમ ભાગ પૃષ્ટ ૧૨૩ પંક્તિ ૨૨.)

૧૯૭. ૨૧. ઉત્સર્પિણી અને અવસર્પિણી. આ બે કાળ-ભેદ છે. ઉત્સર્પિણી=ચડતો કાળ. (એમાં લોકોની સમૃદ્ધિ આદિ વૃદ્ધિ પામતાં જાય. અવસર્પિણી=ઉતરતો કાળ. (એમાં એ ન્યૂન થતાં જાય).

૧૯૭. ૧૯. અવ્યવહારિક રાશિ. બીજાઓની સાથે જેમને વ્યવહાર નથી એવો સમૂહ-જાતિ. સૂક્ષ્મ નિગોદના જીવ આ 'રાશિ'માં હોય. એ 'રાશિ' માંથી નીકળી બીજા જીવોની સાથે વ્યવહારમાં આવે-જોડાય ત્યારે 'વ્યવહારિક રાશિ' માં આવ્યા કહેવાય.

૧૯૮. ૩. દશદૃષ્ટાન્તે દુર્લભ. 'મનુષ્યભવની દુર્લભતા' પર દશ દૃષ્ટાન્તો છે. શાસ્ત્રકારોએ અમુક દશ દુર્લભ ઘટનાઓ બતાવી-જણાવી છે તેવી જ આ મનુષ્યભવપ્રાપ્તિરૂપ ઘટના પણ દુર્લભ છે.

૨૦૪. ૧૪. સંયમના સત્તર ભેદ. સત્તર ગુણયુક્ત સંયમ. પાંચમહાવ્રતનું પરિપાલન-એ પાંચ ગુણ; ચાર કષાયના નિરોધરૂપ ચાર ગુણ; પાંચ ઇન્દ્રિયોના નિરોધરૂપ પાંચગુણ અને ત્રણ દંડના નિરોધરૂપ ત્રણગુણ-આમ સત્તરગુણ. (જુઓ પૃષ્ઠ ૧૦૬ પંક્તિ ૯-૧૦.)

૨૦૬. ૧૬. ચિલાતીપુત્ર. એ એક તપસ્વી મુનિ પાસેથી ઉપશમ, વિવેક તથા સંવર-એ ત્રણ પદ શ્રવણ કરી તેની અર્થ વિચારણામાં એટલા તલ્લીન થઈ ગયા હતા કે કોઈ ક્રૂર જાનવરો એમને પૂર્ણપણે સતાવી રહ્યા હતા છતાં શુભધ્યાનથી ચલિત ન થતાં, એણે અઢી દિવસમાં સ્વર્ગ ગમન કર્યું.

૨૦૬ ૨૫. દૃઢપ્રહારી. એક પ્રસિદ્ધ ચોર જેણે એક વખત કોઈ બ્રાહ્મણ અને એની સ્ત્રીની ઘાત હત્યા કરી હતી, પરન્તુ પછી એ બ્રાહ્મણીના તરફડતા ગર્ભને દેખી વૈરાગ્ય-પૂર્વક સંયમ લીધો અને ઘોર તપશ્ચર્યા કરી કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું.

૨૧૦ ૩ રજ્જુ-પ્રમાણ. દેવતાઓ પતિ એક નિમિષમાત્રમાં

અતિથિને દેશકાળનો વિચાર કરીને ભક્તિપૂર્વક અન્ન જળ આદિ આપવું)–આ બાર શ્રાવકનાં બારવ્રત કહેવાય છે.

૨૨૨. ૧૬. આલોચના. થયેલા દોષોનું સ્મરણ, પશ્ચાત્તાપ અને પ્રાયશ્ચિત્ત.

૨૨૨. ૨૧. પરમાધાર્મિક. પાપી પ્રાણીઓને એમના પાપની શિક્ષા કરનારા પરમ અધાર્મિક દેવો.

૨૨૨. ૨૫. કદર્થના. તીવ્ર વેદના.

૨૨૬. ૧૧. પ્રાસાદ. જિનમંદિર.

૨૨૬. ૧૬. ગુણશ્રેણિ. આને માટે જુઓ આ પરિશિષ્ટમાં પૃષ્ટ ૪૮ પંક્તિ ૧૧. ઉપરનું ટિપ્પણ.

૨૨૭. ૧૯. શિબિકા. પાલખી.

૨૨૮. ૧૦. ગણધર. ગણ–શિષ્યસમૂહ–ને વિષે મુખ્ય–મુખ્યશિષ્ય.

૨૨૮. ૧૫. પ્રાન્તે આરાધના કરવી. પ્રાન્તે–છેવટે–મરણસમયે આરાધના–મોક્ષની આરાધના કરવી–મોક્ષ પ્રાપ્ત કરવાના ઉપાય લેવા. આરાધનાના દશ અધિકાર–પ્રકાર છે: (૧) વ્રત લઇને ભાગ્યું હોય એનું ગુરૂ પાસે પ્રાયશ્ચિત્ત લેવું, (૨) ગુરૂસમક્ષ (ફંઇ નવું) વ્રત લેવું, (૩) સર્વ જીવોની ક્ષમા માગવી, (૪) અઢાર પાપસ્થાનક વોસરાવવાં–વ્યુત્સર્જન કરવાં–ત્યજવાં, (૫) એક અરિહંતનું, સિદ્ધભગવંતનું, શ્રીજૈનધર્મનું, અને ગુણવંત સાધુનું–એમ ચાર શરણ અંગીકાર કરવા, (૬) દુષ્કૃત્ય કર્યાં હોય એની નિન્દા કરવી, (૭) જંજે શુભ કાર્યો કર્યાં હોય એની અનુમોદના કરવી, (૮) ઉત્તમ ઉત્તમ ભાવના ભાવવી, (૯) યોગ્ય અવસરે અનશન આદરવું (ચારે આહારનો ત્યાગ કરવો), (૧૦) નવકારમંત્રનો જાપ કરવો–એનું સ્મરણ કર્યા કરવું.

—: સમાપ્ત. :—

